

Pokol Béla

A Brit-szigetek népeinek kultúrtörténete

(a ChatGPT5.2 mélykutatás segítségével)

Budapest

2026

Tartalom

Angolok.....	3
Írek.....	68
Skótok.....	121
Walesiek.....	178

Angolok

Kérjük, részletesen írja le a modern angol nyelv fejlődését (szókincs, ejtés, dialektuskülönbség stb.) egészen a 20. század közepéig.

A modern angol nyelv fejlődése: történelmi és nyelvi áttekintés

Bevezetés

Az angol nyelv tizenöt évszázadon át fejlődött az óangol gyökereitől a 20. század közepén a sokszínű globális nyelvig. Ez a jelentés az evolúciót a szókincsre, kiejtésre (fonológia), nyelvtanra, dialektusokra, szabványosításra és szociolingvistikai hatásokra való figyelemmel kíséri. Kronológiai folyamatot követ az angol főbb korszakain: óangol (angolszász korszak), középagol (normann hódítás után), kora újkori angol (reneszánsz és felvilágosodás), valamint késő újkori angol (ipari kortól a 20. század közepéig). Kulcsfontosságú történelmi események – mint az angolszász vándorlások, keresztényvések, viking inváziók, a normann hódítás, a nagy magánhangzováltás, a grammatikai terjeszkedés és a nemzetállamok felemelkedése – mind mély nyomot hagytak az angolban. Ennek eredményeként az 1900-as évek közepére egy olyan nyelv született, amelynek hatalmas hibrid szókincse (a magjában germán, de francia, latin és több száz más nyelv gazdagított), nagyrészt fix nyelvtan, amely jóval egyszerűbb, mint az óangol öse, valamint számos regionális dialektussal rendelkezik világszerte. Az alábbi 1. táblázat összefoglalót nyújt minden történelmi korszakról és azok meghatározó nyelvi jellemzőiről.

1. táblázat: Az angol nyelv történelmi korszakai

Időszak	Időrajon	A nyelvi jellemzők és fejlemények meghatározása
Óangol	kb. 5–11. század.	germán szókincs alapja; gazdag ragadozós nyelvtan (esetek, nemek, összetett igeyên ragozások); négy fő dialektus (northumbria, merciai, nyugatszász, kentish); latin (egyházi kifejezések) és óskandináv (mindennapi szavak, névmások) kölcsönzése); viszonylag szabad szórend; szóbeli irodalom (pl. <i>Beowulf</i>); nincs szabványosított helyesírás (angolszász rúnákat, majd latin ábécét használ). A normann hódítás után hatalmas francia szókincs beáramlása (jog, kormányzat, művészet stb.), valamint latin kölcsönzés tudományos területeken; a legtöbb ragozás és nyelvtani nem elvesztése, áttérés egyszerűsített többes számra és birtokló -s-re; Északi hatás látható az alapvető szókincsben és névmásokban ("ők, ők, heik"), amelyek az óangol formákat helyettesítik; a dialektusok régióként eltérnek (nincs egységes szabvány; például északi és déli dialektuskülönbségek); a hosszú magánhangzók változni kezdenek (a Nagy magánhangzó elmozdulásának korai szakaszai); Az angol a 14. századra visszanyeri presztízset (a Parlament 1362-es Ügyvédi Törvénye hivatalossá teszi az angolt a bíróságokon); a nyomdagép bevezetése 1476-ban (William Caxton) megkezdte a Chancery (London) dialektusának szabványosítását. Szókincs bővítése a reneszánsz "tintaszhorn" kifejezések révén latin/görögből és globális felfedezésből (pl. <i>dohány, burgonya, mango</i>); <i>A nagy magánhangzó váltás</i> drámaian megváltoztatja a hosszú magánhangzók kiejtését (pl. középanyol "harapás" /bi:tə/ → kora újkor /bart/); sok mássalhangzó hang leegyszerűsíti vagy néma lesz (pl. néma <i>k lovagban</i> , gh éjszakában); a nyelvtan lényegében modernné válik (fix SVO szórend, segéd "do" kérdések/tagadás esetén, fokozatos eltűnés a <i>te/thou</i> a 17. századra); a szabványosítás gyorsul – a King James Biblia (1611) és Shakespeare művei egy szabványosított kora újkor angol terjesztettek; első szótárak és nyelvtani útmutatók jelennek meg (például Robert Cawdrey 1604-es szótára); a regionális dialektusok megmaradnak, de egy <i>presztízis londoni</i> szabvány jelenik meg nyomtatásban; szociolingvistikai kontextus: a nemzeti identitás felemelkedése (az angol helyettesíti a latint az oktatásban és a jogban) és az első angol gyarmatok külföldön (Észak-Amerika, Karib-térség) elkezdnek eltávolodni. Az ipari és tudományos forradalmak technikai szókincset adnak hozzá (gyakran görög/latin alapú, pl. <i>oxigén, vakcina</i> esetében), míg a Brit Birodalom és a globális kereskedelem több száz nyelvből származó kölcsönzavakat hoz be (pl. <i>bungalow, jungle, thug</i> from hindi; kenguru az aboriginal ausztrál nyelvből; szafari szuahili/arab nyelven; <i>vodka</i> orosz nyelven). A standard angol csúcok kódolása: Samuel Johnson <i>szótára</i> (1755) sok helyesírást rögzít, Noah Webster <i>American dictionary</i> (1828) megkülönböztetett amerikai helyesírásokat állapít meg (pl. szín vs szín), az Oxford English Dictionary (1857–1928) pedig ~414 000 szót tartalmaz, ami bizonyítja a nyelv hatalmas lexikonját. A
Középanyol	kb. 12–15. század.	
Kora újkor angol	kb. 16–17. század.	
Késő újkor angol	kb. 18. és 20. század közepette.	

Időszak	Időrajon	<p>A nyelvi jellemzők és fejlemények meghatározása</p> <p>kiejtési különbségek élesebbek lesznek régiók között – például a brit kapott kiejtés (RP) a 19. századra Angliában nem rhotikus (r-dropping) presztízs akcentusként jelenik meg, míg az amerikai angol továbbra is rhotikus (minden pozícióban kiejti az r-t); más újítások közé tartoznak a különböző magánhangzók (amerikai <i>bemolott "a"</i> vs brit "széles a" olyan szavakban, mint <i>a</i> tánc stb.). A nyelvtan nagyrészt stabil, kisebb változtatásokkal (például az amerikai angolban a "shall" elvesztése, fokozott progresszív idő használata), valamint az iskolákban tanítják a szabályzó szabályokat (kerülni a dupla negatívokat, a split infinitíveket stb.). A dialektusok diverzifikációja globálissá válik: amerikai, kanadai, ausztrál, új-zélandi, dél-ázsiai és afrikai angol változatok alakulnak ki, gyakran keverve az angolt a helyi nyelvekkel. A szociolingvistikai tényezők (osztály, gyarmatosítás, migráció, háború) erősen befolyásolják a nyelvi változást – például a brit osztálykülönbségeket beszéd jellemzi (RP vs regionális dialektus), és más népekkel való kapcsolat (a norvég telepesektől az afrikai rabszolgáig a Karib-térségben) új hibrid dialektusokat és kreolokat eredményez.</p>
---------	----------	--

A következő szakaszok mindegyike mélyebben vizsgálja ezeket az időszakokat, kiemelve, hogyan változott az angol szókincsében, kiejtésében, nyelvtanában, dialektusában és használatában társadalmi és történelmi nyomás alatt.

Óangol (kb. 450–1100): Eredet és alapok

Térkép, amely az óangol dialektusok (zöld) eloszlását mutatja az angolszász Angliában, a kelta nyelvű régiók narancssárgában. A fő dialektusok a Northumbrian (a Humber északi részén), a merciai (középső területeken), a nyugatszász (déli és délnyugat) és a kentish (délkeleti része) voltak.

Az óangol korszak az 5. században a germán törzsek (angolok, szászok, jutok) érkezésével kezdődött Nagy-Britanniába. Ezeknek a telepeseeknek a beszéde, amely a nyugati germán dialektusokból származik, alkotta a legkorábbi angolt. Az "angol" név is az angolok (latin *angol*) népből származik, akiknek a neve *az óangolban* Engle lett, így *az angol föld* ("az angolok földje") – az angol szó ereje. Az óangol nem egyetlen monolitikus nyelv volt, hanem négy fő dialektusa volt, amelyek a korai középkori királyságoknak feleltek meg: észak-fülbe, merciai, nyugatszász és kentish, ahogy azt az 1. ábra fent mutatja. A dialektuskülönbségek ellenére a Wessex (nyugatszász) dialektusa a 9–10. században vált ismertté Alfred Nagy király és utódai idején, és egyfajta irodalmi mércé vált a késő óangol számára.

Szókincs: Az óangol (*angolszász*) szókincs túlnyomórészt germán eredetű volt. A mindennapi család, testrészek, természetes jellemzők, alapvető cselekedetek és közéleti állatok kifejezései mind az ősi angol-fríz szóból erednek (pl. *mann* "férfi", *wīf* "nő/feleség", *hand, fot* "láb", *eorðe* "föld", *sunne* "nap", *etān* "enni", *drincan* "ivás", *hund* "kutya"). A nyelv gazdag összetett szavak és leíró metaforák készletét örökölte (például költői összetetteket, mint *a hron-rād*, "bálnaut" a "tenger" helyett).

Az óangol *nem* volt teljesen elszigetelt a külső befolyástól. A latin volt az első jelentős külföldi hatás a szótárban. A latin kapcsolat két hullámban zajlott: *a keresztény előtti* latin (egy nagyon korlátozott szókészlet, amelyet a római Britanniában tanultak, például *utca* a latin *rétegből*, *bor* a *vinumból*), és még jelentősebb, a latin a keresztényesítés útján, amely 597-ben kezdődött, amikor Szent Ágoston missziója bevezette az egyházi latint az angolszász Angliába. A 7–8. századtól sok latin kölcsönző került be az óangolba a vallás, az oktatás és a mindennapi élet területén. Például *a mynster* ("kolostor", latin *monasteriumból*), *biscop* ("püspök", *az episcopusból*), *engel* ("angyal") és "mise") tükrözik az új keresztény szókincset. Más latin kölcsönzések hétköznapi tárgyakat vagy korábban nem nevezett ötleteket érintettek, mint például *candel* ("gyertya"), *clocc* ("óra/csengő"), *win* ("bor"). Emellett a latin hatás is megjelent a latin ábécével együtt, amely fokozatosan felváltotta a régebbi rúnairást, lehetővé téve az angol szövegek rögzítését és segítve az írott nyelv egységességét.

A második jelentős külső hatás az óskandináv (óskandináv) volt, amelyet a viking betolakodók és telepések hoztak a 9–10. században. A norvég hadseregek elfoglalták és gyarmatosították Észak- és Kelet-Anglia (a Danelaw) nagy részét. Ennek eredményeként az óangolul beszélők ezekben a régiókban a norvég beszélőkkel együtt éltek, ami a mindennapi szókincs széles körű kölcsönvételéhez vezetett. A modern angolban tucatnyi gyakori szó valójában az óskrav eredetű: például *sky* (az OE-ben *heofon* jelent "ég/menny"), *egg* (OE *ey* vagy *æg* volt elmozdítva), *kés* (OE *seax* jelentése "kés"), *husband* (szó szerint "háztartásos", Norse *husbóndi*), *law* (OE *lē* kiesett a használatból), *ablak* (Norv. *vindauga*, "szélszem"), *boldog*, *csúnya*, *elvenni*, *adni*, *kapni*, *tévedni*, *ugyanaz*, *égbolt*, *bőr*, *koponya*, sőt, még a "ők" névmás is. A nyelvészek becslése szerint körülbelül 1000 angol szó származik végül az óskandináv nyelvből. Ellentétben a latin kölcsönzésekkel, amelyek gyakran tanultak vagy egyházi jellegűek, a norvég kölcsönzők gyakran alapvető szókincs és mindennapi élet szavak voltak, ami nagyon intim nyelvi keveredést sejtet. Figyelemre méltó, hogy még néhány funkciós szót is átvettek: a harmadik személyű többes számú névmások, a *they*, *them*, *their* az óskandináv nyelvből származik (amelyekben *þeir*, *þeim*, *þeira* szerepelt), és végül a középagol korszakra felváltották az őslakos óangol névmásokat (*hīe*, *him*, *heora*). Szokatlan, hogy egy nyelv alapvető névmásokat vegyen fel, ami kiemeli, milyen intenzív volt a norvég–angol kapcsolat. A norvég hatás valószínűleg először az északi dialektusokban, majd idővel dél felé terjedt. Az óangol néhány kelta szót is magába szívott, de viszonylag keveset, főként helyneveket (például a *Thames* egy kelta folyó névből) és néhány mindennapi kifejezést helyi használatban. Összességében a késő óangol (kb. 11. század) szótára körülbelül 25 000 szóból állt – ami kicsi a modern angolhoz képest –, akkoriban körülbelül 200 szó latin volt, és csak néhány kelta szó. Ez azt mutatja, hogy az óangol még mindig nagyrészt germán jellegű volt, bár egyre több latin és skandináv szókincs volt.

Kiejtés és fonológia: Az óangol hangrendszere jelentősen eltért a modern angoltól. Fonetikus volt, (a beszélt szavak szorosan egyeztek a helyesírással), és még nem ment át a későbbi magánhangzóváltásokon. Minden betű kiejtődött, beleértve a mássalhangzós fűrtöket is, amelyek később elnémultak. Például az óangol *cnicht* (lovag) szót egyszerre ejtették ki /k/ és /n/ ([ˈkniçt]), míg a *hlūd* ("hangos") [xlud] volt, amelyben az hl- klaszterben kezdő /h/ szerepel (ami később eltűnt). Az óangol kiejtésének és fonológiájának néhány jelentős jellemzője:

- Magánhangzórendszer: Az óangolban hosszú és rövid magánhangzók (a, æ, e, i, o, u, y) és diftongok voltak, de értékeik "kontinentálisak" voltak (hasonlóan a latin vagy a modern német nyelvhez). Például a *stān* "kő" szót /ɑː/ (mint az *apja*), a *hūs* "ház" /uː/ (mint a *szerszám*), a "név" nevét pedig /a/ és egy -e ([ˈnamə]) hangzással ejtették. Ezek a magánhangzók később drámaian változtak. A hangsúly általában az anyanyelvi szavak

első szótagján (a gyökén) volt, ami germán jellemző, és befolyásolta, hogyan alkalmazkodtak a későbbi francia kölcsönszavakhoz (gyakran idővel az első szótagra helyezték a hangsúlyt, hogy illeszkedjenek az angol mintához).

- Mássalhangzók: Az óangolban már elavult betűkkel írták a hangokat: *þ* (tövis) és *ð* (eth) a *th* hangokra (hang nélküli, *mint a thing*, és zendülve, mint *a*. A nyelvben nem voltak "néma betűk" – *a cniht* (lovag) "k-niht" volt, *a gnēat* (csúnyag) "g-nat", *hwæt* (Beowulf híres első szava) /*ˈmæt*/ (*hwæt* hallható /h/) volt – míg a modern angol *lovag*, *a szúnat* (*knat*) néma betűkkel rendelkezik későbbi veszteségek miatt. Az óangol *r* trillált vagy gurított volt, és *a h* bizonyos pozíciókban borokú [x] hangot kapott (például *a niht* "night" úgy hangzott, mint [niçt], a végén lágy [x] volt). Az *sc* kombinációt /ʃ/ ejtették ki (így az OE *scip* "hajó" [ʃip]), *a cg* pedig /dʒ/ (az OE *brȳcg* "híd" [brydʒ]). Röviden, a fonológiai készletben ma is sok felismerhető hang volt, de ezek elosztása és kiejtési szabályai azóta megváltoztak.

Figyelemre méltó, hogy az óangol magánhangzói hangsúly nélküli szótagokban (mint sok főnév- és igének befejezése) elkezdtek gyengülni egy semleges schwa-szerű /ə/ hangzásra a késő óangolban. Például *a stan* (kő) többes száma *a stanas* [ˈstanas] volt, amely késő óangolra úgy is hangzani, mint a [ˈstanəs]. Ez a hangsúlytalan magánhangzók csökkentése kulcsfontosságú fonológiai változás volt, amely megnyitotta az utat a középső angolban a ragadozós befejezések elvesztéséhez.

Nyelvtan: Az óangol nyelvtan erősen inflektált volt, sokkal inkább, mint a modern angol. A germán "szintetikus" (fúziós) nyelvtípushoz tartozott, vagyis a szavak közötti kapcsolatokat a szóvégek megváltoztatásával jelezték, nem pusztán a szórend alapján. Az óangol nyelvtan néhány kulcsfontosságú jellemzője:

- Főnevek és melléknevek: A főneveknek négy esetük volt (névnév, akkuzativa, genitív, datív; egy instrumentális eset néhány formában fennmaradt) és két szám (egyes szám, többes szám). Ezeket több hajlásra is felosztották. Például a *stān* (kő) egyes számban *stān* (nom/acc), *stānes* (genitív "a kőről"), *stāne* (datíva "a köhöz/a köhöz"). A mellékneveket elutasították, hogy egyezzenek az általuk módosított főnevekkel az esetben, számban és nyelvtani nemben (és mind erős és gyenge formájuk volt a szintaxistól függően). Az óangolban nyelvtani nem (hím, női, ivartalanító) volt a főnevek számára, ami gyakran nem volt kiszámítható jelentés szempontjából (például *wīf* "nő" ivarlatott nemű, *scip* "hajó" ivartalanító, *mōna* "hold" férfias, *sunu* "nap" női). A nemet és az esetet melléknév- és névmás egyezéssel, valamint főnévvegekkel jelölték. Például a "az" vagy "az" szó nemi alapú formákkal rendelkezik (*sē* [férfias], *sēo* [női], *þæt* [ivarlat]).
- Névmások: A személyes névmásoknak minden esethez külön formájuk volt, és érdekes módon az óangol megőrizett egy sor duális névmást az első és második személy számára, amelyek kifejezetten a "me kettő" (*wit*) és "te kettő" (*gīt*) szavakra utalnak, valamint a többes számban a "mi" (*wē*) és a "te (mind)" (*gē*) mellett. Ez a kettős szám elhalványult a középagolban. A harmadik személyű névmások férfias, női, semleges alakokat tartalmaztak (pl. *hē* "ő", *hēo* "ő", *a* "it" rövidítése a nominatívban). Ahogy említettük, a helyi többes névmásokat (*hīe*, *heora*, *him*) később a norvég eredetű *they*, *their*, *them* váltotta fel. Az óangolban nem volt külön szó a "who" és "which" kifejezésre – általános relatív névmásokat használtak *þe*, vagy demonstratív alapú *sē/sēo/þæt*, valamint a *hwā* formákat a kérdezőjogokra.
- Igék: Az igéknek két fő ideje van (egy jelen idő, amely jövőként is szolgált, és egy múlt idő) és három hangulata (indikátor, kötődő, imperatív). Két számra (egyes, többes szám)

és három személyre voltak megragozva. Például a *singan* "énekelni" ige olyan formákkal rendelkezett, mint *az ic singe* "énekelek", *wē singað* "énekelünk", *past ic sang*, többes *szám wē sungon* stb. Az óangol igéket híresen erős vagy gyengének kategorizálják: *az erős igék* belső magánhangzováltással alakultak ki múlt időjüket (germán ablaut, mint *singan/sang/sungon*), míg *a gyenge igék* fogpóttagot adtak hozzá (-*de/-te**), ahogy a *dēm-ian* "bíró" → *dēme* után. A legtöbb új igét (még ha főnevekből is származik) gyenge volt. Néhány nagyon gyakori igének (*be, have, do, will, go, can, may, shall*) már akkor is szabálytalan paradigmákkal rendelkezett. Volt egy szunktív hangulat, amelyet hipotetikusokhoz és jelentett beszédekhez használtak (például *gif hē cume* "ha eljön" a kötődő *cume*-val együtt).

- Szintaxis: A gazdag ragozások miatt az óangolban a szórend viszonylag szabad volt a modern angolhoz képest. Az alapértelmezett általában Alany-Igé-Tárgy volt, de más rendek is lehetségesek, különösen a költészetben. Például mondhatjuk, hogy *God lufað þone cyning* ("Isten szereti a királyt") vagy *þone cyning lufað Isten*, anélkül, hogy megváltoztatnánk, ki az alany, mivel *þone cyning* akuzatív esetben van jelölve. Ugyanakkor voltak kialakuló mintázatok: általában a véges igék a főmondatokban (mint a modern németben) a második helyen szerepeltek, míg alárendelt mondatokban az ige gyakran a végére került. Kérdések és negatívok inverziót vagy részecskéket használhattak (bár a "do"-támogatást nem használták – azt mondanák: *Ne com hē* "Nem jött el" helyett, hogy "Nem jött el"). Több negatív szó is felhalmozható volt a hangsúly érdekében (negatív egyhang), például *lc ne seah nænne mann næfre* ("Nem láttam senkit soha" = Soha senkit sem láttam) – ez a konstrukció később elveszett a hagyományos nyelvben.

Összefoglalva, az óangol nyelvtannak sokkal több befejezése és egyezsége volt, hasonlóan a latinhoz vagy a némethez. Az évszázadok során ezek a hangsúlyok eltűntek (részben a fonológiai befejezések csökkentése miatt), az angolt egy analitikusabb, szórend-alapú nyelvtan felé mozdította.

Dialektusok és szociolingvistikai helyzet: Ahogy említettük, az óangol dialektusban sokszínű volt. Észak-Englán dialektust beszéltek északon (beleértve a mai Skócia alföldi részeit is), a középső részeken a merciaiat, délen és nyugaton nyugat-szászokat, délkeleten pedig kentishet. Ez azért számított, mert egyes szavak és akár nyelvtani formák régióként eltértek. Például a "templom" szó nyugatszász nyelven *cirice* volt, míg *észak-szász nyelvben cyrce* (később *kirk*) – a danelawban a norvég hatás megerősítette az északi *kirk* formát, amely a skót és északi dialektusokban is fennmaradt, míg a déli angol végül *átvette a church*. Kulturálisan a nyugatszász lett irodalmi norma a késő óangol korszakban – sok szöveg (beleértve az angolszász krónikát és Ælfric műveit) nyugatszász nyelven íródott, így de facto szabvány lett. Ez azonban írott szabvány volt a kolostorok és Alfred udvara számára; a mindennapi beszéd változatos maradt.

Szociolingvistika szempontjából az óangol egy diglossikus környezetben létezett a latinnal. A latin volt az egyház, a művelt írás és bizonyos mértékig az igazgatás nyelve (például a törvények és oklevelek gyakran latin nyelven voltak). Eközben az óangol volt a lakosság és a népi irodalom (például epikus költészet, prédikációk, jogi kódexek és orvosi receptek az angol nyelv) nyelve. A latin nyelv használata csak művelt papokra korlátozódott; Alfred király híresen sajnálta a latin tanulás hanyatlását korában, és elősegítette a latin művek angol fordítását, hogy az embereket saját nyelvükön tanítsa. Olyan szövegek fordításával, mint Bede *Historia* című művét, Alfred az angolt olyan irodalmi nyelvvé emelte, amely tudományos

szakra alkalmas, nem csak szóbeli hagyomány. Ez korai angol nyelv szellemi célú állítása volt, amely későbbi korszakokban is visszatükröződött (például a Biblia angolra fordításai).

Átmenet a középanyolra: Az óangol korszakot általában a normann hódítás után, 1066-ban ért véget. Az angolszász király és az új normann francia uralkodó osztály veresége radikálisan más nyelvi korszakot hozott létre. De már 1066 előtt is változott az óangol: a hangsúlyok gyengültek (különösen Northumbriában), és a regionális dialektusok eltávolodtak egymástól. A norvég hatás, ahogy említettük, valójában felgyorsította a nyelvtani egyszerűsítést, mivel vegyes norvég-angol közösséget hozott létre a Danelaw-ban, ahol a bonyolult befejezések elhagyása megkönnyítette a kommunikációt. 1100-ra az angol beszélők sokkal egyszerűbb nyelvtant használtak, mint Alfred korában, és ezek kezdtek beömlni a francia szavakkal. Előkészítette a színpad a középanyol számára.

Középanyol (kb. 1100–1500): Kapcsolat és változás

A középanyol a normann hódítást követő évszázadokban alakult ki, amikor Anglia mélyreható nyelvi és kulturális átalakulásokon ment keresztül. A normann francia uralkodó elit bevezette az angol-normann franciát a királyok, nemesség, törvény és magas kultúra nyelveként, míg a köznép továbbra is angolul beszélt. Ezt az időszakot a nyelvek fúziója jellemezte: az óangol hatalmas mennyiségű francia szókincset szívott magába, és nyelvtanát drámaian leegyszerűsítették. A középanyol korszak végére az angol ismét Anglia domináns nyelveként állt – de nagyon más volt az angol, mint az ói.

Szókincs és kölcsönzések: A francia hatást az angol szókincsre ebben az időszakban nehéz túlhangsúlyozni – ez egy nyelvi áradat volt. A tudósok becslése szerint körülbelül 10 000 francia szó került be az angolba a közép-angol korszakban, különösen 1250 után, és közülük körülbelül 7 500 (75%) ma is használatban van. Ezek a kölcsönzések tükrözték azokat a területeket, amelyeken a francia nyelvű normannok hatalmat birtokoltak. Például:

- Kormányzás, jog és közigazgatás: Olyan szavak, mint *a korona, kastély, bíróság, parlament, kormányzó, tanács, polgármester, esküdtsek, bíró, igazságszolgáltatás, börtön, adó, állam* mind francia származásúak. Még *a kormányzat* és *a hatóság* is francia eredetű. Figyelemre méltó, hogy sok cím és rang francia (pl. *herceg, hercegnő, herceg, báró, vikomt*), míg az óangol szavak *király, királynő, lord, lady, lovag* megmaradtak – ami tükrözi, hogy a normann nemesek sok szerepet betöltöttek, míg maga a monarchia megtartotta az angol kifejezéseket.
- Egyházi és szellemi élet: 1066 után az angol kolostorok és iskolák gyakran használtak franciát vagy latint. Olyan szavak, mint *a vallás, teológia, prédikáció, ima, szent, csoda* francia nyelvből származtak, kiegészítve vagy helyettesítve az óangol kifejezéseket. *Papság, apátság, kolostor, odaadás, üdvösség* – mind francia. Sok elvont fogalom (pl. *erény, ész, igazságosság, bűn, irgalm, szenvedély*) francia import.
- Jog: Olyan kifejezések, mint a *bíróság, váda, bíró, esküdtsek, bizonyíték, ítélet, ítélet, büntüntetés, ügyvéd, kár, hagyatéki hagyaték*, francia származásúak. Ezért vannak a modern jogi nyelv páros szinonimái – egy germán, egy francia –, mint *például végrendelet és végrendelet* vagy *az áruk és ingatlanok*.
- Katonai terület: A normannok katonai szókincset is hoztak: *hadsereg, haditengerészet, katona, őrség, csata, ostrom, páncél, lándzs, zászló*. Még *maga a háború* is (az OE *gūþ* helyett, amely kiesett a használatból) az óészaki francia *were*-ből származik.
- Életstílus, művészetek, luxus: a francia volt a kifinomult udvari élet nyelve. A divat (*köpeny, köpeny, ruhadarab, nyakörv, ékszer, szatén*), építészet (*kastély, palota, kastély*,

torony, boltív), művészet és irodalom (*vers, történet, romantika, fejezet, toll, papír*) és konyha (*vacsora, lakomák, cukor, saláta, sült, marhahús, birka, sertéshús* – a híres párok, mint a tehén/marha, sertés, juh/birka, ahol az állat neve óangol, de a hús francia) mind angolul jelentek be. Valójában gyakran megjegyzik, hogy az angolban sok fogalom dupláz is létezik – egy angolszász szó és egy nagyjából szinonim francia szó, amely árnyalatokban eltért egymástól. Például *ökör* (állat) vs. *marhahús* (étel), *juh* kontra *bárka*, *borjú* kontra *borjú*; vagy *szent (őshonos)* vs. *szent (francia)*, *segítség* vs. *segély*, *szeretet* vs. *jótekonyság*. Sok esetben a francia eredetű kifejezés lett formálisabb vagy absztraktabb szó, míg az óangol kifejezés inkább elterjedt vagy alapvetőbb maradt. Ez egyfajta hierarchikus szókinccset hozott létre: például *rise* (everyday, angol) – *mount* (felemelt, francia) – *ascend* (tanult, latin).

A francia kölcsönszavak nem csak úgy jelentek meg változatlanul – az angol hangzásokhoz asszimilálták őket, és néha új árnyalatokat kaptak jelentésükben. A korai középanyol sok francia szót kölcsönzött, míg a francia még bizonyos mássalhangzókat ejtett, amelyek később elhallgattak. Például az ófrancia *hospital* (a /h/ hangzással) angol *hospital*gá vált (a /h/ betűt még a francia elhagyás után is megtartottuk). Néhány francia szót kétszer kölcsönöztek különböző időszakokban, így duplán született: például *cattle* (korábban a normann *cateltől*) vs. *chattel* (később kölcsön a közép-francia *chateltől*, mindkettő latin *fővárosból*); *őr* (normann) kontra *örző* (párizsi francia). A francia és az angol együttélése szinte azonnal hibrid formációkhoz vezetett (francia gyökér + angol utótag stb.) – például az angol *gentle* (a francia szóból) az angol *-woman* (angol-nő) kombinálva *gentlewoman-t* alkották 1230-ra, ami mutatja, milyen gyorsan váltak a kölcsönzött szavak "honosodtak" az angolban.

A latin is továbbra is hozzájárult a szavakhoz, gyakran közvetlenül írásos kontextusban. Sok tudományos kifejezést közvetlenül a latinból vettek, különösen a késői középkorban (14–15. század), amelyeket néha "aureate kifejezéseknek" neveztek, amikor költők használták a szóbeszéd gazdagítására. Például olyan szavakat, mint *az allegory, index, magnify, mechanical, sinecure, exalt, oriental* (vagy görög a latin át) szavakat vettek át tudományos fogalmak kifejezésére. A 15. századi skót "chaucer" költők szándékosan ritka latin szavakat importáltak (például *tenebrous* a sötét, *expede* a hasten) versük díszítésére – ez a gyakorlat azt mutatja, hogy az angol tudatában voltak a kibővített lexikonnak.

A középanyol korszak végére az angol szókinccse gazdag germán és román elemek keverékévé alakult. Simeon Potter nyelvész megjegyzi, hogy a modern angol szókinccs nagyjából negyede anyanyelvi (óangol vagy Norse), kétharmada pedig "latin" (latin vagy francia). Az otthon és a család alapvető fogalmai továbbra is germán fogalmakon maradtak (pl. *ház, kenyér, szerelem, élet, halál*), de olyan területeken, mint a jog, művészet, vallás és irodalom francia szavak uralták. Ez a kettős szótár nagy rugalmasságot és árnyalatot adott az angolnak – ez az örökség olyan szinonimákban is fennmarad, mint *az ask* (óangol) vs. *question* (francia) és *az interrogate* (latin).

Fonológiai változások és a nagy magánhangzováltás (kezdetek): A középanyol kiejtés fokozatosan elmozdult az óangol mintázatoktól, különösen a korszak vége felé. Számos kulcsfontosságú fonológiai fejlemény a következők:

- Hangsúlytalan magánhangzó csökkentés: Ahogy említettük, a hangsúlytalan szótagok (különösen a ragadozós befejezések) magánhangzói gyengültek schwa /ə/-re. Ez a folyamat, amely késő óangolban zajlik, középanyolban fejeződött be, és a legtöbb ragadozós befejezés egységes *-e* (gyakran *-e* vagy *-en* írással) alá esik. Például az

óangol *stānes* (genitív egyes szám "a kő") és a *stān-as* (névszámos többes szám "kövek") mindkettő a középanyol *kōhōz* (hangsúlytalan -e-vel). Végül maga az -e vég is néma lett kiejtésében (bár gyakran még középanyol kéziratokban íródott). Ez a magánhangzó csökkentése volt a nyelvtani egyszerűsítés fonetikus mozgatórugója – ahogy a befejezések elveszítették jellegzetes hangjaikat, már nem közvetítettek jellegzetes nyelvtani információt.

- **Mássalhangzók:** A középanyolban bizonyos mássalhangzós hangok eltűntek a kiejtésben. A normann írnokok új helyesírási szabályokat vezettek be: az óangol *þ/ð*-t *th* váltotta fel (bár *þ* egy ideig fennmaradt), *cw-* lett *qu-* (OE *cwēn* -> ME *királynő*), az *sc* (ejtve /ʃ/) *sh*-vé vált, stb. Sok mássalhangzó halmazt egyszerűsítve: a késő középanyolban a *kn-*, *gn-* szavak elején a kezdő mássalhangzó nélkül ejtették ki (pl. *lovag* /knɪxt/ > /nɪxt/ > [nait]), illetve /h/ szó nélkül, *mielőtt l, n, r* lett volna a *hlūd* (hangos) vagy a *hnecca* (nyak) szavakból. A "veláris frikativ" /x/ (mint a skót *loch*), amely az óangolban létezett (bizonyos helyeken *h* betűvel írva), eltűnt a standard angolból, vagy /f/ lett (mint *nevetés*, *kemény*), vagy eltűnt (mint az *éjszaka*, tanítva). Chaucer idejére (késő 14. század) az *éjszaka* valószínűleg [ni:t] volt (hosszú magánhangzóval) ejtették ki – a *gh* már nem volt teljesen [x]. Egy másik figyelemre méltó fejlemény volt a *k, g palatalizációja* az első magánhangzók előtt (ez a folyamat az OE-ben kezdődött): *cild* > *child* (/tʃ/-val), *geong* > *yong* (modern *fiatal*). Ezek a változások előkészítették a modern angol helyesírás alapjait, amely sok néma betűt vagy digraft tartalmazott.
- **Magánhangzók – a Nagy magánhangzó elmozdulás (kezdet):** Az angol történelem egyik legjelentősebb hangváltozása, a Nagy magánhangzó elmozdulás (GVS), a késő középanyol időszakban (kb. 1400) kezdődött, és egészen a 16. századig tartott. A GVS idején a középanyol hosszú magánhangzói kiejtését megváltoztatták, lényegében felemelve (és a legmagasabb hangok [i:] és [u:] diphthonggá alakultak). Például a középanyol hosszú *i* (mint a *fine*, eredetileg úgy ejtve, mint [fi:nə] "feen-uh") átváltott [ai] (modern "fine" [fam]); long *u* (ahogy a *házban*, ME [hu:s]) [au] lett (modern [haus]). A hosszú *e* [e:] (mint a *meet*, ME *mēt* [me:t]) emelve [i:]-re (modern [mi:t]), és a hosszú *o* [o:] (mint a *hajó*, ME *bōt* [bo:t]) lett [ou]/[əu] (Modern [bout]). Az átalakulás egyfajta láncreakció volt: ahogy a magas magánhangzók [i:] és [u:] diphthongokra szakadtak, a középső magánhangzók feljebb léptek, hogy betöltsék helyüket, és így tovább. 1500-ra ezek a változások már jól megindultak, bár csak körülbelül 1600-ban stabilizálódtak teljesen. A GVS magyarázza, miért tűnnek az angol magánhangzók gyakran szabálytalanok: a középanyol helyesírás a régi értékeket ragadta meg (tehát a *bite-et* i-vel írták, amikor [i:] hangja volt; *Boat* (Boat O-val) (O:) helyett, stb.), de a váltás után a kiejtés eltért, míg a helyesírás megmaradt. Így a középanyol "hosszú magánhangzók" nagyjából a korszak végére átvették mai értéküket – ez jelzi az átmenetet a kora újkori angolra. (A rövid magánhangzókat többnyire nem befolyásolta a GVS, ezért *A bit* és a *harapás* több mint néma *e-vel* – az *i* a *bitben* rövid maradt [ɪ], míg a *bitben* az *i* betű [i:]-ről [ai]-re vált.) Más, a GVS-től független magánhangzó-elmozdulások is előfordultak (például az *a* az *útvonalban*, az *osztály* Dél-Angliában a késő Dél-Keleti Közép-Keleti Államban [ɑ:]-ig hosszabbodott, így a modern RP útvonalban a "széles a" szerepel; ez nem fordult elő sem Északon, sem a későbbi amerikai angolban). Chaucer korára már láthatjuk ezeknek a magánhangzó-változásoknak a korai jeleit, bár a chauceri középanyol még mindig egészen másképp hangzik Shakespeare angoljától.

A középanyol szövegekben olyan helyesírásokat találunk, amelyek az átmeneti kiejtést tükrözik. Például a *harapás* szó lehet *bite* vagy *byt* írásmódon, és *meté* néven jelenik meg – ami a magánhangzókat mutatja a váltás előtt. A 15. századra néhány író a *bite* betűt *byt* vagy *beit* néven írta, próbálva megragadni a kibontakozó diphthong hangot. Összességében a

közéangol kiejtés a modern mintázatok felé mozdult, különösen magánhangzóiban, de ez egy dinamikus hangváltozási időszak volt.

Nyelvtani egyszerűsítés: A közéangol korszakban az angol morfológia (szóformák) drasztikus egyszerűsítését tapasztalta. Az óangolból örökölt összetett hangsúlyrendszer nagyrészt megdőlt:

- Főnevek: Az óangol négy betűs rendszere összeomlott. A főnévi kivonódásokat a késő közéangolban lényegében két esetre redukálták: egy gyakori esetre (az alanyra és tárgyra) és egy birtokos (genitív) esetre, amelyet gyakran -es betűvel jelöltek. A többes szám hasonlóan szabványosított, általában -s-re (az óangol hímszám/akkusatív többes szám -as befejezéséből származik). Chaucer idejére a -s (vagy -es) volt a legtöbb főnév (pl. *kő, nap*) szokásos többes számú jelölője, néhány szabálytalan többesszámmal, mint például *ökök, gyerekek, férfiak*, amelyek az óangol mintákból származtak. A nyelvtani nem eltűnt – a közéangolban a nem természetes lett (a referens nemén alapulva), nem pedig nyelvtan. Ez azért történt, mert a különálló melléknévek és cikkvégek elvesztése miatt a nemi jelölések elvesztek. Például az óangol *stān* (férfias) és a *scīp* (neut.) mindkettő kővé vált, mindkettő "the"-vel együtt – nemi különbség nem volt. A melléknévek teljesen elveszítették a hibájukat és a nemi befejezésüket; Csak többes számban (gyakran -e-ben) és egyes számban (néha ingleválás nélkül) váltak ki. A 14. századra még ezek a maradványok is eltűntek, kivéve a rögzített kifejezéseket.
- Névmások: A névmás rendszer valamennyire leegyszerűsített. A *þou* (egyes számban "te") és a *ye* (többes számban "te") közötti különbség megmaradt a közéangolban, ahogy az *i/me, he/him, she/her, mi/us, ők/them* stb. Azonban a duális névmások korán eltűntek ebben az időszakban. A legnagyobb névmás változás a skandináv "ők, ők, teik" szó átvétele volt, ahogy korábban említettük – először az északi szövegekben a 12–13. században, és Chaucer használta a 14. században. Ez valószínűleg azért történt, mert az angol *hē/him/hire* (többes szám formák) túl hasonlított az egyes számokra, és a norvég formák világosabbak voltak. Figyelemre méltó továbbá a késői közéangol (15. század) trend, amely a *ye/you* helyes egyes számként használták, és a *thou* ismerős vagy alacsonyabb rangú kontextusba sorolták – ami megalapozta a *thou vs you* megkülönböztetést a kora újkori angolban (és végül a *thou* elvesztését a standard angolban).
- Igék: A közéangol megőrizte a kétidős (jelen, preterite) rendszert és az erős/gyenge osztályokat, de sok speciális ragozást is kiegyenlítettek. Az óangolban az igéknek különböző befejezései voltak: *Én, te (sg), he/she, mi, te (pl), ők*. A késő közéangolra ezek többsége a többes számban általános -e(n) vagy -en betűre és -st-re, -th-re a második és harmadik személy egyes számban (délen; az északi dialektusok még gyorsabban egyszerűsítettek). Például Chaucer az éneklésre szól: *én énekelek, te énekelsz, ő énekel, mi énekelünk, ti énekeltek, ők énekelnek*. A -en többes szám gyakran csak -e-vé vált, vagy a 15. században elhagyták. Figyelemre méltó, hogy az északi dialektusokban a 14. században -s volt a harmadik személyű egyes szám (-th helyett), ami később terjedt és ma már szabványossá vált (ő énekel) – míg a déli közéangolban a "he singeth" kifejezést használták. Az erős igék tovább veszítettek tagjait a gyenge ragazatok miatt analógia alapján (sok óangol erős ige vagy kihalt, vagy gyenge lett a közéangolban). Például az OE *ceosan* (select) erős volt (*ceas*, curon past), de a Maine-ban gyakran gyenge múltat mutatott, *chos-ed*; végül a *pick* szabálytalan maradt, de sok más, mint az OE *swellan* (korábbi *sweall*), rendszeres hullámmá vált, *felduzzadt*. A perifrastikus idők (segédigék használatával) növekedtek – különösen a *going to* (a szándék kifejezésére) és a progresszív *be doing* szerkezetek gyakoribbá váltak a késő

közéangolban, bár a segédrendszer teljes kiterjesztése (do-support stb.) kora újkori fejlődés volt. A közéangolban a 15. században néha perifrastikusan használták kérdésekben vagy negatív szavakban, de még nem volt kötelező.

- Szintaxis: A fokozatok csökkentésével a szórend merevebbé vált, hogy jelezze a nyelvtani viszonyokat. A közéangol általában az állításokban az Albany-Igé-Tárgy rendet alkalmazta, hasonlóan a mai hangvételekhez. A case befejezések elvesztése azt jelentette, hogy a főnév helye a mondatban elsődleges jele lett annak szerepére (alanyára vagy tárgyra). A nyelv sokkal "analitikusabbá" vált, előszobákat és szósortrendet használt, míg az óangolban a befejezéseket használták. Például a birtoklást a -s genitív *mellett* (a francia de betűből) jelölték, míg a komplex idők segédidők (*will, shall, have* stb.) használtak. Az előszó használata nőtt, ahogy a ragadozódás csökkent – például a közéangol datív eset *helyett a to* vagy *for* + főnév használatát használta. A közéangol nyelvben a tagadás gyakran még mindig halmozta a negatívokat (*I ne seen no man never*), bár Chaucer idejére a francia hatása (amely kétrészes *negatív ne ... pas*) olyan építményekhez vezetett, mint *az I ne seigh but oo cours* ("Csak egy utat láttam"). A korszak végéhez közeledve néhány francia/latin befolyással bátortalan szerző kezdte elbátortalanítani a hangsúlyozott kettős negatívumot, de a népszerű használatban továbbra is elterjedt maradt (és sok dialektusban ma is létezik).

Összefoglalva, a közéangol nyelvtan megvetette az *óangol "nyelvtani összetettségét"*. Egy kortárs megfigyelő körülbelül 1400-ban megjegyezte, hogy az angolok "elhagyták az első beszéd szokását" (elhagyták az első beszédük szokásait), és egyszerűsítették nyelvtanukat, valószínűleg a különböző nyelvi közösségek kölcsönhatásának eredményeként. A norse és angol korábbi összefonódása "demokratizálta" a nyelvtani nehézségek kisimításával, és a francia dominancia talán tovább ösztönözte az angolt, hogy rendszeresebb és analitikusabb legyen, miután újra megjelent.

Dialektusi sokszínűség: A közép-angol korszakban különösen erősek voltak a dialektusbeli különbségek, részben azért, mert nem létezett szabvány, részben pedig a régióban eltérő mértékű norvég és francia hatás miatt. A közéangol dialektusokat északi, középső (keleti és nyugati) és déli nyelvekre osztjuk, egy speciális esetben a kentish-féle (délkeleti) nyelven. Például a *she* szó Dél-Mesélő-Mesélőben *heo* volt, de északi Virginiában *sho* vagy *she* (innen ered a modern *She* egy északi formát tükröz, amely győzött). Az igék többes száma a Temzétől délre -eth, Midlands-ben -en, északon -es. Még az alapvető szókincs is eltérhetett: a Southern ME több óangol szót tartott meg (*ach, ax* "ask" "ask"), míg az Északi Metsóban több norvég eredetű kifejezés volt (ikk "also" vs Southern ekke). Az irodalom példákat ad: Hasonlítsuk össze Chaucert (aki londoni/kelet-midlandi dialektusban írt) a *Gawain-nal és a Zöld Lovag* költőjével (akik északnyugati dialektusban írnak): ezek az egyikről a másikra fordítást igényelnek. A dialektusok közötti kommunikáció nehéz lehetett – egy híres anekdota William Caxtontól (Anglia első nyomdája, a 15. század végén) származik: egy észak-angliai kereskedő történetét meséli el, aki Kentben meglátogatva egy nőtől "tojásokat" kért. Nem értette, mondván, hogy nem beszél franciául; csak amikor egy másik megkérdezte *az "eyren"-t* (a kent nyelvű tojás, az óangol *ǣg* szóból), jött rá, hogy tojásokat akarnak. Az északi *nép egges* kifejezése valójában norvég eredetű (és a mai szónk őse), míg *az eyren* a hagyományos óangol forma volt, amely a délen fennmaradt. Ez a találkozás rámutatott a szabványos nyelv szükségességére. Caxton maga, aki az 1470-es években nyomtatott, aggódott az ilyen dialektusvariációk miatt, és azt kérdezte: "mit írjon egy ember manapság – tojást vagy eyrent?". Kompromisszumot választott, főként az East Midlands/London dialektust használva, amelyet a legszélesebb közönség is megérteni fog. Ez a választás kulcsfontosságú volt: megalapozta a

standard angolt, és egy dialektust választott az északi és déli beszéd között (a londoni térség nyelvészeti keveréke volt Midlands és némi kent-i hatás).

A közép-tengeri angol, különösen London dialektusa (Chancery English), a 15. századra presztízsré tett szert a kormányzati dokumentumok nyelveként. A Chancery Standard egy angol nyelv volt, amelyet a londoni királyi írnokok használtak az 1430-as évektől kezdve, és amely segítette szabályozni a helyesírást és a használatokat. Például a Chancery Standard *a -es* többes többes (az északi *-s* vagy a déli *-en* helyett), és *melyiket* a déli *melyik* helyett. 1470-re, ahogy Britannica megjegyzi, nagyrészt egy londoni székhelyű írott szabvány kialakult. Ez lett a modern angol írásmód alapja, bár később a londoni kiejtés megváltozott.

Fontos megjegyezni, hogy az angol nem volt a domináns nyelv ebben az időszakban. A 12. és 13. században a latin és a francia volt a feljegyzések és irodalmi nyelvek. Az angolt ritkán írták (így a korai közép-angol irodalom ritka). A 14. század végére azonban az angol erőteljes visszatérést mutatott: Geoffrey Chaucer *Canterbury meséi* (kb. 1380-as évek) egy érett középanyol irodalmat példázza. Emellett politikai fordulat is történt: 1204 után (amikor az angol király elveszítette Normandiát) a normann arisztokrácia egyre zárkóosabbá vált, és végül angolként azonosították. A százéves háború (1337–1453) Franciaországgal szemben nacionalista okokból tovább népszerűsítette az angol nyelvet a franciákkal szemben. 1362-ben a Bírósági Törvény az angolt tette a bíróságok nyelvévé (a francia helyére). 1399-re IV. Henrik király lett az első angol király három évszázad alatt, aki angolul tette le a koronázási esküt. Az angol újjáéledése a hivatalos birtokokban azt jelentette, hogy 1400-ra a nemesség gyermekeit gyakran először angolul nevelték, francia második nyelvként vagy egyáltalán nem. Ennek eredményeként az angol ismét magába szívta a nemzeti nyelv funkcióit, amelyet a korábbi kölcsönzések révén gazdagítottak a jog, tudomány és irodalom használatához.

Szociolingvistikai hatások: A középanyol korszak nyelvi változásait mély társadalmi tényezők vezérelték:

- Hódítás és osztály: 1066 után éles nyelvi osztálymegosztás alakult ki: a francia volt az uralkodó kisebbség (királyi udvar, arisztokrácia, magas rangú papság és jogi hatóságok) nyelve, míg az angol a többség (parasztok, városlakók és alsóbb papok) nyelve volt. Ez a diglossia azt jelentette, hogy az angol nyelv számos francia "presztízsz" szót szerzett, mivel a kétnyelvűek fokozatosan szűrték a szókincset az osztályok között. Sok francia szó a magas státusz jeleként indult (például a *francia kulináris* témák kifinomultságot jeleztek), de a 14. századra még a köznépek is használták olyan szavakat, mint *a pray*, *age*, *large*. A presztízsz kölcsönzés dinamikája egyértelmű: bizonyos körökben divatos volt a franciául beszélni, és az angol szavakat néha rusztikusnak tekintették. Mégis, generációk során a normann leszármazottak maguk is angolra váltottak (a francia a 14. századra eltűnt), így gazdag francia szókincseik bekerültek az angol köznyelvbe.
- Az angol presztízsz elvesztése és visszaszerzése: 1066 és körülbelül 1200 között az angol tényt irodalmi és hivatalos nyelvként (ebből az időszakból nagyon kevés angol nyelvű feljegyzés maradt fenn). De a későbbi középanyol nyelv státusza emelkedett. Ez az újjáéledés összefügg olyan politikai eseményekkel, mint a kontinentális területek elvesztése (ami arra kényszerítette, hogy a bárók inkább Angliával azonosuljanak), valamint a fent említett háborúkkal és törvényekkel. Chaucer idejére az angol írás nemcsak elfogadott, hanem ünnepe is volt – ő, udvari költő, az angolt választotta a még mindig kozmopolita francia helyett, ami büszkeségben és közönségben való változást jelezve.

- Fekete halál és társadalmi mobilitás: A fekete halál (1348–50) megtegyette a lakosságot, társadalmi felforduláshoz vezetett. A munkaerőhiány felhatalmazta az angolul beszélő alsó osztályokat; a merev feudális struktúrák meglazultak. Ahogy a közemberek városokba vagy társadalmi szerepekben feljebb léptek, az angolul beszélő emberek olyan területekre léptek, amelyeket korábban francia/latin beszélők uraltak. Ez kétségtelenül felgyorsította az angol nyelv elfogadását a jogban és az igazgatásban. Néhány történész azt állítja, hogy a fekete halál közvetve növelte az angol nyelv használatát olyan városokban, mint London (ahol 1350 után több céhfeljegyzés stb. jelenik meg angolul). Ez akár a dialektusok keveredéséhez is vezethetett, mivel az emberek munka miatt vándoroltak, hozzájárulva a koiné (gyakori városi dialektus) kialakulásához.
- Északi-angol keveredés: Emlékeznünk kell a skandináv települések tartós hatására is. Észak- és kelet-Anglia jelentős norvég hatással bírt a mindennapi szinten. Ez a kapcsolati helyzet (a norsói és angol beszélők kommunikációja) látszólag vezetett a megvitatott nyelvtani szintlépéshez – egy alulról felfelé irányuló változáshoz. A nyelvészek úgy írják le, mint az angol nyelvtani "demokratizálását", mivel a kölcsönös érthetőség a bonyolult befejezések elhagyását részesítette előnyben. Ellentétben a francia hatással (amely szavakat adott hozzá), a norvég hatása egyszerűsített szerkezetet és néhány magas gyakori alapvető kifejezést adott hozzá (például *ők*). Így szociolingvisztikailag a *viking inváziók egy kétnyelvű/többynyelvű közösséget hoztak létre*, amelynek nyelvei bizonyos mértékig konvergáltak.
- Nyelvi kapcsolat a többynyelvű Britanniában: A középső-angol nem fejlődött elszigetelten még a francia és északi nyelven túl sem. A kelta nyelvekkel való kapcsolat (walesi, cornwalli, ír) viszonylag kevés közvetlen hatással volt az angol szókincsre (néhány helynevet és néhány szót, mint *a bard* vagy *crock*) kivételével). Azonban Wales Marches-én és Írországbán (ahol az angolt a normann invázió után vezették be a 12. században) voltak közösségek, amelyek angolul, franciául és kelta nyelvekkel beszéltek, amelyek befolyásolhatták a helyi dialektusok kiejtését vagy kifejezéseit. Például a különálló *hiberno-angol* és *a skót angol* gyökerei a késő középső-angol kapcsolati helyzetekben (angol ír gaelekkel; angol és skót gael nyelv közreműködésével).

1500-ra az angol alapvetően megváltozott nyelvként vált ki. A hangsúlyok minimálisak voltak, a francia és latin kölcsönök gazdagították a szótár minden regiszterét, és egy londoni angol alapú, írásos szabvány is létezett (a kancelláriumi jegyzők és nyomdászok köszönhetően). A kora újkori angol korszak megalapozott, amikor a nyelvet tovább szabványosították és Anglia határain túl is elterjedtek.

Kora újkori angol (kb. 1500–1700): Reneszánsz, átszervezés és szabványosítás

A korai újkori angol nagyjából a 15. század végétől (Caxton nyomdája és a Tudor-dinasztia környékén) egészen a 16. és 17. századig terjedő korszakig terjed (Shakespeare idejétől a restaurációig). Ebben az időszakban az angol olyan formává alakult, amely ma is érthető számunkra, még ha kissé archaikus is. Ez a szókincs hatalmas növekedésének, a nyelvtan és helyesírás stabilizálásának, valamint a globális terjedés kezdetének időszaka volt. A hatások közé tartozik a klasszikus tudás reneszánsz újjáélesztése, a nyomtatott és tömeges írástudás megjelenése, a protestáns reformáció (és az angol Biblia), a tudományos innováció és a korai

gyarmati vállalkozások. 1700-ra az angol nyelv rendelkezett a mai legtöbb szerkezeti jellemzővel, és folyamatosan bővült a világban.

Szókincs bővítése – Az inkhorn-vita és azon túl: A reneszánsz (kb. 1500–1650) új szavak robbanásszerű növekedését hozta az angolba, amit a nyelvtörténészek néha "Inkhorn-vitának" neveznek. Tudósok, tudósok és irodalmi alakok szándékosan több ezer kifejezést alkottak vagy kölcsönöztek latinból és görögből ("tintaszó" – így nevezték, mert a kritikusok szerint ezek a művelt szavak tintaedény illatát adták). Ezt az áramlást az a következő tényezők vezérelték:

- Tudományos és technikai fejlődés: Ahogy olyan területek fejlődtek, mint az asztronómia, orvostudomány, botanika, matematika és alkímia, úgy fejlődtek a speciális szókincs is, amelyek gyakran latinból vagy görögből származtak. Például olyan szavak, mint az *anatómia*, *csontváz*, *tüdőgyulladás*, *orbit*, *kronológia*, *hőmérő* a 16–17. században kerültek be az angolba, közvetlenül klasszikus forrásokból vagy onnan lefordítva (kalquolva). A 17. századi tudományos forradalom (Boyle, Newton stb.) számos kifejezést adott hozzá és szabványosította. Isaac Newton maga vezette be vagy népszerűsítette olyan szavakat, mint a *centrifugális*, *centripetal*, *movement mennyiség (impulzus)*, és természetesen sok tudományos kifejezés latin volt (például fajok a biológiában, amelyet később John Ray alkotott meg).
- Reneszánsz humanizmus és művészetek: A klasszikus irodalom és a kortárs kontinentális művek fordítása számos importhoz vezetett. Például az 1600-as évek elején *erkély* (olasz *balkon*), *hegedű* (olasz), *opera* (olasz), *szonett* (olasz *sonetto*), *esszé* (francia *essai*), *regény* (olasz *novella*) az angolba került, ahogy új kulturális fogalmak jelentek meg. Tucatnyi görög és latin szót vezettek be a retorika, filozófia és művészet (pl. *kritérium*, *jelenség*, *káosz*, *antika*, *versszak*, *apoztróf* (irodalmi eszköz), dráma) megvitatására.
- Nemzetközi kereskedelem és felfedezés: A felfedezés kora azt jelentette, hogy az angolok új termékeket és koncepciókat ismernek külföldön. Az angolok átvették a *csokoládét* és *kenut* (nahuatlból spanyolul), *paradicsomot* és *burgonyát* (nahuatlból és taino-ból, spanyol nyelven keresztül), *banánt* (portugál nyelven a nyugat-afrikai nyelvekből), *kávét* (a török *kahve-ből*, eredetileg arab), *teát* (a kínai *te-ből* holland nyelven), *mangót* (portugál *nyelvenmanga*), *curry* (tamil *kari*), *dohány* (spanyol nyelven Taino), és még sok más. A 16. század végén és a 17. században angol tengerészek, kereskedők és telepesek visszahozták a világ különböző nyelveiből származó szavakat: *kannibál* (karibi), *hurrikán* (Taino *hurakán* spanyolul) – mindkettőt Shakespeare rögzítette, *dzsungel*, *bungaló*, *sampon*, *veranda* (indiai nyelvekből), *szafari* (arab/szuahéli "utazás"), *zebra* (afrikai nyelvből portugál nyelven keresztül). *gumbo*, *tote* (nyugat-afrikai, amerikai rabszolgabeszéd révén), stb. Ezek a gazdagodások a késő újkori korszakig folytatódtak, de a kora újkorban kezdtek.
- Shakespeare és irodalmi kreativitás: Csak William Shakespeare (1564–1616) nevezik meg hatalmas számú szó kitalálásának, vagy első feljegyzéseinek – becslések szerint műveiben 1700 és 3000 új szó között szerepelnek. Bár nem mindegyik az ő találmánya (néhányan beszélt nyelven vagy ritka szövegekben terjedtek), mindenképpen sok neologizmust *népszerűsített*. Shakespeare-nek vagy kortársainak tulajdonítják a *merénylet*, a *szállást*, a *monumentális*, *kétértelmű*, *engedelmes* és számtalan kifejezést, amelyek ma már elterjedtek. Az Erzsébet-korszak nyelvészeti merész volt – az írók szabadon hajlították meg a nyelvet, főneveket igékké, az igéket melléknevekké, új kifejezéseket alkotva. Ez a korszak meghatározta az angol hangszínét, mint egy *találékony*, *asszimilatív* nyelvet.

Ennek ellenére ez a latin/görög kifejezések áradata vitákat váltott ki. A tradicionalisták a túlzottan elegáns importokat "tintaszó" néven gúnyolták – felesleges és nagyfokú kifejezéseknek. Például a 16. század közepén a kritikusok olyan szavakat gúnyoltak, mint *az obtestate* (tanúságtétel), *ingegritude* (hálátlanság) vagy *demonstratív* (bizonyítékként) pedantikusnak. Thomas Wilson 1553-ban gúnyolizált egy olyan levelet, amely szinte érthetetlen kifejezésekkel volt tele. Azonban sok tintaszó *megragadt*, és ma már mindennapi szavak (mint *az oktatás, forgás, kapacitás, zseniális*). Mások eltűntek. A nyelvi önmegtisztulás folyamata közvélemény választása alapján történt, mivel azokat az írókat, akik túlságosan használták a kemény latinizmusokat, gúnyolták, miközben igazán hasznos szavakat vettek át általános használatba. 1650-re az angol nyelv hatalmas klasszikus szóincset vett be, de a nehézkes találmányokat gúnyolódás vagy elhanyagolás kiszűrte. Az eredmény egy rendkívül kibővített szótár lett, amely alkalmas absztrakt és technikai vitára.

A szóincis fejlesztésének másik aspektusa a szinonimák és a kimondás szintjeinek finomítása volt. Mivel az angolban most már háromszoros szinonim volt (angol *kérdés*, francia *kérdés*, latin *interrogat*), az írók finomságok vagy stílus miatt választhattak szavakat. Ez vezetett ahhoz, amit a tudósok "funkcionális megkülönböztetésnek" neveznek a szinonimákban: például *vallásos* (normann francia eredetű) és *szent* (latin eredetű) és *szent* (anyanyelv) – mindegyik kissé eltérő jelentéssel bír. Tudatos stílustudatosság alakult ki. Korai előíró megjegyzéseket látunk a használatról: olyan írók, mint George Puttenham (1589) tanácsolták, mely szavak alkalmasak a költészethez vagy a formális prózához.

A 17. század végére az angol szóincis hatalmas és többnyelvűvé vált. Egy kortárs megfigyelő, Richard Carew (1614-ben) azt írta, hogy az angol "kölcsonözi a latint, ahogy a latin a görögtől ... és nem utasítja meg a legtöbb nyelv szavait" – ezt erősségként dicsérve. Valóban, a *bőséget* sok kora újkori író az angol erényének tekintette. Az intellektuális légkör nagyra értékelte a szóbeszédet és a szóincis gazdagságát, tükrözve büszkeséget arra, hogy az angol most már képes vagy felülmúlni a francia, olasz vagy klasszikus nyelveket kifejezőképességben.

Fonológia és ejtés: A kora újkori időszakban befejeződött a Nagy magánhangzó elmozdulás és más kiejtési változtatások, amelyek az angol hangzását ma is úgy tette (legalábbis a szokásos formában):

- Körülbelül 1600-ra a Nagy magánhangzováltás a legtöbb dialektusnál lejárt: a középanyol *mīce* [mi:sə] (egér többes száma) most [mais] "egerek" szavakkal ejtődött; *a* [hu:s] ház [haus]-t változtatta meg; [ma:kə] lett [meik]; *lásd* [se:] lett [si:]; *a* boot [bo:t] lett [bu:t]; *hajó* [bo:t] lett [boot]; *A* [na:mə] név [neim] lett. Az alábbi 2. ábra ezeket az eltolódásokat egy egyszerűsített magánhangzódiagramban mutatja be.

A nagy magánhangzó elmozdulásának ábraképe: középanyol hosszú magánhangzók (fekete színben) és kora újkori angol kimeneteleikkel (pirossal). Például a középanyol magas /i:/ és /u:/ hangzói /a/ (például harapás) és /aʊ/ (mint a ház) diftongongizáltak; A középső /e:/ és /o:/ magánhangzók /i:/ (találkoznak) és /u:/ (hangulat) felé emelkedtek, stb. Ez a jelentős hangzsváltozás (kb. 1400–1700) sok modern angol helyesírási ellentmondást magyaráz.

A GVS jelentős eltérést okozott a helyesírás és kiejtés között, mivel az angol helyesírás az 1500-as években többnyire rögzített lett, míg a kiejtés folyamatosan változott. Például a *vér* szót középanyolban *blood* vagy *blud* (ejtve [blo:d] vagy [blud]); 1600-ra a magánhangzó [ʌ]

("blud") formátumra váltott, de a régebbi *oo* írásmód megmaradt, és most félreértelmezi a hangot. Hasonló történetek mesélhetők az ételről (amely hosszú [u:] betűt tartott, így a helyesírása megegyezik a hangjával) és *a jó* (rövidítve [gud]-ra, de úgy írják, mint *étel*).

- Mássalhangzós változások: A kora újkori angolban stabilizálódott a korábbi mássalhangzóvesztések. Shakespeare idejére senki sem ejtette ki a *k-t* a *knave-ben*, vagy a *gh-t* *éjszakában*. A *wh-* (mint *mi*, *mi*) mássalhangzó halmazzt sokan még mindig hallható, lélegzetvételi /hw/ hanggal ejtették ki (és néhány dialektusban, például a skót és ír angolban is így maradt), bár Londonban valószínűleg egyesült a /w/-vel. Az *r* hang még mindig minden pozícióban kihangzott a korai újkori angolban (az angol ekkor teljesen rhotikus volt – *far* volt [far], *apa* ['faðər], trillázással vagy csapkodó *r* jelzéssel). A posztvokális /r/ későbbi elvesztése Angliában a 18. században történt, így Shakespeare és kortársai inkább úgy *szóltak* volna, mint a mai amerikai vagy ír beszélők. Egy másik jellemző: az eredeti "h" betűs leejtés rusztikus volt, (néhány dialektusban ez előfordult, de a presztízs beszédben nem – a 'ouse for *house*' nem volt szokott, akárcsak ma). Ebben az időszakban történt változás a *j* és *v* különálló hangokként kialakulása volt. A középanyolban az <j> csak az <i> (betű alakkülönbség) egy változata volt, míg a <v> a <u> változata. A 17. századra a /dz/ hang (vagyis az *öröm*) egyértelműen megkülönböztethető volt (a francia hatástól), és általában *j* vagy *i* betűkkel írták (így az *IOHN* nyomtatásban akár *John* is lehetett). Hasonlóképpen, a /v/ és /u/ elkülönülnek (*a v* a mássalhangzó helyett a szó elején, *u* pedig a magánhangzó esetében – ami végül következetes *v* használatához vezetett a /v/ hangnál).

A regionális kiejtés eltérései is elkezdtek észrevehetővé válni. Például a 17. századi megfigyelők a vidéki emberek rusztikus beszédét hangsúlyozták a kifinomultabb városi kiejtéssel. A *guruló R* és a *tapped R* régióként vagy társadalmi osztályonként eltérhet. Egy híres 17. századi Londonban a változás az *apa-bothor* összeolvadás volt – 1700-ra az olyan szavak, mint *az ap* (amely középanyolban rövid /a/ betűvel rímelődt a *gather-re*) meghosszabbodott /a:/-ra, így az *apa rímelt a rat-ra*. Ez még nem volt igaz néhány északi dialektusban. Továbbá a "fürdő" magánhangzó (például *a tánc*, *nevetés*) – amely középanyolban rövid /a/ betűvel szerepelt – a 17–18. században Dél-Angliában hosszú /a:/ betűvel kezdtek kiejteni, bár ez inkább a 18. századi trend volt. A kora újkori időszak megalapozta a későbbi akcentuseltéréseket, de általában egy londoni és egy 1600-as yorkshire-i megértette egymást, annak ellenére, hogy akcentuskülönbségek voltak.

Nyelvtan és szintaxis: A korai újkori angol korszakra az angol nyelvtan széles körvonalban felvette modern formáját. A főnév/melléknév/névmás kiváltás rendszer szinte pontosan olyan volt, mint a mai, és az igerendszer felismerhető volt, bár néhány területen kissé folyékonyabb volt:

- Főnevek/melléknevek: Csak régi ragozások maradványai maradtak meg. A többes *szám* -s (vagy -es) univerzális volt (kivéve néhány szabálytalan alakot, mint *a férfiak*, *gyerekek*, *lábak*, amelyek még mindig megvannak). A birtokos betűt '-s-ekkel' jelölték (valójában -es-ből származik). A melléknevek már nem voltak -e befejezések; egyetlen alakjuk volt (nem egyeztetett). Az egyik relikvia az volt, hogy az -er alkalmi *használat* összehasonlításként (például *a "more fairer"* Shakespeare-ben jelenik meg, amelyet később betiltottak). Ráadásul a *"it rains"* szóban *használt* álnévmások is normálissá váltak (az óangolban csak *"rains"* személyiséget) nevezhetnének).
- Névmások: A legnagyobb változás a *te/thee* és a *ye/te* használata volt. A kora újújkori angolban a *thou* (alany)/*thee* (tárgy) kifejezést még mindig használták, de főként intim,

alsóbb személy vagy érzelem/intimitás kifejezésére szolgálnak, míg *a te* udvarias vagy semleges formává vált az egyes és többes szám között. Például Shakespeare karakterei váltogának a *te* és *te* között a hatás kedvéért. A 17. század folyamán a *te* kifejezés kiesett a szokásos angolból (csak bizonyos dialektusokban és vallási stílusban Istenhez szólva). 1700-ra *te* voltál a második személyű általános névmás udvarias használatban, *miközben* archaikusnak vagy dialektusnak hangzott. A birtokló a 17. század elején jelent meg. Korábban a neuter birtokló az *övé* vagy *annak* neve volt (*Shakespeare korai műveiben is megjelent vagy* ivartalanító helyett). Az első feljegyzett 1590-es évekből származik, és a 17. század közepére vált elterjedté. Ez betömte az utolsó rést a pronominális paradigmában (létrehozva *őt – övé, őt – őt, őt – az-ne*). A relat névmások szabványosították *ki, mi, that-t* (Shakespeare gyakran *használta melyik* személyekre és *ki* éppen most jelent meg relatlat névmásként). A *ki/ki* kérdező is megszilárdult (korábban azt mondhatnánk: "*Kinek adtad?*" ahol ma a prescriptív nyelvtan *kinek* előnyben részesíti).

- Igék és segédszavak: A 16. századi igeyên ragozódása még mindig néhány különbséget mutatott a mai ilagtól. Különösen fontos, hogy a harmadik személyű egyes jelenet lehet *-eth* vagy *-s*. Példa: "*Szeret engem*" vs "*Szeret engem.*" A kora újkori angol kezdetben az *-eth-et* a formális stílusban kedvelte (különösen délen), de *az -s* (az északi dialektusokból származó import) elterjedt, és 1700-ra *az -s* lett a szabvány, míg *az -eth* archaikusnak vagy költői hangzásnak tűnt (a King James bibliai stílusában is fennmaradt: "*az Úr ad és veszi el*"). A második személynél még *mindig volt -st* (mint "*Te mész*"), de ahogy *te* elhalványult, úgy tűnt az a hangsúly. Az erős (szabálytalan) igék múlt és múlt idejű változatai több változatban szerepeltek. Például Shakespeare *használhatja a She speak* kifejezést a *She Spoke helyett*, vagy *az I has got* (amit az amerikai angol megtartott, míg a brit angol később *got-ra* vágta). Néhány erős igének még mindig változó volt: *a chide* már túl *volt chode* vagy *chid*; *Swell* *swoll-t* volt participleként. Az idő alatt több irreguláris szabálytalan is regularizálódott (például a *segítségnek* volt egy régi *múltbeli holpja* a KJV angolban, de később *a segítség* győzedelmes). A segédigék használata teljesen kiterjedt: *a do* kötelezővé vált kérdések és negatívumok kialakításához, amikor más segédigék nem voltak jelen (ez az újítás a késő középgangolban kezdődött, ma már kódolt – például a *normál prózában* már nem mondják "I know not", *hanem "Nem tudok"*, kivéve költői vagy magas stílusban). A progresszív idő (az "-ing" forma a be-vel) egyre gyakoribbá vált és elfogadottabbá vált a folyamatos cselekvések számára (bár Shakespeare néha még mindig azt *írja, hogy "táncol"* helyett, mint "*táncol*"). A modális segédszavak (*can, may, shall, will, must*) beilleszkedtek az általunk ismert mintákba, de némi jelentéskülönbséggel (például *a shall* sokkal gyakrabban használták egyszerű jövőre, különösen első személyben: *a "I shall go"* semleges jövő állítás volt, míg most *az akarat* átvette az irányítást). A kötődő hangulat élt és jól működött: olyan kifejezések, mint *a "Ha megtalálják, ..."*, "*Javaslom, hogy menjen*" megszokottak (ahogy technikailag még ma is azok, bár a kötődő ma már főként formális használatra vagy bizonyos sablonos kifejezésekre korlátozódik). Idővel a kötőformák hanyatlottak, kivéve a meghatározott kifejezéseket ("*Was it so...*", "*If he were...*"), különösen a brit angolban.
- Szintaxis és stílus: A kora újkori angol szintaktis nagyon hasonlított a maihoz. Egy figyelemre méltó különbség a kérdések szósorrendje: korábban lehetett volna megkérdezni: "*Ismered te az embert?*" (invert nélkül) – amit Shakespeare-ben hallunk –, de 1700-ra a *do-support* ("*Ismered az embert?*") határozottan szabványos volt. Hasonlóképpen, a régi negatív "*nem tudom*" helyét a "*nem tudom*" *lett*. A kettős tagadást ma már nem szabványosnak tartották az irodalmi nyelvben (köszönhetően a szabályzó nyelvtanoknak, akik a 17. század végére logikátlannak minősítették, mivel a latin

logikában két negatív "pozitív" alkot). Azonban a kettős negatívumok továbbra is az alsó regiszterekben gyakori erősítőként szolgáltak, és a előíró szabályok nem szüntették ki őket teljesen a beszédből – ez egy szociolingvisztikus jelző, amely megmaradt (és sok dialektusban, például a cockney-ban vagy az AAVE-ben is fennáll).

Szabványosítás és nyomtatás: A kora újkori időszak volt az angol szabványosítás nyomtatásában. Caxton 1476-ban bevezette a nyomdát Westminsterben, de a 16. században igazán rendszeresítették a nyomdászok, iskolamesterek és tudósok a helyesírást és a használatot. A szabványosítás kulcsfontosságú fejleményei közé tartoznak:

- Helyesírás (helyesírás): 1550-re az angol helyesírás nagyjából rögzített volt, egy olyan formában, amely nem radikálisan eltért a maitól, bár a variancia továbbra is fennállt (például *Musicke* vs *Musick* vs *Music*). A helyesírást több tényező is befolyásolta: a középanyol írnokok szokásai, a nyomdászok választásai, az etimológiai "javítások" (például néma *b* hozzáadása a adósságban, hogy tükrözze a latin *debitum* kifejezést, vagy néma *c* a *victor* szóban). Nem minden ilyen etimológia helyes (az *island* szóban szereplő *b* betű félrevezetett, mert hamis kapcsolat van a latin *insulára*). 1604-re megjelent az első ismert angol helyesírási szótár (Robert Cawdrey' *s Table Alphabeticall*). A 17. században a helyesírás egyre inkább rögzítetté vált; a 18. század (Johnson szótára) megerősítette ezt. Így a kora újkori szövegek olvashatók főként azért, mert a helyesírás ismerős vagy csak kissé eltér (például *sonne a son* vagy *a citie a város*).
- Szótár és nyelvtan írás: A 16. század végén és a 17. században jöttek létre az első angol szótárak és nyelvtanútmutatók. Cawdrey szólistáján (1604) kívül Phillips (1658) és mások nagyobb szótárai is megjelentek, amelyek nem sokkal az időszak után Nathaniel Bailey szótárában (1721) és Samuel Johnson *Dictionary of the English Language* (1755) című műveiben csúcsosodtak ki. A nyelvtan terén olyan tudósok, mint William Bullokar, 1586-ban próbálták meg az első angol nyelvtant, később (18. század) Robert Lowth (1762) és mások pedig jelentős nyelvtani szabályokat írtak. A kora újkor korában egyre inkább kialakult az érzés, hogy az angolnak is szabványos nyelvtanra és szókincse kell rendelkeznie, akárcsak a latinnak. Néhányan még angol akadémiát is javasoltak (mint Olaszország vagy Franciaországé) a nyelv szabályozására – John Dryden és Jonathan Swift később ezt támogatták. Bár nem alakult akadémia, itt kezdődtek a előírások korrektségének ösztönzése. Például John Dryden az 1600-as évek végén bírálta a mondatok előszóval zárását (latin ihlette szabály), mások pedig elítélték a nyomtatásban használt összevonások vagy köznyelvi kifejezések használatát.
- Az angol Biblia: Monumentális szabványosító hatást jelentett az angol nyelvű Biblia. William Tyndale Újszövetség fordítása (1526), majd később a King James Version (1611) egy tekintélyt adott az egész országban felolvasott (hangosan és csendben). A King James Biblia megfogalmazása és szókincse – amely maga is egy tudósokból álló bizottság terméke, amely magas, mégis világos angol stílust célzott – óriási hatással volt az idiómára és az irodalomra. Olyan kifejezések, mint a *"legyen fény"*, *"szem szemért"*, *"hogyan buktak a hatalmasak"*, *"fogam bőrével"* stb. mind a bibliai fordításokból származnak, és köznyelvi szóhasználatká váltak. Ráadásul, mivel a KJV olyan széles körben elterjedt és tisztelt volt, *bizonyos régebbi formákat lefagyasztott a köztudatban* (mint például *-eth igevég*, *thou* Istenhez való szólítás stb., amelyek máshol régimódúvá váltak, de vallási kontextusokban megmaradtak). Ez megerősítette a formális célokra stabil, kissé konzervatív standard nyelv érzését.
- Írástudás és oktatás: A reneszánsz és a reformáció drámaian növelte az írástudási arányt Angliában. 1700-ra a lakosság sokkal nagyobb része tudott olvasni (és sokan írni), mint

az 1500-as. A protestáns hangsúly a Szentírás olvasására és a nyomtatott könyvek elérhetősége miatt még sok kézműves és kereskedő is kiteve volt a szabványos angol nyomtatással. Az iskolák elkezdtek angol nyelvtant és írást tanítani (míg a középkori oktatás nagyrészt latin nyelven zajlott). Ez segített elterjedni a kialakuló szabványos dialektusokat és használati normákat Londonon túl. Ezenkívül az ebből a korszakból származó levelek és személyes írások is azt mutatják, hogy még a nem tudósok is egyre inkább igyekeztek betartani a szokásos konvenciókat (bár a dialektusi írásmódok még mindig előfordultak magánírásban, például egy északi írta a *house* szót *hoose*-ként).

Dialektális és globális terjedés: A korai újkori angol nem rendelkezett olyan globális jelenléttel, mint a késő újkori angol, de magjait elültették:

- A Brit-szigeteken belül a dialektuskülönbségek továbbra is fennálltak. Az északi dialektusok (beleértve a Lowland Scotland-en egyre elkülönülő *skót* nyelvet) bizonyos kiejtésekben és szókincsben eltértek. Például a skót nyelvet 1600-ra gyakran külön "skót nyelvnek" tekintették (bár alapvetően egy angol nyelv volt, erős norvég befolyással és francia kölcsönökkel Skócia Franciaországhoz fűződő kapcsolatai révén). 1603-ban a koronaegyesülés (VI. Jakab skót király lett I. Jakab angol király) több kapcsolatot eredményezett; 1700-ra a skót elit egyre inkább angolosította beszédét a hagyományos angol nyelv felé, de az alacsonyabb földi skót dialektus továbbra is erős maradt a lakosság körében. Írország: A 16. századi tudor hódítások után az angol (főként a déli angol változat) jobban elterjedt Írországban, különösen Dublinban és a Pale-ben. Idővel egy különálló *hiberno-angol* dialektus alakult ki, amely ötvözte az angolt az ír gael hatásokkal (például a "*after*" használata a közelmúltban, néhány kölcsönzó, mint a *brogue*, *shamrock*). 1700-ra Írország nagy részei, különösen az északi (Ulster) skót ültetvények vándorlása miatt, angolul beszéltek, bár az ír nyelv is elterjedt maradt. Wales: az angolok behatoltak, de a walesi népesség a kora újkorban domináns maradt; sok walesi tanult angolt második nyelvként a kereskedelemben.
- Amerikai angol: Az első állandó angol gyarmat Észak-Amerikában Jamestown, Virginia államban 1607-ben volt, majd 1620-ban Plymouth, Massachusetts. Az 1600-as években tízezrek érkeztek angol (és néhány walesi, skót és ír) telepes az amerikai gyarmatokra. Főként a 17. századi angolokat hozták az Újvilágba. Mivel ezek a gyarmatok elszigeteltek Angliától és kevert telepesek különböző régiókból, új dialektuskeverékek jelentek meg. Például a korai virginiai beszéd valószínűleg keverte a dél-angliai és néhány Midlands formát (a telepesek többsége déli megyékből származott), míg az új-angliai beszédben sok kelet-angliai puritán is hozzájárult az akcentusához (amelyeknek olyan vonásai voltak, mint a rövid /a/ a path-ban, amely később "standard" amerikai nyelvűvé vált). Idővel az amerikai angol elkezdett saját identitást alakítani ki. Már a 17. század végére az utazók észrevették, hogy a telepesek beszéde kissé másképp hangzott – részben néhány archaizmus miatt (régőbbi kiejtések vagy Nagy-Britanniában megváltozott szavak megőrzése), részben pedig újítások miatt. Például az amerikaiak megtartották az erős *get* igét (azaz "*he has better*") ott, ahol a britek egyre inkább használták a *got*-t. Az amerikaiak is megtartották az *ősz*t az évszakra (míg a britek a francia szóból *őszre* váltottak). Az amerikai szókincszet az őslakos amerikai nyelvekből (pl. *skunk*, *tököt*, *mokasin*, *wigwam*) és később más bevándorló csoportokból való kölcsönzéssel bővítették. 1750-re már beszélhetett az angol amerikai változatáról, bár az még nem volt teljesen eltérőek – Anglia és a gyarmatok közötti kommunikáció még érthető volt. A szétverés tovább nőtt az amerikai függetlenség (1776) után, amikor az új nemzeti büszkeség és Noah Webster reformjai egyértelműen formálták az amerikai angolt.

- Egyéb gyarmatok: A kora újkori angol a Karib-térségre is elterjedt (pl. Bermuda 1609, Barbados 1627, Jamaica 1655-ben Spanyolországtól elfoglalt). Ezekben a trópusi gyarmatokban az angolok találkoztak rabszolgaként tartott afrikaiakkal, akik különböző nyelveken beszéltek. A 17. század végén ez vezetett az angol alapú kreol nyelvek kialakulásához – például a mai *jamaicai kreol* vagy a *bajan (barbadosi) kreol korai* formáihoz. Ezek akkor alakultak ki, amikor az afrikaiak pidginizált formában tanultak angolt ültetvényeken, amelyeket gyermekeik kreolra szültek. A karibi elit még mindig a szabványos vagy közel standard angolt beszélt, de a többség beszéde jelentősen más volt – egy új dialektuskontinuum, nyugat-afrikai alaphatással (például olyan szavak, mint *a duppy* a szellem, *soso* csak a nyelvtan, mint *én* a "I am going to"). Ez a kreolizáció jelentős új nyelvi fejlemény volt, bár csak a 18. században dokumentáltak jól előre.
- Ázsia és Afrika: A 17. században angol kereskedők előőrseket hoztak létre Nyugat-Afrikában (rabszolga-kereskedelem céljából) és Dél-Ázsiában (a Kelet-indiai Társaság Suratban, Madrasban stb.). Ezek voltak a korai kapcsolati pontok, ahol az angol szavak és néhány beszélő külföldre ment, bár ekkor kevés helyi ember tanult angolul a part menti kereskedelmi erődökön kívül. Mégis, némi szókincs-cseré történt: az angol nyelv indiai nyelvekből vette át olyan szavakat, mint *a calico*, *gingham*, *curry*, *veranda*, és cserébe az afrikai erődökben is használhatták a pidzsin (néhány szó, mint a *buckra* – jelentése fehér ember – bekerült a nyugat-afrikai pidzsin az angol *buck* vagy *broker* szóból talán). Csak később, a késő újkorban alakultak ki ezek az interakciók teljes értékű angol dialektusokká (pl. indiai angol, nyugat-afrikai pidgin).

Összefoglalva, 1700-ra az angol egy érett, szabványos nyelvvé vált, amely hatalmas szókinccsel és viszonylag fix szabályokkal rendelkezett. A következő szakaszra készült: a késő modern korszakra, amikor az ipari forradalom, a előírt nyelvtan szilárdan gyökerezne, és az angol a világ minden tájára elterjedt.

Késő modern angol (kb. 1700 – 20. század közepe): Globalizáció és modernitás

A késő újkori angol időszak a 18., 19. és a 20. század elejétől közepéig terjedő időszakot foglalja magában. Ezekben az években az angol világnyelvvé vált, amelyet a Brit Birodalom terjeszkedése, majd később az amerikai globális befolyás hajtott. Ez egyben ipari, tudományos és társadalmi forradalmak korszaka is volt, amelyek új fogalmakat vezettek be, amelyek új szavakat igényeltek. A nyelv 1700 és 1950 között folyamatosan változott, bár alapvető szerkezetben kevésbé volt, mint korábban. A fő témák a "helyes" angol kódolása és előírásai, a szókinccs robbanékony növekedése (különösen a technikai és globális lexikon), valamint a különböző nemzeti változatok és dialektusok megjelenése (brit, amerikai vs mások), mindezt olyan szociokulturális erők, mint az osztályrétegzés, a gyarmatosítás, a kereskedelem és a migráció támasztják alá.

Szókinccs – Tudományos, ipari és világgölcsonzések: A szókinccs bővülésének trendje gyorsan folytatódott. Ha a kora újkori korszak klasszikus forrásokból és azonnali felfedezésből merített szavakat, akkor a késő újkori korszak még szélesebb látóköre és technológiai újításai megkövetelték az új találmányok és felfedezések elnevezését:

- Tudományos és technológiai terminológia: A 18. és 19. század hatalmas fejlődést hozott a tudományban. Több ezer új kifejezést alkottak meg, gyakran latin és görög gyökerekből (fenntartva a korábbi tudományos lexikon hagyományát). Például a linnei

osztályozási rendszer (1750-es évek) nemzetség- és fajneveket adott minden élőlényre, valamint sok mindennapi szót, mint *például* *emlős* (latin *emlős*, 1820-as években vezették be), *biológia* (1802-ben született a görög *bios* life + *logos* tanulmányból), *atom*, *oxigén*, *vakcina*, *fehérje*, *telefon*, *kamera* stb. ebben a korszakban került angolba. Az ipari forradalom (a 18. század végétől a 19. századig) szintén megszületett a szavak: *motor*, *mozdony*, *vonat*, *dugattyú*, *gyár*, *villamos*, *távíró*, *fénykép*, *írógép*, *tengeralattjáró*, *repülőgép* és így tovább. Számos ilyen kifejezést tudósok/feltalálók találtak ki, és gyorsan alkalmazták nemzetközileg (gyakran ugyanígy sok nyelven). Az angol szótár majdnem megduplázódott 1700 és 1900 között, főként a tudomány és az ipar hatására. Az Oxford English Dictionary, amelynek első kiadása 1928-ban készült el, 414 825 szót katalogizált, amelyek akkor használatban vagy történelmileg is használt – ez drámai növekedés volt a 17. századi angol ~100 000 szóhoz képest. (A modern becslések – beleértve a technikai zsargont is – kiterjednek az angol nyelv milliányi "szó"-jára.)

- Globális kölcsönszavak: A Brit Birodalom fénykorában (19. század) a világ negyedét fedte le, és az angolt több száz nyelvvel érintette. Az angol könnyen magába szívta a kölcsönszavakat helyi jelenségekre, növényvilágra, állatvilágra és kulturális tárgyakra:
 - Dél-ázsiai nyelvekből (a brit uralom idején Indiában, 18–20. század): *bungalo* (hindi *bangla*), *thug* (hindi *thag* – rabló), *dzsungel* (hindi *jangal* – erdő), *karma*, *jóga*, *pundit*, *avatar* (szanszkrit és hindi), *khaki* (urdu nyelven poros szín), *pizsama* (urdu *pāy-jāma*), *loot* (Hindi *lut*), *veranda* (portugálul Indiából, eredetileg hindi *baraamda*), *standarees* (hindi *dungri cloth*).
 - Ausztrónéziai és csendes-óceáni nyelvekből: *tabu* (tongai tapu, Cook kapitány jelentései szerint), *tattoo* (polinéz *tatau*), *bung* (*dugó*) és *amok* (maláj), *orangutan* (maláj "az erdő embere"), *savvy* (franciától pidgin angolul a csendes-óceánon, eredetileg latin *sapiere*).
 - Afrikai nyelvekből: *zebra* (kongói portugál nyelven), *csimpánz* (bantu), *voodoo* (nyugat-afrikai *vodu*), *zombie* (nyugat-afrikai, esetleg kikongo *nzumbi*), *jazz* (eredete vitatott, valószínűleg nyugat-afrikai nyelvekből kreol nyelven keresztül), *szafari* (szuahili, arab *safar* journey eredetből), *trek* (afrikaans eredetű, eredetileg holland, de a búr használatához kötődik), *aardvark* (afrikaans nyelven "földdisznó"), *impala* (zulu), *gumbo* (közép-afrikai *ngombo*, amerikai rabszolgák révén).
 - Az őslakos amerikai nyelvekből (a korábbi nyelveken túl), *hikory*, *mosómedve*, *tököt*, *mokaszin* (amerikai angolban algonki szavak), *caucus* (esetleg algonkin), *mús* (ojibwa), *pekándió*, *bayou* (algonquian és choctaw), *rodéo*, *mustang* (az amerikai spanyolon keresztül a spanyol/latin gyökerekből), *poncho*, *kannibál*, *függőágyas* (spanyol nyelven keresztül a karibi arawakból), *prérifarkas* (Nahuatl, spanyol nyelven).
 - Kínai és kelet-ázsiai nyelvekből: *tea* (Amoy kínai *te* — valójában először az 1600-as évek elején érkezett, de a kereskedelem növekedésével vált elterjedtté); *ketchup* (hokkien kínai *ke-tsiap* maláj; *tájfün* (kantoni *tai fung* vagy arab *tufan*); *gung-ho* (mandarin *gonghe*, második világháborús szlengben); *riksa* (japán *jinrikisha*); *karaoke*, *sushi*, *szamuráj*, *szökőár* (mind a japán szó különösen a 20. században jut be angolba); *tatami*, *mágnás* (japán *taikun*, a 19. század belépettje); *A bungo* a második világháborús katonai szleng, a japán *bungo* (bolond) szó volt.
 - Európai nyelvekből: Bár az angol most már inkább adományozott, mint átvevő volt Európában, mégis kellett néhány szó: *boulevard*, *dossier*, *souvenir* (francia, 18–19. század), *ukulele* (hawaii nyelv, portugál *cavaquinho* hatással), *pizza*,

tészta (olasz, 19. század, olasz bevándorlással), *bohém* (francia *bohémien* 'cigány'), *smorgasbord* (svéd), *óvoda* (német), stb. Emellett az USA-ba érkező bevándorlás hullámai révén a 20. század közepére bevezették a jiddis szavakat, mint a *bagel*, *klutz*, *schmooze* a mainstream amerikai angolba.

Nyilvánvaló, hogy a 20. század közepére az angol a világ nyelveinek nyelvi mozaikjává vált. Fontos az, hogy az angol nemcsak kölcsönzött szavakat, hanem *exportálta* is. Az olyan szavak, mint a *vonat*, *rendőrség*, *klub*, *költségvetés*, *tea*, *futball* más nyelvekben is áttejedtek a fogalmakkal, gyakran a brit gyarmati adminisztráción vagy amerikai kulturális exportok révén.

Megőrzés vs. változás: Érdekes módon, miközben a szókincs vadul nőtt, a 18. században néhány hang igyekezett "visszatartani" a nyelvet a túlzott változástól. A 18. századi nyelvtanok és előíró írók igyekeztek szabályozni az angol használatát: elítélték a köznyelvi kifejezéseket, a regionalizmusokat és a "korrupciókat". Samuel Johnson 1755-ös szótárában alázatosan megjegyezte, hogy egyetlen szótár sem állíthatja meg a változást, összehasonlítva a nyelvet a hullámhosszal, mégis munkája stabilizálta a helyesírást és a szójelentéseket. Később olyan nyelvtanok, mint Lowth és Lindley Murray, latin-szerű szabályokat írtak elő (nem zárják a mondatokat előszóval, nem voltak kettős negatívumok, nem osztóak infinitívek) – és ezek a szabályok tanítássá váltak az iskolákban, különösen a 19. században. Céljuk volt, hogy "javítsa" a nyelvet, megvédve azt attól, amit szerintük hanyatlásnak vagy barbárságnak láttak. A gyakorlatban az angol tovább fejlődött, de a formális írás ezekhez a normákhoz hűen haladt. Ez szakadékot teremtett a formális standard angol és a mindennapi beszéd között; például a kétszeres negatívumok megmaradtak a dialektusban ("Nincs nálam semmi"), de az oktatásban megbélyegzték őket. Ez a előíró hatás ebben az időszakban szociolingvisztikai tényező: osztály és oktatás szerint rétegezte a nyelvhasználatot.

Kiejtés és regionális akcentusok: A késő újkori angolban a kiejtés finomabb változásokon ment keresztül a korábbi korszakokhoz képest, de kritikus a regionális akcentusok eltértek, és az identitás kiemelkedő jelképeivé váltak. Néhány kulcsfontosságú pont:

- Nem-rhotikus brit angol: A 18. század végén és a 19. század elején a rangos dél-angliai akcentus elkezdte elhagyni az /r/ hangzást, kivéve a magánhangzók előtt. A 19. századra a Received Pronunciation (RP) – a művelt londoni, később a közoktatás akcentusa – határozottan nem rhotikus volt (tehát → /hɑ:d/, *car* → /kɑ:/*). Ez a változás Angliában is áttejedt (kivéve néhány nyugati és délnyugati régiót, amelyek tovább maradtak rhotikusak maradtak). Így az angol nyelv legtöbb változata Angliában, Walesben, Ausztráliában, Új-Zélandon, Dél-Afrikában stb., amelyek a 19. századi brit angolra vezethetők vissza, ma már nem rhotikusak. Ezzel szemben az amerikai angol általánosságban továbbra is rhotikus maradt, mivel a telepések elmentek, mielőtt az r-dropping elterjedt volna, és az Egyesült Államok hatalmas belső területein nem volt presztízs ösztönző a /r/ kidobására. (Néhány amerikai kikötőváros, mint Boston, New York, később brit normák vagy helyi presztízs hatására nem rhotikus beszédet vett át, de General American továbbra is rhotikus maradt). A rhotic és nem rhotic különbség az egyik legvilágosabb globális akcentuskülönbség, amely ebben az időszakban felmerült.
- Magánhangzó fejlődés: Kiseb változások folytatódtak. Britanniában a Trap-Bath szétválás (már említett: olyan szavak, mint a *tánc*, az *út* megszerzése /ɑ:/ délen) az RP és az General American közötti standard jelzővé vált (amely megtartotta a rövid /æ/ hangot). A kot-catch egyesülés – sok amerikai akcentusban a *cot* és a *caught* mindketten /kɑt/ lett – Észak-Amerikában a 19–20. században terjedt el (bár nem az északkeleten vagy délen). Angliában az RP-ben /æ/ meghosszabbítása történt például a *növény*

(például [ɑ:] szavakban. Új diftongok jelentek meg vagy kissé elmozdultak (például a go RP kiejtése a 19. században átköltözött [gəʊ]-re a [go:]-ból, ezért rímeli a régi brit szövegek *a glory* szót a *történethez*, míg a modern britek mondják a [stəʊri] vs [glɔ:ri] – egy finom elmozdulás).

- Mássalhangzó jellemzők: Olyan jellemzők, mint a T-glottalizáció (a *t* kiejtése glottal stop [ʔ] szavakban, mint például *a bottle* vagy *cat* a mássalhangzó előtt) néhány brit városi dialektusban a 19. század végére vált észrevehetővé (cockney stb.), de egészen a 20. század végéig megőrizték őket. A H-drop (/h/ betű a *kalapokban*, *hotelben*) elterjedt a 18/19. században (különösen a cockney-ban) a munkásosztálybeli brit beszédben (különösen a cockney-ban), de előírt mércék szerint egyértelmű jelként tartották számon az oktatás hiányára. A TH-fronting (jelentése: *finger* for *thing*) szintén megjelent Cockney-ban a 18. század végén. Az osztálytudatos viktoriánus korszak nagy figyelmet fordított ezekre a jelzőkre, gúnyolva a "H-nélküli" beszédet, stb.
- Amerikai hangzsváltozások: Az Egyesült Államokban bizonyos regionális jellemzők alakultak ki: a dél-amerikai angol akcentus (a 19. századra) jellegzetes vonzást és diftongizációt vett fel (pl. *arc* -> [feɪəʃ]), valószínűleg a skót-ír és afroamerikai minták hatására. Az afroamerikai népi angol (AAVE) az emancipáció (1860-as évek) és különösen a Nagy Vándorlás (20. század) után kezdett különálló dialektuskontinuumként megszilárdulni, olyan jellemzőkkel bírva, mint a mássalhangzó klasztercsökkentés (*legjobb* fajta -> *bes' fajta*), és a híres *szokásos be* (például "*She be workin'*" a szokásos aspektus) – olyan jellemzők, amelyek mind angol dialektusokban, mind kreol hatásban gyökereznek. Ezek a jellegzetes dialektusok gyakran társadalmi megőrzést hordoztak a tágabb társadalomban, de később központi szerepet játszottak a kulturális kifejezésekben, például a zenében (jazz, blues, később hip-hop).
- A szokásos akcentuskiegyenlítés: A 19. század végén és a 20. század elején a jobb közlekedés és az urbanizáció némi dialektuskiegyenlítést eredményezett. Britanniában a vidéki dialektusok, amelyek nagyon eltérő fonológiákkal rendelkeznek (pl. széles észak-angol vagy délnyugati vidéki dialektusok), visszahúzódni kezdtek, ahogy az emberek városokba költöztek vagy a társadalmi mobilitás érdekében szabványosabb beszédet vettek át. Amerikában megjelent az általános amerikai akcentus fogalma (középnegyati alapú, rhotikus, jellegzetes regionális magánhangzó-váltások nélkül); Hollywood és a 20. századi műsorszórás ezt "akcentus nélküli" szabványként népszerűsítette.
- A média hatása: A 20. század közepére a tömegmédiá (rádió, filmek, tévé) szerepet játszott a domináns akcentusok terjesztésében. Például a BBC szinte kizárólag RP hangszórókat használt az 1920-as évektől a század közepéig, ami megerősítette az RP "megfelelő" használatát az Egyesült Királyságban. Az Egyesült Államokban a nemzeti rádióhálózatok az általános amerikai hangokat részesítették előnyben. Ez csökkentette a helyi eltéréseket, vagy legalább tudatosította az emberek egy presztízs normát. Ugyanakkor a média lehetővé tette, hogy a regionális és etnikai akcentusok szélesebb közönséghez jussanak el (például zene vagy későbbi televízió révén), lassan legyőzve a megőrzéseket, vagy legalábbis megismertette az embereket a változatossággal (gondoljunk csak arra, hogy Winston Churchill nem rhotikus szerepjátékának vagy Franklin D. Rooseveltné patricius amerikai akcentusának hallása segített a vezetői beszéd közvéleményének szabványosításában).

Nyelvtan: 1700-ra az angol nyelvtan lényegében modern volt, így a változások ebben az időszakban kisebb mértékűek voltak, és főként használatban és stílusban voltak, nem pedig alapvető szerkezetben. Néhány megfigyelés:

- A progresszív idő (BE + -ing) használata folyamatosan bővült. A korai újkori angolban bizonyos igéknél nem használták (*imádom, hogy furcsán hangzol volna*). A 20. század közepére még ez a használat is informálisan kezdett megjelenni (ma a McDonald's "I'm lovin' it" szlogen példája annak, hogy egy korábban nem szabványos kifejezés vált mainstream köznapivá). A progresszív passzív (*A munka végződ*) kifejezést egykor a 19. században kritizálták (egyesek a *The work is doing* vagy *The work is a-doing* (régebbi formákat részesítettek előnyben), de a 19. század végére a megszokott tevékenység lett).
- A modális igék használati változásokon mentek keresztül: *a shall vs will* megkülönböztetés erodálódott (ma *a will minden* személyben a jövő kifejezésére használják; korábbi *shall* kifejezést első személyben használták a világos jövő, az akarat implicit szándék jelölésére). Ezek a finom megkülönböztetések eltűntek, különösen az amerikai angolban, amelyet 1900-ra ritkán használtak, kivéve olyan kérdésekben, mint például "*Shall we?*"). A kötelező és a kötelező használata változott (kötelező helyzetben egyre gyakoribbá vált). *May vs May* az engedély és a lehetőség aránya is megváltozott (a *doboz* nagyrészt átveszi az engedélyt a laza használatban: "*Mehetek?*" helyette, *hogy "Megengedhetem?"*).
- Esetformák: Az egyetlen betűjelű relikviák a névmások voltak (én/én, ő/ő, ki/ki). A "whom" használata kezdett csökkenni a beszédben, bár írásban is megerősítették. A 20. század közepére már ritkán vált a beszélgetésekben, főként előszobák után élt túl (*akinek ez a témája lehet*). A 18. században néhány nyelvtanok elítélték a "ez vagyok én" kifejezést is, és inkább a "ez vagyok én" (latin logika szerint) szót használta. Ennek ellenére a "It's me" továbbra is gyakori maradt, és végül a nyelvtanok elfogadták informális használatban is.
- Igének egyeztetése és "szám": Néhány 18–19. századi vita volt a semmiről (*nincs is/nincs sem*) és a kollektív főnevekről (a kormány *az vs az*). A brit angol gyakran többes számban kezeli a kollektív főneveket (*government are*), az amerikaiak pedig az egyes számot részesítik előnyben (*government is*). Ezek a minták különböző elképzelések alakultak ki arról, hogy ezek a főnevek egységet vagy tagokat jelentenek-e.
- Új szintaktikai konstrukciók: A nyelv készségesen hozott létre új fraszális igéket és idiómákat. Például a 19. század *adott arra, hogy kiderítsük, fizessen ki, végigkövessük a dolgokat, stb.* Az angol szintaxis rugalmassága lehetővé tette, hogy a főnevek igékké váljanak (esemény megrendezése, gyűlés vezetése) – egy olyan tendencia, amelyet néha elítéltek, de megállíthatatlan. Emellett a világos ige konstrukciók (sétálj egyet, nézz meg) is rendkívül elterjedtek.
- Előíró szabályok hatása: Az embereket arra tanították, hogy ne "osztják szét az infinitíveket" (bár a *merész folytatás* mégis megtörtént és híressé vált a *Star Trek*ben), ne használják a dupla negatívokat, hogy kit használjanak, ahol megfelelő, stb. Ez formálta a formális írástílust. Egy tárgy: a 19. század közepéig *a shall* és *will* megkülönböztetéseket erősen tanították (angol diákok memorizálták az "I shall, you will, he will" kifejezést az egyszerű jövő érdekében; *Azt* sugallja, hogy elszántságot is sugallok, stb.), és hasonló finomabb pontok, amelyek azóta nagyrészt eltűntek az aggodalomból.

Szabványosítás, kodifikáció és oktatás: Ebben az időszakban zajlott a szabványosítás:

- Szótárok: Samuel Johnson *szótára* (1755) óriási hatású volt. Szabványosította a több tízezer szó helyesírását, és tekintélyes definíciókat és használati jegyzeteket biztosított, gyakran irodalmi idézetekkel. Amerikában Noah Webster *szótára* (1828) ugyanezt tette az új nemzet esetében, szándékosan megváltoztatva néhány írásmódot az egyszerűség

vagy az amerikai identitás érdekében (például *becsület* vs *becsület*, *védelem* vs *védelem*, *színház* vs *színház*). Webster kifejezetten amerikai szavakat is tartalmazott (például *skunk*, *squash*, az őslakos nyelvekből). Bizonyos formák kiválasztásával ezek a szótárak rögzítették a transzatlanti különbségeket, és referenciapontokká váltak a művelt íráshoz. A 19. század későbbi szakaszában elindult az Oxford English Dictionary (OED) projekt (a munka 1857-ben kezdődött, az első kötet 1884-ben jelent meg, 1928-ban készült el) – egy monumentális történelmi szótár, amely minden szót és annak fejlődését dokumentál. Az OED nemcsak a helyesírást és jelentést kódolta, hanem megőrizte a régebbi formákat és dialektusi változatokat is, tükrözve a nyelv sokszínűségét, még akkor is, amikor szabványt szabtak be. A 20. század közepére a szótárak gyakori háztartási és iskolai tárgyakká váltak, így a szabványosított helyesírás általánossá vált.

- Nyelvtankönyvek és stílusútmutatók: A 18. és 19. században (Lowth, Murray stb.) egy hullámmnyi nyelvtani tankönyv tanította a szabványosított nyelvtant, amely udvarias használaton és latinizált elegancia fogalmakon alapult. Ez az angol nyelvtani kodifikáció azt jelentette, hogy az 1800-as évekre létezett egy "helyes" angol fogalma (legalábbis írásban), amelyet a londoni és Lahore-i diákok a brit birodalmi oktatási rendszerben tanultak meg. Hasonlóképpen, a stílus és beszédesség útmutatói egységes beszéd- és írásmódot tanítottak, tovább erősítve a standard angolt. Például a BBC kiejtési irányelvei a 20. században gyakorlatilag tanították az RP akcentust a műsorszolgáltatóknak, és közvetve a hallgatóknak is.
- Univerzális oktatás: Lényeges, hogy a 19. és 20. században sok országban bevezették a kötelező oktatást (Angliában az 1870-es Általános Oktatási Törvény, az Egyesült Államokban hasonló időzítés). Milliók tanultak meg a szokásos angolul olvasni és írni. Ez jelentősen csökkentette a dialektusbeli eltérést az írásbeli formában, és a helyi lakosságot a szabványos nyelvi normáknak tette ki. Valaki, aki Yorkshire-ben vagy Alabamában nőtt fel, otthon helyi nyelvtanokat beszél, de az iskolában megtanulja a szabványos angol nyelvtant és helyesírást, így egy generációt hozott létre kétnyelvű, regisztrált (normál és dialektus) beszélők. Az írástudás lehetővé tette az új szavak és használatok gyorsabb terjesztését újságok, könyvek, majd később rádió révén.
- Nyomtatás és kiadás globális: A Brit Birodalom a 19. századra elterjesztette a nyomdákat és angol nyelvű újságokat a gyarmatokra világszerte. A helyi változatok elkezdtek megjelenni nyomtatásban párbeszédekben vagy informális kontextusokban, de az indiai, afrikai stb. hivatalos írások brit színvonalat követték. Idővel a helyi kiadók helyi kifejezéseket is tartalmazhattak, de nagyjából az írott angol szabványossá vált. Ez a globális nyomtatott hálózat segítette az angol nyelvet a közigazgatásban, tudományban és irodalomban való közös nyelv számára. A 20. század közepére az angol a nemzetközi diplomácia és tudomány egyik hivatalos nyelve lett (a második világháború után fokozatosan kiszorította a franciát ezekben a szerepekben, részben az USA befolyásának köszönhetően).

Dialektus megkülönböztetés és új angolok: A késő újkori angol egyik legérdekesebb aspektusa a földrajzi terjedés és az azt követő fejlődés a különböző világnyelvi angolokká:

- Brit vs. amerikai angol: Az amerikai forradalom után az amerikai angol függetlenebbé vált. Noah Webster reformjai nemcsak megváltoztatták a helyesírást (*szín*, *közép*, *csekkellenc* stb.), hanem egy amerikai standard mellett is támogatták, amely eltávolította néhány brit archaizmust és angolságot. A 19. század folyamán az amerikai angol saját ízlést fejlesztett ki: új szavakat (*kukorica* a *kukorica* helyett, *creek* a *patakra*, *szárazáru*, *földhivatali üzleti* kifejezés), valamint néhány nyelvtani különbség (az

amerikaiak inkább *a get* múlt szó idejű szó szerinti szót részesítették előnyben; Britek azt mondták, hogy *megkapták*; Az amerikaiak *előre* használták, ahol a britek *előre* mondták, stb.). Kiejtés szempontjából, ahogy megjegyezték, az amerikai általános továbbra is rhotikus, és eltérő magánhangzói tulajdonságokkal rendelkezett. A 20. század közepére a szókincs különbségei elég sokok voltak ahhoz, hogy kitöltsék a szószedeteket (pl. *lift* vs *lift*, *teherautó* vs *teherautó*, *lakás* vs *lakás*, *benzin* vs *benzin*, *ősz* vs *ősz*). A nyelvtani különbségek kicsik voltak, de feltűnőek: az amerikaiak inkább *múlt időt* használtak, míg a britek *a present perfectet* (AmE: "*Ettél már?*", BrE: "*Ettél már?*"). Az ilyen eltérések nem akadályozták a kölcsönös megértést, hanem az identitás jelzői voltak. Az amerikai angol befolyása különösen a 20. században nőtt az amerikai politikai hatalom, a hollywoodi filmek, a jazz/blues zene (amely az afroamerikai szlenget bevezette a globális ifjúsági kultúrába), valamint a későbbi technológiák megjelenésével. 1950-re az olyan amerikanizmusok, mint *az okay*, *film*, *rádió*, *tinédzser*, *drive-in*, *hamburger*, nemzetközileg is ismertté váltak.

- Egyéb telepesangolok: A kanadai angol mind brit, mind amerikai nyelvű hasonlóságokat mutat a lojalisták áramlása és az Egyesült Államok közelsége miatt. Általában amerikai helyesírást követ (néhány kivétellel, például *a center* gyakran brit módon írják), van némi brit szókincs (*zed* for *Z*, *történelmileg furry*, *bár* ma már gyakori), valamint néhány egyedi kanadai kifejezést (*chesterfield* a kanapéra, *toque* a téli kalapot). A kiejtés közel áll az általános amerikaihoz, de bizonyos magánhangzóbeli különbségekkel (a "kanadai felemelés" szó úgy hangzik, mint a kívülállóknak). A 20. század közepére a kanadai angolt különálló változatként ismerték el, első szótárai és stílusútmutatói jelentek meg (Gage Canadian Dictionary 1967, stb.).

Az ausztrál angol 1788-ban kezdte meg a büntető gyűlmet. A korai ausztrál angolt (19. század) erősen befolyásolta a cockney és ír beszéd, amelyet a börtök és telepesek fogalmazása vált ki, amelyek keveredve új akcentust alkottak. Gazdag szlenget fejlesztett ki (amelyet a 19. századi balladákban és szótárakban rögzítettek), olyan szavakkal, mint *az outback*, *bushranger*, *bilabong*, *boomerang* (utóbbi kettő az őslakos nyelvekből), valamint köznyelvi kifejezésekkel, mint *mate* (barát), *sheila* (nő), *snag* (kolbász). A 20. század közepére az ausztrál angol olyan akcentussá vált, amelyet a kívülállók is jól meg tudtak választani (nem rhotikus, gyakran kihúzott magánhangzó minőséggel, amelyet gyakran twangynek vagy orrnak neveztek). Az ausztrál angol nemzetközileg is hozzájárult olyan szavakhoz, mint *a kenguru*, *dingo*, *walkabout*, és az egyedi rövidítései (az ausztrálok szeretnek rövidíteni a szavakat: *arvo* délutánra, televízióra) ismertté váltak.

Az új-zélandi angol (az 1840-es évekbeli településből) hasonló volt az ausztráliához, de némi eltéréssel (több hatás Dél-Angliából, néhány maori kölcsön szó, mint például *kiwi*, *haka*, *kumara* (édesburgonya)). Az új-zéland-zélandi angol 1950-re alapvetően ausztrál hangzású dialektus volt, enyhe magánhangzó-elmozdulatokkal (például a "fish and chips" szó "fush and chups"-nak tűnt).

- A dél-afrikai angol (mióta a britek 1806-ban elfoglalták a Fokföldet) brit (különösen cockney és RP), majd később helyi holland/afrikaans és afrikai nyelvek hozzájárulásával fejlődött ki. A 20. század közepére olyan akcentusa volt, amely valamennyire hasonlított az RP-re, de némi holland hangzóval és egy lexikonnal együtt, amely afrikaans szavakat tartalmazott (*veld*, *commando*, *apartheid*).
- Kreolok és pidginok: A Karib-térségben és Nyugat-Afrikában ebben az időszakban születtek meg angol alapú kreolok, gyakran a rabszolga-kereskedelem és a gyarmati ültetvények hatására. Például a jamaicai kreol (Patois) a 19. századra megszilárdult,

mint teljes értékű nyelv, amely eltér a standard angoltól (bár ezzel egy kontinuumban). Van benne nyelvtan, mint a *"mi a go tell yu"* (I am going tell you) (Én fogom elmondani), és szókincs keveri az angolt és az afrikai nyelvet (pl. *duppy* a ghost, *pickney* a child a portugál *pequenino-ból*). Hasonló kreolok alakultak ki Barbadoson, Trinidadon, Guyanában stb., mindegyik helyi ízű. Nyugat-Afrikában a kereskedelemre használt pidzsin angol a 20. századra stabil pidginekké/kreolokká nőtte ki (nigériai pidgin, kru angol stb.), olyan kifejezésekkel, mint a *"You sabi tok English?"* (Tudsz angolul beszélni?), helyi alap nyelvtani bevonásával. Ezek a gyarmati időkben általában alacsony presztízsű voltak, de különböző csoportok számára is élvonalat jelentettek.

- Dél-ázsiai angol: A 20. század közepére az indiai angol már jól megalapozott volt a művelt társadalmi rétegek között. Volt némi jellegzetes fonológiája (gyakran rhotikus hangzású, retroflex /t/ és /d/, valamint énekes intonációval), valamint néhány egyedi szókincs (*tiffin* ebédre, *ayah* a dadáért, *deluxe* Indiában magas minőséget jelent stb.). Bár a brit Raj nem törekedett arra, hogy az angol a tömegek nyelvévé váljon, mégis a felsőoktatás és a jog nyelvévé tette. Így a függetlenség idején (1947) Indiában talán néhány százezer folyékonyan angolul beszélő volt a hatalmas népességből – de ők egy kulcsfontosságú adminisztratív és intellektuális elitet alkottak. Az angol Indiában és Pakisztánban hivatalos nyelvvé vált az anyanyelvek mellett. A hatás kettős: az indiai angol olyan szavakat importált, mint a *bungalow*, *jute*, *curry* a brit angolba, és életben tartott néhány archaikus brit használatot még akkor is, amikor Nagy-Britannia továbblépett (például *háromszor* használták, vagy olyan kifejezéseket, mint a *"please do the needful"*, amelyek a brit fülek számára régimódinak hangzanak). Idővel az indiai angol finoman eltávolodott, saját kifejezéseket és helyi színeket alakított ki, és a 20. század közepére az egyik legfontosabb világnyelvi angol dialektusnak számított.
- Egyéb régiók: 1950-re az angol szilárdan gyökerezett vagy olyan helyeken terjedt, mint például: Kelet-Ázsia (Hongkong, Malajzia, Szingapúr – ahol a helyi "Singlish" kreol vonások megjelentek – és a Fülöp-szigeteken, ahol az amerikai hatás 1900 után széles körben elterjedt az angolt a filippínó nyelvek mellett), Afrika (az angol hivatalos gyarmatokban, mint Nigéria, Ghána, Kenya, Dél-Afrika stb., ahol az új afrikai angolok az őshonos nyelvek hatására alakultak ki), és a Dél-Csendes-óceánon (Ausztrália/Új-Zéland plusz Csendes-óceáni szigetek, mint Fidzsi vagy Pápua Új-Guinea, ahol egy Tok Pisin nevű pidzin nőtt ki).

Ezekben a dialektuskülönbségeket *társadalmi-politikai tényezők alakították*: ki gyarmatosított, mely más népességek voltak jelen (például a szerződéses indiai munkások Karib-térségben és Kelet-Afrikában, akik indiai szavakat adtak ezekhez *az angolokhoz, mint dhall, chitni (chutney)*; vagy a malajziai kínai kereskedők angol szavakat, mint a *kiasu*) adtak elő), valamint az oktatási politika (egyes gyarmatok az angol tanítást hangsúlyozták, mások nem).

Szociolingvistikai hatások: Végül vegyük figyelembe a szélesebb szociolingvistikai erőket ebben az időszakban:

- Osztály- és társadalmi rétegződés: A 18. és 19. században az osztálytudatosság Nagy-Britanniában rendkívül magas volt. Az akcentus és a használat azonnal társadalmi osztályt jelezett. A Received Pronunciation (RP) mint a tekintély hangjának (amelyet a királyi család használ, elit iskolákban tanít) felemelkedése miatt a regionális akcentusokat gyakran az oktatástalansággal vagy az alacsonyabb osztálybeli szinttel társították. A kifejezőkészség órái népszerűvé váltak a "helyes" beszéd elsajátítására. A korabeli darabok és regények gyakran gúnyolták az akcentusokat (például Dickens dialektusi beszédet adott a karaktereknek, hogy megmutassa, vidéki fickók vagy

alacsony rangúak). Hasonlóképpen, Amerikában, bár az akcentusok régióként eltértek, kialakult egy általános művelt norma (hálózati hírolvasó akcentus), és a déli vagy appalache-i akcentust egyesek visszamaradottnak bélyegezték (különösen a polgárháború után). A szociolingvistikai következménye bizonyos fokú dialektusszegény volt – sok szülő arra biztatta a gyerekeket, hogy "helyesen" beszéljenek (azaz standard angolul), hogy előrébb jussanak. Ez bizonyos esetekben a dialektus kiegyenesítéséhez vezetett (az emberek elhagytak néhány helyi beszédfunkciót), de diglossiához is (munkahelyi beszéd, otthoni nyelvjárási szabványos).

- Gyarmatosítás és identitás: A gyarmatosított országokban az angol gyakran a hatalomhoz és a modernitáshoz kötődött. Jó angol nyelv beszéde megnyithatja az ajtókat a köztisztviselői állások vagy társadalmi előrelépés felé. Ennek eredményeként a helyi elit átvette az angolt, de néha hiperkorrekt vagy egyedi módokon, amelyek eltértek az anyanyelvi normától. A 20. század közepén kezdődő posztkoloniális irodalom (olyan szerzők, mint Chinua Achebe, R.K. Narayan) az angolt helyi narratív stílusokhoz igazították. Ezzel szemben az antikolonialista érzelmek néha az angol elutasításához vezettek (például Írország gael újjáéledése vagy Tanzánia hangsúlya a szwahili nyelvre az angol helyett a függetlenség után). A nyelv politikai eszköz volt: az angol vagy sem választása szimbolikus volt. A 20. század közepére sok új nemzet (India, Nigéria stb.) szembesült ezzel a dilemmával, és gyakran pragmatikusan megtartották az angolt hivatalos nyelvként, hogy egyesítsék a multietnikai államokat és kapcsolódjanak a globális kereskedelemhez, miközben kulturálisan is népszerűsítették az őshonos nyelveket. Ez bőven némileg *semlegessé* tette az angolt, de egyben emlékeztetővé is a gyarmati örökségre.
- Háború és katonai befolyás: A háború történelmileg bevezette a szlenget és a vegyes népszerűségeket, amelyek befolyásolhatják a nyelvet. Például az első világháborúban (1914–18) brit és amerikai katonák megosztották az árkokat, ami miatt némi amerikai szleng is bekerült a brit használatba, és fordítva. Az első világháborúban angol szavakat adtak az angol szóval, mint *a shell shock*, *ballchcoat*, *tank* (a jármű kódneve "tank"), *strafe* (németből), és sok katonaszlenget (néhány megmaradt, például *a hindi khushi a brit* csapatok Indiában jelent kényelmes, ami könnyű/kellemes jelentést jelent). A második világháború (1939–45) fokozta az amerikai és brit kapcsolatokat – sok amerikai állomásozott az Egyesült Királyságban; a laza beszédük (*például a "Szia"* helyett *a "Szia"* kifejezés) kissé átragadt. A második világháború és az azt követő amerikai gyalogos jelenlét világszerte népszerűsítette az amerikai kulturális szlenget. A technikai háborús kifejezések is mindennaposak lettek: *radar*, *dzsip*, *blitz* (német *villámháború*), *náci*, *atombomba*. A háború utáni korszak (hidegháború) további fejlesztéseket hozott (pl. *rakéta*, *úrhajós*, *NATO*). A háború tömeges migrációkat is okozhat (például emberek menekülnek, katonák visszatérnek új dialektusi hatásokkal). Például az afroamerikaiak nagy migrációja az első és második világháborús időszakban a déli vidékről északi városokba terjesztette a déli fekete angol befolyását az északi városi beszédközösségekben, közvetve befolyásolva a mainstream szlenget (jazz zsargon stb.).
- Média és kultúra: A 20. század közepére a populáris zene és a film erőteljes nyelvterjesztő volt. Az amerikai hollywoodi filmek és később a brit zene (a Beatles stb.) világszerte terjesztette az angol köznyelvi kifejezéseket és a fiatalok szlengjét. Az 1920-as és 40-es évek jazzkultúrája bevezette az afroamerikai *jazz színtérből a fiatalok általános használatába*, mint *a menő*, *menő*, *groovy* szavakat. Az 1940-es évekre egy londoni tinédzser talán amerikanizmusokkal díszítette beszédét, amelyeket filmekben vagy katonai katonáktól hallhattak (ami arra készíteti, hogy a brit puristák panaszkodtak

a nyelv "amerikai inváziójára"). Ez indította el a globális ifjúsági szleng-konvergencia jelenségét, amely később a rock and roll és a televízió révén virágzott, de gyökerei ennek a korszaknak a szociolingvistikus keresztbeporzásában rejlenek.

Összefoglalva, a 20. század közepére az angol nyelv átalakult az 1000 évvel korábbi zárt, inklektált angolszász nyelvből egy kiterjedt globális lingua francává. Szókincse latin és görög, francia és Norse, hindi és bantu szavakat foglalt magában, tükrözve történetének minden fejezetét – inváziók, reneszánsz, kereskedelem és technológia. Kiejtése drámaian megváltozott (lásd a Nagy magánhangzó-váltást), majd Oxfordtól Texasig és Sydney-ig terjedt akcentusok spektrumára. Nyelvtana leegyszerűsített volt, és többnyire analitikus szerkezetre épült, ugyanakkor gazdag idiomatikus összetettséggel és kifejező lehetőséggel bírt. Az angol nyelvjárásait minden kontinensen beszélték, mindegyiket helyi kultúrák és nyelvek formálták, mégis mind felismerhetően "angol" nyelvűek voltak. A szabványos forma – amelyet az oktatás, a nyomtatott és később sugárzás is hordozott – közös magot teremtett, amely összekötötte ezeket a változatokat, még akkor is, amikor a szociolingvistikai erők különböző irányokba húzták őket.

1950-re az angol volt a nemzetközi tudomány, diplomácia és üzleti élet elsődleges nyelve (ez a pozíció a 20. század második felében szilárdult meg). A nyelv fejlődése folyamatos innováció és hagyomány kölcsönhatása volt: minden korszak nyomokat hagyott maga után, az óskandináv -s többes számától a normannok jogi franciáján, a tudósok latinján át a tengerészek szlengiig. A 20. század közepén az angol nyelvűek visszatekinthettek erre a gazdag szövegre – és előre tekinthettek, tudva, hogy a nyelv tovább változik a történelem hullámaival.

Források:

- Baugh, A.C. & Cable, T. *Az angol nyelv története*. (Routledge, különböző szerk. – általános történelmi fejlemények és személyek miatt).
- Crystal, D. *Az angol történetek*. (2004) – dialektusokra és társadalmi-történelmi kontextusra.
- Encyclopædia Britannica bejegyzések az *angol nyelvről – történelmi háttér, a modern angol jellemzői: szókincs* stb., összefoglaló tényrészletekért a hatásokról és szókincs arányairól.
- Wikipédia bejegyzések az *óangolról, középanyolról, nagy magánhangzó elmozdulásról, oxfordi angol szótárról* stb., konkrét adatpontokhoz (pl. francia kölcsönzők száma, OED szószám, GVS időzítés).
- Towson Egyetem "Borrowing in Middle English" oldal részletes listákért a francia kölcsönzavakról és azok területeiről, valamint megfigyeléseket a francia és angol szinonima párokról.
- Fedezd fel a magazin cikkét a viking hatásáról az óskandináv hozzájárulásokhoz (névmások és gyakori szavak, valamint ~25 000 szavas OE szókincs statisztikája kevés kölcsönzéssel együtt).
- "The English Nook" blog a latin és Norse hatásokról, példákat találva a korai kölcsönzésekre.
- Caxton anekdotája az *tojások* kontra *eyrenekről* Caxton előszavából (ahogy idézi Caxton C. 1490-ben), amely a dialektusi eltérést a standardizáció előtti időszakban illusztrálja.
- Merriam-Webster cikk Noah Webster 1828-as Dictionary for American Spelling Reforms-ról.

- A Bauman Rare Books blog az OED létrehozásáról 1928-ra a bejegyzések száma (414 825) alapján.
- Ezen felül az elsődleges szövegek, mint a *Canterbury mesék* előszavja (közéangol példák), valamint különböző levelek és irodalom az idők során (Shakespeare, Austen, Twain) implicit módon befolyásolják a nyelv megértését minden szakaszban, bár fent nem idézik közvetlenül.

Kérjük, részletesen írja le a modern angol nyelv írásformájának fejlődésének folyamatát a 20. század közepéig.

A modern angol nyelv írásformájának fejlődési folyamata

Amikor az emberek azt mondják, hogy "írott angol", gyakran a *helyesírásra* gondolnak. De az angol írásmódja valójában egy interakciós rendszerek halmaza:

- Írás- és betűformák: melyik ábécét használják (rúnás vs latin), hogyan néznek ki a betűk (kézirési stílusok, tipográfiai betűtípusok), és mely karakterek léteznek (þ, ð, ȝ, s stb.).
- Helyesírás: helyesírási konvenciók, digraftok (th, sh), néma betűk, és az írás hogyan kapcsolódik (vagy nem kapcsolódik hozzá) a kiejtéshez.
- Kiírás- és szövegtechnológiák: kézirattmásolás vs nyomtatás; később újságok, táviró űrlapok, írógépek és bürokratikus formák.
- Írásjelek és nagybetűk: milyen jelek léteznek, mit jelentenek, és mennyire szabványosítottak.
- Szabványosítás és tekintély: kormányzati hivatalok, nyomdák, iskolák, szótárok, nyelvtanok és stílusútmutatók – mindegyik az írást az egységesség felé tolja.

Az alábbiakban részletes, időrendi beszámoló a modern angol írásos nyelvbe épülő legkorábbi szakaszoktól, nagyjából a 20. század közepéig.

1) Az "angol írás" előtt: római betűk, rúnák és keresztény kéziratkultúra

1.1 Római Britannia és a "latin ábécé vezeték"

Az angol nem kezdetben írásos nyelvként indult. A római Britanniában *a latin* volt a rangos írásnyelv, ahol a feliratok és adminisztratív írások voltak római betűkkel. Amikor az angolszász település átalakította Nagy-Britanniát, az írástudás nem egyszerűen zökkenőmentesen folytatódott angolban; ehelyett a korai középkori írás Nagy-Britanniában erősen az egyházhoz és a latin tanuláshoz kötődött, és a korai középkori Angliából származó legkorábbi fennmaradt kézirat latin nyelvű, nem angol nyelvű.

1.2 Rúnáírás (futhorc) korai germán opcióként

A korai angolszász Anglia is ismerte a rúnákat (az angol-fríz futhorkot). A rúnákat főként rövid feliratokhoz és nevekhez használták – nem a sűrű könyvkultúrához, amely később meghatározta az angol írást.

Ami történelmileg számít, hogy néhány *rúna forma és szokás* befolyásolta a későbbi angol betűválasztásokat – különösen a rúnaalapú betűk, mint a þ (tövis) és ƿ (wynn) későbbi alkalmazását az óangol írásban.

1.3 Az Insular íróhagyomány: írások, közbeosztás és olvashatóság

A "modern megjelenésű" írás felé vezető kulcsfontosságú lépés nem kifejezetten az angol nyelv kérdése – hanem az, hogy a középkori írnokok hogyan tették olvashatóvá a szöveget:

- Az izoláris írnokok (ír és angolszász könyvkultúrá) jellegzetes betűformákat alakítottak ki ("szigetezett" stílusok).
- Úttörők voltak olyan gyakorlatok is, mint a hagyományos szóközök, hogy a szövegek könnyebben olvashatók legyenek – különösen hasznosak latin másolásakor azoknak az olvasóknak, akik nem latin nyelven nőttek fel.

Ez kicsinek tűnhet, de a következetes távolságtartás az egyik alapja annak, amit ma már "normálisnak" nevezünk.

2) Óangol írás (kb. 700–1100): latin ábécé, angol hangokhoz módosítva

Az óangol (angolszász) az első szakasz, amikor az "angol" komoly könyvnyelvvé válik.

2.1 Az óangol ábécé: latin + extra betűk

Az óangol a latin ábécé egy változatát használta, de tartalmazott olyan karaktereket, amelyeket később a modern angol elhagyott. Egy gyakori összefoglaló a következő:

- Latin betűk (némi korlátozott használatával a Q, Z-t, főként idegen szavakban)
- plusz Æ (hamu), Ð (eth), Þ (tövis) és ƿ (wynn) – és később/máshol ȝ (jóg) válik fontossá a középanyol hagyományokban.

Ezek a plusz betűk azért léteztek, mert az óangolban olyan hangok voltak, amelyeket az írnokok közvetlenebben akartak képviselni, mint amit a latin helyesírási konvenciók engedtek.

2.2 Thorn (þ) és eth (ð): a "th" hangja a "th" előtt

A modern angol két kapcsolódó hangot ír th-vel:

- /θ/ mint vékony
- /ð/ mint ez

Az óangolban ezeket gyakran þ és ð betűkkel írták, gyakran felcserélve (nem merevülten, egy betűvel hangonként). Ez az átválthatóság jól dokumentált az angolszász kéziratgyakorlatban.

Ez azért fontos, mert olyat mutat, ami évszázadokon át igaz marad: az angol írás gyakran tolerálja a több helyesírást és versengő konvenciókat, és csak később válik merevvé.

2.3 Wynn (ƿ): a /w/ írása a "w" előtt

Eredetileg nem volt betű az angol /w/ hanghoz. Az óangolban ƿ (wynn) szót használták /w/ helyett. Később a középkori írnokok egyre inkább az uu / vv betűt, majd végül a jellegzetes w betűt használták.

Tehát az egyik legegyszerűbbnek tűnő modern angol betű – w – valójában történelmi megoldás a latin betűk és a germán hangok közötti eltérésre.

2.4 Kézirat-forgatókönyvek és írási konvenciók

Az óangol írás elválaszthatatlan a írótechnikától:

- Az írások tartalmazzák az insuláris formákat és későbbi karoling hatású stílusokat.
- A kéziratokban sok rövidítés van (részben a hely- és munkamegtakarítás érdekében).
- A helyesírás létezik, de általában könnyedek, és gyakran a hangos olvasáshoz (szünetekhez) kötött, nem a nyelvtanhoz.

Még az óangol oldalak vizuális ritmusa is – közközekek, rövidítések, alkalmi írásjelek – egy olyan világot tükröz, ahol a könyveket kézzel másolják és gyakran felolvassák hangosan.

2.5 Dialektus és az óangolban belüli "írott szabvány"

Az óangolnak voltak dialektusai (nyugatszász, mercia, észak-thumbriai, kentish). Ami fennmaradt, erősen tükrözi a nyugatszász írnoki hagyományokat, mivel a nyugatszász politikai és egyházi központok számos szöveget generáltak és őriztek meg. Ez egy korai példa egy olyan mintára, amely megismétlődik:

az írott "szabványos" angol gyakran intézményi hatalom (bírószágok, egyházak, bürokráciák, nyomdászok) terméke, nem pedig semleges átlag a beszéd közül.

3) A normann hódítás és középanyol írás (kb. 1100–1450): a helyesírás nagy átdolgozása

A normann hódítás (1066) annyira *megváltoztatja az írásos angolt, mint a szókincset.*

3.1 Az írói forradalom: francia/latin szokások alkalmazása az angolra

1066 után sok írásos angol-normán/francia íráshagyományokat tanult. Ahogy az angol újra jelentős írásnyelvként jelenik meg (egy olyan időszak után, amikor a francia és a latin uralta sok írásos területet), új helyesírási szokásokkal tér vissza.

Főbb eredmények:

- Régi betűk þ, ð, p elhalványulnak; A Th-W szokások növekednek.
- Új digraffok és konvenciók bővülnek: qu (gyakran az óangol cw helyettesítésével), ch, sh stb.
- A francia írásminták befolyásolják, hogyan egyezik az angol hangokat a betűkkel.

3.2 Különleges betűk eltűnése: thorn, wynn, yogh

Ez az egyik leglátványosabb változás az írott angol történetében:

- Az eth (ð) korábban kiesik a közé pangol írásban.
- A tövis (þ) tovább tart, de fokozatosan enged a th-nek, különösen, ahogy az írás egyre szabványosabbá válik, és ahogy a nyomtatás átveszi az irányítást.
- A Wynn (ƿ) körülbelül közé pangol korszakban adja át uu / w hangzást.
- A Yogh (ȝ) – egy olyan karakter, amelyet több hanghoz használnak (beleértve azokat is, amelyeket később a gh-hoz társítottak) – fokozatosan felvált g, y, gh alakokra, és egyes skót kontextusokban a későbbi tipográfiában összekeverik az alakját a z-vel. A csere folyamat gyorsul a nyomtatással, mert a nyomdák betűkészletei gyakran hiányoztak a ȝ.

A mélyebb pont: a technológia és az ellátási láncok (milyen betűtípusok léteznek a betűtípusokban) dönthetik el a betűk sorsát.

3.3 A helyesírás dialektusérzékeny lesz (mivel nincs fix szabvány)

A közé pangol híres a helyesírási változatosságokról, mivel nincs egyetlen hatóság, amely egységes formákat érvényesítené.

Egy szó több helyesírással is megjelenhet különböző régiókban, mert az írnokok a következőképpen írnak:

- helyi kiejtés,
- a képzésük,
- francia/latin konvenciók,
- és személyes preferenciák.

Tehát a közé pangol írás erős dialektuskülönbséget mutat az oldalon, még akkor is, ha ugyanarról a "nyelvről" beszélünk.

3.4 Egy kulcsfontosságú "miért az angol helyesírás furcsa" tényező: hangzsváltozás vs konzervatív helyesírás

A késő közéangolból a kora újkori angolba vezető kiejtési változásokat tapasztal – legismertebb a Nagy magánhangzó-elmozdulat, nagyjából a 15. századtól a 18. századig.

A kulcsfontosságú írásbeli következmény a következő:

- A korábban ismét fonetikus helyesírások "fagyasztottak" lesznek.
- miközben a kiejtés folyamatosan változik,
- így a modern angolban sok olyan helyesírás marad, amelyek nem egyeznek átlátszóan a modern hangzásokkal.

Ez az egyik fő oka annak, hogy a modern helyesírás történelmileg rétegzettnek tűnik, nem pedig logikusan fonetikusnak.

4) Késő közéangol szabványosító nyomások: Chancery, London és közigazgatási írás (kb. 1400–1500)

A szótárak előtt jóval a bürokrácia segített az írás szabványosításában.

4.1 Chancery Standard: kormányzati írás stabilizátorként

A királyi kancellária és a kapcsolódó közigazgatási hivatalok nagy mennyiségű dokumentumot készítettek. Idővel kialakították a szabályosabb írásos gyakorlatokat – amelyeket gyakran Chancery Standardnak neveznek –, amelyek Londonhoz és a kormányzat írásbeli igényeihez (világosság, ismételhetőség, sablonos dokumentumok) kapcsolódnak.

A Chancery Standard nem egyetlen "kitalált" nyelv, hanem egy *konvergencia zóna*: ismétlődő formák, ismétlődő helyesírások és ismétlődő dokumentumsablonok olyasmit alkotnak, ami egységesebbnek tűnik, mint a helyi írószöveg.

4.2 Miért fontos ez a modern írott angol számára

Ez az időszak segít megerősíteni azt az elképzelést, hogy:

- Az írott angolnak következetesnek kell lennie a dokumentumok között, és
- Értéket találnak azoknak a "szabványos formáknak", amelyek nem teljesen helyiek.

Ez megeremti a nyomtatás alapját, ahol a következetesség gazdaságilag értékes.

5) A nyomtatás (1476-tól): az írásos szabványosítás legnagyobb gyorsítója

5.1 Caxton és a nyomdagép mint szabványosító erő (de nem diktátor)

William Caxton 1476-ban nyomdát hozott létre Westminsterben. Ez egy zsanérszerű pillanat, mert a nyomtatott nyomtatás megváltoztatja az írás gazdaságát:

- A kézirattmásolás tolerálja a helyi változatosságot (minden másolat egy új írási aktus).

- A nyomtatás jutalmazza az ismételhetséget (egy környezet vagy házstílus újrahasználható, és a következetesség segít eladni a könyveket).

Britannica különösen kiemeli Caxton írásmódi problémáinak aggodalmait pályafutása során.

De fontos, hogy ne egyszerűsítsük túlzottan:

- A korai nyomdák nem "javították" azonnal a helyesírást.
- A korai nyomtatás még mindig mutatja a változatosságokat, a ház stílusait, a kompozitorok preferenciáit és a szerzői furcsaságokat.
- Mégis, a nyomtatás *lehetővé* teszi, hogy bizonyos helyesírások széles körben elterjedjenek és szokássá váljanak.

A tágabb tudományos pont – a nyomtatott ipar változásai befolyásolták az angolt 1476 és későbbi időszakok között – hangsúlyt kap a modern könyv- és nyomtatási történelmi beszámolóokban.

5.2 Betűtípusok és az angol nyomtatott nyomtatás vizuális identitása

A korai angol nyomtatás olyan stílusokat használ, mint a feketebetű (gyakran a "gótikus megjelenéshez" társítják), majd később egyre inkább római betűket a reneszánsz hatása alatt (bizonyos műfajokban és közönségben továbbra is a feketebetű viselés).

Ez azért fontos, mert *a betűformák befolyásolják, mi néz ki "normálisnak"*:

- hogyan néz ki az "s" (beleértve a hosszú s, s betűket is),
- hogyan kezelik a rövidítéseket,
- Hogyan jelöli a dőlt betűkkel és nagybetűkkel a hangsúlyt.

5.3 Nyomtatás és bizonyos betűk (þ, ȝ) halála a betűk elérhetősége alapján

Amikor mozgatható betűkkel nyomtatva a nyomdák átveszik a helyet, a nyomtatók a rendelkezésre álló fém típusokra támaszkodnak. Ahol hiányoznak speciális angol betűk, a helyettesítések gyakorivá válnak:

- þ helyettesíthető th-vel, vagy bizonyos típuskontextusban Y-alakú alakzattal, amely később a híres pseudo-archaikus "ye" ("the" jelentése) nevű alakot eredményezi.
- ȝ a szótól és hangtól függően gh, g, y stb. adt át a hangokat.

Így az angol nyelv végül "digraf-erős" helyesírást eredményez, részben azért, mert a digráfok jól áttekinthetőek a nyomtatási technológián.

5.4 Vallási és állami nyomtatás stabilizátorként

A szabványosított szövegek, amelyek hatalmas terjedelmű – különösen a Bibliák és az imakönyvek – a *helyesírás, kifejezések és írásjelek normáinak horgonyává válnak, még akkor is, ha ezek a normák változatosak maradnak.*

6) 16–17. század: a helyesírás stabilizálódik; a központírás és a nagybetűk még mindig változóak

6.1 Az írásmód olyan témává válik, amiről az emberek írnak

A kora újkorszakra a "helyesírás" (helyes írás/helyesírás) tudatos projektté válik: helyesírási listák, primerek és oktatási anyagok növekednek.

De a kulcs a *sorrend*: a helyesírás általában hamarabb szabványossá válik, mint a írásjelek és a nagybetűk a nyomtatott kultúrában.

6.2 Az aposztróf belép az angol nyomtatott könyvbe (és lassan megtalálja a helyét)

Az aposztróf nem "időtlen". Az angolba a 16. századi kontinentális nyomtatási gyakorlatból került be, és fokozatosan bővíti szerepét (jelölés, birtoklás, néhány többes szám a régebbi gyakorlatban stb.).

Ez a lassú elterjedés tipikus: gyakran még azelőtt is léteznek írásjelek, hogy a használatuk teljesen stabilizálódott volna.

6.3 Írásjelek: a szóbeszédtől (szünetek) szintaxisig (nyelvtan)

Britannica egy kulcsfontosságú történelmi változást ír le:

- A 16. század végére az angol írók a reneszánsz tipográfiai gyakorlatából ismert legtöbb írásjelet használták,
- de céljuk szóközi volt—hangosan vezette az olvasást—nem pedig szigorúan nyelvtan/szintaktikai.

A 17–18. század folyamán a pontjelek fokozatosan egyre inkább a mondat szerkezetéhez kötődnek, ahogy ma értjük.

6.4 Idézőjel: a margójelektől és dőlt betűktől a "idézőjelekig"

A korai nyomdászok gyakran az idézeteket a következőképpen jelölték:

- a beszélő elnevezése (gyakori a bibliai elrendezésben),
- Változó betűtípus (római vs dőlt),
- vagy marginális jelölések használatával.

A fém betűkkel írt "idézőjelek" a kora újkorban elterjedtek, és idővel a modern rendszerré fejlődnek. (A régebbi nyomtatásban a sorról sorra történő ismétlődésük része ennek a fejlődésnek.)

6.5 Nagybetűs szokások: a "véletlenszerű nagybetűk" korszaka

A kora modern és a 18. századi nyomtatásban gyakran nagysóval írják a szavakat a hangsúly, fontosság vagy konvenció miatt, és a rendszer a modern olvasók számára kiszámíthatatlannak

tűnhet. A 18. század végére és a 19. század elejére a modern minta (főként nagynevek, mondatkezdések stb.) dominánssá válik Nagy-Britanniában, és bizonyos műfajokban megmaradtak a maradványok.

Ez nem csak stílusról van szó – ez befolyásolja az értelmezést, mert a nagybetűk jelezheti, hogy egy író vagy kompozitoros mit tartott fogalmi szempontból "fontosnak".

7) A 18. század: kodifikáció – szótárak, nyelvtanok és a "helyesség" szigorítása

7.1 Johnson szótára (1755) mint stabilizáló tekintély

Samuel Johnson *A Dictionary of the English Language* című műve 1755-ben jelent meg, és elvei több mint egy évszázadon át uralták az angol lexikográfiát.

Az írási forma szempontjából ez azért fontos, mert a szótárak nem csak a szavakat határozzák meg:

- kiválasztják a helyesírásokat,
- normalizálják a fejszavakat,
- és hatással vannak a nyomdászokra, iskolákra és a "művelt szokásokra".

7.2 Előíró nyelvtan és a "helyes írás" társadalmi jelentése

A 18. században a "helyes írás" az oktatás és az osztály jelképévé válik. A nyelvtankönyvek, a szóbeszéd és a szöveges oktatás olyan kultúrát teremtenek, ahol a helyesírás és írásjelek morális ("helyes" vs "helytelen"), nem csupán gyakorlatiak.

7.3 A hosszú s(s) mint normál nyomtatási technológia

A tizennyolcadik századi nyomtatásban a hosszú s(s) betűt használja – egy olyan betűformát, amely kicsit f-re hasonlít teljes kereszttrúd nélkül. Ez nem egy másik betű, hanem egy másik *alak* (allográf), amelyet tipográfiai szabályok szabályoznak. Eltűnése inkább a tipográfia modernizálásának része, nem pedig a nyelvi változás önmagában.

8) A 19. század: ipari nyomtatás, tömegoktatás és az angol vizuális modernizációja

8.1 A hosszú évek eltűnése (Anglia 1810-es évek–1820-as évek)

Jelentős vizuális különbség a "régikézetű" és "modern kinézetű" angol nyomtatás között az 1990-es évek vége. Az Egyesült Államok Nemzeti Levéltára megjegyzi, hogy a hosszú 190-as éveket az 1810-es és 1820-as években, valamint korábban az Egyesült Államokban már nem használták nyomtatott anyagokban. Tehát még ha a helyesírás változatlan is lenne, egy oldal hirtelen "modernnek" tűnik, amint eltűnik.

8.2 Tömegoktatás mint szabványosítási motorok (Nagy-Britannia: 1870)

Az ipari társadalomnak tömeges írástudásra van szüksége, és az állam elkezdte megszerezni az iskolázást. Az Egyesült Királyság parlamenti áttekintése az 1870-es Általános Oktatási Törvényt írja le, mint az első jogszabályt, amely kifejezetten az angliai és walesi oktatási ellátást nemzeti szinten kezeli.

Több oktatás azt jelenti:

- nagyobb kitettség a szabványosított helyesírással,
- több másolási és diktálási gyakorlat, amely jutalmazza az egységességet,
- Intézményesebbek a központjelezési normák betartatása.

8.3 Az amerikai írásbeli szabvány eltérései: Webster és helyesírási nacionalizmus

Az Egyesült Államokban párhuzamos hatósági struktúra alakul ki, és Noah Webster központi szerepet kap.

A MerriamWebster elmagyarázza, hogy Webster 1828-as szótára erősen formálta az amerikai helyesírási preferenciákat (pl. *szín* vs *szín*, *középpont* vs *közép*).

Ez kulcsfontosságú: a 19. századtól kezdve a "modern írott angol" nem egyedi – legalább két jelentős, szabványosított írásbeli norma létezik (brit és amerikai), eltérő helyesírási preferenciákkal, később eltérő írásvezetési szokásokkal.

8.4 Távírás és tömörített írott angol

A távíró (a 19. század közepén) több mint egy évszázadon át az információ távoli továbbításának fő eszközévé vált.

Mivel a táviratok hosszúsághoz képest pénzbe kerülnek, az emberek egy rövidített stílust alakítanak ki:

- kevesebb funkciós szó,
- tömörített nyelvtan,
- memo-szerű megfogalmazás.

Egy BT történelmi megjegyzés leírja, hogyan ösztönözték az árváltozások a feladókat a rövidebb, közvetlenebb, memo-szerű megjelenésű üzenetek felé.

Ez nem "változtatja" meg a szokásos angol nyelvtant egyik napról a másikra, hanem létrehoz egy társadalmilag elismert írásos regisztert – *távíró*t –, amely előre jelzi a későbbi tömörített formátumokat (címlapok, jegyzetek, végül SMS korszakbeli rövidítések).

8.5 Az írógép: a dokumentumok megjelenésének szabványosítása

Az írógép az egyik legnagyobb erő a *modern írás* vizuális formájában.

Britannica megjegyzi:

- Sholes 1868-ban szabadalmaztatott egy gyakorlati írógépet, és a kereskedelmi gyártás 1874-ben megkezdődött (Remington).

- A 19. század végére az írógép uralta az irodai írást (különösen az Egyesült Államokban).

Írásforma következményei:

- A hagyományos betűformák helyettesítik az egyéni kézírás sajátosságait az üzleti életben és a kormányzatban.
- A szabványos elrendezések (űrlapok, emlékeztetők, betűformátumok) szétterülnek.
- A gépelés mechanikája ösztönzi a szokásokat, mint a következetes távolságtartás, majd később intézményesít bizonyos konvenciókat (pl. monospaced igazítás; később fix fülmegállók).

A Britannica megjegyzi a 20. század eleji fejlesztéseket is, például az elektromos írógépet, amelyet 1920-ban vezettek be irodai gépként.

9) A 20. század eleje és a 20. század közepe: a "Modern angol írás" intézményesen kezelt

1900–1950-re az írott angolt nagy szervezetek alakították:

- kiadók,
- újságok,
- egyetemek,
- kormányok,
- szótárprojektek,
- és az iskolai rendszerek.

9.1 Az Oxfordi angol szótár és történelmi tekintély (1884–1928; kiegészítő 1933)

Az OED monumentális tekintélyt nyújt a helyesírás, szótörténet és szerkesztői döntések terén.

Az OED hivatalos története így szól:

- Eredetileg 1884 és 1928 között jelent meg a fascicles-ben,
- 1933-ban egy kötetes kiegészítéssel együtt.

Még ha az OED szándékában inkább leíró, mint előíró szándékú is, a gyakorlatban erősen befolyásolja azt, amit a művelt írók, szerkesztők és kiadók elfogadnak szabványos helyesírásnak és érzékelésnek.

9.2 Házi stílusútmutatók: a "hogyan kell írni" professzionalizálódását

A 20. századi írásforma egyik jelentős változása, hogy a központírás, nagybetűk, kötőjel és hivatkozások nemcsak az iskolákban, hanem a kiadói kézikönyvekben is kódolódnak.

Példák:

- Hart's Rules (OUP): először 1893-ban jelent meg kompozitor/olvasói útmutatóként, és rendkívül befolyásos a brit kiadói kultúrában.

- A Chicago Stíluskézikönyv: a University of Chicago Press gyakorlatából nőtt ki, és 1906-ban könyv lett.
- Fowler's Dictionary of Modern English Usage (1926): a Clarendon Press kiadásában, Oxfordban, és jelentős használati tekintélyé válik.

A kulcsfontosságú pont: a 20. század elejére a "helyes írást" egyre inkább a szerkesztők közvetítik, akik egyértelmű kézikönyveket követnek, nem csupán informális, tudományos konvenciók.

9.3 Helyesírási reform mozgalmak (és miért buknak el többnyire)

Az angol helyesírás és kiejtés eltérése ismételtelen indítja el a reformmozgalmakat.

Egy híres pillanat 1906-ban történik:

- Theodore Roosevelt elnök utasítja az Egyesült Államok Kormányának Nyomdáját/Nyomdáját, hogy egyszerűsített helyesírást használjon a szavak listájához – amit egy levél dokumentál, amelyet a Theodore Roosevelt Központ őrzött levél is rögzít.

De ez a törekvés politikailag összeomlik. A tágabb tanulság fontos a történelemíráshoz:

Az angolban a helyesírás nem csupán eszköz – hanem kulturális szimbólum is. A nagy reformok általában kudarcot vallnak, hacsak nem illeszkednek az intézményekhez, a kiadókhöz és a közidentitáshoz.

9.4 Az írott normák (Egyesült Királyság vs USA) és szerkesztőségi konvenciók folyamatos eltérése

A 20. század közepére:

- Brit és amerikai helyesírási különbségek mélyen gyökereztek (szín/szín, közép/középpont stb.).
- Különböző írásjel-adási preferenciák társulnak a nemzeti szerkesztői hagyományokhoz (például az, hogy a írásjelek hogyan lépnek kölcsönhatásba az idézőjelekkel – ez a kérdés másként kezelhető a brit "logikai írásjel" és az amerikai betűírók konvenciójában; ezeket a különbségeket a idézőjel gyakorlatáról szóló modern referencia beszélgetésekben írják le).

9.5 A 20. század közepén a végpont: mi stabilizálódott?

~1950-re az angol írásmód a főbb nyomtatott kultúrákban nagyrészt stabilizálódott valami nagyon hasonló mai szintre:

Többnyire stabilizálódott

- A 26 betűs ábécé (szabványos írásban nincs þ, ð, þ, ʒ)
- Alapvető helyesírási konvenciók (bár nem fonetikai)
- A szokásos írásjelleltár (vessző, szögesspill, kettős, aposztróf, idézőjelek stb.)
- A modern nagybetűs normák
- Profi vágás és házi stílusok
- Tömegoktatás erősíti a "standard írott angolt"

Még mindig változó

- Kötőjel (gyakran ház-stílustól függően)
- Idézőjel stílus (az alapértelmezett egy- vagy dupla változat, valamint írásjel-elhelyezési konvenciók)
- Néhány helyesírási változat (ítélés/ítélet, többek között)
- Regionális és irodalmi dialektusok helyesírása (a szerzők szándékosan képviselik a beszédbeli különbségeket)

10) Egy "jellemző térkép" a modern angol írásról, mint történelmi fosszíliai leletet

A modern angol helyesírást gyakran "mély helyesírásnak" nevezik, mert egyszerre több történelmi réteget is megőriz. Íme a nagy fosszília típusok és hogyan kerültek oda:

10.1 Lefagyott helyesírások jelentős hangzásváltás után

Amikor a kiejtés gyorsabban változik, mint a helyesírási normák, a helyesírás történelmi leleletté válik. A Nagy Magánhangzó Váltás a leghíresebb meghajtó ennek a fajta párosításnak.

10.2 Digraphok mint technológiabarát megoldások

Miután az olyan betűk, mint a þ és ȝ kimerültek, az angol nyelv a digrafráfokra támaszkodott:

- th, gh, sh, ch: Ezek jól átterjednek a jegyzetek hagyományaiban és a nyomtatott betűkészleteken keresztül.

10.3 A tipográfia átalakítja, hogyan néz ki az "angol szöveg"

Az 19. század elején az 19. század vége tökéletes példa: a nyelv nem változott hirtelen, hanem a modernitás láthatóvá vált a lapokon.

10.4 Az egyes írnokok helyettesítő intézmények

A kancellári jegyzőködől, Caxton sajtójáig, szótárokig, nemzeti iskoláig, a 20. századi stílusútmutatókig – az írott angol egyre kevésbé az egyéni preferenciákról szól, hanem inkább az intézményi konszenzusról szól.

Kérjük, részletesen írja le a modern angol nyelv magas kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

Hogyan alakult ki a magas-kulturális, köznyelvi és irodalmi angol egészen a 20. század közepéig

A modern angol nem fejlődött ki egyetlen, egységes "nyelvként". Ez rétegekből (regiszterekből/stílusokból) álló repertoárként fejlődött ki, amelyek között a beszélők és írók válhattak a közönség, a környezet, műfaj, oktatás és osztály függvényében. A három réteg, amiről kérdeztél, átfedik, de mindegyiknek eltérő története van:

- Magas kulturális réteg (gyakran: *tanult / udvarias / formális / presztízű*): az intézményekhez (egyház, állam, jog, tudomány), elit oktatáshoz, majd később a kiadói és műsorszórási szabványokhoz kapcsolódó formák.
- Köznyelvi réteg (gyakran: *népi / mindennapi / informális*): hétköznapi beszéd, helyi és társadalmi dialektusok, később szleng; ritkán "engedélyezett", gyakran megbélyegzettek, de mindig termékeny és befolyásos.
- Irodalmi réteg: a művészeti műfajok (költészet, dráma, regények, prédikációk, esszék) által formált nyelv, beleértve (a) "magas" irodalmi stílust és (b) a köznyelvi/dialektusi beszéd szándékos ábrázolását az irodalomon belül.

Egy kulcsfontosságú szociolingvisztikai elv segít az egész történet magyarázatában: a szabványos nyelvek akkor alakulnak ki, amikor egy dialektust széles körben használnak az írásban az adminisztrációban, irodalomban és gazdasági életben, ami általában minimalizálja a változatosságot. Minden lent, valamilyen módon az a hosszú folyamat, amikor *az angol formák egy halmaza "standard/magas" lesz, míg a többi forma "népi/köznyelvi" marad, és az irodalom folyamatosan tárgyal közöttük.*

1) Kiindulópont: réteges nyelv a "modern angol" előtt

1.1 Óangol Anglia: latin "magas kultúra", angol népnyelv és korai irodalmi angol

A korai középkori Angliában a latin volt a főkultúra (egyházi tudomány, tudományos írás) fő írásnyelve. Az angol mindennapi beszédként és irodalmi médiumként is létezett (költészet, homíliák), de a "magas kulturális" presztízismodell sok területen még mindig latin volt. Ez egy korai változatot hoz létre annak, ami később visszatérő mintává válik:

- Magas kulturális tekintély nyelv (latin)
- Mindennapi népi nyelv (angol)
- Népi irodalom (angol, de műfajokat és stílusokat a tanult hagyomány formál)

Még ott, ahol az óangol irodalmi jellegű, még nem osztják meg a későbbi *modern angolt* ugyanúgy a "formális standard" és az "informális népnyelv" között, mert a fő presztízsrivális egy teljesen más nyelv.

1.2 Az első nagy "rétegező motor": hódítás és intézményi kétnyelvűség

A későbbi angol rétegződés döntő motorja nem csupán a belső fejlődés – hanem a hosszú távú kétnyelvű hatalmi struktúrák, különösen 1066 után.

2) Normann hódítás → középanyol: az angol "alacsony" lesz, majd újjáépíti a "magas" szót.

2.1 1066 után: francia/latin magas kultúra; Az angol mint mindennapi népi nyelv

A normann hódítás tartós helyzetet teremt, amikor:

- A francia (angol) uralja a bíróságot, a jogot, a közigazgatást, az elit kultúrát
- A latin továbbra is az egyház és a tudomány nyelve
- Az angolt széles körben beszélik a lakosság körében, és ez fennmarad, de egy ideig sokkal kevésbé központi szerepet játszik az elit írásban

Ez átrendezi a nyelvi választások társadalmi jelentését. A *legtartósabb* későbbi különbségek közé tartozik a "egyszerű" és a "formális" angol között, amely ennek a korszaknak az intézményi kétnyelvűségére vezethető vissza.

2.2 A lexikai "kétszintes ház": germán mag + francia/latin felépítmény

A középanyol erősen merít az angol-normán/francia nyelvből, különösen az elit területeken, miközben megőrzi a germán magot a mindennapi élethez. Britannica közép-angol leírása hangsúlyozza az angolnormann szókinés hatalmas kölcsönzését és a londoni irodalmi használat felemelkedését.

Ez segít létrehozni a modern angol egyik legfontosabb stílusforrását: a regisztrációs választást szinonim rétegezésen keresztül, például:

- *kérdezz* (egyszerű) vs *kérdezés* (formális)
- *Begin* vs *Begin*
- *Segítség* vs *segítség*
- *Szent* vs *szent*

Évszázadok során ezek nem csupán "szinonimák"; a társadalmi környezet és műfaj jeleivé válnak.

2.3 Az angol visszaszerezi a "magas" funkciókat: bíróságokat, közigazgatást és londoni irodalmi presztízst

Döntő fordulópont, hogy az angol újra belép a hivatalos és közéletbe. A Britannica (középanyol nyelvű vitában) megjegyzi az 1362-es Counsel törvényt, amely a bírósági eljárásokat angolra

terelte (miközben a feljegyzések latin nyelven maradtak). Ugyanakkor a középkorban kialakultak az irodalmi dialektusok, különösen a londoni dialektus, olyan írók, mint Gower és Chaucer, a londoni dialektusok megjelenése, majd a londoni irodalmi dialektus terjedése következett. Ez fontos a kérdésed szempontjából, mert itt kezd kialakulni az *angol jövőbeli "magas kulturális / standard" rétege* : nem minden dialektusból egyformán, hanem azokból a dialektusokból (dialektusokból), amelyek dominánssá válnak az írásban, adminisztrációban és presztízs irodalomban.

2.4 Mi történik a köznyelvi réteggel ebben az időszakban?

A köznyelvi réteg megmarad:

- helyileg sokszínű,
- erősen orális állapotban,
- alulfelvett az elit íráshoz képest.

De közvetve formálja az irodalmat (különösen a drámát, a szatírákat és a népszerű verseket), és mellékelnek az idiómákat, frázis mintákat és pragmatikus szokásokat. A történészek problémája a bizonyítékok: a köznyelvi beszéd kevesebb feljegyzést hagy maga után, így gyakran elit műfajokon keresztül látjuk (bírói jegyzőkönyvek, prédikációk, szindarabok, panaszok a "vulgáris" beszédről).

3) Nyomtatás + Reneszánsz + Reformáció: a "magas kulturális" és "irodalmi" rétegek gyorsan bővülnek

3.1 Nyomtatás és a "nyilvános" írott angol kiterjedése

A nyomtatás nem szabványosítja azonnal az angolt, de olyan piacot teremt, ahol a stabil helyesírás és felismerhető stílusok értékessé válnak. Emellett lehetővé teszi a következő "országos" terjesztéseket is:

- vallási szövegek,
- politikai röpiratok,
- darabok,
- tankönyvek,
- Szótárak és nyelvtanok (később).

Ez bővíti a "művelt" angol közönségét, és növeli a közös normák iránti nyomást.

3.2 Reneszánsz tanulás és az *Inkhorn-vita* : a tanult réteg építése

A 15–16. században jelentős latin és görög szókinccs beáramlása (közvetlenül vagy közvetve). Britannica megjegyzi a reneszánsz tudósok liberális kölcsönzési hozzáállásait, valamint a latin szótár nyitottságát az angol kölcsönzésre.

De a kölcsönfelvétel társadalmilag vitatottá válik. A *Inkhorn-vita* (15–16. század) kifejezetten vitatja, hogy a latin/görög "inkhorn kifejezések" gazdagítják-e az angolt, vagy inkább nagyképűvé és homályossá teszik-e.

Ez a vita központi szerepet játszik a *magas kulturális* réteg kialakulásában, mert segít megállapítani:

- az angolban egy nagy "tanult" szókincs legitimitását,
- az az elképzelés, hogy a "magas stílus" speciális szavakat igényelhet,
- és az ellenzet is, hogy a "jó angol" egyszerű és anyanyelvi maradjon.

A modern angol stílus még mindig ebben a feszültségben él.

3.3 Reformáció és Biblia angol: irodalmi "szent stílus standardja"

Az irodalmi angol nyelv egyik fő stabilizáló hatása a King James Version (1611). Britannica szerint jelentős hatással volt az angol irodalmi stílusra, és általánosan elfogadott volt az angol Biblia standard a 17. század közepétől a 20. század elejéig.

Ez azért fontos, mert a következőket biztosítja:

- egy széles körben megtanult, széles körben idézett regiszter,
- erősen ritmikus és párhuzamos szintaxis,
- egy olyan kifejezőkészlet, amely mind a magas kulturális retorikába, mind a mindennapi kifejezésbe vándorol.

Sok angol nyelvű közösségben a "Biblia angol" egy presztízs irodalmi stílussá válik, amely nem egyezik meg a mindennapi beszéddel.

3.4 Dráma (különösen Shakespeare-i dráma) mint regiszterkeverő gép

A kora újkori dráma az egyik legfontosabb helyszín, ahol:

- magas retorika,
- mindennapi beszéd,
- utcai sértések,
- szakmai zsargon,
- dialektus karikatúra,
- és retorikai díszítés

szándékosan keverik – gyakran ugyanabban a darabban belül. Ez kulcsfontosságú mechanizmus, amely révén a köznyelvi jegyek láthatóvá, idézhetővé és átterjedhetővé válnak a helyi beszédközösségeken túl.

(Fontos figyelem: a "Shakespeare pénzerméi" pontos megszámlálására vonatkozó állítások nagyon eltérőek és gyakran túlhangsúlyoztak; ami szilárd, hogy a kora újkori dráma számos olyan formát rögzít és terjeszt, amelyek egyébként múlandóak maradtak volna.)

4) A 18. század: a "udvarias angol" társadalmi ideológiává válik; A "vulgár/szleng" dokumentálhatóvá válik

Ez a század az egyik legvilágosabb szakasza a *magas kulturális* és *köznyelvi* megosztottság kialakulásának, egyértelműen, öntudatos formában.

4.1 Az "udvariasság kora": magas kulturális angol mint osztályteljesítmény

A cambridge-i kutatások a 18. századot "udvariasság korszakának" nevezik, amikor az udvariasság ideológiává válik, amely megkülönbözteti a magasabb társadalmi osztályokat a feltörekvő középosztálytól, miközben egyre szaporodó oktatási kézikönyvek és etikettkönyvek kísérik.

Nyelvészetileg ez magas kulturális normákat eredményez, például:

- kontrollált szókincs (a "durva" szavak elkerülése),
- bizonyos beszédaktusok és megszólítási formák iránti preferenciát,
- a "vulgár" erősítők és eskük elkerülése,
- egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a "helyességre" mint erkölcsi/társadalmi jelzésre.

A lényeg, hogy a "udvarias angol" nem csupán *nyelvtan*, hanem az önbemutató.

4.2 Előíró nyelvten: a "helyes" angol kódolása (és a népi megbélyegzés)

A előíró nyelvten központi eszközzé válik annak meghatározásában, hogy mi számít "jó angolnak". Cambridge-i anyagok megjegyzik Robert Lowth *Short Introduction to English Grammar* (1762) című művét, amely gyakran újranyomott és ikonikus a prescriptivizmus szempontjából.

A prescriptivizmus a magas kulturális réteget úgy formálja:

- bizonyos használatokat "hibákká" alakítva,
- egy adott írott normát (és az ahhoz kapcsolódó beszédet) emelni,
- A középosztályoknak tanítom meg az állapotjelzést.

Közvetve formálja a köznyelvi réteget is:

- a megbélyegzett formákat sokkal erősebben informális kontextusba tolják (ahol identitásjelzőkké válhatnak),
- ösztönözte a kódváltást (a hangszórók stílusát váltják a megfigyelés és a környezet függvényében).

4.3 Johnson's Dictionary (1755): a "legjobb írók" nyelvi tekintélyként való rögzítése

Johnson szótára (1755) a magas kulturális és irodalmi réteg egyik fő stabilizálója lesz. A Britannica ezt a szabványos angol szótárnak írja le egészen Webster 1828-as szótáráig.

Szélesebb kulturális hatása ugyanolyan fontos, mint lexikai tartalma:

- erősíti azt az elképzelést, hogy az angol belső tekintéllyel lehet összehasonlítható a kontinentális akadémiákkal,
- "a legjobb írókat" példaképké emeli,
- Ösztönzi azt a gondolatot, hogy a művelt írásnak közös normák felé kell közelednie.

Ez kulcsfontosságú lépés abban, hogy a "magas kulturális angol" koherens, tanítható tárgynak tűnjön.

4.4 Ugyanakkor: szleng és az alvilági szótár is láthatóvá válik

A köznyelvi réteg nem statikus; folyamatosan újít. Azonban a 17–18. században egyre inkább nem szabványos szókincs szerepel, különösen a városokban.

Az OED szlengil kapcsolatos vitájában megjegyzi, hogy a brit alvilág titkos nyelve/argotja legalább a 17. század végétől a cant-nak volt ismert, és nyomon követi a "szleng" mint kategória megjelenését.

A 18. század végére Francis Grose *Classical Dictionary of the Vulgar Tongue* (először 1785-ben adták ki) a "vulgáris" és szlengformák dokumentációjának szimbólumává válik. (Maga a szöveg széles körben elérhető a későbbi kiadásokban.)

Ez fontos a felállás szempontjából, mert:

- a szleng névre és gyűjthetővé válik,
- A "vulgáris beszéd" kíváncsiság, szatíra és erkölcsi szorongás tárgyává válik,
- A "udvarias" és a "vulgáris" közötti határt éppen azzal erősítik, hogy katalogizálják és megvitatják.

Tehát a 18. század egyszerre két ellentétes dolgot csinál:

- szigorítja a "udvarias angol" normáit.
- és ez a "udvariatlan" szókingot láthatóbbá és áttekinthetőbbé teszi.

4.5 Irodalmi angol a 18. században: illem, stílus és a prózai műfajok felemelkedése

Az irodalmi kultúra ebben az időszakban erősen értékeli:

- egyensúly,
- Tisztaság,
- retorikai kontroll,
- "helyesség" és "ízlés."

Ugyanakkor a nyomtatott kultúra (folyóiratok, esszék, regények) terjeszkedése egy új "középső" irodalmi prózát hoz létre, amely sem bibliai magas vagy utcai alacsony, hanem valami olyasmit, mint például:

- művelt beszélgető próza,
- esszéista szellem,
- narratív realizmus.

Ez jelentős lépés a modern helyzet felé, ahol az irodalmi angol a következőket foglalja:

- Magasan magasabb *regiszterek* és
- viszonylag "egyszerű" narratív normák.

5) A 19. század: tömeges írástudás, nemzeti mércék és a köznyelvi beszéd irodalmi kizsákmányolása

5.1 Oktatás és a "standard" bővítése

A 19. század jelentősen kibővül, hogy kik tanulnak a szabványos írott angolról. Angliában és Walesben a Parlament az 1870-es Oktatási Törvényt az első törvényként írja le, amely kifejezetten az oktatási oktatási szolgáltatást nemzeti szinten kezelte.

A tömeges oktatás azért számít, mert megváltoztatja, hogyan oszlanak el a rétegek:

- A magas kulturális írásos normák sokkal több ember számára elérhetővé válnak (nem csak az eliteknek).
- A "helyesség" megvizsgálhatóvá válik, és így társadalmilag is jelentős.
- A köznyelvi használat élesebben ellentétben áll az iskolában tanított formákkal.

5.2 Szótárak és nemzeti változatok: brit és amerikai szabványok eltávolodnak presztízsből

A magas kulturális réteg nemcsak brit. Az Egyesült Államokban Noah Webster *An American Dictionary of the English Language* (1828) című műve kifejezetten nemzeti kódolási projekt. A Britannica kétkötetes szótárként írja le, amely hangsúlyozza új szavakat és definícióit, amelyek korábban nem találhatók meg a szótárakban.

Eredmények a 19. századra:

- A brit presztízssű írott norma és az amerikai presztízssű írott norma is erős.
- Mindegyik a nemzeti identitás részévé válik.
- Az irodalom az egyik fő színtérré válik, ahol a "nemzeti hang" tárgyalja.

5.3 A presztízssű beszélt réteg: akcentus, osztály és az út az "RP" felé

Bár a kérdésed általánosságban a nyelvi rétegekről szól (nem csak az írásról), a modern angolban a "magas kulturális réteg" kialakulása beszédbeli presztízssű nélkül hiányos.

A Britannica a Received Pronunciation (RP) kifejezést mint egy hagyományos, közép- és felsőosztályhoz és állami oktatáshoz kapcsolódó szót írja le, amelyet néha "BBC English"-nek is neveznek.

A 19. században, különösen Nagy-Britanniában, egyre inkább háromirányú összehangolást látunk:

- Szabványos angol írott angol
- Előírt nyelvtan és használat
- Presztízssű akcentus (nem azonos az írással, de társadalmilag ugyanazokhoz az intézményekhez kötődik)

Ez az összehangolás erősíti azt az érzést, hogy a "művelt angol" egységes kulturális tárgy.

5.4 A 19. századi köznyelvi angol: urbanizáció, új szlengökölógiák és identitásdialektusok

Az ipari városok új köznyelvi formák motorjaivá válnak:

- szleng és foglalkozási zsargon,
- a divatos kifejezések gyors elterjedése,
- új sértések, erősítők és humoros átvitt nyelvezet.

Ugyanakkor a dialektusok továbbra is erősek, de a mobilitás elkezd kiegyenlítő nyomást teremteni (ez a tendencia később a közvetítő médiában is felgyorsul).

5.5 Az irodalmi angol a 19. században: realizmus, dialektusírás és a "népi fordulat"

Az egyik legfontosabb fejlemény a "irodalmi rétegedben", hogy az irodalom egyre inkább művészileg értékesnek tekinti a hétköznapi beszédet.

Az angol nyelvű világban (Nagy-Britannia, Írország, Amerika) 19. századi szépirodalom és regionális írás:

- helyi dialektusokat ábrázolnak párbeszédben,
- A "művelt narrációt" a népi szereplőkkel szembeállítani,
- Használj nem szabványos helyesírást és szintaxist társadalmi jelzésként.

Ez nem csupán a köznyelvi angol "felvétel"; ez a köznyelvi angolt irodalmi forrássá teszi. Idővel ez megváltoztatja, mi számít "irodalminak": már nem kell "emelt szintet" jelentenie.

6) A 20. század elejétől a század közepéig: műsorszórás szabványok, világháborúk és modernista stílus

6.1 Sugárzás és a hallható szabvány: BBC kiejtési szabályzata

Britanniában a rádió nemzeti szinten hallhatóvá teszi a "standard beszédet". A BBC korai nyelvpolitikájáról szóló tudományos munkák a formáló éveket (1922–25) és a sugárzott hang fejlődését vizsgálják. A BBC nyelvi politikájának részletes történelmi beszámolója megjegyzi, hogy a "Public School Pronunciation" volt a megfelelő műsorszóró médium, és később Received Pronunciation (RP) néven ismerték.

Ez fontos a magas kulturális réteg számára, mert:

- a presztízs kiejtés tömeges eloszlássá válik,
- A hallgatók erős tudatosságot fejlesztenek a "helyes" és "regionális" akcentusok között,
- Az osztályjelzések beszéden keresztül nagyon hangsúlyossá válnak.

6.2 Lexikografikus tekintélyek csúcsai: az OED mint kulturális műemlék

Az Oxford English Dictionary első kiadása eredetileg 1884 és 1928 között jelent meg fascikulusokban, 1933-ban pedig egykötetes kiegészítővel jelent meg.

A nyelvi rétegezés szempontjából az OED azért fontos, mert az:

- mind a *magas kulturális és köznyelvi szókincset rögzíti,*

- történelmi hivatkozásokat nyújt, amelyek gyakran előnyben részesítik nyomtatott (ezért gyakran formálisabb/irodalmi) forrásokat,
- intézményesíti azt az elképzelést, hogy az angolnak mély történelme és dokumentálható használata van.

Bár az OED küldetésében leíró jellegű, a gyakorlatban tekintélyt nyújt.

6.3 Háború, bürokrácia és modern élet: új nyomás mind a magas, mind a köznapi rétegekre

1900 és 1950 között, különösen az első és második világháború alatt:

- A bürokratikus és technikai nyelv fejlődik (adminisztráció, logisztika, tudomány),
- rövidítések és intézményi rövidítések elterjednek,
- a katonaszlang és a lövészárokszak széles körben terjednek,
- Az amerikai média befolyása nemzetközileg növekszik (film, zene, reklám).

A háború két ellentétes tendenciát gyorsít fel:

- a "hivatalos" magas kulturális/technikai nyilvántartások bővítése,
- a köznyelvi szlengnek gyors elterjedése a társadalmi határokon át.

6.4 Modernista irodalom: az irodalmi angol tudatosan többrétegűvé válik

A modernista írás (nagyjából 1900–1940-es évek) átalakítja az irodalmi angolt azáltal, hogy a következőképpen alakítja át az irodalmi angolt:

- köznyelvi ritmusokat importálva a narrációba,
- kísérletezve a tudatfolyamral és a belső monológgal,
- dialektus, idegen kifejezések és technikai zsargonok keverése,
- megtörve azt a feltételezést, hogy az irodalmi nyelvnek "csiszoltnak" vagy klasszikusan egyensúlyozottnak kell lennie.

Így a század közepére az "irodalmi angol" már nem egyetlen presztízszegisz. Ez egy stílusbeli stratégiák területe, beleértve a következő célok szándékos használatát:

- egyszerű stílusban,
- töredezett köznyelvi beszéd,
- Magas utalás,
- archaikus vagy bibliai visszhangok,
- és sűrű technikai szókinés.

6.5 Média által vezérelt kiegyenlítési nyomás (különösen az Egyesült Államokban)

A 20. század közepére a tömegmédiá és a mobilitás elkezd csökkenteni bizonyos helyi dialektusbeli különbségeket. Britannica megjegyzi, hogy az urbanizáció, a gyors közlekedés és a televízió általában kiegyenlített néhány dialektusi különbséget az Egyesült Államokban.

Ez nem törli el a köznyelvi változatosságot, de megváltoztatja az ökológiát:

- néhány helyi jellemző meggyengül,
- Az országos köznyelvi kifejezések gyorsabban terjednek,
- a tömeges közvetített "informális" stílusok egységesebbé és felismerhetőbbé válnak.

7) Milyen a rétegek nyelvileg (és miért)

Az alábbiakban leírom a *történelmileg kialakult tipikus* hajlamokat. Ezek nem abszolút szabályok – a beszélők folyamatosan keverik őket –, de a 20. század közepére valós statisztikai és kulturális mintázatok.

7.1 Magas kulturális réteg: hogyan alakult ki, és mit tartalmaz

Keletkezési mechanizmusok (történelmi)

1. Az intézményi területek először nem angol presztízst hordoztak (latin, majd francia), majd angolra (jog, közigazgatás, egyházi retorika) váltottak át.
2. A reneszánsz kölcsönzés hatalmas tanult szótárt teremt, és a "magas latin szóbeszédet" magas hangsúlyú forrásként teszi elérhetővé; vita tárgya az Inkhorn-vitában.
3. A 18. századi udvariasság ideológia és előíró nyelvtan kódolják a "helyességet" osztály-alapú normaként.
4. A főbb szótárak (Johnson; később Webster az Egyesült Államokban; később OED) stabilizálják a helyesírást, és "legjobb írókat" ajánlanak példaként.
5. A műsorszolgáltatók (BBC) egy presztízsz, beszélt normát nyilvánosan hallhatóvá és társadalmilag befolyásossá teszik.

Tipikus nyelvi jellemzők (~1950-re)

- Lexicon
 - a latin/görög szókincs nagyobb sűrűsége (*kezd, él, demonstrál, így megért*)
 - Műszaki kifejezések és absztrakt főnevek (*adminisztráció, szabályozás, funkció, terjesztés*)
 - kevesebb tabuszó; Több eufemizmus udvarias kontextusban
- Szintaxis
 - Több alárendeltség és összetett mondattervezés
 - több nominalizáció ("a megvalósítás...")
 - Gyakori passzív szavak hivatalos prózában ("úgy döntöttek, hogy...")
- Diskurzusstílus
 - az explicit logikai csatlakozók preferenciája (*azonban ezáltal továbbá*)
 - Explicit definíciók és gondos érvelési struktúra
- Társadalmi jelentés
 - "művelt", "profi", "tekintélyes", néha "távolságtartó" vagy "nagyképű", a közönségtől függően

Lényeges, hogy ez a réteg taníthatóvá és tesztelhetővé váljék az oktatás és a szerkesztői gyakorlat révén.

7.2 Köznyelvi réteg: hogyan alakult ki, és mit tartalmaz általában

Keletkezési mechanizmusok (történelmi)

1. A népi beszéd folytonossága: a mindennapi angol soha nem áll meg helyi fejlődésben, még akkor sem, ha az elit írás francia/latin uralkodik.
2. Városi sűrűség és kapcsolat: a városok felerősítik a szleng létrehozását és terjedését; Az új foglalkozások zsongot teremtenek.
3. Dokumentáció és árucikké tétel: a szleng szótárak és kíváncsiság tárgyává válik (a 17. század végén a csajátítás; "A szleng" egy kategóriaként emelkedik fel).
4. Stigma és ellenállás: a prescriptivizmus nem szünteti meg a köznyelvtant; gyakran erősíti ezt identitásbeszédként.
5. A tömegmédiá: a rádió/film később köznyelvi szlogeneket terjesztett, és csökkentett néhány regionális különbséget, miközben új szszupraregionális szlengit hoztak létre.

Tipikus nyelvi jellemzők (~1950-re)

- Lexicon
 - a germán magszókincsre való támaszkodás
 - Széles körű kifejezési igék használata (*elhalasztás, kezdés, felhozás, kivonás*)
 - Idiómák, sablonos kifejezések, erősítők (*igazán, borzasztóan, véres néhány változatban*), közkívágások (*ó, hát, tudod*)
 - Szleng és csoportjelzők (ifjúság, foglalkozás, városi)
- Nyelvtan és stílus
 - több összehúzóds és redukált forma
 - rövidebb klaudátok, több koordináció ("és", "de") a súlyos alárendeltség helyett
 - pragmatikus eszközök: címkék kérdései, sövények, diskurzusjelzők ("valahogy", "valahogy", "úgy értem")
- Társadalmi jelentés
 - szolidaritás, informalitás, helyi identitás
 - de (a hallgatói ideológiától függően) a lehetséges megbélyegzés is, mint "műveletlen" vagy "durva"

Egy fontos történelmi pont, hogy a "köznyelvű" nem csak "gondatlanság". Gyakran erősen strukturált, de szabályai közösségi alapúak, nem pedig iskolai alapúak.

7.3 Irodalmi réteg: hogyan alakult ki, és mit tartalmaz általában

Keletkezési mechanizmusok (történelmi)

1. A középkori irodalmi dialektusok kialakulása, különösen London növekvő irodalmi presztízse (Chaucer/Gower) és ennek az irodalmi dialektusnak a terjedése.
2. Szent irodalmi hatás a KJV évszázadokon át tartó stílusbeli presztízsen keresztül.
3. A nyomtatott kultúra és a kánonformáció: a szótárak és kritika bizonyos szerzőket "legjobb írókká" emel, visszautalva arra, hogy milyen hangzásnak kellene lennie az "irodalmi angol".

4. A 18–19. századi műfaji bővítés (regény, újságírás, esszé) több irodalmi normát hoz létre: nemcsak magas retorikai prózát, hanem "egyszerű stílusú" narratívát is.
5. Modernista szakadás: a 20. század eleji irodalom legitimálja a fragmentációt, a belső beszédet, a dialektust és a többhangeres keverést.

Tipikus nyelvi jellemzők (~1950-re)

Az irodalmi angol *nem egyetlen regiszter*. Leginkább eszköztárként érthető, amely magában foglalja:

- Megemelt erőforrások
 - Latin szókincs és bonyolult szintaxis a nagyszerűség, irónia vagy absztrakció érdekében
 - bibliai visszhangok és retorikai párhuzamosság (különösen komoly vagy prófétai stílusban)
 - archaizmusok (szándékos "régis" szavak) történelmi hangvételhez
- Népi források
 - Dialektus helyesírás és nyelvtan a párbeszédben realizmus vagy társadalmi kritika céljából
 - szleng az azonosságra, humorra vagy hitelességre (gyakran gondosan összeállítva)
- Metanyelv
 - öntudatos játék a "megfelelő" és "helytelen" határával
 - olyan narráció, amely a gondolkodást (modernizmus) utánozza, nem pedig kifinomult beszédet

Más szóval: az irodalmi réteg az, ahol az angol a legvilágosabban mutatja be a magas kulturális és köznyelvi rétegek közötti kapcsolatot.

8) A nagy történelmi ív egy mondatban

A középkortól a 20. század közepéig az angol modern rétegzett szerkezetét a következőképpen alakítja ki:

1. intézményi presztízs szókincseket örökölve latinból és franciától,
2. egy öntudatos "udvarias/helyes" norma kiépítése a 18. századi ideológián és előírásokon keresztül,
3. ezt a normát terjesztve a tömeges írástudáson és a nemzeti oktatáson keresztül,
4. egy presztízsű beszélt modellt hallhatóvá tettek a műsorszolgáltató intézmények által, miközben 5) folyamatosan generálnak és terjesztenek köznyelvi újításokat (beleértve a szlenget, amelyet legalább a 17. század végétől dokumentáltak), és 6) hagyják, hogy az irodalom működjön, mint az a színtér, ahol ezeket a rétegeket megőrzik, vitatják és újrakeverik.

Kérjük, részletesen írja le a modern angol nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern angol nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Amikor a nyelvészek és történészek a modern angol "akadémiai tudományos rétegről" (vagy regiszterről, *funkcionális* stílusról, *speciális* változatosságról) beszélnek, akkor egy olyan írásgyakorlati csoportot értenek, amelyek a tudományos és tudományos hagyományokká váltak:

- Műfajok: értekezés, előadásjegyzetek, tankönyv, enciklopédiabeli bejegyzés, kutatási dolgozat, "kommunikáció", előadascikk, laboratóriumi jelentés, kivonat, áttekintés, bibliográfia.
- Lexicon: nagy specializált kifejezések sűrűsége, sok latin/görög (később pedig szabványosított nemzetközi névnév), valamint tudományterületspecifikus rövidítések.
- Nyelvtan és szintaxis: az explicit logikai viszonyok előnyössége, a nominalizációk ("mérés", "variáció", "konvergencia"), összetett főnévi kifejezések, gyakori passzív és személytelen konstrukciók ("megfigyelték..."), valamint fedezet ("utal", "valószínű", "lehet").
- Retorikai álláspont: "objektivitás" és *tanúskodás* (az állítások, amelyek inkább megfigyeléshez, módszerhez és reprodukálhatósághoz kötődnek, mint a tekintélyhez).
- Szöveges infrastruktúra: hivatkozások, lábjegyzetek, táblázatok, diagramok, formulák, szabványosított szimbólumok, szerkesztői szabályok, szakmai lektorálás, indexelési/absztraktáló rendszerek, és később stíluskézikönyvek.

Ez a réteg nem jelent meg egyszerűen, amikor az emberek elkezdtek angolul írni a tudományt. Hosszú távú társadalmi és technológiai változások révén alakult ki: a latin mint alapértelmezett tudományos médiumként való hanyatlás; a nyomtatás és a folyóiratkiadás gazdaságossága; tudományos társaságok és folyóiratok; a tudományágak professzionalizálása; valamint a növekvő igény a robbanásszerű irodalom tömörítésére, szabványosítására és keresésére. Az alábbiakban részletes (de olvasható) beszámoló található arról, hogyan fejlődött ez a réteg a kora modern angoltól a 20. század közepéig.

1) Kiindulópont: a latin mint a tanult tudomány és tudományos munka alapértelmezett nyelve

Középkori és korai reneszánsz öröklés (~1500 előtt; a modern angol háttér)

Évszázadokon át a latin szolgált a paneurópai írás médiumként a következők számára:

- egyetemi oktatás,
- Teológia és filozófia,
- orvostudomány és természetfilozófia,
- Tudományos levelezés határokon át.

Ez a későbbi angol számára is fontos volt, mert tartós "kétvágányú" rendszert hozott létre:

1. Nemzetközi tanult szókincs (latin/görög) a fogalmak elnevezéséhez;
2. Helyi népnyelvtan a nem latin közönséghez való kommunikációhoz.

Ez a megosztottság az angol tudományos próza védjegyévé válik: az *angol szintaxis nagyrészt klasszikus technikai lexikont hordoz.*

Kora újkori valóság (1500–1600-as évek): az angol elkezd versengni, de a latin továbbra is erőteljes marad

Még ahogy az angol nyelv bővül az adminisztrációban, vallásban és irodalomban, angol szerzők jelentős tudományos művei továbbra is gyakran megjelennek latinul, mert a latin maximálisan növelte a kontinentális olvasóközönséget és tudományos presztízst.

Világos példa erre az orvostudomány: William Harvey *Exercitatio Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* című műve 1628-ban jelent meg, és a Britannica megjegyzi, hogy egy angol változat később (1653) jelent meg. A későbbi angol változat iránti igény is mutatja a szociolingvistikai valóságot: az angol egyre nőtt, de a latin továbbra is nemzetközi tudományos tekintélyt hordozott.

Hasonlóképpen, Newton *Principia* című műve (először 1687-ben adták ki) latinul (neolatin) íródott, és alapító tudományos szöveggé terjedt.

A "réteg" jelentése: az angol akadémiai tudományos rétege először egy népi alternatívaként fejlődik ki egy már érett latin akadémiai stílussal szemben – ezért erősen kölcsönzik (különösen a szókincsben és a mondatépítésben), még akkor is, ha próbál "egyszerűnek" hangzani.

2) 1500–1650: Népi elképzelése, nyomtatás és angol nyelvű szókincs kialakítása

(a) A nyomtatás megváltoztatja, mit kell tennie a "tudományos írásnak"

A nyomtatás nemcsak a szövegeket sokszorozta; megváltoztatta a szövegek versenyét:

- Egy értekezésnek most *már piacra* avattak és *olvasmány*nak kellett lennie egy tanteremen túl.
- A referenciaművek, összeállítások és kézikönyvek gazdaságilag életképesek lettek.
- A szabványos helyesírás és a stabil terminológia értékesebbé vált, mert az olvasók már nem csak helyiek voltak.

Ez az angolt a következő irányba terelte:

- terminológiai konzisztencia (így ugyanaz az ötlet újra megtalálható),

- explicit szerkezet (hogyan az olvasók navigálhassanak),
- Definíciós gyakorlatok (fogalmak elmagyarázása vagy kifejtése).

(b) "Tanult kölcsönzések" és a technikai szóformáció felemelkedése

Amikor az angol írók új vagy újonnan rendszerezett tudást próbáltak kifejezni, a következőkre támaszkodtak:

- Latin/francia nyelven már használt szókinccs jogban, teológiában, orvostudományban;
- Görög és latin gyökerek új kifejezések megalkotásához.

A korai modern angol viták az úgynevezett "tintaszhangú kifejezések" (latin érmék) kapcsán. A tudományban azonban a fogalmak megnevezésének gyakorlati szükséglete általában győz: a klasszikus gyökerek presztízse és precencia vonzó.

(c) Szalonna mint szimbolikus zsanér: angolul tudásreform, latin pán-európai módszer

Francis Bacon egy fontos *kétnyelvű stratégiát mutat* be a korai újkori tudományos kommunikációban:

- *A tanulás előrehaladása* (1605) egy jelentős filozófiai/tudományos program, amelyet angolul írtak.
- *A Novum Organum* 1620-ban jelent meg (Bacon módszertani programjának részeként, latin néven és hagyományban).

Még Bacon motivációinak túlértelmezése nélkül is a minta történelmileg tipikus:

- English a nemzeti olvasóközönséghez és a reformista meggyőződéshez szól;
- A latin a nemzetközi tudományos csere témáihoz szól.

A "réteg" jelentése: a korai angol tudományos próza úgy növekszik, hogy meggyőző és magyarázó prózastílusokat (vallási polemika, humanista esszék, jogi érvelés) tanult "tudás" stílusba adaptál – miközben szókinccset és fogalmi keretezést importál latinból.

3) 1660–1700: A tudományos forradalom és az angol nyelvű felismerhető tudományos próza "feltalálása"

Ez a tudományos *(nem csak tanult) angol* kritikus formáló időszak.

(a) Az új intézmények új írásigényeket teremtenek: tudományos társaságok és folyóiratok

A Királyi Társaság (alapították 1660-ban; alapították 1662-ben) egy új episztemikus ideált testesítenek meg: az állításokat kísérletekkel kell igazolni, és közös vizsgálat alá kell osztani. A "Nullius in verba" mottóját (amelyet az 1662-es Első Oklevélben vettek fel) gyakran úgy értelmezik: "senki szavát ne fogadd el." Ez az ideális nyomás alatt az írás következik:

- kevésbé díszes,
- Módszerközpontúbb és megfigyelőbb,
- Jobban megismételhető.

(b) A tudományos folyóirat felemelkedése: *Journal des sçavans* and *Philosophical Transactions* (1665)

1665-ben két alapító folyóirat jelent meg. Az ETH Könyvtár történeti oldala megjegyzi, hogy a *Journal des sçavans*-t általában az első tudományos folyóiratként kezelik, és hogy mind a *Philosophical Transactions* 1665-ben alapították.

Az angol számára a *filozófiai tranzakciók* óriási jelentőségűek, mert segítenek stabilizálni:

- a "kommunikáció" mint a tudományos publikáció egysége,
- a periodikus, nyilvános terjesztés normája,
- rövid beszámolóstílusok, nem csak hosszú értekezések.

Egy részletes St Andrews történet kifejti, hogy Henry Oldenburg a korai naplót levelezésből, könyvbeszámolókból és kísérleti beszámolókból állította össze; Kezdetben a felügyelet a licenc volt, nem pedig a szisztematikus szakmai felülvizsgálat. Megemlíti a korai közgazdaságtani tényezőket (ár, nyomtatási példányszám) és az angol kiadás mögött álló többnyelvű bemeneti áramot.

Ez nem csupán "a kiadás története". Ez befolyásolja a nyelvet:

- A helyszűk szükség ösztönzi a tömörítést és a jelentésszerű hangvételt.
- A periodicitás ösztönzi a szabványosított fejléceket és visszatérő lépéseket ("An account of...", "A description of...", "Observations up...").
- A vegyes forráskódú összeállítás ösztönzi a parafrázisokat, fordításokat és összefoglalókat – olyan készségeket, amelyek a tudományos angol középpontjává válnak.

(c) Fordítás és egy angol tudományos "közös nyelv" létrehozása

St Andrews megjegyzi, hogy sok korai tartalom más nyelvekből származik, és Oldenburg ennek nagy részét angolra fordította, néhány latin szöveg még ma is megtalálható. A Királyi Társaság-központú fordítási kultúra azért számít, mert az angol nyelv felé tereli:

- kontinentális tagok stabil megfelelői,
- kiszámítható módok a külföldi elképzelések elszínezésére,
- Egy olyan szókincs, amely különböző tudományterületeken is kiterjedhet.

(d) A "egyszerű stílusú" program: az antiretorika tudományos erényvé válik

Híres kifejezés Thomas Sprat *History of the Royal Society* (1667) című művéből származik. Azt írja, hogy a Társaság "közeli, meztelen, természetes beszédmodot" követelt, és igyekezett elutasítani a "stílus duzzadását", inkább a "matematikai egyszerűséget".

Fontos árnyalat: a "egyszerű stílus" nem jelent "egyszerű mondatokat". A korai tudományos próza szintaktikailag sűrű lehet. A "egyszerű" itt főként azt jelenti:

- alacsony metafora,
- alacsony klasszikus díszítés,
- magas információs átláthatóság,
- explicit quantification és eljárási részletesség.

(e) "Virtuális tanúskodás" és a kísérleti jelentés retorikai motorjának születése

Steven Shapin (aki a Boyle című műven dolgozik) leírja, hogy a kísérleti jelentések gazdag körülményes részletességet használtak, hogy az olvasók mentálisan "tanúskodhassanak" azoknak a kísérleteknek, amelyeket nem láttak – "*virtuális tanúskodás*".

Ez az elképzelés segít megmagyarázni, miért fejleszt ki a tudományos angol bizonyos jellegzetes mozdulatokat:

- részletes berendezésleírások,
- lépésről lépésre eljárások,
- megfigyelések listái,
- Gondos elkülönítés a megfigyelés és az értelmezés között,
- óvatos modalitás ("úgy tűnik", "úgy tűnik", "következtetésre juthatunk").

Ez egy tartós tudományos retorika kezdete: a szöveg helyettesíti a laboratóriumot az olvasó képzeletében, így a nyelvnek bizonyítéki súlyt kell hordoznia.

4) 1700–1800: Stabilizáció, népszerűsítés és a "udvarias tudomány" és a szakterület közötti szakadás

A 18. századra az angol tudományos írás egyértelműbben ágazódik a következőkre:

- Köznyelvi/udvarias tudomány (előadások, esszék, bemutatók, enciklopédiák),
- speciális kommunikáció a gyakorlók között.

(a) Newton a kétnyelvű/skaláris írás jeleként

Newton *Optikai* című műve 1704-ben jelent meg (angol nyelven), és a későbbi tudósok számára a kísérleti megközelítés és a strukturált kutatás mintájává vált. Ugyanakkor *Principia* című műve továbbra is latin emlékmű (1687).

Ez a párosítás az akadémiai-tudományos réteg egyik kulcsfontosságú jellemzőjét mutatja:

- az elméleti/matematikai munka gyakran hosszabb ideig maradt nemzetközileg olvashatóbb tanult módokban,
- míg az angol kísérleti kidolgozás gyorsabban bővült.

(b) Lexikai architektúra: angol szintaxis + a latin terminológia normálissá válik

A 18. század folyamán a tudományos angol egyre inkább úgy néz ki:

- a hagyományos angol funkciós szavak és nyelvtan,
- "tanult" főnév-erős szókincs (latin/görög),

- definíciós stílus ("X úgy van definiálva..."),
- osztályozó stílus ("X felosztható...").

Ilyenkor válik a neoklasszikus összetett módszer is meghatározó tudományos elnevezési technológiává (bio, geo, hydro, logy, metria stb.), mert skálázódik: rendszerszinten és nemzetközileg is megalkotható a kifejezéseket.

(c) A műfaj megkülönböztetése és fegyelmeződése kezd keményedni

A 18. században a következő területek növekedése tapasztalható:

- szakszervezetek,
- Londonon túl zajló eljárások és tranzakciók,
- Több fegyelmet kötött terminológia.

A nyelvi hatás a tudományterületspecifikus kollokációk és a "helyi nyelvtan" megjelenése:

- a kémia elnevezési konvenciókat épít,
- a botanika és az állattan nagymértékben támaszkodnak a latin binomiumokra (még mindig nem "angol", de angol szövegekbe ágyazva),
- Az orvostudomány egyre inkább szabványosítja az anatómiai és kóros szótárat.

5) 1800–1900: Professzionalizáció, laboratóriumok és a modern "kutatási cikk" hang

A 19. században az akadémiai tudományos réteg sok társadalmi funkciójában felismerhetően "modern" lesz, még akkor is, ha a formátumok még mindig fejlődnek.

(a) A tudomány hivatássá válik; Az írás karriertechnológiává válik

Az egyetemek, laboratóriumok, állami finanszírozás és ipari kutatások bővülésével az írásnak többet kell tennie, mint kommunikálni:

- prioritást szab,
- hírnevet építeni,
- Újdonságot igényelnek,
- győzd meg a társakat,
- dokumentálják a reprodukálhatósági módszereket.

Ez retorikai váltást indít:

- eltávolodva az úriemberi levelektől, és a szabványosított "papírok" felé
- egy személytelenebb és módszerközpontúbb álláspont felé.

(b) A szerkesztői kapuórság és a korai lektorálás rendszerezetté válik

A Royal Society története megjegyzi, hogy az 1830-as évekre a *Philosophical Transactions* versenytársakba ütközött, és elkezdett egy rendszeresebb bíraskodási gyakorlat felé mozdulni (ami kulcsfontosságú lépés volt a szakmai felülvizsgálat intézményesítésében).

Ez nyelvészeti szempontból fontos, mert a lektorálás a szerzőket a következőkre ösztönzi:

- világosabb definíciók,
- explicit módszertani igazolás,
- óvatos pozicionálás a korábbi munkához képest,
- A hagyományosított óvatosság az állításokban (a fedezés nemcsak udvariasság, hanem túlélés is lesz).

(c) Az összefoglalók, eljárások és az információs túlterhelés kezelése megkezdődnek

Ugyanezen a Royal Society története kimagyarázza, hogy a *Proceedings* eredetileg egy absztrakt folyóiratként indult a *Philosophical Transactions* folyóiratban, és 1893-tól teljes kutatási cikkeket is tartalmazott.

Így a 19. században egyre *nagyobb másodlagos* tudományos réteg jelenik meg:

- összefoglalók,
- összefoglalók,
- Kritikák,
- Bibliográfiák.

Ez a másodlagos réteg erősen formálja a tudományos angolt: jutalmazza a terminológiai pontosságot (így az elemek indexelhetők), és ösztönzi a szabványosított kulcsszavakat, valamint a formulás kifejezéseket.

(d) A 19. századi tudományos angol nyelvi ujjlenyomatai nyomai

Több stílusbeli vonás is felerősödik (nem azért, mert akkor találták fel őket, hanem mert normálissá és elvárttá váltak):

1. Névnévviseles és főnévi kifejezések
 - "a mérés...", "a meghatározása...", "a bekövetkezés..."
 - Lehetővé teszi a folyamat sűrű csomagolását olyan tárgyakba, amelyeket összehasonlítható, számszerűsíthető és összekapcsolható.
2. Passzív és személytelen formák
 - "megfigyelték," "megszerezték," "megtalálták"
 - Társadalmi funkció: lekicsinyíti az egyéni kísérletezőt; előtér módszere és eredménye.
3. A szokásos bizonyítási igék és óvatos modalitás
 - "javaslat", "jelöl", "megjelenik", "támogatás", "összhangban"
 - Átmenetet hoz létre az adatok és az értelmezés között.
4. Grafikai és szimbolikus integráció
 - táblázatok, diagramok, egyenletek, kémiai szimbólumok
 - Az írás multisemiotikussá válik: nem csupán mondatok, hanem egy kombinált szöveg-vizuális kód.

1900-ra az angol tudományos írás meglehetősen stabil hangzással bírt , bár a cikkszerkezetek még mindig jelentősen eltérnek.

6) 1900–1950: Tömegettudomány, globális hálózatok és az akadémiai stílus formális szabványosítása

A 20. század első fele fordulópont, mert:

- A tudományos eredmény robbanásszerű,
- a tudományágak aldiszciplíniumokra oszlanak,
- a nemzetközi együttműködés infrastrukturálissá válik,
- és a szerkesztői/formátumi szabályokat szigorítják.

(a) Az absztraktálás és indexelés elengedhetlenné válik: Chemical Abstracts (1907)

Egy jelentős mérföldkő a Chemical Abstracts megalapítása. Az Amerikai Vegyészeti Társaság történelmi beszámolója így fogalmaz:

- Az ACS Tanács 1906-ban jóváhagyta a kiadást,
- az első szám 1907 januárjában jelent meg.

Az ACS beszámolója azt is megjegyzi, hogy a német *Chemisches Zentralblatt* (alapított 1830) a második világháborúig fontos absztraktáló szolgáltatás maradt, és hogy a német kémiára helyezett hangsúly hozzájárult az amerikai absztrakt szolgáltatás előmozdításához.

Miért fontos ez nyelvészetben:

- Az absztraktáló rendszerek jutalmazták a szabványos terminológiát, mert az indexeléshez stabil címkék szükségesek.
- Ösztönözik a tömörített összefoglaló stílust (magas mennyiségű információ szónként).
- Kiemelik a kulcsszavak, formulák és a következetes elnevezés fontosságát.

Más szóval: az 1900-as évek elejére a tudományos angol már nem csupán prózai szokások halmaza – beágyazódott a *keresési és keresési* rendszerekbe.

(b) Nemzetközi szabványmeghatározó testületek: a szókincs nagyszabású szabályozása (IUPAC, 1919)

A kémiában a nemzetközi szabványosítás intézményesen válik egyértelművé. Az IUPAC saját története szerint 1919-ben alakult, hogy kielégítse a nemzetközi szabványosítás szükségességét a kémiában (nevek, szimbólumok, mérőszámok stb.).

Ez kulcsfontosságú mechanizmus az akadémiai-tudományos réteg számára:

- nem csupán latin/görög kifejezések kölcsönzése,
- hanem *a* terminológia szabályozása bizottságok és ajánlások révén.

Még akkor is, ha angol mondatokban is használnak kifejezéseket, a lexikai elemek egy nemzetközileg tervezett szókincs részévé válnak.

(c) Stíluskézikönyvek és a "tudomány írása" kódolása

A 20. század eleji kutatás során megjelentek a kifejezett, publikált stíluszabályok – nem csak a nyomdaházi szabályok, hanem a fegyelmet igénylő szerzői irányelvek.

Két fontos példa:

- Chicago Manual of Style: először 1906-ban jelent meg, mint a University of Chicago Press tipográfiai szabályainak kódolása. (Nem tudomány-specifikus, de hatással van az angol nyelvű akadémiai publikációra.)
- APA stílus: Az APA hivatalos története szerint az APA stílus 1929-ben jött létre, amikor egy csoport egyszerű eljárásokat keresett a tudományos íráshoz. (Közvetlenül kapcsolódik a pszichológia és kapcsolódó empirikus területek tudósítási konvencióihoz.)

A stíluskódolás nyelvi hatása:

- a címek, hivatkozási rendszerek és hivatkozási listák egységesítésének növelése,
- erősebb normák a világosságért és tömörségért,
- "szabványos szakaszok" és kiszámítható retorikai lépések.

(d) A kutatáscikk domináns makrostruktúrája elkezd konszolidálni: IMRaD az 1940-es években

A modern kutatási dolgozat ismerős architektúrája – Bevezetés, Módszerek, Eredmények, Vita – nem uralkodott az elejétől fogva. Egy nagyszabású orvosi folyóiratok történelmi áttekintése kimutatta, hogy az IMRaD az 1940-es években kezdte el használni ezekben a folyóiratokban, bár korábban ajánlották is.

Ez azért fontos, mert az IMRaD formalizálja a tudományos angol mély logikáját:

- miért (probléma és korábbi munkák),
- hogyan (módszer),
- mi (eredmények),
- És akkor mi legyen (értelmezés és következmények).

Amint ez a makrostruktúra terjed, megerősíti a mikroszintű nyelvválasztásokat:

- A módszerek szekciók normalizálják a passzív/személytelen eljárási nyelvezetet.
- Az eredménysezekciók normalizálják a mérési igéket és a statisztikai jelentést.
- A beszélgetések normalizálják a fedezetet és a gondos általánosítást.

A század közepére a "papír" egyre inkább mérnöki kommunikációs tárgy lett.

(e) Az angol a nemzetközi tudományos rendszerben: a 20. század eleji geopolitika és a második világháború utáni elmozdulás

A tudományban a nyelvi verseny nemcsak nyelvészeti kérdés; intézményi és geopolitikai.

Az első világháború után a nemzetközi tudományos szervezetet átszervezték. Az *Első világháború Nemzetközi Enciklopédiájában megjelenő cikk* megjegyzi, hogy ahogy a német vereség közeledett, a szövetséges tudósok új nemzetközi struktúrákat hoztak létre (például a

Nemzetközi Kutatási Tanácsot), amelyek egy időre kizárták a korábbi központi hatalmakat. Ez a fajta átszervezés befolyásolta, hogy mely nyelvek voltak kiváltságban konferenciákon, bizottságokban és kiadói hálózatokon.

A második világháború után az angol a globális elsőbbség felé gyorsul. A Nature Cell Biology szerkesztőségi cikke kifejezetten kimondja, hogy a második világháború után az angol fokozatosan vált a tudományos kommunikáció elsődleges nyelvéné. Lényeges, hogy a "első" nem jelent kizárólagos: a 20. század közepéig jelentős művek még mindig megjelentek németen, franciául, oroszul stb. De a trendvonal egyértelmű: a modern angol akadémiai-tudományos rétege egyre nemzetközivé válik, nem csupán nemzetileg.

7) Hogyan épült fel a "réteg": mechanizmusok, amelyek formálták a szókincset, nyelvtant és diskurzust

A fenti idővonal leírja, *mi történt*. Íme a fő mechanizmusok – hogyan szerezte meg az akadémiai-tudományos angol jellegzetes jellegzetes jellegzeteit a század közepére.

A. Szókincs növekedése: a kölcsönzésből → produktív szóformáció → szabványosítás

1. A latin/francia kölcsönzés nagy mennyiségű absztrakt főnév- és analitikus igét biztosított (pl. "megfigyelés", "következtetés", "demonstrate", "constitute", "variation", "correlation").
2. A neoklasszikus szóformáció (görög/latin gyök + utótagok) az angol számára skálázható névrendszert biztosított.
3. Nemzetközi névadó testületek (pl. IUPAC) bizonyos terminológiákat kvázi-hivatalossá tettek.
4. Az absztraktálási/indexelési rendszerek jutalmazták a terminológiai stabilitást és a tömörített összefoglalókat.
5. A 20. századi rövidítési kultúra (kezdőbetűk, rövidítések) növekedik a bürokráciával, a katonai kutatással, az eszközökkel és az információs túlterheléssel – különösen látható olyan területeken, mint a fizika, a mérnöki és a kémia.

B. A "egyszerű stílus" paradoxon: egyszerűség + összetettség

Sprat "közeli, meztelen, természetes beszédmódra" való felhívása alapvető retorika. De a modern tudományos próza bonyolulttá válik, mert szüksége van rá:

- definíciós pontosság,
- több kontrollált változó és feltétel,
- gondos megkülönböztetés a megfigyelés és következtetés között,
- a folyamatok sűrű csomagolása kifejezéseké.

Így a tudományos angol egy jellegzetes kombinációt eredményez:

- anti-díszítő állás (kevés metafora; visszafogott értékelés),
- magas szintaktikai sűrűség (különösen főnévi frakciók be),
- Nagy információs terhelés egy mondatonként.

C. Bizonyítékok, tanúskodás és a hitelesség nyelvezete

Shapin "virtuális tanúsgtétele" megragadja a kísérleti jelentés kommunikációs funkcióját: a szövegnek lehetővé kell tennie az olvasók számára, hogy értékeljenek, mit nem láttak. Ez tartós hitelességi jelzőket eredményez:

- pontos mennyiségeket és feltételeket,
- Készülék-leírások,
- eljárási szekvencia ("először... akkor... utólag..."),
- határjelölés az eredmények és a spekuláció között.

D. A kapuórség és a standard formátumok nyelvi konvergenciát teremtenek

Egykor a folyóiratok és társaságok dominálták a terjesztést:

- a lektorálás rutin korlátká válik (a Royal Society megjegyzi, hogy az 1830-as évekre szisztematikus változások történtek).
- a közlemények és az absztrakt folyóiratok másodlagos összefoglalókat hoznak létre (Royal Society története; később Chemical Abstracts).
- a stílusi kézikönyvek kódolják az "elfogadható formát" (Chicago 1906; APA eredete 1929).
- Az IMRaD az 1940-es években kezd elterjedni a kulcsfontosságú folyóiratok körében.

Mindez az akadémiai-tudományos réteget a *szabványosítás* felé tolja – nemcsak a helyesírás és írásjelek tekintetében, hanem a retorikai szerkezet és még a preferált nyelvtani konstrukciók tekintetében is.

8) Hogyan néz ki az akadémiai-tudományos réteg a 20. század közepére

Körülbelül 1950-re az angol akadémiai-tudományos írást egy érett, intézményesített eszköztár jellemzi:

Lexicon

- nagy latin/görög technikai szóincs;
- a tudományterület-specifikus névnevelést, amelyet egyre inkább szabványügyi testületek (pl. IUPAC) irányítanak.
- széles körű rövidítések, formulák és szimbolikus jelölések.

Mondat és bekezdés stílus

- információsűrű főnévi mondatok,
- gyakori passzív és személytelen tudósítások,
- óvatos módszerrel és fedezettel,
- explicit logikai csatlakozók (tehát ráadásul is),
- hagyományos retorikai "lépések" (állapotprobléma → hivatkozni korábbi munkákra → módszerre → eredményre → értelmezésre).

Dokumentumarchitektúra

- egyre szabványosabb címlapokat és szakaszokat (különösen az empirikus tudományokban; IMRaD az 1940-es évektől emelkedik).
- formális hivatkozási listák és hivatkozási rendszerek, amelyeket stílusútmutatók erősítenek (APA eredet 1929; Chicago 1906).
- az összefoglalók, indexálás és másodlagos irodalmi rendszerek növekedése (Chemical Abstracts 1907).

Intézményi ökológia

- a folyóiratközpontú terjesztés, amely egy hagyományba nyúlik vissza a *Philosophical Transactions* (1665) és a tanult társadalom modelljébe.
- a második világháború utáni felgyorsulás az angol számára, mint a tudományos kommunikáció elsődleges nemzetközi médiuma (még teljes kizárólagosság nélkül)

Írek

Kérjük, részletesen írja le a modern ír nyelv fejlődését (szókincs, ejtése, dialektuskülönbség stb.) egészen a 20. század közepéig.

A modern ír nyelv fejlődése (egészen a 20. század közepéig)

Bevezetés

A modern ír (Gaeilge) Írország kelta nyelve, amely az óír közvetlen leszármazottja, több mint 1500 éves írásbeli történelmessel. A 20. század közepére az ír nyelv mélyreható változásokon ment keresztül a szókincsben, hangrendszerben és nyelvtanban, amelyeket mind a belső fejlődés, mind a külső kapcsolatok befolyásoltak. Emellett drámai társadalmi-politikai változásokon is átvészelte – a középkori dominanciától a majdnem kihalásig és a nemzeti nyelvként való újjáéledésig. Az alábbiakban átfogó beszámoló található a fejlődéséről egészen az 1900-as évek közepéig, beleértve a lexikai hatásokat, fonológiai változásokat, dialektusképződést, nyelvtani változásokat, történelmi nyomásokat, oktatáspolitikákat, valamint az irodalom és a szóbeli hagyomány szerepét.

Szókincs fejlődése és külső hatások

Az ír szótár évszázadok során több nyelvvél való kapcsolat révén bővült, miközben saját neologizmusokat is generált. A kölcsönszavak kulcsfontosságú forrásai a latin, az óskandináv, angol-normann francia és angol, amelyek mindegyike történelmi érintkezési időszakokat tükröz. A 20. századra az ír nyelvben is tudatos belső pénzérmék születtek a szókincs modernizálása érdekében.

Latin hatás (korai középkor)

A latin volt a kereszténység és a tanulás nyelve a korai középkori Európában, és az ír nyelv szabadon befogadta a latin kifejezéseket az ír keresztényesítése (5–7. század) idején. Ebben az időben sok vallási, oktatási és mindennapi élet szó került be az írbe. Például az írek átvették az *aifreann* "misét" a latin *offerenda* (áldozatok) szóból, a *beannacht* "áldás" kifejezést a *benedictio*-ból, az *eaglais* "templomot" az *ecclesia*-ból, a *sagart* "papot" a *sacerdos*-ból, és a *diabhal* "ördög" a *diabolus*-ból. Sok ilyen kölcsön keresztény fogalmakhoz kapcsolódott. Az egyház hatása latin szavakat is behozott a világi fogalmak számára: a *pobal* "nép" a *populus*-ból, az *obair* "munka" az *operá*-ból, *saol* (régi *saoghal*) "élet" a *saeculum*-ból, és *pian* "fájdalom" a *poená*-ból. Néhány latin kölcsön közvetve érkezett walesi vagy brit latin nyelven keresztül, de mindegyik könnyen honossá vált (például a *Domhnach* "vasárnap" a latin *dominiká*-ból). Figyelemre méltó, hogy a latin visszavezette az /p/ mássalhangzót (amely hiányzik a korai keltában) az ír nyelvbe olyan szavakkal, mint a *póg* "csók" (a latin *pax*, a keresztény rituáléban "béke csókja"). Összességében a középkorban az írek "szabadon átvették a latin szókincset... különösen a vallás, az oktatás és a mindennapi élet leírására", gazdagítva a nyelv szókincsét és szélesítve absztrakt szókincsét.

Óskandináv hatás (viking korszak)

A viking jelenléte Írországbán (9–11. század) szerény, de jelentős nyomot hagyott az ír szókincsben. Az óskandináv kölcsönszavak főként a kereskedelem, a tengerészet és a mindennapi tárgyak területére kerültek be, tükrözve a skandináv part menti településeket. Például a közép-ír pénz- és piaci kifejezéseket, mint például a *pingin* "penny" és a *margadh* "piac" (ON *penningr* és *markaðr*) *nevű norves* nyelvből vettek kölcsön. A norvég érmék bevezetése révén ír nyelvbe is bekerült a pénz szó (*pinginn* "penny" és *szilling*). Más norvég eredetű tárgyak közé tartozik a *hosszú* "hajó" (ON *langskip* hatása), *margadh* (piac), *gardin* vagy *garraí* "kert/mező" (ON *garðr*), sőt szerény kifejezések, mint a *cnaipe* "gomb" (lásd ON *knappr*). Ezek a szavak töltötték be az ír nyelvi lexikai hiányosságokat, ahogy a városi kereskedelem és a navigációs fogalmak terjedtek. A norvég hatás azonban csak a szókincsre korlátozódott – "kevés hatással volt az ír szintaxisra". Az ír alapvető szerkezete kelta maradt, de az új tárgyakra és intézményekre vonatkozó norske kifejezések zökkenőmentesen integrálódtak, és gyakran alkalmazkodtak az ír fonológiához és nyelvtanhoz (például *pingin* nagyszámban *pinginí* stb.). Összesen a tudósok tucatnyi óskandináv kölcsönzött modern ír nyelven azonosítottak (egy tanulmány szerint 67 norvég eredetű szót számolnak fenn a modern ír nyelvben), mint például a hajózás, a hadviselés, a városi élet és a mezőgazdaság. Bár viszonylag kevés példányszám, ezek a kölcsönszavak élénken illusztrálják a gael és skandináv kultúrák közötti kapcsolatot a viking korban.

Angol-normann francia hatás (késő–14. század)

Az 1169-es angol-normann invázió többnyelvűség korszakát indította el a középkori Írországbán. A normann francia gyorsan a gyarmati elit (udvar, nemesség, papság) nyelvéné vált a 13. században, és ennek megfelelően az ír nyelv sok francia kölcsönszót magába szívott, különösen a jogban, kereskedelemben és a családéletben. Idővel maguk a normannok nagyrészt átvették az ír nyelvet (így "Hiberniores Hibernis ipsis" lett – ami inkább ír, mint az ír), de nem azelőtt, hogy "aktívan átvette a francia szókincset írbe". Ezek az angol-normann kölcsönszavak gyakran tükrözik a középkori arisztokrácia anyagi kultúráját és magasabb státuszú tevékenységeit. Például:

- Háztartás és divat: *cóta* "kabát" (< fr. *cote*), *gúna* "ruha/ruha" (< *gune*), *coiléar* "gallér" (< *coler*), *mála* "táska" (< *férfi*), *spúinse* "szivacs" (< *szivacs*).

- Étél és étkezés: *dinnéar* "vacsora" (< *étterem*), *bancéad* "bankett" (< *bankett*), *plúr* "liszt" (< *liszt*), *oinniún* "hagyma" (< *aignon*), *finéagar* "ecet" (< *vinaigre*), *buidéal* "palack" (< *bouteille*).
- Otthoni belső terek: *seomra* "szoba" (< *kamba*), *cófra* "láda, szekrény" (< *koporsó*), *sóléir* "pince, kamra" (< *cellier*), *simléar* (régébbi *seiminéar*), "kémény" (< *cheminée*), *cúilt* "takaró" (< *cuilte*).
- Absztrakt és adminisztratív kifejezés: *giúistís* "igazság" (< *igazság*), *cúirt* "bírótság" (< *cour*), *bardas* "önkormányzati vállalat" (< *bourdas* vagy *polgári*), *garsún* "fiú" (< *garçon*), *dochtúir* "orvos" (< *docteur*), *bágáiste* csomag" (< *csomag*), *buntáiste* "előny" (< *avauntage*), *damáiste* "kár" (< *domage*).

Számos normann francia személynév (Jeanne > *Sinéad*, Jacques > *Séamas*) és családi kifejezések (de mint a vezetéknevekben, mint de Búrca, Fitz~ mac) is bekerült írbe. Ezeket a kölcsönszavakat gyakran helyesírásban és kiejtésben a középkori ír normák szerint nativizálták (például a *seomra* a *chambre-ből*, gael *seo-* pedig francia *cha-* helyett). Érdekes módon a korai kölcsönzések megőrizték a régébbi helyesírási hagyományokat; Az ír helyesírási reformok előtt feljegyzett szavak néha sértik a "caol le caol" szabályt (karcsú magánhangzók a vékony mássalhangzók mellett) – például a középkori *bésta* (a *bête*, "bestia" szóból) később *béise-re* íródott. A 14. századra a normann telepések nagyrészt beolvadtak az ír társadalomba, és az angol-normann francia nyelv megszűnt Írországon. Azonban ír nyelvű lexikai öröksége jelentős. Bár nem túl sok szó, ezek a francia eredetű kifejezések betöltötték a mindennapi öltözködés, étel és kormányzás területeit, jelezve azokat a területeket, ahol a normann kultúra hatással volt a gael életre. Ma sok gyakori ír szó (pl. *cóta*, *dinnéar*, *garsún*) zökkenőmentesen integrálódott a nyelv gael szerkezetébe.

Angol hatás (17–20. század)

A 17. századtól kezdve az angol az ír szókinccs domináns külső befolyásává vált, párhuzamosan az angol politikai és társadalmi kontroll felemelkedésével. Ahogy az ír nyelv sok területen elveszítette az angol nyelvet, az ír anyanyelvűek egyre inkább kölcsönöztek angol szavakat, különösen az új technológiák és a modern élet miatt, vagy teljesen áttértek az angolra. A 19. és a 20. század elejére a erős kétnyelvűség számos angol kölcsönszóhoz vezetett mindennapi ír nyelven, néhányat átalakítva, másokat változatlanul használtak. Gyakori példák a *siopa* "bolt" (< *bolt*), *banc* "bank", *ospidéal* "kórház" (angolul "kórház", régébbi *ospitale-en* keresztül), *ticéad* "jegy", *busz* "bus" és *raidíó* "rádió". Sok átlátszó angol eredetű, csak az ír fonológiához vagy helyesíráshoz illeszkedik. Például a *dinnéar* "vacsora" (eredetileg franciából) az angol "dinner" által erősített meg, míg a *leictreachas* "elektromosság" közvetlen adaptációja, ír befejezéssel a "electricity" szónak. Néhány kölcsönszót gaelizáltak: *a fícheall* "chess" az angol "vessel" (ófrancia nyelven keresztül) szóból származik a sakkjáték kifejezése; *bróga* "cipő" az angol "brogue" szóból származik (amely eredetileg az ír *bróg* szóból származik). A 20. század elejére a mindennapi ír nyelvben sok régióban jelentős angol eredetű kifejezések keveredtek a kódváltás és a modern fogalmak számára használt anyanyelvi kifejezések hiánya miatt.

Figyelemre méltó, hogy néhány angol kölcsönt úgy adaptáltak, hogy ír gyökerekkel vagy morfológiával kombinálták őket, elmosódva a kölcsönzés és a neologizmus közötti határt. Például a *guthán* "telefon" kifejezést az ír *guth* "hang" + *-án* (rövidítő toldal) szóból alkották, ami a "hang-apparátus" fogalmát jelentették meg, nem pedig közvetlenül a "telefon" emelését. Hasonlóképpen, a *gluaisrothar* "motorkerékpár" ötvözi az ír *gluais* "mozgás" és a *rothar* "kerékpár" szavakat, párhuzamosan az angol fogalmával. Ezek a hibrid az ír anyanyelvűk kreatív reakcióit mutatják az angol hatásra. Ennek ellenére több ezer angol eredetű szó került

be írbe modern találmányokra és adminisztratív kifejezésekre – *traein* "vonat", *áistear* "osztriga" (angol nyelvből), *vóta* "szavazás", *dli* "törvény" (angol nyelvből). *törvény*, kiszorítva az Óír *dligedet*), stb. A 20. század közepére a nyelvészek megjegyzik, hogy az ír külföldi kölcsönzések "elsősorban angolból (és korábbi korszakokban norvég és francia nyelvből)" származnak. Az angol nyelvek elterjedése az ír beszéletszókban később kihívásként vált a felújulás idején (néhány purista elítélte a *tá sorry* orm kifejezéseket a "sajnálom" helyett). Ennek ellenére az angol nyelv szókincsére gyakorolt hatása tagadhatatlan része a modern ír fejlődésének, tükrözve az évszázadok óta tartó kontaktust és nyelvi változást.

Belső neologizmusok és újjáéledési terminológia

A kölcsönzések mellett az ír nyelv gazdag hagyományt ábrázol abban, hogy új szavakat alkotnak őshonos elemekből, amelyek különösen a gael újjáéledés idején (a 19. század végé–a 20. század eleje) váltak erőteljessé. A revivalisták és nyelvtervezők ír megfelelőit kerestek a modern fogalmakhoz, hogy elkerüljék az angol kölcsönzéseket, gyakran az archaikus szavak újraélesztésével vagy ír gyökerek összetett változataival. Például a *sráid* "utca" szót az óír (*sráid* < latin rétegekből) visszavezették, hogy anyanyelvi kifejezést adjanak az "utca"-ra, míg a *gluaisteán* "autó" kifejezést a *gluais* "mozgatni" + *-teán* *toldalagból* alkották meg. További neologizmusok közé tartoztak a *lucht oibre* "munkaerő" (szó szerint: "munka embere"), *foireann* "csapat/személyzet" (eredetileg "felszerelés"), valamint költői újjáéledések, mint a *ráthaíocht* "garancia" (a *ráth* "biztosíték") szóból. Számos tudományos/technikai kifejezést ír módon írtak: például az *aerchlár* "repülőgép" (szó szerint: "légdeszka"), *teileagraf* "távíró" (a görög gyökerekből angol nyelven átírva), és *leictreoid* "elektrod" (a *leictreach* "elektrod" keverése a görög befejezéssel). Az évszázadok során az ír anyanyelvűek új találmányokhoz használták az anyanyelvi kifejezéseket – például a *rothar* eredetileg "kerékes dolog" jelentése lett "kerékpár", a *gluaisteán* pedig "autó". Ez az ír szótárban tartós *kitartást* és *leleményességet* mutat: "az évszázadok során az ír anyanyelvűek más nyelvekből kölcsönöztek szavakat, valamint anyanyelvi kifejezéseket is áthasznosítottak" új technológiák megnevezésére. A 20. század közepére egy hivatalos terminológiai bizottság (és szótári projektek, mint például Ó *Dónaill* 1977) folytatta ezt a gyakorlatot, több ezer kifejezést alkotva vagy szabványosított, hogy az írek a modern élet minden aspektusát megvitathassák. Ez a kölcsönzés (ahol szükséges) és a neologizmus (ha preferált) kombinációja jellemzi a modern ír szókincs fejlődését.

Kiejtés és fonológiai változások az idővel

Az ír hangrendszere jelentős átalakulásokon ment keresztül az óír nyelvről a modern dialektusra, a mássalhangzóknak, magánhangzangóknak és a hangsúlymintákban is változások történtek. A kora újkori ír (1200–1600) már a modern ír fonológia legtöbb jellemzőjét megmutatta, de további változások történtek különböző régiókban, amelyek a mai dialektusi eltérésekhez vezettek. A főbb fonológiai fejlemények a következők:

- **Lenition és Missing of Consonants:** Az óír nyelvben volt egy sor frikatikus és zendítő hang, amelyek későbbi időszakokban vagy /h/ hangra nyúltak, vagy elhallgattak. Például a történelmi *th* és *dh* könnyed /h/ hanggá váltak vagy eltűntek (mint a *mo thruaigh* > modern /mo hu:a/, amelyet *mo thrua* írnak). A *-mh/-bh-* klaszter (korábban /v/ vagy /μ/) gyakran /w/ lett, vagy bizonyos környezetekben elveszett. A 18–19. századra sok ír szóból eltűnt a mássalhangzó: például a *cnoc* (domb) Munsterben /knok/, míg más dialektusokban gyakran /krøk/ (/n/ elveszett a mássalhangzós halmazban). Az intervokális *-th-* hajlamos eltűnni Connachtban és Ulsterben (például a *bóthar* "út", Connemarában *bóar-ként* ejtve). Ezek a leniciós mintázatok adták az ír

nyelvnek a jellegzetes váltakozást a széles (velarizált) és a karcsú (palatalizált) mássalhangzó hangok között.

- Palatalizáció (karcsú vs széles): A modern ír nyelv megőrzi az óír különbséget a "széles" (velarizált) és a "karcsú" (palatalizált) mássalhangzók között, amelyek befolyásolják a magánhangzók minőségét. Azonban néhány konkrét mássalhangzó érték megváltozott. Például az óír *cc* [kk] a modern ír nyelvben [x] vagy [h]-ra lágyult (egyres dialektusokban olyan szavakban hallható, mint *acht* /axt/ > /ahə/). A palatalisított mássalhangzók (amelyeket írásmódban *i*-vel vagy *e* jelöl) továbbra is meghatározó jellemzője az ír kiejtésnek, így olyan párokat adnak, mint *a béal* [bje:l] "száj" és *a ball* [bal] "tag".
- A /p/ és az új fonémák újrabevezetése: Ahogy említettük, a korai kelta elveszítette a /p/-t, de a modern időkbén a /p/ teljesen visszanyerte a kölcsönök révén (pl. *póta* "fazeka", *píob* "cső") és néhány őshonos fejlődés révén (*peann* "toll" a latin *penna*-ból). A /v/ fonéma a lenített *b* ((bh)) fonéma, a /h/ pedig a lenített *c*, *t* stb. fonémából származik. Így a modern ír nyelvben gazdagabb frikatívok és /h/ fonémák találhatók, ellentétben az óírral.
- Magánhangzó változások: A magánhangzó minősége történelmi hangváltozások sorozatán keresztül változott. A diftongok az óír nyelvben alakultak ki (pl. *ae* > *ái* > modern /e:/ vagy /ai/ dialektustól függően). A hangsúlytalan rövid magánhangzók a modern ír nyelvben többnyire schwa [ə] betűre csökkentek. Minden dialektus egyedi magánhangzó-kimenetet mutat: az ulsteri ír magánhangzók gyakran hasonlítanak a skót gael nyelvre (például az Ulster hangsúlytalan *-igh-t* ejti, mint [i] vagy [ɪ], mint a klasszikus *ighe* írásmódban), míg a Munster hajlamos megőrizni a magánhangzó hosszát a hangsúlyos pozícióban, sőt, bizonyos klaszterek előtt is meghosszabbítja a magánhangzókat, néha plusz szótagot is létrehozva (pl. *ceart*) a "jobb" a [ca(:)rt] Munsterben egy vontatott magánhangzóval). A szomszédos mássalhangzók hatása erős: az első (vékony) és hátul (széles) mássalhangzók színezik a magánhangzókat, ami allofónikus elmozdulatokat okoz. Például *a tír* "föld" (vékony *t*, *r* mellett) /i/ egy elülső [i:], de a *tíárban* (széles *t*, *r* betűvel) központosított [i:]. Ezek a finom változások idővel felhalmozódtak, megkülönböztetve a dialektus akcentusokat.
- Szóhangsúly: Az óírben a hangsúly valószínűleg egy szó első szótagján volt (bizonyos előtagok kivételével). Ez a kezdeti hangsúly a modern ír nyelvben továbbra is szabály Munsteren kívül. A Munster ír nyelv egyedi hangsúlymintát fejlesztett ki: ha az első szótag rövid magánhangzóval rendelkezik, míg a második szótagnál hosszú magánhangzó (vagy bizonyos befejezések, mint például *-ach*), a Munster gyakran hangsúlyozza a második szótagot. Például az *acor* (hipotezius) a második szótag hangsúlyát adná, ha meghosszabbítják. Ez olyan kiejtésekhez vezet, mint például a Munster *anafás* (anábhás), stb. Egy klasszikus eset a *scadán* "hering" – Munster a [skadán] szót a második szótagon hangsúlysal ejti, míg a Connacht/Ulster [scádán]-t kezdőhangossal ejti. Munster nem kezdeti hangsúlya akár magánhangzó csökkenését is okozhatja az első szótagban (például *a fanacht* "várakozása", amit úgy ejtünk, mint *a f'reacht* a gyors Munster-beszédben). Ezzel szemben Connacht és Ulster a legtöbb szóban határozottan hangsúlyozza az első szótagot (bár néhány Connemara mintában a régebbi rendszer nyomai is megjelennek).
- Dialektus kiejtési változatok: Ahogy a dialektusok eltávolodtak (lásd a következő rész), megkülönböztethető fonetikai jellemzőket fejlesztettek ki. Például az *agus* "és" szót szabványban /agəs/-ként ejtik, de gyors beszédben gyakran [əgs] vagy [əs]-re rövidítik; Ulsterben úgy is hangzik, mint [ogish]. Az Ulster ír nyelv híres arról, hogy a záróhangokat tisztán ejtse ki (gyakran elhangzott tulajdonság), és megőrzi a régebbi megkülönböztetéseket. Emellett rövidíti a hosszú magánhangzókat a hangsúly nélküli szótagokban, de "tisztán" tartja őket (nem schwára redukálva, mint a Munsterben).

Eközben Munster híresen *ejti ki a végső -igh / -idh* (történelmileg /i/) /ig/ hangként (pl. *laethigh* "napok" beszélt /læhigj/), ami Connachtban vagy Ulsterben nem található meg. Ezek a különbségek, valamint az intonációs minták (Ulster intonációját gyakran "skót gael hangzásnak" mondják) minden dialektusnak jellegzetes hangzást adnak.

Összefoglalva, az ír nyelv fonológiai fejlődését a mássalhangzók lenitációja és egyszerűsítése, a széles/vékony mássalhangzó kontraszt fenntartása, a hangsúlyszabályok módosítása és a regionális magánhangzó elmozdulások jellemzi. A 20. század közepére ezek a változások három fő dialektuskiejtést eredményeztek (Munster, Connacht, Ulster), amelyek kölcsönösen érthetőek, de hallhatóan elkülönültek. Mégis, a felszínes különbségek ellenére, minden dialektus osztozik a kora újkori ír alapvető fonemikus készlettel, megőrizve a beszélt gael lényegét.

Dialektális megkülönböztetés: Munster, Connacht és Ulster ír nyelv

A modern ír hagyományosan három fő dialektusra oszlik – Munster (dél-ír), Connacht (nyugat-ír) és Ulster (észak-ír) – nagyjából Munster, Connacht és Ulster tartományoknak. Ezek a dialektusok úgy alakultak ki, amikor az ír nép visszavonult különböző régiókba, és ahogy a regionális beszéd viszonylagos elszigeteltségben fejlődött a 18–20. század folyamán. Bár kölcsönösen érthetőek, a dialektusok kiejtésben, szókinésben és még némi nyelvtanban/szintaxisban is eltérnek. Az alábbiakban a Munster ír (An Mhumhain), a Connacht ír (Connachta) és az ulsteri ír (Ulaidh) megkülönböztető főbb jellemzőket soroljuk össze, valamint példákat is.

Munsteri ír (déli dialektus)

A délnyugati területeken (Kerry, nyugat-Cork és Waterford Gaeltachts) beszélt Munster ír nyelv több jellemző tulajdonsággal bír:

- **Hangsúly és magánhangzók:** Ahogy említettük, Munster gyakran hangsúlyozza a nem kezdő szótagokat, ha hosszú magánhangzót vagy bizonyos véget tartalmaznak. Ez radikálisan megváltoztathatja a szórítumot más dialektusokhoz képest. Például a *baile* ("otthon") Connachtban [bal-ə], de Munsterben [ba-lé] is lehet, ha komplexumokban használják. A munsteri magánhangzókat általában kihúzódnak; a hosszú magánhangzók nagyon hosszúak, és a hangsúlytalan helyzetekben a rövid magánhangzók kevésbé csökkenhetnek, mint Connachtban. Munster megőrzi a különbséget az /o/ és /u/ között a hangsúly nélküli szótagokban, míg mások semleges magánhangzót használnak.
- **Mássalhangzó kiejtések:** A *végsőkben -igh/-idh* igékben és főnevekben -ig ejthető ki Munsterben (pl. *taíg* szó szerint *taigh* "jöjjön!"). A történelmi puha mutáció (lenicció) bizonyos előszobai után egyedi: Munster, ellentétben a standarddal, *d*, *t* tag an után (at the) vagy *do na* (a -n) után – például *ag an ndoras* a standard *ag an doras* "az ajtónál" fogja meg. Munster gyakran egyesíti a *do* "to" és *de* "from/of" előszókat egyetlen formába (*do*), ami napfogyatkozásokat okoz olyan kifejezésekben, mint *a don bhfear* (a standard *den fhear*, "az emberé").
- **Igeformák:** A munsteri ír konzervatív a szintetikus igején befejezéseinek megőrzésében (ahol az ige ragozódása tartalmazza a névmást). A munsteri beszélők inkább olyan formákat kedvelnek, mint *a táim* "vagyok", *biomid* "mi vagyunk (szokásosak)" és *tiocfaidh sé* vs *tiocfad* "jövök" – valójában a Munster még a *tiocfad* ("jövök") kifejezést

is használja a *-divat* befejezéssel, ami szabványosan *tiocfaidh mé* lenne. Általánosságban Munster több régebbi ragúzódást használ az első és második személy számára, mind jelenben, mind a jövőben, mint a Connacht vagy az Ulster. Emellett egyedülállóan megőrzi a régi preterit részecskét a beszédben: például *do dhiolas* a standard *dhiol mé* "eladtam" kifejezésre. Ez a Munster ír nyelvének kissé archaikusabb nyelvtani ízt ad.

- Szókincs: A Munster szó nagy részben osztozik a hagyományos ír nyelvvel, de bizonyos szavak jellemzőek. Például az *ansin* "ott" kifejezést Munsterben gyakran *ansan*-nak ejtik; *a feiscint* a "látás" helyett a szokásos *feiceáil* kifejezést használják. A Munsterben a "Nem tudom" kifejezés a *N'fheadar* (szó szerint "nem tudom/nem tudom"), míg más dialektusok a *Níl a fhios agam* kifejezést részesítik előnyben ("nálam nincs tudás"). Néhány régebbi ír szó főként Munsterben fennmaradt: például *úrlár* "padló" (standard *urlár*, de a Munster történelmileg *használhatja a bardras-t*), és *achtach* a "furcsa" kifejezést (a Connacht *aisteach* helyett).

Egy példa ír nyelvű kifejezés: *Conas atá tú?* – "Hogy vagy?". (A munsteri beszélők gyakran mondják *Conas tá tú?* vagy akár csak *Conas tánn tú?*, míg más dialektusok más kifejezéseket használnak üdvözlésre.)

Connacht ír (nyugati dialektus)

Connemara (Galway megye), az Aran-szigetek és Mayo egyes részein központos, a Connacht ír nyelv kiejtés és nyelvtani szempontból Munster és Ulster közötti középutat képvisel:

- Hangsúly és kiejtés: A Connacht ír általában az első szótagot hangsúlyozza (mint az Ulster és a standard szótag). Ugyanakkor a Munster-feszültségmintázatnak is megvannak nyomai; például néhány Connemara beszédben az olyan szavak, mint *a scadán* ("hering") enyhe másodlagos hangsúlymintát kapnak, amely a Munsterre emlékeztet (az első szótag még mindig elsődleges hangsúly, de a második szótag magánhangzója nem teljesen csökkent). Az intervokális *-th-* általában néma, mint a *bóthar* → *bó'ar* ("út"). A Connacht mássalhangzók többnyire a szabványhoz igazodnak: a széles *bh* [w] vagy [vɥ], a vékony *bh* [vj]; a széles *dh/gh* gyakran [ɣ] vagy néma, stb. Északi Connacht (Mayo) területén hasonlóságok vannak a donegal ulster ír nyelvhez, míg a déli Connacht (Galway) inkább a Munster mintázatához igazodik.
- Nyelvtan és morfológia: A Connacht ír nyelv az analitikus igeformák felé hajlik (névmás + igét használva). Például a "me megyünk" a Munsterben (szintetikus) általában *rachaimid* vagy *rachaimid* kifejezés, de a Connacht beszélők gyakran *racha muid* vagy *rachaimid* (mindkét forma létezik). Egy figyelemre méltó jellemző a Connachtban (különösen Cois Fharráige dialektusban) egy speciális, közvetlen relatív igének *-s* végződése, amelyet jelenben/jövőben használnak: például *an fear a bhéas ann* "az ember, aki ott lesz" (*bhéas* a standard *a bheidh-ként*). Ez a *-s* alak (pl. *tás**, *beidhs**) az idősebb ír maradványa, és főként Connacht relatív mondatokra korlátozódik.
- Szókincs: A Connacht sok alapvető szót oszt meg a standarddal, de bizonyos regionális kifejezések kiemelkednek. Például: *Cén chaoi a bhfuil tú?* (szó szerint "milyen módon vagy?") a Connacht egyik gyakori köszönete a "Hogy vagy?", míg a Munster azt mondja: *Conas atá tú?* és Ulster *Cad é mar atá tú?*. A Connemara nyelvében a "burgonya" szó gyakran *fataí* (hasonlóan az ulsteri használatához), szemben a szélesebb körben elterjedt *prátaí-val*. Ulster/Connachtban egy töltelékszó *inteacht* (egyes helyeken *einteacht*), amely "valamit" jelent, hallható, és a szokásos *rud éigin* kifejezésnek felel meg. A Connacht ír nyelvben gyakran használja a *sa* részecskét (*az ins an*) kifejezést is

a "benne" kifejezésre, és érdekes módon Mayo ír nyelvben *a sa* eklipsiszot okoz: *sa mbaile* (ahol a standard ír lenite: *sa bhaile*).

Összességében a Connacht ír dialektusilag középső dialektusnak tekinthető: nincs benne Munster extrém stresszváltásai vagy az összes Ulster archaizmusa. Ez az a dialektus, amelyre az Official Standard kiejtése nagyrészt alapul, Connemara nagy beszélőbázisa és befolyása miatt. Connacht kiegyensúlyozott helyzete gyakorlati modellt tette a 20. század közepén a szabványosításhoz.

Ulster ír (északi dialektus)

Főként a donegali gaeltachtaí-ban (például Gaoth Dobhair, Teileann és Rann na Feirste) beszélnek, korábban pedig más északi megyékben is beszélnek; az ulsteri ír különösen jellegzetes, és néhány jellemzőt osztozik a skót gaelelkel:

- Skót gael hatás: Földrajzilag és történelmileg az ulsteri ír (különösen Donegalban) kapcsolatban állt a skót gael nyelvvel. Ennek eredményeként az ulsteri ritmus és némi szókincs hasonlít a skót gaelre. Például a negatív *részecskét cha(n)* Ulsterben (különösen Észak-Donegalban) használják, akárcsak a skót gaelben is, míg a Munster és Connacht *a ní-t* használja. Egy donegal beszélő mondhatná *a Chan fhaca mé* ("Nem láttam") a szokásos *Ní fhaca mé* helyett, vagy *a Cha bhfuil a fhios agam* ("Nem tudom") a *Ní fhios agam* mellett. (Azonban *A cha* nem szorította el teljesen *a ní-t* Ulsterben; főként a távoli északon és meghatározott kifejezésekben hallják, és néha a *cha* még árnyékot is okoz Ulsterben: *cha mbeidh* = *ní bheidh*). Ezt *a cha*-használatot a skót gael nyelvből az ulsteri ír nyelvbe való átvételnek tekintik, amely a cross-gadolphonikus hatást mutatja.
- Igeformák és szintaxis: Az ulsteri ír megőrizett néhány archaikus igékülönbséget, amelyek máshol kihaltak. Figyelemre méltó, hogy sok igenek jelen időben elkülönülő abszolút és függő alakja (ez a jellemző az óír nyelvből örökölt). Például a *feiceann* "sees" standard formában *tchí* vagy *chi* formájában jelenthet meg az Ulsterben az önálló formában ("sees" pozitív állításban), míg *chan fheiceann* a függőben (a *cha/ní után*). Hasonlóképpen, a *tar* "jöve" és *a tabhair* "ad" ige is jelen idejű részecskéket használnak múltbeli kontextusokban is: Ulster azt mondja: *go dtáinig sé* (a standard *gur tháinig sé*, "hogyan jött"), és *cha dtáinig (níor tháinig)*. Ezek a furcsaságok a skót befolyás vagy az elszigetelt fejlődés alatt a konzervatívabb nyelvtan fényét tükrözik. Ezen felül az Ulster jövőbeli és feltételes befejezései a második ragozódási igékben hallhatóan különböznek (*-óchaidh*, *-óchadh* befejezések, amelyek más dialektusokban *-óidh*, *-odh* arányba konvergáltak). Valójában az ulsteri beszélők gyakran analógiaileg terjesztik ezeket a befejezéseket: például *beannóchaidh mé* a szokásos *beannóidh mé* ("megáldás") helyett, sőt, *még a féachóchaidh* is a *féachfaidh* ("nézni fog") helyett.
- Ejtés: Az Ulster Irish hírneve egy "brogue"-nak, amely közelebb áll a skót gaelhez. Magánhangzók: A hangsúlytalan hosszú magánhangzók rövidülnek, de különállóak maradnak (nem schwa-ra redukálódnak) – így egy olyan szó, mint *a mórán* ("sok") Ulsterben [ˈmoːrən], Connachtban pedig [ˈmɔːrən]. Hajlamos van összekeverni a rövid /a/ és /o/ hangokat bizonyos helyeken, ezért az ír *foclóir* ("szótár") szót nagyon hasonlóan ejtik ki a skót *faclair* [fakl̪ɣər] szóhoz Donegalban. Mássalhangzók: Az ulsteri akcentusok rhotikusak, és gyakran nem csökkentik annyira a mássalhangzók halmazait – például a *cnoc* "domb" Connachtban [krɔk] lehet, de Ulsterben teljesebben [knɔk]. Az első mutációk Ulsterben eltérőek: a cikk után az Ulster lenites ott, ahol a standard (és Connacht) fogatkoznának – például *ag an fhear* (Ulster) a standard *ag an*

bhfear helyett "at the man". És míg a standard ír belső sorozatokat ír, mint például *-ío-*, az Ulster általában úgy ejti ki, ahogy írják (utalás a klasszikus ír írásmódra): például a *Gaelach* "gael" az ulsteri nyelvben nagyobb csúszással lehet [ge:ləx], mint más dialektusok [galəx].

- Szókincs: Az Ulsternek sok egyedi szó vagy preferált kifejezése van. Egy jól ismert példa: az *amadán* egész Írországból bolondot jelent, de "nézd!" (parancsoló) Amharc! Ulster vs *Féach!* Munster/Connacht. Ennek megfelelően az "nézni" Ulsterben *amharc* (egyek kontextusokban "próbálkozást/próbálkozást" is jelent), míg Ulsterben a *féach* jelentése "próbálkozás/próbálkozás" jelentése vált. Az Ulster egyes kifejezésekben összetett előszót is előnyben részesít: például az *ar son* kifejezést használja "for (for (of of of))" (for of of)), míg mások *as* vagy *leis* (az "cserébe" értelemben) is használnak. A *fosta* szó a donegal ír nyelv egyik védjegye, jelentése "szintén vagy túl is" (a déli dialektusokban hiányzik, ahol *freisin* vagy *chomh maith* használatuk van). A jól ismert afirmatív "igen" gyakran *csak á* vagy angol hatású *aye* az ulsteri beszélgetésekben, nem ismétlődve ismétlődne az *igét* vagy *a* tengert használnák, mint más dialektusokban.

A dialektusbeli különbségek illusztrálására az alábbi táblázat néhány alapvető kifejezést/szót hasonlít össze a három fő dialektusban:

Angol kifejezés/szó	Munster (Dél)	Connacht (Nyugat)	Ulster (Észak)
"Hogy vagy?"	Conas atá tú?	Cén chaoi a bhfuil tú?	Cad é mar atá tú?
"kutya" (főnév)	Madra (Madra)	Madra (Madra)	Madadh (Madadh)
"also/too"	Freisin (Freisin, Chomh Maith)	Freisin (freisin)	Fosta (fosta)

Ezek ellenére a dialektális ír összefogható és a beszélők alkalmazkodnak egymáshoz. A különbségek általában a legnagyobbak a kiejtésben és bizonyos gyakori kifejezésekben, míg az alapvető nyelvtan továbbra is megosztott. Sok hasonlóság is létezik: például Ulster és Connacht gyakran használja a *-fá-t* feltételes befejezésként (például *dhéanfá* "tennéd"), és Connacht hangzsmintái némi Munster-hatást mutatnak. Történelmileg a tudósok néha csak két dialektusi területre sorolták az ír nyelvet – egy északi (Ulster+Connacht) és egy déli (Munster) változat – , ami megfelel az írország régi Leath Cuinn és Leath Mhogha felosztásának. Valóban, az Ulster és a Connacht ír nyelv még mindig több közös a másikban (rövid első szótag hangsúlya, *ní* használata negatív helyett, stb.), mint bármelyik Munsterrel. A 20. században az ír nyelvű utazás, média és oktatás növekedése némileg kiegyenlítette a dialektusbeli különbségeket, és az írásra vonatkozó hivatalos szabvány (Caighdeán Oifigiúil) létrehozása (1950-es évek) azt jelenti, hogy az ír írás nagyrészt egységes marad, még akkor is, ha a beszélt ír megőrzi a regionális ízeket. Ami a lényeges, minden dialektus autentikus ír formája, és a dialektusok sokszínűségét gyakran a nyelv gazdagságának részeként ünneplik.

Morfológiai és szintaktikai fejlődés

Az ír nyelvtan jelentősen fejlődött az óír korszaktól (kb. 6–10. század) a modern nyelvig. Az idők során a tendencia általában a szintetikus (erősen inflektív) formáktól az analitikusabb struktúrák felé terjedt, bár az ír nyelv összetett morfológiát tartott fenn az angolhoz képest. A 20. század közepéig tartó kulcsfontosságú fejlemények a következők:

- A főnévi kísértékrendszer egyszerűsítése: Az óír négy ikzpontot (névnév, vogató, genitív, datív) megkülönböztetett főnevek számára, három nemben (hízes, nőiesség, ivar). A modern ír korszakra a neuter nem eltűnt (a neuter főnevek többnyire férfias vagy női alakba olvadtak), és az ikcidítmények leegyszerűsödtek. A modern ír főneveknek van egy nominatíva (akuzatíva is használata), valamint egy genitív alakja (és néhány esetben egy különálló vokatíva), ahol a datív nagyrészt összeolvadt a nominatív betűvel, kivéve bizonyos előszövedékek után, amelyek enyhítést vagy elipszist okoznak. Például az óír *aní* (neut.) > modern ír *an ní* (férfias. "a dolog"). A ivarlatlat elvesztése már a közép-ír nép számára teljesült, ami morfológiai áramvonalat mutat. A többes szám is egyszerűsített: míg az óír nyelvben sok szabálytalan többes szám volt, a modern ír általában kis számú többes számú melléktagokat használ (-anna, -acha, -ta stb.), bár néhány szabálytalan szó megmaradt (*fír* "férfiak", *mná* "nők" stb.). Az esetrendszer egyszerűsítése az írt nyelvet valamivel analitikusabbá tette, előszóbeli kifejezéseket használva, míg az óír eltérő hajlamokat használhatott.
- Az igék ragadogatásának összetettségének csökkentése: Az óír igékek *abszolút* és *konjunktuss* alakokkal rendelkeztek (attól függően, hogy az ige először volt a mondatban, vagy egy részecske előzte), valamint személy és szám esetében eltérő befejezésekkel (néha még kettős formákat is). Idővel ezek a különbségek eltűntek. A kora újkori ír nyelvre (1200–1600) az abszolút kontraktusz alakok halványultak (kivéve a meghatározott kifejezéseket és az Ulstert, ahogy említettük). A modern ír nyelv megőrzi a szintetikus befejezéseket bizonyos időknél/személyeknek – például *táim* "vagyok", *táimid* "vagyunk"; *Bheirimid* "adunk" – de sok szintetikus forma átváltott analitikus konstrukcióknak (ige + névmagás) bevezetésével. Például az óír harmadik személyű többes szám egy különálló befejezés volt -*at; Ma általában ige + *siad*: *tá siad* "ők" helyett, nem egy öröklött *táid. A munsteri ír megőrizte a szintetikus formákat (például *a tiocfaidhmid*, ami "eljövünk"), de a Connacht és Ulster használata inkább a perifrastikus formákat részesítette előnyben (például *tiocfaidh muid*). Ez morfológiai egyszerűsítést jelez a mindennapi beszélt ír nyelvben. A 20. század közepére a hivatalos szabvány a legtöbb esetben az analitikus formákat is előnyben részesítette (például a *cheannaigh mé* a régebbi *cheannachais mé* helyett, ami azt jelenti, hogy "vettem"). Ennek ellenére a régebbi rendszer néhány maradványa megmaradt, ami egyedi ízt ad az ír igéknek (például a jellegzetes imperatív formák és a szintetikus feltételes kifejezések olyan mondatokban, mint *például a b'fhéarr liom* "Jobban tetszene").
- Szabálytalanítás és az irreguláris formák elvesztése: Idővel sok szabálytalan igét és főnévi formát regulárisítottak. Például az óír "*téigh*" preterite a *dechaigh* volt; a modern ír nyelvben a suppletív *chuaigh*, de az analitikus *forma chuaigh mé* használatos, nem pedig régebbi szintetikus formát. Egy másik példa az összehasonlító alak: az óír nyelvben különféle szabálytalan összehasonlító melléknevek voltak, míg a modern ír általában *níos* + pozitív forma vagy szabályos utótagokat használ (bár néhány pótló forma megmaradt, mint *például maith* "jó" -> *féarr* "jobb").
- Perifrastikus konstrukciók felemelkedése: Míg az óír nyelv ragadozót használ, a modern ír gyakran perifrázist használ. Az egyik legjelentősebb a progresszív aspektus fejlődése a *tá ... Mezőgazdasági* építés. Ez a szerkezet (*tá mé ag déanamh* "Teszek") már használatban volt a középipír nyelvben, de ez lett a modern ír folyamatos cselekvés kifejezésének standard módja, leváltva a régebbi szintetikus jelenformákat vagy speciális utótagokat. Egy másik perifrastikus fejlődés a birtokló szavakban van: a modern ír *tá X ag Y* jelentése "Y-nak van X" (szó szerint "X van Y-nál"), míg az óír nyelvben volt egy szintetikus *beraid* ige, amely "medvék/has" jelentése. Hasonlóképpen, a "kell/kell" perifrastikus (*caithfidh mé* szó szerint "muszáj" vagy *tá*

orm "rajtam van" a kötelezettség miatt), nem pedig egyedi modális ige. Ezek a változások szintaktikai átszervezést jeleznek az analitikus minták felé.

- Változások a szintaxisban és szórendben: Az ír nyelv a legkorábbi feljegyzések óta folyamatosan VSO (ige–alany–tárgy) nyelv volt, és ez a modern szintaxisban is megmaradt. Azonban egy szintaktikai változás a relatív mondatokban van. Az óír nyelvben volt egy rendszer, amely relatív igeformákból állt (utótagokkal vagy speciális névmásokkal), amelyek a rokon mondatokat jelölték. A modern Írországra ez az *a* részecskét (és bizonyos idők *az a* + lenition vagy *a* + eclipsis, vagy *a* + eclipsis, *illette a* részecskéket a klasszikus használatban) és a független vagy függő igeformát használta. Például az óír "az ember, aki látta" kifejezést egy különleges "saw" formában jelenthet; A modern ír azt mondja, *félelem, egy chonaic...* (+ lenitált igével). Connachtban, ahogy említettük, egy relikvia -s vége közvetlen relatív mondatokat jelölhet, de másutt az *a* részecske és a függő ige szolgál. Ez egy szintaktikai egyszerűsítés, mivel egy stratégia (részecske + ige) több régebbi stratégiát váltott fel.
- Kezdeti mutációk megtartása: Egy olyan jellemző, amely *nem* egyszerűsített lehetővé, az első mutációk rendszere (lenició és eclipsis), amely továbbra is központi szerepet játszik az ír morfológiában/szintaxisban. Ezek a mássalhangzós változások, amelyeket nyelvtani kontextus vált ki (pl. lenition a női egyes számú főnevek után a genitívben, eclipsis bizonyos előszó + cikkelő után stb.), megmaradtak a modern ír nyelvben. Bizonyos szempontból azonban szabványosítási szabályok szabályozták őket. A Munster egyedi mintázatait félretéve (mint ahogy az *an ndoras* is említette), a 20. század közepére a Caighdeán következetes mutációs környezeteket vázolt fel az írásos szabványhoz.

Összefoglalva, a középkor és a modern korszak között az ír morfológia kevésbé bonyolulttá vált: a nemek 3-ról 2-re, az iktikét 4-ről gyakorlatilag 2-re (plusz vokatív szintre), az igei ragozások elvesztették a különbségeket, és analitikus konstrukciók váltották fel sok kiváltót. Ennek ellenére az ír 1950-ben még mindig gazdag hangsúlyt tartott (inkább, mint az angol). Teljes készletet tartott meg főnévi hajításokból, igének idősitéséből (szintetikus és analitikus formákkal), valamint a kezdeti mássalhangzós mutációkat nyelvtani jelölőként. Aidan Doyle nyelvész megjegyzi, hogy 1600-ra "az ó- és közép-ír nyelvben elindított változások nagy része megszilárdult", így született a késő újkori ír nyelvtan. Az eredmény egy olyan nyelv született, amely bár az óír őséhez képest áramvonalas, szerkezetében egyértelműen kelta maradt. A szintetikus formák használatában tapasztalható dialektusbeli különbségek (például Munster és Ulster bizonyos igeformákhoz való megközelítése) azt mutatják, hogy ez a morfológiai fejlődés különböző tempóban haladt régióban, mind nyelvészeti és társadalmi tényezők (például az irodalmi hagyomány ereje mindkét területen) hatásában.

Történelmi események és azok hatása az ír népre

Az ír nyelv pályáját mélyen formálták történelmi események és társadalmi-politikai változások. A kulcsfontosságú események – az angol-normann invázió, a Tudor és a büntető törvények korszaka, a Nagy éhínség és a gael újjáéledés – többek között tartós hatással voltak az ír nyelv státuszára, elterjedésére és fejlődésére. Az alábbiakban időrendi áttekintés található arról, hogyan hatottak ezek az események a nyelvre:

Az angol-normann invázió (12–14. század)

Az angol-normann betörés 1169-ben idegen uralom időszakát indította el, de kulturális integráció is volt. Kezdetben a normann francia volt az új urak nyelve, és az angol, francia és ír

nyelv együtt élt. Ez a többnyelvű környezet a normann francia szókincs beáramlásához vezetett (ahogy fent részleteztük), valamint némi korai angol hatáshoz. Az ír azonban ellenállónak bizonyult: *"Az angol-normann hódítás többnyelvűség korszakát indította el Írországbán, de az ír továbbra is fölött maradt, és fokozatosan a normannok elkezdtek írül beszélni."* 1500 körül a normannok ("óangol") leszármazottai nagyrészt beilleszkedtek, így *"a tizenhatodik század elejére ír lakosság többsége ismét ír nyelvű volt"*. Ez a gael újjáéledés a klasszikus modern ír korszakban (1200–1600) csúcsosodott ki, amikor az ír nyelv szabványosított irodalmi formáját alkalmazták egész Írországbán (és a Skócia felföldjén). Ez az irodalmi koine, amelyet bard iskolák tartanak fenn, megőrizte a hagyományos nyelvtant és helyesírást, miközben a beszélt nyelv fejlődött. Lényegében az angol-normann korszak, miközben új szókincset és ideiglenesen új nyelveket vezetett be, nem nyomta el az íret; inkább az írek kulturálisan magukba olvasztották a hódítókat. Politikailag azonban ez az időszak a gael politikai szuverenitásának végét és az angol koronaigények kezdetét Írországbán jelentette – ez rejtett fenyegetést jelentett a nyelv jövőbeli státuszára (amely a későbbi évszázadokban valósult meg). A kilkenyi törvények (1366) még azt is próbálták (sikertelenül) megakadályozni, hogy a normannok "túl írekké" váljanak, ami az írek erős befolyását jelezte. A nettó hatás 1500-ra: az ír továbbra is a többségi nyelv maradt, némi francia és angol kölcsönrel gazdagodott, és élénk tudományos hagyomány támogatta, de új kihívások küszöbén állt, ahogy az angol hatalom nőtt.

Tudor-hódítás, büntető törvények és a 18. századi hanyatlás

A 16. és 17. században újabb támadás következett a gael Írország ellen a Tudor és Stuart uralkodók alatt. A tudorok újrahódítása (1530-as évektől 1603-as), beleértve az Erzsébet-kori hadjáratokat és a döntő kinsale-i csatát (1601), megtörte a gael urak hatalmát. A gael arisztokrácia összeomlása és a grófok menekülése (1607) véget vetett az ír költők és tudósok régi pártfogási rendszerének. Ennek következtében a hivatásos bárdi iskolák a 17. század közepére kihaltak (a "Bardok vitája" 1616 körül szimbolikusan jelzi ezt a véget). Ez azonban felszabadította a népi irodalmat is: *"a 17. század elején egy új gael költészet gyökeret verett... Ennek a költészetnek a nyelvét ma kora újkori írnek hívják. Sokan... rész munkaidős írók voltak... költészetük elmozdult az iskolák szótagverséről az akcentusok ütemeire, tükrözve a szóbeli költészetet."* Ez egy kulturális alkalmazkodás volt: szerény háttérből származó költők jelentek meg (gyakran papok vagy gazdálkodó költők), akik olyan stílusban komponáltak, amely közelebb állt az ír beszédhez. Így még az angol hatalom terjedése mellett az ír továbbra is közösségi nyelvként folytatódott, és a 17–18. században gazdag népi irodalmat (pl. dalok, siratók, látomások) fejlesztett ki.

Politikailag a 17. század pusztító volt az ír nyelvű emberek számára. A cromwelli hódítás (1649–53) és a Williamite háború (1691-ben véget ért) során a földtulajdon angol protestánsokra került, és az ír katolikusok kemény elnyomását eredményezték. A 18. század eleji büntető törvények (1695-től kezdve) megtiltották a katolikusokat (akik többségük anyanyelvi anyanyelvű) az oktatástól, földvásárlástól és köztisztviseltségtől. Ezeket a törvényeket *"a dublini kormány vezette be az ír nyelv és a gael kultúra elnyomására"*, hozzájárulva az ír nyelv hanyatlásához. Mivel az íreknek nem volt állami pártfogása, teljesen kizárták a jogi és közigazgatási területekről. A katolikus egyház, bár kezdetben vidéki területeken ír nyelvet használt pásztori szükségletekhez, a 19. századra fokozatosan angolra váltott, hogy megfeleljen Róma elvárásainak és szolgáljon a kivándorlóknak. A Maynooth Szeminárium (alapítva 1795-ben alapítva) főként angolul tanította a papokat; a 19. századra a katolikus prédikációk és a katekizmus sok területen angolul voltak, ami burkoltan aláásta az ír státuszát (bár olyan püspökök, mint John MacHale of Tuam, harcoltak az ír egyházi népszerűsítéséért).

Ennek ellenére a 18. század nem volt teljesen pusztaság az írek számára. Valójában a történészek a "Rejtett Írországot" (Daniel Corkery híres könyvének címe) említik, hogy leírják a virágzó ír nyelvi kultúrát, amely a vidéki lakosság között fennmaradt. *"Az ír gael irodalom a 18. századig szóbeli és kéziratos formában is fennmaradt, köszönhetően bérlő gazdáknak, papoknak, kocsmatulajdonosoknak, kézműveseknek és tanároknak, bár nem voltak szakmai képzettségük."* Egy vándorló gael tanárokból (sövényiskolai mesterekről) és írnokokból álló csoport tartotta fenn az ír írástudást bizonyos fokig, kéziratokat másolva és informálisan tanítva. A sövényiskolák, bár technikailag illegálisak voltak a büntető törvények szerint, a 18. században széles körben működtek, és néha ír nyelven (latin vagy angol mellett olvasást és írást tanítottak). Ír költők, mint Aogán Ó Rathaille (1670–1729) és Brian Merriman (1747–1805) ebben az időszakban magas színvonalú műveket hoztak létre. Az *aisling* költészeti műfaj (látomás, ahol Írország nőként jelenik meg) virágzott a 18. században, gyakran rejtett politikai üzeneteket hordozva a gael rend reményét. Ezek a művek, bár gyakran kéziratban vagy szóban terjedtek, azt mutatják, hogy az ír szellemi élet fennmaradt. Ennek ellenére az ír *presztízse* csökkenni kezdett: *"az ír nyomtatott kiadás csökkenése a tizennyolcadik században tovább csökkentette a nyelv presztízst abban az időszakban, amikor az angol írástudás elsajátítása kulcsfontosságú volt"*. Az ír egyre inkább az írástudatlan vidéki szegényekkel társult, míg az angol volt a fejlődés nyelve.

Népszerűség és kétnyelvűség: A 18. század végére a kétnyelvűség elterjedt. Sok ír lakott otthon írül beszélt, de angolra volt szükségük kereskedelemhez vagy emigrációhoz. Egy diglossia alakult ki: *"Az angol a katolikus középosztály nyelvévé vált... míg az ír nyelv a parasztság nyelve volt, amelyet tudatlansággal és küzdelemmel társítanak"*. Ezt olyan vezetők is jól példázták, mint Daniel O'Connell (1775–1847): bár Kerryből származott anyanyelvi ír nyelvű, az angolt a haladás nyelvének tekintette, és *"nem szomorú az ír hanyatlása miatt"*. Az ilyen hozzáállás az elit körében tovább rontotta az ír státuszát. 1800-ra az ír nyelv továbbra is széles körben beszélt (valószínűleg a lakosság többsége), de ami kulcsfontosságú, nem volt *intézményi támogatása* – kizárták a kormányzatból, a felsőoktatásból és a formális gazdaságból. Ez megalapozta a 19. századi katasztrofális hanyatlást.

A nagy éhínség és a 19. századi összeomlás (1840-es évek–1890-es évek)

A Nagy Éhínség (An Gorta Mór, 1845–1849) egy fordulópont volt. Az éhínség leginkább a nyugati és déli régiókban – az ír nyelv erősségeiben – sújtotta meg, és milliói, aránytalanul ír nyelvű emberek kivándorlására kényszerítettek meg, vagy kényszerítettek kivándorlást. Néhány év alatt egész ír nyelvű körzeteket pusztítottak el. Akik túléltek, gyakran az angolt tekintették a túlélés és a lehetőségek nyelvének (különösen a kivándorlás esetében). Az éhínség *"fokozta [nyelvi változást] a következő időszakban és utána... (1846–1848). A nyelv a kihálás szélén állt."* 1841-ben becslések szerint 4 millió ember tudott írül beszélni Írországon (a lakosság nagyjából fele); 1851-re, az éhínség után, ez a szám drasztikusan csökkent, különösen csökkent az ír monoglotok. Az 1850-es években egész generációk gyermekei az angol nyelv volt a család pragmatikus választása, még a Gaeltacht területeken is, hogy elkerüljék a hátrányt. Ráadásul a tömeges kivándorlás (az USA-ba, Nagy-Britanniába, Ausztráliába) sok fiatal ír nyelvű embert elvont. Az ír nyelvű emigránsok általában nem adták át a nyelvet gyermekeiknek külföldön, így csak hazai visszavonulás felgyorsult.

Ezt tovább súlyosbította az 1831-ben alapított Nemzeti Iskolarendszer, amely irányelvek szerint csak angol nyelven tanított. Ahogy egy beszámoló megjegyzi, *"a célja az volt, hogy angolt tanítson a gyerekeknek, ezért nem vette figyelembe az ír nyelvű gyermekek szükségleteit. Az ír nyelvet csak 1878-ban került be a tantervbe (extra tantárgyként), és csak 1904-ben vezették be*

a kétnyelvű programot." Sok tanár büntette meg a diákokat ír nyelv használatáért (a hírhedt *bata scóir*, azaz egy számlálóbot, néhány iskolában ír szavak megjelölésére szolgált). Bár ezek a gyakorlatok nem voltak univerzálisak, az eredmény az volt: az oktatás az angolosítás eszközévé vált. A 19. század végére az ír nyelv ismerete nem hozott gazdasági előnyt, és akadályt jelentett az oktatásban vagy a foglalkoztatásban, ezért a szülők gyakran *nem bátorították az* átadást. A népszámlálási adatok élesen szemléltetik a változást: "*Az 1771–1781-ben születettek 45%-a írül beszélt; csak 1861–1871-ben születettek 13%-a tette ezt*". Az írek visszavonultak a peremvidékre – a nyugati partvidéki közösségekre, valamint néhány északi és déli zsebbe.

Az 1880-as évekre az ír nyelv a legmélyebb állapotban volt: súlyosan veszélyeztetett, sokan elmaradott nyelvnek látták, és főként az idősebb generáció beszélte szegény vidéki közösségekben. A megfigyelők attól tartottak, hogy évtizedeken belül kihalhat. Azonban ezen a sötét órán megforduló mozgalom kezdődött: a felújulás magvait a tudósok és nacionalisták között vetették, akik a nyelvet az ír identitás létfontosságú részének látták.

A gael újjáéledés (késő 19. – 20. század eleje)

A gael újjáéledés a 19. század végi érdeklődés és büszkeség hulláma volt az ír nyelv iránt, összefonódva az egyre növekvő ír nacionalizmussal. Célja az volt, hogy megállítsa a nyelv hanyatlását, és újjáélesztette az ír identitás alapköveként. Néhány kulcsfontosságú mérföldkő és hatás:

- Korai nyelvmegőrzési erőfeszítések: Az ír hanyatlás tudatossága a 19. század közepére cselekvéshez vezetett. 1843-ban Thomas Davis a Fiatalkor vezetője az ír nyelvet Írország "nemzeti nyelvének" nyilvánította. Ez egy szimbolikus kiáltás volt, miszerint a nyelv szerves része a nemzetiségnek. 1876-ban megalakult az Ír Nyelv Megőrzéséért Társaság, amely sikeresen lobbizott azért, hogy ír nyelvet tanítsanak vagy legalább tanítsanak bizonyos iskolákban és egyetemeken. Az 1880-as évekre az ír nyelvet bizonyos nyilvános vizsgák tantárgyává lehetett venni, ami egy apró, de jelentős politikai eredmény volt.
- A Gael Liga (Conradh na Gaeilge) alapítása: 1893-ban Douglas Hyde (Dubhghlas de hÍde), Eoin Mac Néill és mások megalapították a Gael Ligát. A Liga egy nem szektáriánus, tömeges szervezet volt, amely az ír nyelv és kultúra népszerűsítésével foglalkozott. Helyi fiókokat hozott létre Írországban, ír nyelvtanfolyamokat tartott, bátorította az ír zenét és táncot, valamint irodalmakat publikált. Néhány éven belül "*sikerült tömeges támogató mozgalmat létrehozni az ír nyelv mellett*". A tagság minden háttérrel átölelt, és 1905-re a Liga tízezres tagja volt. A Gael Liga aktivizmusa jelentősen növelte az ír presztízst. Népszerűsítette azt az elképzelést, hogy az ír beszéd büszkeségforrás, nem szégyen. Figyelemre méltó, hogy Írország későbbi politikai vezetői közül sokan (Patrick Pearse, Michael Collins stb.) a Liga inspirációját vagy aktívan részt vettek benne, összekapcsolva a nyelv újjáéledését a függetlenségi ügykel.
- Irodalmi újjáéledés: A nyelvtanfolyamok mellett az ír nyelvű irodalom és újságírás is fellendült. Az első modern ír újságok (pl. *Banba*, *An Claidheamh Soluis*) a századforduló környékén jelentek meg. Kreatív írók jelentek meg – Peadar Ua Laoghaire írta az alapvető *Séadna* című regényt (1904), Pádraic Ó Conaire népszerű novellákat írt, Lady Gregory és mások pedig ír legendákat fordítottak, ami felkeltette az érdeklődést. A szóbeli hagyomány is elismerést nyert; például az Amhrán na bhFiann ("A katona dala") 1917-ben ír nyelvre lett lefordítva, és a nemzeti himnusz lett. Gyűjtők, mint Ebenezer, és fordítók, mint Augusta Gregory, segítettek áthidalni a szakadék a

szóbeli népkultúra és a modern irodalom között. Az irodalom újjáéledése modern ír próza és költészet modelljeit adta, segítve a nyelv regiszterének modernizálását.

- Az írott ír és beszélt ír összehangolása: A 19. század végén és a 20. század elején erőfeszítéseket tettek az ír helyesírás és nyelvtan reformjára is a tanulók számára. A klasszikus ír irodalmi standard (amely egészen a 17. századig volt használatban) már nem volt megfelelő; *"Megkezdődött az írott nyelv nyelvtanának a modern beszélt nyelvhez való igazításában"*. Például a Gael Liga egyszerűbb helyesírást népszerűsített (néha fonetikai írásmódban írt szavakat), és írásban elfogadta a dialektusformákat. Útmutatókat adtak ki, és arra ösztönözték az írókat, hogy az ír nyelv élő dialektus beszédét használják alapulként, ne pedig az archaikus irodalmi kifejezéseket. Ez a folyamat végül a 20. század közepén a szabványosításhoz vezetett (lásd a következő szakasz), de még korábban is olyan szövetségi aktivisták, mint Eugene O'Growney atya, modern ír nyelvtanokat írtak, amelyek kortárs példákat használtak klasszikus idézetek helyett.
- Nyilvános láthatóság: Az újjáéledési korszakban az ír szimbolikusan visszanyerte a közéletet. Az ír mottók, ír táblák (pl. ír bolti táblák is megjelentek), és az ír nyelv használata rendezvényeken egyre gyakoribbá vált. Amikor az Ír Önkéntesek 1913-ban vagy az 1916-os húsvéti felkelés idején megalakultak, az ír nyelvű parancsnokságokat és kijelentéseket az angol nyelv mellett beépítették, kiemelve a nyelv és a szabadság közötti kapcsolatot.

Az ír függetlenség idejére (1922) az ír nyelv szinte feledésből az új nemzet identitásának központi pillérévé vált (legalábbis elvben). Az Ír Szabadállam 1922-es alkotmánya az ír nyelvet "nemzeti nyelvnek" (teanga náisiúnta) és az egyik hivatalos nyelvnek nyilvánította. Az 1937-es alkotmány (Bunreacht na hÉireann) tovább ment, kimondva, hogy az ír az első hivatalos nyelv (az angol a második hivatalos nyelv). Ez az alkotmányos státusz visszhangozta Thomas Davis 1840-es évekbeli vízióját és az általa használt terminológiát.

Így a gael újjáéledés nemcsak az íreket mentette meg a közvetlen kihalástól, hanem kormányzati támogatást is biztosított számukra. Azonban a mindennapi használat valódi megújulása továbbra is kihívást jelentett, ahogy azt a következőkben leírtuk.

Nyelvpolitika és oktatás a független Írországbán (1922–50)

A függetlenség után az ír döntéshozók megpróbálták visszaállítani az ír nyelvet, mint élő nyelvet, különösen az oktatási rendszeren és az igazgatási intézkedéseken keresztül. A 20. század közepéig tartó kulcsfontosságú politikai fejlemények:

- Oktatási irányelvek: Az új ír állam kötelezővé tette az ír nyelv tanítását az általános és középiskolákban. Az 1920-as évektől kezdve minden gyermek a Köztársaságban tanult némi írül. Néhány Gaeltacht (ír nyelvű) területen "teljesen ír nyelvű" iskolákat hoztak létre, amelyek minden tantárgyat írül tanítanak. 1928-ra ír nyelvű képesítés szükségessé vált a közigazgatási felvételhez és a tanárképzéshez, ami komolyabb tanulmányokat ösztönözött. Az eredmények azonban vegyesek voltak: bár ezek a politikák generációkat eredményeztek, akik némi ír nyelvtudással rendelkeztek, nem feltétlenül hoztak sok új anyanyelvi beszélőt. Ennek ellenére az ír írástudás javult, és a nyelv általános ismeretessége elterjedt a lakosság körében. Az elképzelés (amelyet olyan vezetők, mint de Valera) az volt, hogy néhány generációnyi oktatás után az írek organikusan visszaszerezhetik a területeket.

- Gaeltacht támogatás: A kormány elismerte a hivatalos Gaeltacht régiókat (1926-tól kezdve), ahol az ír nyelvet még anyanyelven beszélték (Donegal, Mayo, Galway, Kerry, Cork, Waterford stb. egyes részei). Különleges támogatásokat és fejlesztési programokat irányítottak ezekre a területekre, hogy megfékezzék a kivándorlást és ösztönözzék az ír megtartást. Például a gaeltacht családok támogatást kaphattak lakhatáshoz, és ideális esetben ír nyelven biztosították a szolgáltatásokat. Azonban a szegénység és a Gaeltachtból való kivándorlás továbbra is magas maradt, és az anyanyelvi beszélők száma ezekben a helyekben a 20. század közepéig tovább csökkent (bár lassabban, mint korábban).
- Hivatalos nyelvhasználat: Az ír nyelv fokozatosan bekerült a közszolgálatba és a jogi rendszerbe. Fontos állami intézmények ír neveket vettek fel: *Dáil Éireann* (Parlament), *Uachtarán* (elnök), *Taoiseach* (miniszterelnök), *Garda Síochána* (Béke őrzői = rendőrség). Ezek közül sok kifejezés újraélesztette a régi gael szavakat vagy használatokat: a *Taoiseach* eredetileg "vezért" jelentett, a *Dáil* "gyűlés", az *Oireachtas* (a törvényhozás neve) az *oireacht* "gyűlés" szóból ered. A 20. század közepére az ír nyelvet használták pénzerméken, bélyegeken és hivatalos dokumentumokban (legalábbis ünnepélyesen). Azonban a kormányzati napi munkavégzés nagyrészt angolul zajlott, mivel a polgárok többsége (sőt, még a tisztviselők is) nem beszéltek folyamatosan írül. Ennek ellenére az ír nemzeti nyelvként való jelenléte pozitív hatással volt presztízsrre, és olyan területeket biztosított (rádióadások, bejelentések, parlamenti viták stb.), amelyek korábban nem léteztek.
- Média: Az állam által támogatott ír nyelvű média. 1926-ban a 2RN (később Radio Éireann) rádióadásba kezdett, némi ír műsort is magában foglalva (és 1943-ban egy heti félórás műsort a Gaeltacht beszélőknek). Az ír nyelvű újságok ritkábban voltak (a legtöbb próbálkozás rövid életű volt az alacsony olvasóság miatt), de a század közepére egy ír rádiószolgáltatás (majd később, az 1960-as években egy tévéállomás) fontos fejlemény volt az ír nyelv nyilvános hallásának normalizálásában. Az An Gúm (az 1925-ben alapított Kiadói Ág) ír nyelvű könyveket is készített, beleértve iskolai tankönyveket, népszerű irodalom fordításait és szótárokat. Például *An Gúm* 1959-ben kiadta Tomás de Bhaldraithe nagy angol–ír szótárát, valamint 1977-ben Niall Ó Dónaill ikonikus *Foclóir Gaeilge-Béarla-ját*, amelyek a század elején kezdődtek. Ezek az erőforrások nagyban segítettek a tanulóknak, és segítettek a terminológia (különösen a műszaki kifejezések) szabványosításában.
- Az ír nyelv szabványosítása (Caighdeán Oifigiúil): A 20. század közepén jelentős mérföldkő volt egy hivatalos ír szabvány létrehozása. Korábban az ír nyelvnek több helyesírási rendszere és dialektusi változata volt. 1945–47-ben a kormány (Fordítási Osztály) bevezetett egy új, szabványosított helyesírást (Litriú na Gaeilge), amely sok archaikus helyesírást egyszerűsített. Például a néma betűket elhagyták (például a *Gaedhealg Gaeilge* lett az ír szó jelentésére, *bheir pedig béarfaidh* lett "akarát hozni"). 1953-ban egy szabványosított hivatalos nyelvtan készült el a fordítók számára. Végül 1958-ban megjelent a Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge – An Caighdeán Oifigiúil, amely átfogó, szabványosított nyelvtani és helyesírást mutat be ír nyelvre. Ez a *Caighdeán* mindhárom dialektusból merített, de a következetesség érdekében egyszerűbb Connemara formákhoz hajlott. Ez "úttörő lépés" volt, amely egyetlen hivatkozást biztosított hivatalos és oktatási használatra. A Caighdeán-t széles körben elfogadták, mivel tanárok és írók tisztázást kértek "nyilvánosan és magánban... és az a mód, ahogyan a Hivatalos Szabványt elfogadták, azt mutatta, hogy ez a szükség valós volt.". Bár a beszélt dialektusok megmaradtak, a Caighdeán gondoskodott arról, hogy az ír nyelv az iskolákban és a kormányzatban egységes és hozzáférhető legyen,

csökkentve a felesleges összetettséget. Ez a szabvány ma is használatban (kisebb módosításokkal 2012-ben), és mindent irányít a törvényhozattól a tankönyvekig.

A 20. század közepére ezek az erőfeszítések stabilizálták az ír hanyatlást, bár nem fordították meg teljesen azt. Az ír már nem volt eltűnés szélén – biztos (bár korlátozott) helyet foglalt el a nemzeti életben, és egyre növekvő második nyelvű beszélői csoportja az iskolázás miatt. Azonban az anyanyelvi beszélők száma tovább csökkent, és az angol a legtöbb ember számára domináns maradt a mindennapi életben. A reneszánc politikák sikere csak hosszabb távon mérhető (ez a vita ma is folytatódik). Fontos szempont, hogy az 1950-ig tartó időszak megalapozta a nyelvi újjáéledést: képzett ír anyanyelvűek, oktatási anyagok, szabványos forma és hivatalos elismerés. Már az 1940-es évekre is felmérésekben a lakosság nagy része érzelmileg támogatta az ír nyelvet, még ha a gyakorlati használat elmaradt is. Megalapozták a 20. század későbbi kezdeményezéseit (Gaelscoileanna – ír nyelvű iskolák, Gael Linn, RTÉ ír programok stb.).

Összefoglalva, a történelmi erők először marginalizálták és szinte eltörölték az írt nyelvet (a normann időktől a 19. századi mélypontig), de aztán nacionalista és kulturális mozgalmak újraélesztették annak státuszát, így a 20. század közepére az ír hivatalos nyelv lett, jelen volt az iskolákban, médiában és irodalomban. Az ír élet ebben az időszakban tehát drámai hanyatlás és eltökélkedés volt, amely mélyen összefonódott Írország politikai függetlenségével.

Irodalmi és szóbeli hagyományok a nyelvfejlődésben

Ezekben a változások évszázadai során Írország irodalmi és szóbeli hagyományai kulcsszerepet játszottak az ír nyelv formálásában és megőrzésében. Az irodalom (írott és énekelve/beszélt) nemcsak a nyelv állapotát tükrözi az egyes korszakokban, hanem gyakran aktívan befolyásolta annak fejlődését – akár konzervatív normák fenntartásával, akár a folklór és dal révén új életerőt injektálással. Íme a kulcsfontosságú pontok arról, hogyan hatott az irodalmi és szóbeli gyakorlatok a modern ír nyelvre:

- A klasszikus irodalmi hagyomány: A középkortól egészen a 17. századig az ír nyelv erősen formalizált irodalmi nyelvet használt, amelyet a bard költők és írnokok használtak. Ez a klasszikus modern ír szándékosan archaikus és szabványosított volt Írországban és a gael Skóciában. Megőrizte a nyelvtani bonyolultságokat (például a kötőszervi és infikált névmásokat) és a konzervatív helyesírást. A bardikus iskolák megkövetelték a költőktől, hogy szigorú szótagokban, korlátozott, elegáns szókinccsel írjanak komponálni. Ez a konzervatív írásbeli szabvány valószínűleg visszafogta a dialektusbeli eltérést, és megőrizte a régebbi nyelvi vonásokat, amelyek egyébként elromlottak volna. Például a bardikus költészet továbbra is használta az itagatlan nemet bizonyos kifejezésekben és archaikus esetformákban (költői hatás érdekében), még akkor is, amikor az ír beszélt nyelv elveszítette ezeket. Ez a diglossia azonban azt is jelentette, hogy 1600-ra az irodalmi nyelv és a beszélt népnyelv némileg eltávolodott. Amikor a bardikus rendszer összeomlott (a 17. század eleje), megnyitotta az utat a népi nyelv szabadabb írása előtt. Közben a klasszikus hagyomány hatalmas szövegyűjteményt hagyott maga után (jogi traktátok, genealógiák, költészet, Évkönyvek stb.), amelyekből a modern tudósok is meríthettek. A 19. századi újjáéledés idején olyan rajongók, mint Eugene O'Curry és mások, ebből a korpuszból kiaknaszkodtak, előhívva ősi szavakat és kifejezéseket, amelyeket néha újra élesztettek. Például sok újjáéledő a bard költészetet vizsgálta, hogy gazdagítsa a modern ír szókinccset absztrakt fogalmakhoz, vagy hogy anyanyelvi szinonimákat találjon az angol

kölcsönzőknek. Így a régi irodalom közvetve nyersanyagot biztosított a 20. századi neologizmusokhoz és stílusbeli inspirációhoz.

- Népi költészet és dalok: 1600 után, ahogy említettük, szóbeli költészeti formák virágoztak. A 17. és 18. században virágozott a népköltészet: siratások (kiesések), szerelmes dalok, humoros versek és az *Aisling* műfaj. Ezek a korabeli beszélt ír nyelven készültek, gyakran hangsúlyos ütemeket és rímelt, amelyek összhangban voltak a természetes beszédrítmusokkal. Ennek két fontos hatása volt: (1) dokumentálta a nyelv fejlődését úgy, ahogy a régebbi formális írás nem – például a népdalok rímei és mértéke utalást adnak a kiejtéshez és a dialektusi magánhangzókhoz. (2) Megtartotta a nyelvet kulturálisan élénknek az emberek körében. Még ha valaki nem is tudott írni olvasni vagy írni, tucatszámú írt dalt és mesét tudhat. Ez a gazdag szóbeli irodalom memóriabankként szolgált a szókincs és az idiómák számára, generációkon át adva azokat. Például a mai ír nyelvben az idiomatikus kifejezések gyakran visszavezethetők közmondásokhoz vagy dalok visszavágásaihoz. Az ír nyelv ellenálló képessége egyes területeken nagyrészt szóbeli művészetének vonzóságának számít; ahogy egy forrás megjegyzi: "*Az ír költészet és történetmesélés, összetett rímmintákkal, segítette megőrizni történelmünket, amikor sokan nem tudtak olvasni vagy írni. Szóbeli művészetek... széles körű funkciókat látott el*". A közösségi környezetben tartott mesélős alkalmak (Scéalaíocht) életben tartották a narratív készségeket és a régebbi szókincset, néha erkölcsi vagy történelmi leckéket is tanítottak, amelyek összekötötték a közösségeket a nyelv körül.
- Történetmesélés és néphagyomány: Írország Európa egyik legnagyobb szóbeli népi hagyománya van. A 19. században kezdték el gyűjteni ezeket az anyagokat a folklorista (bár jelentős rendszerszintű erőfeszítések csak a 20. században történtek, például az 1935-ben alapított Ír Folklor Bizottság). Az ír nyelven mesélt népmesék, legendák és mítoszok nemcsak megőrizték a nyelvet, hanem befolyásolták annak fejlődését is, megerősítve a közös kulturális lexikót. A mítikus nevek és kifejezések (mint például Cúchulainn, Fionn Mac Cumhaill, Oisín) népi elbeszélések révén továbbra is köznyelvben maradtak. A seanchas gyakorlata (helyi történelem/genealógia elmesélése) bizonyos területeken régimódi kifejezéseket tartott forgalomban. Amikor a gael újjáéledés autentikus író modelleket keresett, gyakran ezekhez a szóbeli forrásokhoz fordult. Például a modern ír próza stílusbeli ritmusa (Ó Conaire vagy Pearse műveiben) valamit a népmesék ritmusainak, amelyeket őslakos mesemondók mesélnek el. Néhány korai Revival író valóban szóbeli történeteket (minimális szerkesztéssel) átírt, hogy olyan irodalmat készítsen, amely közel állt ahhoz, ahogyan az emberek valójában beszéltek. Amhlaioibh Ó Súilleabháin naplója (1820-as évek) és Tomás Ó Criomhthain memoára, az *An tOileánach* (A szigetlakó, 1929) olyan irodalom példái, amelyek lényegében csiszolt szóbeli narratívák, gazdagan megőrizve a dialektust és az idiómát. Ezek a művek bizonyították, hogy az ír nyelv lehet a modern műfajok (memoár, regény) médiuma anélkül, hogy elveszítené idiomatikus jellegét.
- A szóbeli hagyomány hatása a dialektusfejlődésre: A szóbeli hagyomány hozzájárult a dialektusok eltéréséhez és fenntartásához is. A régióknak saját dal- és történetrepertoárjuk volt, amelyeket gyakran nem osztottak meg széles körben azon túl. Ez segítette megerősíteni a regionális szókincset – például egy adott tündérnek vagy szellemnek lehet egy neve Donegalban, egy másik Kerryben. Helyi kifejezések meséiben megkalszolódhatnak. Így a dialektusok részben különálló szubkultúrák tárolói voltak. Ezzel szemben, amikor bizonyos dalok népszerűvé váltak Írországban (például a hazafias "Mo Ghile Mear" című dal a 18. században), bizonyos kifejezéseket vagy formákat széles körben elterjedtek. A szóbeli hagyomány így a nyelvi jellemzők vektorjaként működhet: például egy fülbemászó dal, amely a *Tá mé i mo chónaí* ("élek",

szó szerinti "életemben vagyok") szerkezetet használ, népszerűsítheti ezt a kifejezést azokon a területeken, ahol korábban *cónaí orm* volt. Ezt a 19. századi néhány idióma terjedésében is látjuk, például nyomtatott dalmagazinokban és vándorballadaénekesekben.

- A 20. századi irodalmi újjáéledés: A nyelvi újjáéledéssel párhuzamosan tudatos törekvés volt arra, hogy egy modern ír irodalmat hozzanak létre, amely az angol irodalom mellett állhat. Az Abbey Theatre (bár elsősorban angol nyelvű előadással) korán néhány ír színdarabot is színpadra állított, majd később az An Taibhdhearc (egy ír nyelvű színház Galwayben, 1928-ban alapítva) Gaeilge néven népszerűsítette a drámát. A 20. század első felében olyan költők, mint Seán Ó Ríordáin és Máirtín Ó Direáin írül kezdtek írül írni, egyensúlyozva a hagyományos témákat a modernista stílussal. Az új irodalom létezése kortárs olvasmányt adott a tanulóknak, és megerősítette az ír nyelvet, amely képes a jelenben is magas kultúrára alkalmas, nem csak a múltban. Az irodalmi díjak és kiadványok (például a *Comhar* magazin 1942-ből) fenntartották ezt a kreatív lendületet.

Lényegében a szóbeli és irodalmi hagyományok voltak az ír nyelv két életszála annak legsötétebb időszakában. Amikor a formális intézmények cserbenhagyták a nyelvet, az emberek történetekben és dalokban vitték tovább. És amikor eljött a felújulás, ezek a hagyományok inspirálták és táplálták az ír írás reneszánszát. A régi versek maradandó mondatai és a kandalló melletti történetek ritmusa tovább él a modern nyelvben. Ahogy egy tudós fogalmazott: "*a technológiai szókincs valószínűleg az ír és más kultúrák közötti kapcsolat történetét meséli el... de a szóbeli hagyományok az ír lélek történetét a saját nyelvén mesélik el*". Szóbeli hagyomány nélkül az ír valóban kihalt volna a 19. században; Az irodalmi újjáéledés nélkül talán nem lett volna út a modern használathoz. Együtt biztosították a modern nyelv folytonosságát és gazdag örökségét.

Összegzés

A 20. század közepére az ír nyelv viharos utat tett a középkori dicsőségtől a szinte feledésig és a felújulásig. Szókincse több rétegen keresztül nőtt: latin kifejezések a keresztényesítésből, Norse és normann francia szavak a középkori kereskedelemről és hódításból, angol kölcsönök a modern nyomásból, valamint szándékos gael neologizmusok, hogy a nyelv kortárs maradjon. Hangzása és nyelvtana fokozatosan változott, egyszerűsítve bizonyos hangsúlyokat, de megőrizve a jellegzetes gael szerkezetet a kezdeti mutációk és VSO sorrend alapján. A regionális beszédközösségek dialektusokra oszlottak szét – Munster, Connacht, Ulster –, mindegyiknek egyedi fonológiai és lexikai vonásai voltak, mégis mindegyik közös maghoz kötött, amelyet később a standard ír nyelv meg tudott volna kodifikálni. Történelmi erők drámaian befolyásolták az íreket: az angol-normann időszak szókincset adott, de az ír fennmaradt; az angol gyarmati kor törvények és az angol dominancia révén marginalizálta az íreket; a nagy éhínség és a társadalmi-gazdasági változások majdnem megtörték a nyelv folytonosságát. De a gael újjáéledés és a függetlenségi mozgalom újraértékelte az íreket, beágyazva azt a nemzeti tudatba és intézményekbe. A Szabadállam és a Köztársaság nyelvpolitikája kötelező tantárgymá és hivatalos nyelvvé tette az íret, létrehozva keretrendszereket (mint például a Caighdeán Oifigiúil 1958-ban) annak megőrzésére és növekedésére. Végül az irodalmi és szóbeli hagyományok szolgáltak egyszerre a nyelv ládája és motorja – megőrizték lényegét a szóbeli kultúrán keresztül az elnyomás idején, és újjáéledést hajtottak új kreatív művekkel az újjáéledés idején.

A 20. század közepéig az ír nyelv egy hanyatló nyelvből óvatosan újjáéledő nyelvvé vált. 1950-re "akár 4500 könyvben is megtalálható lehetett a televízióban, rádióban, újságokban, magazinokban és az interneten" (ahogy később olvassuk) – ez figyelemre méltó bővítés egy évszázaddal korábban történt. Bár az angol továbbra is domináns maradt a mindennapi életben, szilárdan megalapozták az ír nyelv túlélését és alkalmazkodását a modern világban. A következő évtizedekben (a mi hatáskörünkön túl) ezek az erőfeszítések folytatódtak, de a modern ír története 1950-ig végső soron *a túlélés és a feltámadás* története. Ez bizonyítja, hogy egy kis nyelvi közösség tervezéssel, szenvedéllyel és kulturális emlékezettel hogyan fejlesztette és védte nyelvi örökségét az akadályokkal szemben – biztosítva, hogy az ír, Európa egyik legrégebbi nyelve, élő nyelv maradjon a 21. században.

Források: Údarás na Gaeltachta ír történetéből származó történelmi és nyelvi információk, Aidan Doyle tudományos elemzéseiből, Ó Siadhail és mások dialektusleírásaiból, valamint különféle tudományos és médiaforrásokból az ír szókincsből és történelemről, ahogy a fenti hivatkozásokban részletezve

* * * * *

Kérjük, részletesen írja le a modern ír nyelv írásformájának fejlődésének folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern ír nyelv írásformájának fejlődési folyamata

Amit ma az emberek "modern írnek" neveznek írásban (azok a helyesírások, amelyeket a kortárs könyvekben, táblákban, állami dokumentumokban és a legtöbb tananyagban látunk), az több régóta fennálló, részben versengő erő végeredménye:

- egy nagyon régi kéziratcultúra, amely jellegzetes ír könyvíró és írási szokásokat alakított ki;
- egy kora újkori tanult írásbeli standard (klasszikus modern ír), amely szándékosan konzervatív és szupradialektális volt;
- a nyomtatás korlátai és lehetőségei (betűtervezés, költségek, következetesség szükségessége, későbbi írógépek);
- a gael újjáéledés és az államépítés, amely az ír nyelvet ismét az oktatás és az igazgatás nyelvéné tette, és kényszerítette a döntéshozatalt egyetlen "normális" írásmódról;
- és végül a 20. század közepi helyesírási reformok (1945–47), amelyek szándékosan eltávolították sok örökölt, történelmileg motivált helyesírást, és rendszeresítették a hivatalos használatra "szabványos" helyesírást.

Az alábbiakban részletes beszámoló található arról, hogyan illeszkedtek ezek a részek a 20. század közepéig, különös hangsúlyt fektetve az írás/tipográfia, helyesírás és az intézmények szabványosítására.

1) "Írásforma" írül: mit kell valójában szabványosítani?

Ahhoz, hogy stabil írásforma legyen egy nyelvi közösségnek, konvergálnia kell (vagy konvergálnia kell) olyan kérdésekre adott válaszokban, mint például:

1. Írás és tipográfia
 - Mely betűformák számítanak "normálisnak"? (Ír "gael" írás vs római írás.)
 - Milyen betűtípusokat/betűtípusokat használnak nyomtatásban? (Cló Gaelach / ír típus vs cló Rómhánach / római típus.)
 - Mi a helyzet az iskolában tanított kézírás modellekkel?
2. Helyesírás
 - Mely betűk és digraftok jelölik az ír hangokat?
 - Hogyan kódolják az egyedi ír hangkontrasztokat (különösen a széles és vékony mássalhangokat)?
 - Hogyan írják meg a kezdeti mutációkat (leníció és elipszis)?
 - Melyik történelmileg "néma" betűket tartják meg (etimológia) és melyik betűt (fonetikai/tanulóbarát helyesírás)?
3. Szómegosztás, kötőjelezés és írásjelek
 - Bizonyos elemeket külön szavakkal, kötőjelként vagy összeolvasztva?
 - Hogyan jelöljük az elizót (d', '), és mennyire legyen "angol-szerű" a helyjelezés?
4. Normatív írott regiszter
 - Mely nyelvtani formákat tekintik "alapértelmezett" írásformáknak, amikor a dialektusok eltérnek?
 - Milyen lexikai választásokat részesítenek előnyben a hivatalos írásban?

Az írnek mindezekre újra és újra kellett válaszolnia, mert írásbeli hagyománya ősi, a dialektusai erősen eltértek, és a modern állami használat hatalmas nyomást gyakorolt az egységességre.

2) Kéziratalapok: az ír nyelvű íráshagyomány a modern nyomtatott normák előtt

2.1 Latin ábécé, de ír módon ír módon ír

Az ír, akárcsak más középkori európai népi nyelvek, a latin ábécé valamilyen formájával írják. Ami kulturálisan jellegzetessé vált, az az volt, ahogyan az ír írnokok megírták.

Évszázadok során az ír kéziratgyakorlat olyan írásokat fejlesztett ki, amelyek eltértek a fejlődő kontinentális kézművektől. Egy kulcsfontosságú pont (amely később fontos a nyomtatás szempontjából), hogy az ír kéziratok gyakran vizuálisan választották el az "ír" és a "nem ír" betűket írásválasztás alapján: ír ír nyelven, míg a latin/angol idézetek és nevek kortárs római formában is írhatók.

Ez a régóta fennálló *írásváltási szokás* az egyik mély kulturális ok, amiért a későbbi generációk ennyire törődtek a cló Gaelach iránt: nem "csak egy betűtípus" volt, hanem magát az írséget is indexelte.

2.2 Írnokok, rövidítési kultúra és az ír írás "megjelenése"

A középkori ír kéziratot (és a későbbi írnyelvi hagyományt, amely a 18–19. századig fennmaradt) a következők formálói:

- Írószerkezeti rövidítési rendszerek (a pergament és a munkát megtakarítani),
- a nagybetűk és írásjelek változó konvenciói,
- valamint a fonológiai kontrasztok írásbeli ábrázolásának fokozatos kristályosítása.

Sok kézíratos szokás – különösen a betűk vizuális formái és a leníció jelölése – később beépült az ír nyomdatípusokba.

3) Az ír helyesírásnak alapvető szerkezeti problémája: széles és vékony mássalhangzók

Az egyik központi oka annak, hogy az ír helyesírás "magánhangzókkal gazdagnak" tűnik, az, hogy az írásrendszer kettős feladatot lát: magánhangzókat ír, és jelzi a szomszédos mássalhangzók minőségét.

A modern ír nyelvben két kontrasztos "mássalhangzóhalmaz" van: általában palatazitivnak ("karcsú") és velarizáltnak ("széles") nevezik. Az írásmód ezt a kontrasztot főként a *szomszédos magánhangzó betűk választásával* kódolja. Ó Baoill megfogalmazásában:

- az I/í vagy E/É melletti mássalhangzókat palatalisnak értelmezik;
- az A/á, O/ó, U/U melletti mássalhangzókat vélarizáltnak értelmezik.

Ez az elv a híres helyesírási szabály (*caol le caol agus leathan le leathan* ("karcsú vékony, széles") mögött áll: gyakorlatban arra ösztönzi az írókat, hogy "támogató" magánhangzóit betűket vegyenek be, amelyek gyengén ejthetők ki vagy akár nem is kiejthetők teljes magánhangzóként, mert mássalhangzó minőségi jelölőként működnek.

Miért fontos ez történelmileg is: amint ez az elv megszilárdult, az ír helyesírás erős belső logikát és tehetetlenséget kapott. A későbbi reformátorok egyszerűsíthették a néma mássalhangzókat, de nem tudták könnyen eltávolítani sok "extra" magánhangzót anélkül, hogy megtörnék a széles/vékony jelzésrendszert, amely az ír nyelvet több dialektusban is olvashatóvá tette.

4) Hogyan jelölte az ír írás az első mutációkat: a kézíratos ponttól a modern "h"-ig

4.1 Lenition: pont vagy h?

Az ír nyelvben sok kontextusban megváltoztatja a szó kezdő mássalhangzóját. A két legfontosabb mutációs típus a helyesírási történethez:

- Lenition (séimhiú): történelmileg lágyító/frikativizációs hatás.
- Eclipsis (urú): egyfajta orr- vagy hangzás "fedése" egy előshangzóval.

Az ír írói hagyományok többféle módon is kidolgozták ezeket a szavakat, de a leginkább kulturálisan meggazdagodott a lenition jelölés.

Az ír tipográfiai hagyományban a gael betűtípus (cló Gaelach) nemcsak betűformáival volt megkülönböztethető a római betűtípustól, hanem azért is, mert a hangszav fölé helyezett ponttal (ponc) vagy stilizált "h"-vel jelölte a leniciót.

A római írásban a ma már ismert módszer vált dominánssá: a mássalhangzó után ⟨h⟩ hozzáadva (bh, ch, dh, fh, gh, mh, ph, sh, th).

Miért volt fontos a szabványosítás szempontjából: amikor az ír nyelvet hétköznapi írógépen kellett gépelni és széles körben elérhető római betűtípusokba írni, a felső pont technikailag kényelmetlenné vált, míg a "h a mássalhangzó után" illeszkedett a szabványos betűtípusokhoz és a nemzetközi nyomtatási munkafolyamatokhoz. Ez a gyakorlati tényező a 20. században válik kulcsfontosságúvá.

4.2 Elipsis: előtagok betűi, közközi konvenciók

Az eclipsis úgy íródott (és így is van) úgy írták (és így is van) egy "fedő" mássalhangzót adtak az alapmássalhangzó előtt, például b → mb, c → gc, p → bp stb.

Ami az idők során változott, nem annyira az *ötlet* volt, hanem a szómegosztási konvenciók:

- mikor kell kötőjelet írni,
- mikor kell összeolvasni,
- hogyan kezeljük a magánhangzókkal rendelkező előtagokat,
- és mennyi írásjelet érdemes használni az olvasók irányítására.

Ezek a problémák különösen nyilvánvalóvá válnak, amikor az állam megpróbálja az egységességet erőltetni.

5) Klasszikus modern ír (kb. 1200–1650): az első nagy szupradialektális írásbeli standard

5.1 Mi volt

Nagyjából a 13. századtól a 17. század közepéig a gael tanult osztály (gyakran a bard iskolákhoz társítva) szigorúan szabályozott írott normát alakított ki, amelyet gyakran klasszikus modern írnek (vagy régebbi tudományokban "klasszikus írnek") neveztek.

Az írási formához kapcsolódó kulcsfontosságú tulajdonságok:

- Ez egy szubregionális szabványként működött: a cél a kölcsönös érthetőség és presztízs volt, nem pedig a helyi beszéd ábrázolása.
- Konzervatív volt helyesírásban és morfológiában: az írott formák megőrizték a történelmi különbségeket jóval azután is, hogy a mindennapi beszédben megváltozott.

- Stabilizáló intézményi alapja volt: szakmai képzés, másolás és szövegátvitel.

Ez az időszak azért számít, mert meghatározta az alapot, amelyből a későbbi "modernizációt" megítélték. Valójában a modern tudomány kifejezetten a 20. századi állami reformokat úgy keretezi, mint az első hasonló helyesírási szakadást az a korábbi tanult szabvány fénykora óta.

5.2 Miért volt konzervatív írásmódja

A klasszikus helyesírás strukturális és társadalmi okokból konzervatív volt:

- Társadalmi: a presztízs írásos nyelv a tanult státusz jele volt; a folytonosság a legitimitást jelezte.
- Strukturális: kódolt morfológiai minták és etymológiai kapcsolatok írása, nem csak felszíni kiejtés.
- Technológiai: a kézirattmásolás jutalmazza a stabilitást – az írnokok azt másolják, amire kiképezik őket.

Ez a konzervativizmus pontosan az, amit a későbbi reformerek céloztak, amikor az írnek ismét tömeges írástudási nyelvmé kellett válnia.

6) Nyomtatás érkezik: ír betű létrehozása és stabilizáló (és destabilizáló) konvenciók

6.1 Az első nyomtatott ír nyelv, és miért számít a politika

Amikor az ír nyelv megjelent a nyomtatásban, a írás és az írásmód összefonódott vallási és politikai projektekbe.

Az Alkotmány ír szövegének kormányzati által kiadott történelmi tanulmánya összefoglalja a korai kulcsfontosságú sorozatot:

- 1567: Római betűt használtak az első ír nyelvű könyvben, amelyet írül nyomtattak (John Knox "Liturggy" című művének fordítása, Edinburgh-ban nyomtatva).
- 1571: I. Erzsébet parancsára ír kézirattstílusra emlékeztető betűformákat vágta ki Seán Ó Cearnaigh *Aibidil Gaoidheilge & Caiticiosma* című művének megjelenéséhez.
- 1611: Az ír ferencesek Louvainben olyan betűtípust készítettek, amelyet még pontosabb másolatként írtak le Giollabrighe Ó hEodhasa *An Teagasg Criosdaidhe* című művéhez.

Így az ír nyomtatásnak már a kezdetektől *fogva két versengő lehetősége* volt:

- ír írás egyszerű római betűkkel (gyakorlati, nemzetközi szabvány),
- vagy egy speciálisan vágott ír betűvel nyomtathatnám ki, amely vizuálisan megőrzi a kéziratos identitást (kulturálisan erőteljes, de költséges és specializált).

6.2 Cló Gaelach mint tipográfiai "örökség" az ír noki ír nivalótól

Ugyanez az Alkotmány-tanulmány kifejezetten kimondja, hogy a cló Gaelach több mint ezer évvel ezelőtti kézirattírási formákon alapult, és hogy az ír kézirattgyakorlat általában ír írást használ az ír írásban, míg latin/angol írásban a római írást.

Ez a folytonosság azért számít, mert azt eredményezte, hogy az ír betűs betűk nem újításként, hanem *a kézírathagyomány nyomtatott folytatásaként is megtapasztalhatók*.

6.3 A lenition jelölése a típusban: pont/felüljelölés tipográfiai jellemzőként

A gael betűtípusban a leniciót ponttal vagy stilizált h-val lehetett jelölni a mássalhangzó fölé – ez a betűhagyomány integrált grafikai jellemzője.

Ha áttérsz a hagyományos római betűtípusokra, majd később írógépekre, az integrált "felülírás" már nem garantált. Ez az egyik mély technikai mozgatórugója annak, hogy később a "h-after" konvenció dominanciája volt a mainstream ír nyomtatottságban.

6.4 A római betű időnként visszatér az ír betűbe

Ugyanez a forrás említ példákat arra, hogy római betűt használtak ír betűkkel különböző időpontokban – például egy ír katekismus római betűkkel 1639-ben, Douglas Hyde 1895-ös római betűs nyomtatása, valamint néhány római betűs betűs írás az Első Dáil dokumentumokban (1919–21).

Ez fontos: a késői 20. századi "római vs gael" vita nem volt tiszta szakítás; előzményei voltak.

7) A tanult rend összeomlásától a megújulásig: miért lettek újra instabil az írási normák

A 17. század közepétől a klasszikus tudományos standard intézményi alapja drámaian meggyengült. Az írásrendszer nem omlott össze azonnal, de több destabilizáló nyomás gyűlt fel:

- A szakadék nőtt a konzervatív örökölt helyesírás és a beszélt dialektusok megváltoztatása között.
- Az ír írástudás egyre inkább versenyzett az angol írástudással, megváltoztatva a írásjeleket és a nyomtatott elvárásokat.
- A nyomtatás, az oktatás és az igazgatás általában az egységességet jutalmazta, míg az írek elsősorban sokszínű helyi beszédközösségekben éltek.

A 19. század végére és a 20. század elejére az ír írásnak erős hagyományai voltak, de nem volt egyetlen egyetemelt elfogadott "mindennapi szabvány" minden új közterületen – pontosan az a helyzet, amit az államépítés csúcsra sodorna.

8) A korai Szabad Állam és az írásprobléma: a gael betű és a római betűk adminisztratív döntés lesz

8.1 Költségek és gépek: a "forgatókönyv-politika" anyagi valósága

Az Alkotmány tanulmányának egy különösen feltáró része idézi és közvetíti a kormányzati belső érveléseket a nyomtatási költségekről és a gépelési infrastruktúráról.

A cikk azt írja, hogy 1924-ben megértették, hogy:

- A romanizált betűs nyomtatás ~20%-kal magasabb, mint az angol betűs, míg
- A gael betűs nyomtatás ~150%-kal magasabb.

Az 1924. július 29-i Végrehajtó Tanács ülésén úgy döntöttek, hogy:

- A római betűt általánosságban kell használni a köztisztviselők között,
- kivéve, hogy bizonyos vizsgadolgozatokban a gael betűk folytatódtak, amíg a tankönyvek így vannak nyomtatva.

Ugyanez a vita kifejezetten említi az írógép problémáját: a gael írású gépírás további felszerelést jelentene, mert a meglévő írógép készlete római volt.

Ez egy kulcsfontosságú fordulópont az *írásforma* történetében: az ír forгатókönyvválasztás már nem csupán kulturális kérdés; bürokratikus szabványosítási és költségvetési kérdéssé válik.

8.2 De a döntés nem "rendezte meg" az ügyet

Ugyanezen forrás szerint annak ellenére, hogy a római betűtípust az Oireachtas és a Dáil irodalom törvényeiben használták, a gael írás néhány megyében még mindig megmaradt – azaz a gyakorlat eltért a politikától, és az egységesség hiányos maradt.

Megjegyzi továbbá a Gael Liga 1928-as határozatát, amely arra szólított, hogy ne változtassanak meg nagy betű- vagy helyesírási változtatást, amíg a nyelv nem lesz "veszélyből".

Így az államnak a következőket kellett navigálnia:

- gyakorlati adminisztratív igények (költség, gépek, sebesség),
- kulturális-nemzeti szimbolizmus,
- és egy olyan oktatási rendszer, ahol a tanulókat egy írással képezhették ki, míg a közélet másikat használ.

9) Az állam létrehoz egy "írógyárat": Rannóg an Aistriúcháin-t és az egységesség felé vezető törekvéseket

9.1 A fordítási ág mint az írott normák motorja

1922-től kezdve az ír állam hatalmas mennyiségű anyagot – különösen a jogszabályokat – fordított ír nyelvre, és ez ismételt stílusdöntéseket kényszerített: milyen helyesírás, milyen terminológia, milyen nyelvtani formák, milyen írásjelek?

Az Oireachtas fordítási osztálya (Rannóg an Aistriúcháin) később az An Caighdeán leírásaiban kifejezetten azonosítják az állam hivatalos nyelvi szabványának fejlesztésével és fenntartásával kapcsolatos testületként.

Még mielőtt a Caighdeán megjelent "szabványként" létezett volna, ez a fordítási munkafolyamat de facto normákat hozott létre: ha egy központi iroda adja elő a hivatalos ír nyelv nagy részét, a házi stílus rendkívül befolyásossá válik.

9.2 Korai kísérletek a helyesírás szabályozására a kormányon belül: 1931

Az Alkotmány tanulmánya szerint 1931-re a Pénzügyminisztérium "Ír írásmód a hivatalos dokumentumokban" című iránymutatást terjesztett, hogy tájékoztassák a köztisztviselőket az Oireachtas Fordítóiroda helyesírásával, beleértve a Dinneen szótárában alkalmazott helyesírási módosítások listáját is.

Ez fontos az írásforma fejlesztése szempontjából, mert azt mutatja, hogy az állam a következőkből lép el:

- Az "ír létezik" →
- "Az ír nyelvet hivatalos dokumentumokban következetesen kell írni."

9.3 Az 1932-es elmozdulás: a politika visszafordul a hagyomány és a gael írás irányába

Ugyanez a forrás leírja, hogy a kormányváltás után, 1932 márciusában az új kormányzat a hagyományos helyesírást és a gael írást részesítette előnyben, eltörölte a tilalmakat, és a gael vagy római írást opcionálissá tette; azt is kijelenti, hogy az Oktatási Minisztérium feladta az iskolák elrendelt átmeneti tervét.

Egy közvetlen mellékhatás kiemel: az 1937-es alkotmány gael betűkkel készült, nem római betűkkel.

Így az 1930-as évek végére Írország még mindig vegyes rendszerben van:

- versengő forgatókönyvek a forgalomban,
- versengő helyesírási filozófiák,
- és magas politikai tét.

10) Az Alkotmány (1937) feltárja a problémát: hitelesség, beiratkozás és vegyes helyesírás

Az ír alkotmányos gyakorlat szokatlanul nagy tétet teremt a forma írásában:

- Az ír szövegnek jogilag is erős (és konfliktushelyzetekben az ír győzelmet is nyerhet).
- A szöveget nyilvántartásként rögzítik, és a beiratkozás megvan a maga íráshagyománya.

Az Alkotmány tanulmánya megjegyzi, hogy az első ír szöveget gael írással írták be, és ezt a gyakorlatot fenntartották.

Ez hosszú távú feszültséget okoz:

- *a bejegyzett* gael írású szövegek megőrzik a régebbi helyesírást és tipográfiát,
- míg *a népszerű/nyomtatott* kiadások és későbbi módosítások újabb, standard írásmódot használhatnak a latin írásban.

A 20. század közepi fejlesztés szempontjából az a fontos, hogy most az államnak kell döntenie:

- A írás és a helyesírás tisztán esztétikai vagy hagyományos?
- Vagy ezek eszközök a használhatósághoz, az oktatáshoz és az adminisztráció bővítéséhez?

11) A reform közvetlen előkészületei: az "egységes írás és helyírás" egyértelmű állami cél lesz (1938–41)

Az Alkotmány-tanulmány egy 1938-as kormányzati emlékeztetőt ír nyelven, amely egységes írás- és helyírás bevezetését követelte ír nyelven, és azt javasolta, hogy a kormány – mivel "az egyetlen illetékes hatósági testület" – bizonyos meghatározott űrlapokat rendeljen el. Bemutatja az érveket az Oireachtas fordítócsapat egyszerűsített helyesírásának és római írásának elfogadása mellett, beleértve az idő/pénz takarékoságát és a duplikált gépek elkerülését.

Továbbá beszámol az egyszerűsítésre irányuló erős ellenállásról, mint "romboló a nyelv integritására", és megjegyzi az ellenérvet, hogy az írók és diákok hozzászórtak a gael íráshoz.

Pontosan ez az írásforma konfliktus miniatűrben:

- Identitás és hagyomány (írás kulturális örökségként; konzervatív helyesírás integritásként) vs
- Funkciók és tömeges használat (gyors nyomtatás/gépelés, kevesebb változatos helyesírás, könnyebb oktatás).

12) A döntő középkori helyes fordulat: 1945 és 1947

12.1 Mi történt intézményesen (és miért kulcsfontosságú)

Az Alkotmány tanulmány idézete Éamon de Valera válaszára a Dáilban (1946. március 7.) a Alkotmányban használt szabványos helyesírásról szól:

- de Valera szerint 1941-ben bizottságot hozott létre a probléma vizsgálatára, és egy egyszerű rendszert javasolt, amely általános szabványként megfelelt;
- a bizottság nem tudott előrelépést elérni;
- ezután a feladatot az Oireachtas főfordítójára bízta (és halála után utódjára), aki a teljes fordítási szekcióval éveken át részletesen megvizsgálta a témát és ajánlásokat nyújtott be;
- ezeket az ajánlásokat beépítették a 1945 júliusában megjelent füzetbe: *Litriú na Gaeilge: Lámhleabhar an Chaighdeáin Oifigiúil* (ír helyesírás/helyírás, hivatalos szabvány).

Tehát a "modern" hivatalos helyesírási normák nem kizárólag akadémiai bizottsági konszenzusból születnek; Ezek a következőkből alakulnak ki:

- egy sikertelen bizottsági kísérlet,
- majd a bürokratikus fordítási gyakorlat kodifikált szabványsá fejlődött,
- hivatalos használatra adták ki.

Ez egy archetípusos út a modern államok szabványosításához.

12.2 Az 1947-es "végső módosítások" körlevél

Egy 1947. szeptember 30-i pénzügyi körlevél visszautal egy korábbi pénzügyi körlevélre (1945. július 19-i 20/45-ös szám), és kijelenti, hogy néhány módosítást hajtott végre a *Litriú na Gaeilge: An Caighdeán Oifigiúil fúzetes* szabályokon, "hogy tovább egyszerűsítsék és szabványosítsák a helyesírást", és hogy ezek voltak a végső módosítások.

Ez két fontos dolgot mond az írásforma folyamatáról:

1. A szabványosítást adminisztratív bevezetesként kezelték: körlevelek, bevezetés, "végleges" módosítások.
2. Az állam kifejezetten egyszerűsítés + szabványosításként fogalmazta meg a célt.

12.3 Mi változott a gyakorlatban? Milyen változtatásokat hoztak a reformok

Még a teljes szabálykönyv (amely hosszú és technikai) bemutatása nélkül is leírhatjuk a reformprogram fő dimenzióit, mert ezek példákban és a reformok logikájában is láthatók:

A) A történelmileg motivált, már nem kiejthető mássalhangzók csökkentése

Az ír nyelv sok mássalhangzó betűt gyűjtött össze, amelyek korábbi kiejtéseket tükröztek. A 20. század közepén a reformerek célja, hogy eltávolítsák vagy szabályozzák az ilyen helyesírási szavakat.

Egy kényelmes ellentétkészlet (amely a "régí helyesírási" stílust és a "népszerű/szabványosított" formákat mutatja be) megjelenik az Alkotmány tanulmányában, amikor a módosításokban használt régebbi helyesírási és későbbi népszerű kiadású helyesírások tárgyalják – például:

- dlighthe kontra dlíthe
- Dlighidh vs DLÍ
- insan vs SA
- Do Bunuíghadh vs a Bunaíodh
- do sínigheadh vs a síníodh

Még ha nem is ismered az ír nyelvtant, látható az ortografikus irány:

- eltávolítva azokat a gh-sorozatokat, amelyek már nem felelnek meg egy mássalhangzónak,
- a befejezések rövidítése és szabályozása,
- és inkább a modern részecskéket/formákat részesíti előnyben.

A Wikipédia összefoglalója a T. F. O'Rahilly-re tulajdonított kritikákról hasonlóan régi→új helyesírási párokat is felsorol, például:

- *beirbhiughadh* → *beiriú*
- *a combja* → *az utánzás*
- *Faghbháil* → *Fáil*
- *urradhas* → *urrús*
- *filidheacht* → *filíocht*

Akár ezeket a pontos példákat veszed egy állami szövegből, akár egy másodlagos összefoglalóból, ugyanazt a reformi impulzust példázzák: eltávolítjuk az örökölt betűanyagokat, amelyek már nem szolgálnak kiejtést vagy alapvető helyesírási funkciót.

B) A szómegosztás és kötőjelezés szabályozása (mi számít "egy szóknak"?)

Meglepően fontos része az írásszabvány kialakításának, hogy eldöntsük, mi számít egyetlen helyes szóknak.

Az Alkotmány-tanulmány élénk összehasonlítást ad az 1945-ös népszerű kiadás és az 1960-as népszerű kiadás (1958 utáni szabványosítási tevékenység) között, amely mutatja az irányt:

- 1945: Do-shannta, Do-Chlaoite, Náisiúnaibh
- 1960: doshannta, dochloíte, náisiúin

Bár 1960 kissé túl van a "középszázadon", ez azt mutatja, hogy az 1945-ös reformok egy folyamatos normalizációs folyamat részei voltak, amelynek *tipikus lépései* közé tartozott:

- bizonyos összetételek/előtagok kötőjelének csökkentése,
- és eltávolítják a régebbi kifejezéseket, mint az -aibh, és rövidebb, modern formák javára kerülnek ki.

C) Írás/tipográfiai következmények: a római betű a legkisebb ellenállás útjává válik

Bár maga a helyesírási füzet az írásmódról szól, a nagyobb szabványosítási program elválaszthatatlan a írásválasztástól.

Erre a pontra:

- az állam már dokumentálta a gael betűnyomtatás magas költségét a rómaihoz képest,
- valamint a nem szabványos írógép felszerelésének terhe a gael íráshoz.

Így a helyesírási reformok természetesen illeszkedtek egy olyan rendszerhez, amelyet megbízhatóan lehetett előállítani római írással a hagyományos nyomtatási infrastruktúrával – még akkor is, ha a gael írás továbbra is ceremóniai és kulturális szerepet töltött be (beleértve a beiratkozási gyakorlatot is).

13) Hogyan kapcsolódik a középkori szabvány a dialektusokhoz (írási kérdés, nem csak beszélt kérdés)

Egy kulcsfontosságú pont – gyakran kihagyva – hogy a "modern" írásbeli szabványnak a főbb dialektusi régiókban kellett működnie.

Történelmileg a klasszikus modern ír már modellt adott: egy szupradialektális írott nyelvet, amely nem illeszkedett tökéletesen egyetlen helyi beszédrendszerhez sem. A 20. századi állami projekt egy másik társadalmi kontextusban hasonló valami hasonlót teremtett újra: egy írott normát, amely széles körű érthetőséget és adminisztratív használhatóságot biztosított.

Írásbeli értelemben ennek következményei vannak:

- Néhány helyesírás megőrzi azokat a betűket, amelyek nem minden dialektusban ejtik ki, de segítenek a morfológiai kapcsolatok láthatóvá tételében vagy stabil helyesírásban tartani a régiók között.
- Más helyesírásokat egyszerűsítettek úgy, hogy elhomályosíthatják a dialektusspecifikus kiejtést vagy a régebbi etimológiai átláthatóságot.

Az írási standard így tárgyalásos kompromisszummá válik: nem "pontosan úgy írd, ahogy beszélsz", hanem "úgy írd, hogy tanítható, nyomtatható és széles körben olvasható legyen".

14) A 20. század közepére lényegében mit jelent a "modern ír írás"

Nagyjából 1947 és 1950 között az ír modern írásforma (az államilag támogatott normák értelmében) a következőképpen jellemezhető:

1. Írásmód vezérelve
 - A széles/vékony mássalhangzós jelzés elv (*CAOL/LEATHAN*)
 - A roman betűkkel kompatibilis mutációs jelölés (különösen a hangmássalhangzók után a leníció után),
 - szándékos visszavágás sok történelmileg néma mássalhangzóból és régebbi befejezésből.
2. Egy állami kiadás + körkörös rendszer
 - 1945-ös hivatalos helyesírási szabvány, amelyet az Oireachtas fordítócsapata állított ki a bizottsági kudarc után
 - 1947 Pénzügyi körlevél, amely végleges módosításokat adott ki és előmozdítja az egységes bevezetést a közigazgatásban
3. Írásbeli kettéosztás, ami még mindig számított
 - Gael írás megőrizte a szimbolikus/rekordfunkciókat (regisztráció)
 - A római írás egyre inkább az adminisztratív hatékonysághoz és a tömeges nyomtatáshoz/gépeléshez igazodott, ezt az irányt már az 1920–30-as évek dokumentációjában is hangsúlyozták.
4. Egy fordításvezérelt írott regiszter
 - A fordítási ág gyakorlati igényei (terminológia létrehozása, következetesség, olvashatóság) erősen meghatározza, mi számít "normális" írott íratnak.

15) Egy rövid "megállópontra" megjegyzés: mi történik közvetlenül a középszázad után (kontextus, nem a fő történet)

Azt kérted, hogy a 20. század közepén álljon meg, de jó tudni, mire vezettek az 1945–47-es reformok.

Az Alkotmány tanulmánya megjegyzi, hogy de Valera később a Fordítási Szekciót is megbízta a nyelvtani szabványosítással, ami 1958-ban megjelent *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge (An Caighdeán Oifigiúil)* című művének megalkotása következett. Így a középszázadi helyesírási reformokat leginkább úgy értjük, mint a teljesebb postmidcentury írott szabvány helyesírási alapja.

Kérjük, részletesen írja le a modern ír nyelv magas kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern ír nyelv magas-kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Amikor az emberek a modern ír nyelvről (Nua-Ghaeilge) beszélnek, gyakran a kb. 1200-tól kezdő nyelvet értik, fontos belső megosztottsággal:

- Klasszikus (kora) modern ír: kb. 1200–1650 (egy tanult, régiók feletti írásbeli standard)
- Dialektusban differenciált modern ír: a 17. század közepétől (a népi beszéd válik a változás fő mozgatórugójává, és a regionális dialektusok egyre különlegesebbé válnak a feljegyzésekben)

A "magas kulturális / köznyelvi / irodalmi" rétegeid nem három különálló "nyelv". Ezek regiszterek (társadalmilag és stílusilag rétegzett változatok), amelyek ismételten átalakulnak, ahogy az ír társadalom, az oktatás, a pártfogás és a nyomtatott kultúra változik.

Egy jó módja a történet (a 20. század közepéig) három nagy átszervezés formájában:

1. A gael tanult kultúra egy Magas + irodalmi színvonalat (klasszikus modern ír) teremt, míg a beszélt ír folyamatosan változik alatta.
2. Ez a tanult rendszer az 1600-as években összeomlik; Az ír elveszíti az elit intézményeket; a népi dialektus, az ír nyelvjárás dominánssá válik a megmaradt ír nyelvű világban, és az angol sok "magas" területet átveszi.
3. A Revival és az ír állam újjáépíti az ír nyelvet, mint iskolai oktatás, adminisztráció, kiadói és modern irodalom nyelvét – létrehozva egy új "magas kulturális" réteget (hivatalos/iskolai ír), amely állandó feszültségben van a gaeltacht köznyelvi dialektusaival és az irodalmi ír nyelvvel (amely ellenállhat vagy elfogadhatja a szabványosítást).

Az alábbiakban részletes beszámoló található arról, hogyan alakultak ki az egyes rétegek, mely intézmények hozták létre, és hogyan működött kölcsönhatásba a szókincs, a kiejtés és a dialektuskülönbség körülbelül 1950-ig (néhány szükséges "épp után" mérföldkövel a már folyamatban lévő folyamatok eredményeiként).

Kulcsfogalmak (mert az ír egy klasszikus "rétegzett" eset)

- 1) "Magas kulturális" réteg (elit / formális / intézményi ír)

Ez az a fajta változat, amikor az ír nyelvről presztízses munkát várnak el: jog, tudományos munka, formális retorika, közigazgatás, felsőoktatás, nyomtatott "szabványok" és "helyes" írás.

Az ír történelemben a magas réteg nem mindig ugyanaz:

- 1200–1650: egy *tudományos írott standard*, amelyet profi tudósok és költők műveltek.
- 1800-as évek: egyre inkább az angolok által kiszorultak a hivatalos életben.
- 1920-as évek – 1950: az állam, iskolák, fordítók és kiadók rekonstruálták hivatalos/iskolai nyilvántartásba.

2) "Köznyelvi" réteg (népi nyelv)

Ez a mindennapi ír nyelv a közösségekben – különösen a Gaeltachtban. Itt halmozódnak fel a leggyorsabban a kiejtés változásai, a nyelvtani egyszerűsítés és a kontakthatások.

Ez egy kulcsfontosságú pont az ír számára: évszázadokon át sok "magas" szöveg szándékosan kerülte a beszélt nyelv visszatükrözését, így a köznyelvi réteg részben "láthatatlan" a régebbi írásbeli feljegyzésekben.

3) "Irodalmi" réteg (kreatív írt ír)

Ez átfedi a "high" szóval, amikor az irodalom elit intézményekben (bard iskolákban) készül, de önálló csataterre válik, amikor megjelenik a nyomtatott és tömegoktatás:

- Írsz "ahogy beszélnek" egy régióban?
- Szupraregionális normában írsz?
- Az állam szabványosító kifejezőmódjában írsz?

A válasz korszakonként és műfajonként változik, és a dialektus hitelessége és olvashatósága/szabványosítás közötti húzódás a modern ír irodalom egyik meghatározó dinamikájává válik.

I. 1200–1650: Megépül az első modern ír "magas kulturális + irodalmi" réteg (klasszikus modern ír)

A. Mi épül: egy konzervatív szubregionális írott szabvány

A közép-ír átszervezések után új egyensúly alakul ki: a klasszikus modern ír (*kb.* 1200–1650) mint egy tanult írásbeli szabvány – "*amelyet egy profi tanult osztály gondosan védett a beszélt nyelv természetes átalakulásaitól*".

Ez fontos a "rétegtépződés" szempontjából, mert hosszú életű diglossikus mintát eredményez:

- Magas/irodalmi: Klasszikus modern ír, amelyet képzett szakemberek irányítanak.
- Köznyelvi: helyi beszélt ír, folyamatosan változik (fonológia, morfológia, lexikon), de ritkán hagyják, hogy átalakítsák az elit írott normákat.

Stifter kifejezetten leírja a művelt osztályt úgy, mint egy konzervatív, magas rendű szabványt Írországból és Skóciából, amely sok fennmaradt forrásban megelőzte a beszélt fejleményeket.

B. Intézmények: örökletes tanult családok és bardikus iskola

Ez a magas/irodalmi réteg nem "természetes szabványosítás"; ez intézményi szabványosítás.

Kulcsfontosságú mozdur a gael tanult rendek oktatási rendszere (költők, ügyvédek, írnokok). A késői középkorban a kéziratgyártás és tudományos munka egyre inkább örökletes világi művelt családokhoz tartozik, és a bardikus költők arisztokrata pártfogság alatt virágoznak.

C. A Magas/Irodalmi regiszter nyelvi jellege

Még a teljes nyelvtani reprodukció nélkül is, a "magas" réteget alkotó különbségek a következők:

1. A konzervativizmus a morfológiában és helyesírásban
 - Az írásbeli formák tovább őrzik a régebbi megkülönböztetéseket; A szóbeli változást az iskolai és presztízis "visszatartja" a színvonalban.
2. Speciális szókincs
 - Az udvari dicséret, a költészet, jog, genealógia és tudományos munka olyan lexikont és kifejezésvilágot alakít ki, amely professzionális zsargonként működik (párhuzamosan a "latinate" regiszterépítéssel más európai kultúrákban).
3. Pangael terjedelem
 - A régió feletti norma fogalmát erősíti a gael világ kulturális földrajza: az ír közeli rokonságban áll a skót gaelhez, és történelmileg egy kontinuum része; A klasszikus gael normák régiókban terjednek.

D. Mi történik a köznyelvi beszéddel alatta?

A beszélt ír folytatja a hosszú irányzatot, Stifter megjegyzi: a szintetikus struktúráktól az analitikusabb struktúrák felé való elmozdulás és később a kontaktus hatásai – különösen, ahogy az angol társadalmilag dominánssá válik.

De ebben az időszakban a fő írott presztízsváltozat célja, hogy ne kövesse ezt a driftet. Pontosan így alakul ki egy "magas kulturális réteg": ez *fenntartott norma*.

II. 1600-as évek: A gael elit összeomlása átszervezi a rétegeket (és a dialektusok megkülönböztetése láthatóvá válik)

A. A társadalmi szakadás megszünteti a "magas" intézményeket

Stifter a klasszikus modern ír uralom végét a gael világ társadalmi szövetének és oktatási rendszerének megszüntetésével köti össze az 1600-as évek angol koronával fennálló konfliktusaiban.

Cambridge modern korszak áttekintése hasonlóan hangsúlyozza, hogy Kinsale és a 17. század eleji politikai összeomlás után a bardikus iskolákat és a patronázsrendszert elnyomják, és az angol egyre inkább a hatalom nyelvvévé válik.

B. A rétegződés következménye: a régi Magas/irodalmi norma gyengül

Amikor a patrónerségi és oktatási rendszerek gyengülnek:

- A magas nyilvántartást már nem lehet intézményesen ugyanazon szinten érvényesíteni.
- Több szöveg mutat be népi elsodródást és regionális jellemzőket.
- A köznyelvi réteg már nem "zárt" egy rendíthetetlen szakmai színvonal alá.

Ezért tekinti Stifter *kb.* 1650-től kezdve a dialektusban differenciált modern író korszakát.

C. A dialektusok mint "köznyelvi rétegek", amelyek most már számítanak az írás szempontjából

A modern korban az író nyelvet általában három fő dialektuscsoportban írják le (Munster, Connacht, Ulster). Stifter kifejezetten megemlíti ezt a hármat, valamint egy később ráhelyezett "hivatalos zászlót".

A "rétegződés" szempontjából a kulcsfontosságú:

- Előre: a magas/irodalmi réteg *szupraregionális*, gyakran tompán dialektus.
- Utána: a legerősebb "alapértelmezett" író a legerősebben fennmaradó nyelv regionális és beszélt, így a dialektus lesz a későbbi irodalom és a felújítási korszakának nyersanyaga arról, hogy mi is az a "jó író".

III. 1650–1800: Új kapcsolat alakul ki a köznyelvi beszéd és az irodalmi író között (kézirat + szóbeli kultúra)

V. A kéziratkultúra hidat képez a rétegek között

Még amikor a régi szakmai rend összeomlik, az író írás nem áll meg egyszerűen. Cambridge megjegyzi, hogy a kézirathagyomány a középkor után is élénk maradt, és az író nyelv továbbra is széles körben beszélt, miközben az angol dominancia nő.

A 18. század vége/19. század eleji helyzet konkrét leírása megjelenik McInerney Clare megyéről szóló vitában: kézzel írt kéziratok, felolvasás és dalok életre keltenek egy helyi kulturális világot; "szegény tudósok", iskolamesterek és írók részt vesznek az író anyagok előállításában és terjesztésében.

Ez kulcsfontosságú a "rétegződés" során, mert közben félig megtanult népi írástudást teremt:

- nem a teljesen intézményi klasszikus standard,
- de nem tisztán szóbeli sem,
- és gyakran a konzervatív írásbeli normák keveredése a helyi használattal.

B. A köznyelvi réteg bővíti kulturális skáláját

Ahogy az ír egyre kevésbé kötődik arisztokrata és szakmai "magas" funkciókhoz, legerősebb területei a következők lesznek:

- Otthon/közösségi beszéd
- Dal és szóbeli narratíva
- Vallási és helyi didaktikus írás (régióként változik)
- Kéziratmásolás és helyi iskolák

Más szóval, az ír kulturálisan gazdag, de kevésbé intézményi erővel bír – és ez megváltoztatja, hogy mi számít "presztízsnak" magában az ír nyelven belül.

C. Szókincs és kölcsönzési dinamikák

Ez az időszak mélyíti egy hosszú távú tendenciát: az angol egyre inkább uralja az adminisztrációt, a kereskedelmet és a fejlődést; Az ír közösségek különböző mértékben kétnyelvűvé válnak.

Stifter megjegyzi, hogy a közelmúltban az ír nyelv analitikusabb minták felé való elmozdulását az angol és a kontakthatások befolyásolják, beleértve a nem anyanyelvi beszélőket is.

A nyilvántartási megfogalmazásban:

- a köznyelvi réteg könnyen magába szívja a kölcsönzavakat és a kétnyelvű mindennapi élethez kapcsolódó kalkálokat;
- a megmaradt tanult/irodalmi réteg gyakran ellenáll nekik, vagy gaelizáló stratégiákkal adaptálja őket.

Ez a feszültség a Revival és az állami szabványosítás alapvető stíluskérdésévé válik.

IV. 1800–1890: Az ír "magas" réteg elhervad; a köznyelvi réteg megmaradt; Az irodalom csendbe kényszerítve (de nem a kihálásra)

A. Egy kemény új rétegződés: az angol az állam főnyelvévé válik

A 19. századra az angol túlnyomó nyelve a következők számára:

- Kormányzat
- Bíróságok
- Üzleti lehetőség
- és egyre inkább az oktatás

Conradh na Gaeilge saját történelmi áttekintése hangsúlyozza, hogy a 19. század közepére gyakorlatilag nem volt hivatalos hely az ír számára az állami területeken, és hogy a nemzeti iskolarendszer (1831-ben alapították) káros volt az ír számára, mint közösségi nyelvre.

Rétegek szempontjából az ír nyelv részleges funkcionális összeomlásokon megy keresztül:

- A magas kulturális funkciók angolra vándorolnak.
- Az ír nyelv a vidéki népi élethez társul, amely társadalmilag leértékelt.

B. A "csend" nyomtatásban összeegyeztethető a szóbeli vagy kéziratos élet folytatásával

Cambridge ír nyelvű irodalomról szóló fejezete 1800–1890 között egy híres elképzelést emel elő: a 19. század egy majdnem "csend" korszaka (a nemzeti nyomtatott kultúra és az elit láthatósága értelemben), egy olyan kontextusban, ahol a nyelv az írről angolra vált.

De fontos, hogy a "csend" kifejezést ne olvassuk félre, mint "nem ír". Sok területen az ír nyelv továbbra is beszél és közvetíthető, a kéziratkultúra pedig továbbra is zajlik – pontosan olyan világ, amit McInerney leír.

A rétegek így néznek ki:

- Köznyelvi ír: még mindig élő közösségekben, egyre nagyobb nyomás alatt.
- Magas kulturális írek: nagyrészt intézményesen kiszorították az angolok által.
- Irodalmi ír: helyi formákban és kéziratokban fennmarad, de küzd a nemzeti nyomtatott infrastruktúráért.

C. Az oktatás döntő mechanizmussá válik az újjáépítéshez (később)

Az ír nyelv újrabevetésének a 19. század végi kezdetei fontosak az iskolákban, mert egy új, magas kulturális réteget hoznak létre, amely a következőkből áll:

- tanulók ír nyelve,
- szabványosított írási gyakorlatok,
- és állami támogatású normák.

Az NCCA történelmi tanulmánya megjegyzi, hogy brit uralom alatt az ír nem volt része a nemzeti tantervnek, de 1878-tól az ír választható tantárgyként is bevonható; 1904-ben pedig egy kétnyelvű program hivatalossá tette az ír nyelv számára az ír nyelvű területeken. Ezek a dátumok nem csupán "politikai érdekességek": egy olyan csatorna kezdete, amely új írástudó osztályt hoz létre a modern írek számára.

V. 1870-es évek – 1922: A Revival új ír "magas kulturális" réteget épít, és beindítja a modern irodalmi ír

A. Egy kulcsfontosságú stratégiai változás: a beszélt nyelv válik a fókuszba

Conradh na Gaeilge alapító narratívája kifejezetten a korábbi antikváriai/irodalmi erőfeszítéseket elegendőnek vázolja, és a beszélt nyelv és a mindennapi használat prioritását hangsúlyozza. Azonosítja a gael uniót és annak folyóirattevékenységét, amely akkor Conradh na Gaeilge döntő alapító pillanatát jelentette 1893-ban, amelyet Eoin Mac Néill és Douglas Hyde vezetett.

Ez azért fontos, mert megváltoztatja a presztízis modellt:

- Ahelyett, hogy csak a klasszikus kéziratokat tisztelné, a Revival egyre inkább az élő dialektusi beszédet tekinti az "igazi ír" forrásának.

B. Nyomtatott infrastruktúra: folyóiratok és újságok mint "rétegkészítő gépek"

A Revival nyomtatási kultúrájának két nagy "rétegformáció" hatása:

1. Írókat és olvasókat egy közös ír nyelven képez.
2. Ez olyan teret teremt, ahol a közösség arról vitatkozik, mi számít helyesnek, szépnek / modern írnek.

Conradh története megjegyzi, hogy a gael unió 1882-ben megalapította az Irisleabhar na Gaeilge / The Gaelic Journal-t.

Cambridge ír irodalmi története egy még korábbi, egyértelmű célt emel ki: a SIL 1879-es ambícióját, hogy ösztönözze a modern ír irodalom előállítását, és megerősíti a Gaelic Journal alapítását (1882) és későbbi vezetését a Gaelic League-nek.

Réteg következmény: egy új, "félszabványos" írott ír kezd kialakulni a közéletben – már nem a bardikus szabvány, de nem csupán a dialektus beszéd átírása.

C. Oktatás és az "iskolai ír" (egy új, tanulóknak szóló köznyelvi változat) kialakulása

Ha az ír nyelvet széles körben tanítják, elkerülhetetlenül következnek:

- egy újfajta ír nyelvű (L2 / iskolai kompetencia),
- egy új tantermi nyilvántartás,
- valamint egy új köznyelvi tanulói változat (gyakran egységesebb és tananyagok által befolyásolva).

Az NCCA tanulmány leírja, hogy az ír nyelv 1878-tól opcionális volt, később 1904-ben hivatalossá vált a kétnyelvű programban, és hangsúlyozza az oktatásra való egyre nagyobb támaszkodást az átvitelhez.

Itt válik a "köznyelvi réteg" többes számba:

- Gaeltacht köznyelvi dialektus, ír (öslakos közösségi beszéd)
- emergent városi/iskolai köznyelvű ír (tanulóközpontú, egyre szabványosabb)

Ezek a 20. században együtt élnek (néha kényelmetlenül).

D. Irodalmi ír: a modern próza szándékos megteremtése

A modern ír próza megjelenésének egyik mérföldkőképe Peadar Ua Laoghaire *Séadna* című műve, amelyet először a Gaelic Journal (1894-től kezdődően) jelent meg sorozatban, majd 1904-ben könyvként jelent meg.

Az Oxford tudományos megközelítése ennél tovább megy: *a Séadhnát* "a modern ír irodalom első írásbeli művének" nevezi.

Miért fontos *a Séadna* a "rétegeknek":

- Ez modern próza, amely a feltörekvő olvasóközönségnek (beleértve a tanulókat is) célozza.
- Segít egy olyan irodalmi *regisztert létrehozni*, amely nem bardikus/klasszikus, és amely élő dialektusbázishoz köthető, miközben írható és publikálható.

E. A novella és a modern városi témák

A Revival olyan írókat nevel, akiknek ír nyelve tudatosan irodalmi és modern. Pádraic Ó Conaire (1882–1928) a központi példa; az Ír Életrajz Szótára regényíróként és novellásíróként azonosítja.

Még ha nem is mélyen megyünk minden szerzőbe, a szerkezeti szempont a következő:

- Az irodalmi réteg ma már az ír nyelvet használják modern témák megírására.
- Ez lexikai bővítést (új társadalmi szókincset) és stílusbeli kísérletezést igényel.
- És ez választásokat kényszerít: dialektus hűség vs szupraregionális olvashatóság.

VI. 1919–középszázad: Az állam újjáépíti az ír "magas kultúrát" fordítással, helyesírási politikával, kiadói és kulturális intézményekkel

A függetlenség után az ír már nem csupán mozgalmi nyelv; fontos területeken államnyelv lesz. Ez egy új, magas kulturális réteget teremt – de ez nagyrészt fordítás és oktatás révén épül fel, nem pedig egy nagy, anyanyelvi elit újjáéledésével.

A. A fordítási szolgáltatás hivatalos ír nyelv gyáráként

Az Oireachtas házak történelmi beszámolója (Dáil100) szokatlanul világos dokumentációt ad arról, mit tesz az új állam:

- Az Első Dáil 1919-ben nevez ki egy fordítót.
- Amikor létrejön az Ír Szabad Állam (1922), hivatalos fordítási szolgáltatást hoznak létre, amely hivatalos ír/angol törvényváltoztatokat biztosít.
- 1925-re a felelőség egy főfordító pozícióra került.

Ez a magas rétegű formáció működés közben:

- Egy bürokráciának következetes, jogilag pontos és ismételhető ír nyelvet kell előállítania.
- Ez kényszeríti a helyesírást, a terminológia és a nyelvtani egységesség döntéseit.
- Ezek a döntések visszahatnának az iskolázásba és a kiadásba.

A Dáil100 kifejezetten azt mondja, hogy a fordítócsapat azon is dolgozott, hogy "egy hivatalos ír nyelvi formát" dolgozzon ki a jogszabályok és hivatalos dokumentumok számára, beleértve az egységes nyelvtani használatot és terminológiát.

B. Írás és tipográfia: szimbolikus, de gyakorlati "szabványos" választás

Ugyanezen forrás szerint a Dáil Éireann megalakulásától kezdve a fordítószemélyzet a hagyományos gael írás helyett a római írást használta, és a hivatalos rendszer az egységesség felé dolgozott.

Ez nemcsak esztétikáról szól: ez része a modern adminisztratív nyilvántartás kialakításának modern termelési korlátokkal.

C. Helyesírási szabványosítás (1945–1947): az ír írás összehangolása a modern igényekhez

Egy magas kulturális réteghez szabványos helyesírás szükséges.

A Dáil100 beszámolója szerint 1945-ben de Valera kérte a fordítási részleget, hogy frissítse és egyszerűsítse a hivatalos helyesírást, ami az adott évben megjelent a *Litriú na Gaeilge: lámhleabhar an chaighdeáin oifigiúil* című mű megjelenéséhez.

A Pénzügyminisztérium 1947. szeptember 30-i körlevele kifejezetten hivatkozik az 1945-ös füzetre, és kijelenti, hogy módosításokat végeztek "a helyesírás egyszerűsítése és szabványosítása érdekében."

Réteg következménye:

- Nagyobb léptékben egy egységesebb *hivatalos/iskolai írt ír* írás válik lehetővé.
- Az írásbeli helyesség presztízs központja a helyi írnoke normákról és a Revival házstílusokról az államilag jóváhagyott formák felé mozdul.

D. Kiadási politika: An Gúm és az olvasóközönség létrehozása

Az államnak könyvekre is szüksége van.

Az An Gúmot széles körben állami vezérelt kiadói programként írják le, amely tankönyvek és általános ír olvasmányok biztosításához és az ír nyelvű írók támogatásához kötődik (beleértve az eredeti művek és fordítások kiadását).

Még ha a pontos alapítási évet kissé változónak tekintjük is forrásokban (1925/1926-ot különböző forrásokban használják), a "rétegeképződés" alappontja stabil:

- Tankönyvek + szótárak + tömegnyomtatás következetes írásos regisztert gyárt.
- A fordítási döntések és szerkesztői szabályzatok alakítják, amit a tanulók "igazi írnek" belsővé vesznek.

Az állam lexikai/kifejezéseméleti gyűjtésének konkrét példája: egy kormányzati sajtóközlemény megjegyzi, hogy Máirtín Ó Cadhain egy An Gúm rendszer keretében (1937–1946) dolgozott, és szavakat és kifejezéseket gyűjtött a Galway Gaeltachtból. Ez közvetlen

intézményi híd a köznyelvi szókincs → magas kulturális lexikográfiától / nyomtatott forrásoktól.

E. Színház: a nyilvános ír nyelv építése az osztályteremen túl

A nyelv "magas kulturális rétege" is elhangzik.

Az An Taibhdhearc (Galway) magát Nemzeti Ír Nyelvű Színházként jellemezi, amelyet 1928-ban alapítottak.

Egy állandó ír nyelvű színház létezése alátámasztja:

- drámai regiszterfejlődés,
- színdarabok fordítása,
- valamint a nyilvános ír stílusok létrehozása (amelyek eltérnek mind az osztálytermi ír, mind a mindennapi gaeltacht beszédétől).

F. Folklor intézmények: a köznyelvi/szóbeli réteg nemzeti kultúraként formalizálása

Az Ír Néprajzi Bizottság (1935–1970) egy jelentős, állami támogatású gyűjtői szervezet, amelynek archívumában szóbeli irodalom, nyelv és hagyományos tudás található több médiumban. Az UNESCO Világ Emléke leírása hangsúlyozza az 1935–1970-es összeállítás és annak hatókörét, beleértve az szóbeli irodalmat és a nyelvezetet.

Ez fontos a regiszterrétegzés szempontjából, mert az:

- megőrzi a köznyelvi kifejezéseket és szóbeli műfajokat,
- nemzeti örökségként növeli presztízszüket,
- és olyan anyagokat biztosít, amelyek hatással vannak az írókra, oktatókra és lexikográfusokra.

VII. Az irodalmi réteg a dialektus és a standard között: kulcsfontosságú középkori eredmények

A 20. század közepére az ír irodalom többféle, egymás mellett létező stílusbeli megoldást tartalmaz a "rétegprobléma" kezelésére.

A. Gaeltacht önéletrajz: a köznyelvi hang irodalommá válik

A Blasket önéletrajzok kanonikus példája annak, hogy a köznyelvi gaeltacht ír írók nyomtatott ír nyelvűvé válik.

- An tOileánach (Tomás Ó Criomhthain) 1929-ben jelenik meg; későbbi fordítások és kapcsolódó művek követték.

Ezek a művek fontosak a rétegzéshez, mert a következők:

- legitim dialektusalapú kifejezés, mint "magas" irodalom,

- de gyakran áthaladnak szerkesztőkön (egy finom megjegyzés: a nyomtatott forma ritkán nyers átiratot a beszédből).

B. Középszázadi modernizmus és dialektusintenzitás: *Cré na Cille* (1949)

Máirtín Ó Cadhain *Cré na Cille című műve* először 1949-ben jelent meg.

A rétegződés esetén valami olyasmit jelent, mint az hivatalos ír ellentétes pólus:

- a dialektusbeszéd és szóbeli érvelési stílusok maximális kihasználása,
- sűrű helyi szókincs és pragmatikus árnyalat,
- az irodalmi presztízs a köznyelvi rétegből épült, nem pedig adminisztratív szabványosításból.

(Ez nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagyná a szabványt; hanem azt az elképzelést, hogy egyetlen szabványnak kellene meghatároznia az irodalmi kiválóságot.)

VIII. Hogy néznek ki a "három réteg" ~1950-re

A 20. század közepére viszonylag stabil háromirányú rétegződés (átfedéssel):

1) Magas kulturális / intézményi ír (újjáépített)

Készítette: fordítóirodák, közigazgatás, iskolák, állami kiadók, hivatalos helyesírási szabályzat.

Mechanizmusok meghatározása (1919–1950):

- Hivatalos fordítási szolgáltatás a jogszabályok és alkotmányok terén
- Döntések az írásról/tipográfiáról az állami gyakorlatban
- Helyesírási reformok, amelyek 1945–47-es egyszerűsítésben és szabványosításban csúcsosodtak ki
- tankönyvek/olvasmányok tömeggyártása állami kiadói rendszereken keresztül

Nyelvi profil (tipikus hajlamok):

- egységesebb helyesírás és morfológia
- "terminológiai tervezés" (különösen jogi/adminisztratív területeken)
- A stílust gyakran a fordítási korlátok (párhuzamosság, ismételhetőség, definíciós világosság) alakítják)

2) Köznyelvi dialektus, ír (Gaeltacht-központú)

Készítette: generációk közötti átvitel ír nyelvű régiókban; szóbeli kultúra; Mindennapi interakció.

Mechanizmusok meghatározása:

- A dialektuskülönbséget a 17. század közepe óta központi névnek ismerik

- folyamatos változás (fonológiai redukció, analitikus elmozdulás), egyre inkább angol kontaktus nyomás alatt
- Kulturális presztízs, amelyet néprajzgyűjtemény és regionális irodalom őrizett meg vagy emelt

Nyelvi profil:

- Erős regionális fonológia és idióma
- Helyi életet tükröző lexikon + kontakt által indukált kölcsönzések
- Szóbeli műfajokban gyökerező stílusnormák (történetmesélés, dal, vita, közmondás)

3) Irodalmi író (több alstílus)

Készítette: Revival folyóiratok és kiadók; modern szerzők; színház; később állami támogatású kiadói; Gaeltacht önéletrajzi szerzői.

Mechanizmusok meghatározása:

- tudatos modern irodalom létrehozása (SPIL/Gaelic Journal/Gaelic League környezet)
- mérföldkönek számító próza, amely segít meghatározni a modern írott írt (*Séadna*)
- Az író nyelvű dráma színházi infrastruktúrájának fejlesztése
- a század közepére jelentős dialektusközpontú irodalmi eredményeket (pl. *Cré na Cille*)

Nyelvi profil:

- néha közel áll a hivatalos színvonalhoz (különösen az iskolai vagy általánosan országos olvasói célokra)
- néha szándékosan dialektusban gazdag (regionális modernizmus, önéletrajz, szóbeli próza)
- gyakran egy *tárgyalt* regiszter: egy dialektuson túl olvasható, de mégis "autentikusan író"

IX. Egy kulcsfontosságú "majdnem középszázadi" végpont: az Official Standard, mint a korábbi folyamatok csúcspontja

Azt kérdezted, hogy "egészen a 20. század közepéig", ezért nem fogom 1958-at az időszak részeként kezelni – de fontos, mint az már elvégzett munka intézményi kristályosítása.

Dáil100 elmagyarázza, hogy a helyesírási munkák és a folyamatos fejlesztések után hivatalos nyelvtani útmutatót kértek, és a *Gramadach na Gaeilge agus Litríú na Gaeilge – An Caighdeán Oifigiúil* 1958-ban jelent meg.

A lényeg: ~1950-re a rétegek már kialakultak:

- dialektusbeszéd (köznyelv),
- állami/iskolai író (magas kulturális),
- és egy modern irodalmi író tárgyaló közöttük.

A későbbi kodifikáció a rétegzett ökológia hivatalos lezárása

Kérjük, részletesen írja le a modern ír nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern ír nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Mi az a modern ír "akadémiai tudományos rétege"

Amikor az emberek egy akadémiai nyelvi rétegről (regiszterről) beszélnek, általában arra a halmazra gondolnak, amelyek egy nyelvet használhatóvá tesznek:

- Strukturált tudásról szóló oktatás és írás (iskolai és egyetemi tankönyvek; előadások; vizsgák; referenciaanyagok).
- Speciális területek (matematika, fizika, kémia, biológia, orvostudomány, mérnöki, jog, közgazdaságtan stb.).
- Tudományos/technikai műfajok (definíciók, osztályozások, ok-okozati magyarázatok, kísérleti leírások, érvelések, hivatkozási gyakorlatok).
- Egy stabil terminológiai rendszer (következetes kifejezések; szabályok az érdemelésre; szabványos helyesírások; módok az egyértelműség elkerülésére).
- Egy semleges, supradialektális prózastílus, amely akkor is működik, ha a beszélők különböző dialektusokból származnak, vagy másodnyelvi ("új") beszélők.

Az ír emberek számára egészen a 20. század közepéig (nagyjából az 1940-es évekig/körülbelül 1950-ig) az "akadémiai tudományos réteg" főként korpussztervezésen (szókinés építésén és normák írásának) keresztül alakul ki az oktatás és az új állam adminisztratív szükségletei intenzív nyomása alatt, nem pedig az ír nyelv eredeti tudományos kutatási nyelvvé válna az egyetemeken.

A következőképpen az *a folyamat*, amellyel ezt a regisztert felépítették.

1) A későbbi tervezők által felhasználható premodern erőforrások (nyersanyagként)

Bár a kérdésed a modern ír nyelvről szól, a 20. századi terminológiai munkával kapcsolatban az egyik kulcsfontosságú tény, hogy nem egy üres lapról indult. Az Irish már rendelkezett:

- egy régóta tanult kézírathagyomány (jog, orvostudomány, teológia, nyelvtan/költészet, évkönyvek és történelem),

- kialakított módszereket a "technikai" szavak összetett és levezetéssel történő létrehozására, és
- mély lexikai rétegek, amelyeket újra lehetett élesíteni vagy újrahasznosítani.

Ez azért volt fontos, mert amikor a modern tervezőknek szükségük volt a "cella", "orbit", "oxygen", "parliamentary procedure", "equation" stb. szavakra, az egyik életképes stratégia az volt, *hogyan* nem mindent kölcsönöznek az angolból, hanem régebbi ír nyelvből hasznos gyökereket és mintákat keressenek – majd ezeket a modern érmékben újra behelyezték.

Ezt a felújítási stratégiát kifejezetten a korai hivatalos terminológiai munka részeként írják le: a bizottságok néha a régi és közép-ír szavak újraélesztésével hoztak létre kifejezéseket (más módszerekkel, mint a összetett és átírás).

2) A 19. századi szakadás: Az ír elveszíti az intézményi "tudományos csővezetékét"

Az 1800-as évek végére az ír népi nyelvként hirtelen visszavonul, míg az angol az alábbi területeken túlnyomórészt dominánssá válik:

- középiskolai iskolai végzettség,
- egyetemi oktatás,
- a szakmák,
- nyomtatott újságírás,
- és tudományos publikációk.

Ez fontos a nyilvántartás kialakításánál, mert az akadémiai/tudományos réteg általában ott nő, ahol intézményi ismétlés van: évente tanítod a tantárgyat, minden évben vizsgálsz, referenciaanyagokat publikálsz, tanárokat képezelsz, szabványosítasz.

Az ír nyelven ez a gép nagyrészt nem létezett az 1800-as években. Tehát amikor az ír nyelv politikailag és oktatásilag is újjáéledik a 20. század elején, az állam és a felújulási szervezetek azonnali problémával néznek szembe: törvényhozatsz státuszt, de mégis szükség van működő szókinccsre, tankönyvekre és stílusokra.

3) Gael újjáéledési infrastruktúra: lexikográfia és "modernizáló ideológia" (19. század vége – 20. század eleje)

Egy modern akadémiai/tudományos regiszternek szüksége van referenciapontokra. Az egyik legfontosabb korai lexikográfia a nagy lexikográfia.

Dinneen szótára lexikai horgonyként

P. S. Dinneen *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (1904) című műve kulcsfontosságú eszközzé vált mindazok számára, akik ír nyelvet próbáltak írni a mindennapi területeken túl—tanárok, fordítók, újságírók, újjáéledési aktivisták. Kifejezetten a modern ír szavak, kifejezések és kifejezések szónonimisaként jelenik meg (angol magyarázatokkal), vagyis arra szolgál, hogy támogassa a gyakorlati írott írt nyelvet számos témában.

Még akkor is, amikor Dinneen nem "oldotta meg" a modern tudományos terminológiát következetesen, a szótár két regiszterépítő funkciót látott el:

1. Stabilizálta a helyesírást és a fejszavakat, amelyekhez az írók koncentrálnak.
2. Ez megerősítette azt az elképzelést, hogy az íreknek lehet (és kellene) rendelkeznie is használható írásos nyilvántartással a modern élet számára – ez ideológiai előfeltétele volt a későbbi állami tervezésnek.

4) 1922-től kezdve: Az ír államnyelv lesz, és a terminológiai tervezés elkerülhetetlenné válik

4.1 Fordítás az első "corpus factory"-ként: Rannóg an Aistriúcháin (1922)

A későbbi terminológiai történelemek egyik kulcsfontosságú állítása, hogy *a hivatalos terminológiai munka az állami fordítószolgálat létrehozásával kezdődik*:

- A Fordítási Szekciót (Rannóg an Aistriúcháin) 1922-ben alapították.
- A fordítást hatékony módszerként kezelik egy modern ír írás felépítésének, mivel gyorsan előállítható nagy mennyiségű szöveget adminisztráció és törvényhozás céljából.

Ez számít a tudományos/akadémiai ír számára akkor is, ha a szövegek nem "tudomány", mert ez kényszeríti a megoldásokat az alapvető regiszterproblémákra:

- hogyan írjunk formális definíciókat,
- hogyan lehet hosszú mondatokat és összetett főnévi kifejezéseket strukturálni,
- hogyan tartjuk fenn a következetességet a dokumentumok között,
- Hogyan találunk kifejezéseket, elkerüljük az ütközéseket és kezeljük a szinonimiát.

Ugyanez a forrás megjegyzi, hogy a fordítás nagy nyomást okozott új kifejezések kialakítása, a meglévők szabványosítása és a szinonimák megkülönböztetése körül.

Pontosan ezekkel a nyomásokkal szembesülsz a tudományos írásban is—csak egy másik témában.

4.2 Az oktatás mint a másik hajtóerő: az iskolának az íreknek szüksége van az iskolai tudományokra

Míg a fordítási szolgáltatás az *adminisztratív* formális ír nyelvet irányítja, az iskolai rendszer az *akadémiai* tantárgyakat ír nyelven irányítja.

Központi mechanizmus a terminológiai bizottságok és szaksztártárak létrehozása, amelyek az iskolázásra irányulnak.

5) Az 1920-as évek végi Terminológiai Bizottság és a "iskolai szótár" modell

Széles körben idézett mérföldkő egy hivatalos bizottság létrehozása (az 1920-as évek végén), amely az oktatási rendszerhez megfelelő terminológiát dolgozza ki:

- Az oktatási területen egy terminológiai bizottságot 1927-ben hoztak létre, amely 1939-ig működött, kilenc speciális szótárt készített iskolai tantárgyakhoz.

Még a pontos számnál is fontosabb, hogy ez mit jelent a regiszterképződésről:

- Az ír tudományos/akadémiai szókincs nem elsősorban kutatási folyóiratok számára készül, hanem tantervek, tankönyvek és vizsgák számára.
- A célközönség vegyes összetételű: anyanyelvi beszélők, második nyelvű tanulók és tanárok, akiknek ír nyelven kell tartalmat nyújtaniuk.

5.1 Hogyan születtek a kifejezések (a tudományos ír szavak "mérnöksége")

Ugyanez a beszámoló összefoglalja a bizottság módszereit a következőképpen összefoglalva:

- összetett és keveredő (új szavak építése ír elemekből),
- az ó/középir szókincs újjáélesztése, ha megfelelő,
- szükség esetén átírta a külföldi kifejezéseket, és megjegyzi, hogy nem voltak abszolút szabályok – az ítélet esetenként zajlott.

Ez a három módszer szépen illeszkedik ahhoz, amit valójában az ír tudományos szókincsben látunk:

1. Vegyületek konkrét technikai fogalmakhoz (különösen ott, ahol az ír nyelv már erős névleges morfológiával rendelkezik).
2. A régebbi szavak szemantikai újjáélesztése/újrahasznosítása (modern technikai értelmet adva nekik).
3. Gaelizált kölcsönzések nemzetközi tudományos kifejezésekhez, ahol egy őshonos pénzérme homályos vagy túl hosszú lenne.

5.2 A szinonim probléma (a terminológia fejlődésének klasszikus szakasza)

A regiszterfejlesztés kiszámítható szakasza a "túl sok versengő kifejezés". Ugyanez a történelmi áttekintés a szinonimia tartós problémáit is feljegyzi – több ír kifejezést javasoltak ugyanarra a fogalmára (néha különböző bizottságok vagy fordítóktól), ami megnehezíti a következetességet.

Pontosan ilyen turbulencia, amit várunk, mielőtt egy szabvány stabilizálódik: a korai érmék versengnek; később az oktatási rendszer és a hivatalos kiadás fokozatosan választja ki a "nyerteseket".

6) Ennek a folyamatnak a konkrét termékei: speciális kifejezési füzetek az 1930-as évektől az 1940-es évek elejéig

Az akadémiai réteg kialakulása akkor válik láthatóvá, ha tudsz rámutatni a tanításra/írásra tervezett domain szótárokra.

Az Ír Nemzeti Könyvtár katalógusa egy sor kis hivatalos/iskolai szótárat (gyakran vékony szórólapokat) rögzít, amelyek ezt a szakaszt testesítik meg:

6.1 Történelem terminológia (akadémiai bölcsészettudományi nyilvántartás)

- *Téarmaí staire* (Irodaszerek Iroda), 1934, amelyet "történelmi kifejezések szótáraként" írtak le.

Bár a történelem nem szűkítve "tudomány", a szélesebb akadémiai regiszterhez tartozik (osztályozás, kronológia, intézményi szókincs), és a füzet bemutatja az államépítési témáspecifikus lexikonokat.

6.2 Tudományos terminológia kifejezetten

- *Téarmaí eoluidheachta* (Oktatási Minisztérium / Irodaszerek Iroda), egy tudományos kifejezések füzet (tudományos kifejezések szótáraként katalogizálva; dátum nélkül, de az 1930-as évek szórólapökoszisztémájához sorolva).

Ez közvetlen bizonyítéka annak, hogy az ír nyelv általános tudományos szókincset biztosítanak oktatásban és alapvető magyarázatokban.

6.3 Kereskedelmi/közgazdasági terminológia (alkalmazott/műszaki nyilvántartás)

- *Téarmaí tráctála* (Irodaszerek Iroda), 1935 (kereskedelmi/kereskedelmi megnevezés).

6.4 Orvostudomány/egészségügyi terminológia (biomedikai regiszter)

- *Téarmaí dochtúireachta* (Oktatási Minisztérium / Irodaszerek Iroda), kb. 1942, az Orvostudomány—Szótárok és ír/angol szótár/szótár címlapok kategóriába sorolva.

Ez az orvosi füzet különösen árulkodó: a biomedikai szókincs az egyik legnehezebb terület kisebb nyelvek számára, mivel a nemzetközi görög/latin terminológia sűrű és a precízius szükségesség.

Mit mutat ez a középszázadi ír nyelvről: az 1940-es évek elejére hivatalos szokás lett a kifejezéslisták készítése területenként, ami egy bővülő speciális szókingot jelez, amely jóval túlmutat a mindennapi beszéden.

7) An Gúm és a fordítás/kiadó szerepe a "használható" technikai ír nyelv megteremtésében

7.1 Miért fontos egy kiadói program a tudományos nyilvántartás létrehozásában

Egy terminológiai lista önmagában nem hoz létre regisztert. Szükség van továbbá:

- sok futó szöveg, ahol a kifejezések visszatérnek,
- műfaji konvenciók (hogyan definiáljuk, magyarázzuk, érveljük, írjunk le),
- szövegszerkesztési szabványok és következetes helyesírás,

- és azoknak az olvasóknak, akik többször találkoznak a nyelvezettel.

Pontosan ezt tudja nyújtani egy állami kiadói rendszer.

7.2 An Gúm kifejezett célja és tankönyvi hangsúlya

Az An Scéim: An Gúm 1926–2016 *anyagok egyik kulcsfontosságú dokumentuma* idézi az Oktatási Minisztérium 1926-os projektleírását: Az An Gúm különösen azokra a könyvekre törekszik, amelyek alkalmasak a középiskolák tankönyveként, míg más könyvek elfogadhatók, ha hasznosak az ír tanulók számára.

Tehát szerkezetileg az An Gúm része annak a csővezetéknek, amely a nyers kifejezéseket működő akadémiai regisztermé alakítja: az ír nyelvet olyan műfajokba tolja, ahol a tudományos/akadémiai nyelv él (iskolai könyvek, magyarázó próza, referenciaanyagok), még akkor is, ha a művek nagy része irodalmi is.

Egy modern Foras na Gaeilge leírás hasonlóan hangsúlyozza, hogy az An Gúm kiadói programja iskolai könyveket és oktatási forrásokat tartalmaz (többek között).

8) Helyesírás és standard helyesírás: miért nem esztétikai a helyesírási reform a tudományos ír számára (1945–47)

Egy technikai regiszter stabil írott formákon alapul. Ha a kifejezések helyesírása nem rendezett, akkor a következőket kapjuk:

- több versengő írásmód nyomtatásban,
- Zavar a tanulóknak,
- nehézségi indexelés/hivatkozás és szótár összeállítás,
- és csökkent a nyelv iránti bizalom a pontos munka eszköze.

8.1 Litriú na Gaeilge (1945): az írott szabvány kodifikálása

A Litriú na Gaeilge *füzetet* az Ír Nemzeti Könyvtár katalogizálta, ahogy [1945]-ben jelent meg, és a feljegyzés kifejezetten megjegyzi, hogy hivatalos terminológiát tartalmaz (35–37. oldal).

A Google Books szintén az 1945-ös füzetet az Oireachtas fordítószolgálatának / Irodaszerek Irodájának tulajdonítja, amely 62 oldalas hosszúságú.

Még ha a "hivatalos terminológia" oldalak nem is teljes tudományos szótárak, a szimbolikus és gyakorlati szempont nagy: az állam összeköti a helyesírási szabályokat és a terminológiai normalizációt – pontosan az, amire szükség van egy akadémiai/tudományos regiszterhez stabilizálódáshoz.

8.2 1947-es módosítások hivatalos körlevelen keresztül

Egy 1947-es kormányzati körlevél kifejezetten visszautal egy korábbi, 1945. július 19-i körlevelre, és kifejti, hogy módosították a *Litriú na Gaeilge* szabályait a helyesírás további egyszerűsítése és szabványosítása érdekében.

Így a 1940-es évek közepe egy konszolidációs szakasz: kevesebb helyesírási változat, gördülékenyebb tankönyv-készítés, következetesebb technikai szókincs a nyomtatásban.

9) Az akadémiai/tudományos író "alakja" a század közepére: hogyan épül fel a regisztikus nyelvi

Eddig már *leírtuk az intézményeket és kiadványokat*. Most, hogyan néz ki a kialakuló akadémiai tudományos réteg a nyelven belül?

9.1 Alapvető szóalkotási stratégiák (hogyan alkot az író tudományos kifejezéseket)

A hivatalos terminológiai munkában használt dokumentált stratégiák – összetett, újjáéledés, transliteráció – alapján leírhatjuk a tényleges nyelvi mechanizmusokat.

A) Összetett (természetes szerkezeti szilárdság)

Az író jól alkalmas a technikai összetett rendszerre, mert már így is használja:

- főnév+főnév szerkezetek (gyakran a genitívumot érintik),
- melléknév+főnév kombinációk,
- valamint szoros vegyületek tárgyakhoz és folyamatokhoz.

Ez ideális átlátható kifejezések létrehozásához a tanítási kontextusokban, mert a tanulók gyakran képesek "feldolgozni" a jelentést.

Regiszter hatás: a vegyítmények a tudományos író nyelvet a magas lexikai sűrűség felé tolják (sok információ van becsomagolva főnévi kifejezésekbe), ami az akadémiai próza világszerte gyakori jellemzője.

B) Levezetés termelő toldalakkal (tudományágak, absztrakciók, folyamatok)

Az akadémiai író nyelv egyik jellemzője, hogy a derivációs morfológia erősen alkalmazza, hogy létrehozza:

- tudományterület nevei ("ológia / ics" típusú területek),
- absztrakt főnevek ("ness / tion / ity" megfelelői),
- ügynökfőnevek (tudós/vegyész/biológus típusú szerepek).

Még akkor is, ha a konkrét toldaltag történetei eltérnek, a *regiszter logika* stabil: kiszámítható szócsaládokat építünk, hogy rendszerszinten lehessen érdemelni.

Regiszter hatás: a próza nominálisabbá válik (absztraktabb főnevek), ami támogatja a definíciós magyarázatot.

C) Szemantikai kiterjesztés és "újjáéledés" (régebbi szókincs újrahasznosítása)

A hivatalos terminológiai munka kifejezetten az író régebbi szakaszokat használta víztározóként. Ez gyakran olyan kifejezéseket eredményez, amelyek formában "anyanyelvinek" érződnek, még akkor is, ha a fogalom modern.

Regiszter hatás: olyan akadémiai szótárt hoz létre, amely kulturális folytonosságot jelez és ellenáll a teljes angolosításnak, de a tanulók számára kevésbé lehet azonnal átlátható, mint a közvetlen kölcsönzések.

D) Nemzetközi kifejezések átírása / gaelizálása

Ahol a fogalmak globálisan szabványosítottak (különösen az orvostudományban és a kémiában), az ír nyelv gyakran igényel valamilyen szintű kölcsönzést – akár közvetlen, akár gaelizált.

A hivatalos terminológia története kifejezetten tartalmazza a transliterációt elfogadott stratégiaként.

Register effektus: így kapcsolódik az ír nemzetközi tudományos diskurzusba anélkül, hogy minden fogalom teljesen új címkéket találna ki.

9.2 Szintaktikai és retorikai konvenciók (hogyan ír az ír "mint egy tankönyv")

Ahogy az ír nyelv bekerül vizsgákra, tankönyvekre és hivatalos kiadványokba, bizonyos műfajtipikus struktúrák is elterjedtek:

- Definíciós keretek ("X ...", "X ...", "X-et hívják ..." megfelelői).
- Személytelen vagy ügynökelnymó konstrukciók (általános állításokhoz hasznosak: "ismert, hogy...", "azt az a szempont méri...", "megtalálható, hogy...").
- Hosszú főnévi frakciók (gyakran genitív láncok) a besorolás és altípusok kifejezésére.
- Szoros logikai összekötők az érveléshez (ok/okozat, kontraszt, feltétel).

Fontos szempont, hogy ez a stílus erős fordítási és oktatási nyomás alatt alakul ki: ír módszerekre van szükség, hogy azt csináljuk, amit az angol tankönyvek már csinálnak.

10) Dialektus, "új beszélők" és kiejtés: miért fejlődik a beszélt tudományos ír egyenlőtlenül

A 20. század közepéig az ír még mindig így van:

- dialektusilag sokszínűek a Gaeltachtban,
- egyre inkább második nyelvként tanulták meg a Gaeltachtokon kívül,
- és gyakran használják formális környezetben azok által, akik a legerősebb írástudásuk az angol.

Ez két kijelenthető hatást hoz létre az akadémiai/tudományos rétegben:

1. Egy szupradialektális írott norma kezd kialakulni (különösen a közszolgálaton és nyomtatott tankönyveken keresztül), miközben
2. A kiejtés a beszélő dialektusi hátterétől (vagy angol hatású fonológiától) függően változik.

Mivel az ortografikus szabvány (1945–47) elsősorban a helyesírásról szól, nem a kiejtés előírásáról, lehet stabil írott kifejezés, amely mégis több beszélt felismerést tartalmaz a

dialektusok és tanuló akcentusok között. (Ez nem csak az ír nyelvre jellemző; gyakori a nyelvek szabványosításában.)

11) Esettanulmány: Liam Ó Rinn és egy "tudományos fordítás" a nyilvántartásépítés

Egy nagyon konkrét betekintés a középkori tudományos ír nyelvbe olyan fordítók munkája, akik adminisztratív és oktatási területeken dolgoztak.

Liam Ó Rinn fordítási munkájáról szóló DCU értekezése megjegyzi:

- *A Réim na Réalí* (1948) Sir James Jeans *The Stars in their Courses* (1931) című művének angol fordítása.
- Ó Rinn fordítási korpusse adminisztratív is, történelmi/politikai, irodalmi és tudományos fordításra sorolható.
- 1923 és 1943 között hivatalosan a Rannóg an Aistriúcháinban dolgozott.

Miért fontos ez az akadémiai tudományos réteg számára:

- Egy csillagászati szöveg fordítása kényszeríti a technikai szókincsről, a magyarázó stílusról és az olvashatóságról szóló döntéseket – ami közvetlen hozzájárulás a tudományos nyilvántartáshoz.
- A disszertáció azt is feljegyzi, hogy *a Réim na Réalt* arról beszélt, hogy római betűkkel vagy gael betűkkel kell-e nyomtatni, bemutatva, hogy még a tipográfiai választások is hozzájárultak a tudományos ír hozzáférhetővé.

Így még ha az eredeti ír tudományos kutatási publikációk korlátozottak is, a fordítási projektek laboratóriumként működtek, ahol a tudományos ír prózát tesztelték és bővítették.

12) Hol álltak a helyzet a 20. század közepére

Nagyjából az 1940-es évek végére / körülbelül 1950-re ésszerűen mondhatjuk, hogy az ír tudományos réteg elérte:

- Intézményi hajtóművek: egy fordítószolgáltatás, amely 1922 óta formális ír nyelvet készít, valamint egy oktatási rendszer, amely ír terminológiára volt szükség.
- Egy terminológia-termelési szokás: a 1920-as évek végi bizottságok és speciális iskolai szótárak (olyan stratégiákkal, mint a összetett, újjáéledés, átírás).
- Konkrét domain szószedetek nyomtatásban, beleértve a történelmet (1934), kereskedelmet (1935), tudományos kifejezéseket és orvostudományt (kb. 1942).
- Helyesírási stabilizáció: *Litriú na Gaeilge* (1945) és az 1947-es körlevelű módosítások, amelyek elengedhetetlenek a tankönyvek és hivatalos dokumentumok következetes műszaki szókincséhez.
- Tudományos próza feltörekvő fordításon és kiadáson keresztül, *Réim na Réalí* illusztrálásával és más technikai fordításokkal.

De a század közepén egyértelmű korlátok is voltak:

- A kidolgozott "tudományos ír" nagy része az iskolai és általános oktatásra, valamint bizonyos szakmai területekre irányult—kevésbé egy önfenntartó ír nyelvű tudományos kutatási ökoszisztéma létrehozására.
- A variációk és a szinonimák versenye továbbra is probléma maradt a terminológiai munkában (ez a későbbi szabványosítás előtt normális szakasz volt).
- Az ír beszélt akadémiái nyelv továbbra is nagyban függött attól, kik beszéltek (Gaeltacht dialektusokat beszélők vs L2 használók), így a regiszter nyomtatásban stabil lehetett, de kiejtésben heterogén.

Skótok

Kérjük, részletesen írja le a skót nyelv fejlődését (szókincs, ejtés, dialektuskülönbség stb.) egészen a 20. század közepéig.

A skót nyelv fejlődése a 20. század közepéig

Bevezetés

Skócia nyelvi örökségét három egymással összefüggő nyelv határozza meg: a skót, a skót gael és a skót standard angol. A skót egy nyugat-germán nyelv (közeli rokonságban az angolsal), amely az Alacsonyabb Földön fejlődött ki, míg a skót gael (Gàidhlig) egy kelta nyelv, amely a goidelic ághoz tartozik, amely egykor Skócia középvárosának nagy részét uralta. A skót standard angol (SSE) később jelent meg egy művelt angol változatként Skóciában, amelyet erősen befolyásoltak a skót. Ez a jelentés a nyelvek fejlődését vizsgálja egészen a 20. század közepéig, bemutatva történelmi fejlődésüket, a szókincs és kiejtés változásait (fonológia), a dialektuskülönbséget, a szintaxist, az írásrendszereket, valamint a szociolingvistikai kontextust (presztízs, oktatáspolitikai és nyelvek közötti kölcsönhatás). A főbb történelmi szakaszok és fordulópontok – a gael és az "inglis" (angol/skót) középkori terjedésétől a modern hanyatlásig és újjáéledési törekvéséig – akadémiai mélységgel és világosan vázolják fel. Rövid, fókuszált szakaszokat világos címekkel és példákkal használnak, hogy megkönnyítsék az olvasást.

A skót és gael történelmi fejlődése a 20. századig

Korai és középkori időszak: gael és angol nyelv Skóciában

A korai középkorban (kb. 5–10. század) a skót gael nyelvet Írországból érkező telepések vezették be, és fokozatosan Észak- és Nyugat-skócia uralkodó nyelvévé vált. A gael királyság, Dál Riata Argyllban a 9. században kibővült és egyesült a pikt birodalommal, így létrejött az Alba királyság. Körülbelül 900-ra a pikt nyelvet gyakorlatilag felváltotta a gael Észak-Skócia

nagy részén. A 10. és 11. században a gael volt az Alba Királyság fő nyelve, amelyet a monarchia beszélt és udvari életben használt, míg a távoli északi szigeteken (Norn Orkney-ban és Shetlandon) a viking település miatt a legészakabra is beszélték.

Ezzel egy időben az óangol (angolszász) beszéd elterjedt Délkelet-Skóciába. A northumbriai óangol beszélők a 7. századra letelepedtek a Lothian és Borders területen (korábban az angolszász Northumbria királyság része). Ez a korai "inglis" nyelv – a skótok őse – több évszázadon át nagyrészt a délkeleti alföldeken maradt, míg a gael Skócia nagy részén uralkodott. Figyelemre méltó, hogy miután Malcolm II király vezetésével a skótok 1018-ban megszerezték Lothian-t, egy ideig a gael nyelvű elit uralta ezt a régiót, de a köznép ott továbbra is az óangolt beszélte. Így a középkor felső korára Skócia nyelvileg megosztott volt: a gael uralta a Highlands és a nyugati régiókat, míg az angol dialektust (angol) beszélték a délkeleten. A cumbrik (egy britthon kelta nyelv) a délnyugat egyes részein a kora középkorig, de később egyes területeken gael, máshol angol váltotta fel.

A 11. században jelentős fordulópontra következett be Malcolm III (Malcolm Canmore) és királynője, Margit (szász hercegnő) uralkodása alatt. Margit és a beérkező normann-angol nemesek elkezdték anglikálni a skót udvart, bevezetve az angol-normann kultúrát, neveket és papságot. A normann francia vált a presztízssé az új feudális arisztokrácia körében, különösen a délen, kiszorítva a gaelt nyelvet az udvarban. Eközben I. Dávid király (12. század) burghokat (városokat) alapított Skócia Alacsony-vidékén, amelyek vonzották angol és flamand nyelvű kereskedőket; a burgh kereskedők nyelve az "inglis" (korai skót) volt. Ennek következtében a 12–13. századra a gael egyre inkább vidéki és felföldi birtokokra korlátozódott, míg az angol (korai skótok) elterjedtek a kereskedelemben és az alföldi társadalomban. A gael státusza kezdett elhalni: körülbelül 1350-re elveszítette a keleti alföldeken, visszavonulva a Highlands és a Szigetek felé.

A 14. század végére a skót (angol) szilárdan kiemelkedett az állami és nemzeti identitás nyelveként az Alacsony-Skóciában. Skócia függetlenség utáni nemzetisége (a függetlenségi háborúk után) skót nyelven fejeződött ki: olyan jelentős korai irodalmat, mint John Barbour *The Brus* (1375) és Blind Harry *The Wallace* (kb. 1480-as évek) című művei skót nyelven íródott, nem gael nyelven. Valójában 1400-ra a gael már nem volt kormányzati vagy a skót nemzet nyelve, mivel hivatalos használatban a skótok (inglis) váltották fel. A 15. században kezdték el az alacsonyabb földi nyelvet "Scottis"-nak (skót) nevezni, amely korábban gael nyelvet jelentett. Az 1400-as évek végére a *Scottis* név átkerült a skót nyelvre, míg a gael nyelv az *angol használatban az "Erse"* (ír) névre került. IV. Jakab király (uralkodott 1488–1513) volt az utolsó ismert skót uralkodó, aki gael nyelven beszélt – ezt azért tette, hogy a hegyvidéki főnökkel kapcsolatba lépjen –, de utána a skót királyi család kevés gael nyelvet használt.

Skóciai nyelvek térképe körülbelül 1400-as évből. A kék területeken túlnyomórészt skót gael nyelvű (Highlands és nyugati szigetek), a piros területek skótok (angol) nyelven beszéltek (Lowlands), narancssárga pedig Norn (norse) nyelven beszéltek Orkney-ban és Shetlandon.

Visszavonulása ellenére a gael még mindig megőrizte a kulturális presztízst a Felföldön egészen a középkorig is. A hagyományos gael bárdokat és mesélőket a hegyvidéki főnökök támogatták, és a gael továbbra is a hegyvidéki klánélet és a szóbeli hagyomány nyelve maradt. A félig független *Szigetek Uradalma* (amely a Hebridákon központosodott) a 15. századig virágzó gael udvari kultúrát tartott fenn. Ennek ellenére a 14. század végétől 15. századig világos

Highland/Lowland nyelvi megosztottság szilárdult meg: kortársak elkezdtek Skóciát *két népként látni*, ahol az angolul beszélő Lowland skótok és a galföldi nyelvűek voltak. Ez a társadalmi-nyelvi megosztottság tartós hatással volt a skót identitásra.

16–17. század: Reformáció és a korona egyesülése

A 16. század hozta a protestáns reformációt és a politikai egység növekedését Angliával, ami jelentősen felgyorsította a déli angol hatását Skócia nyelveire. 1560-ban a skót reformáció során angol vallási szövegek – különösen az angol Genfi Biblia – kerültek be az istentiszteleteken. Mivel nem volt elérhető skót nyelven Biblia vagy zsoltár, a skót hívők és papok az angol szentíráshoz fordultak, így a lakosság rendszeresen megismerte a szokásos angol olvasmányokat és szókincset. Ez elindította az írásbeli átalakulást: a skót nyelvet még mindig minden társadalmi osztály beszélte a gael felföldön kívül, de az írásban a skót helyet kezdte átadni az angolosított formáknak. Körülbelül 1600 után a skóciai nyomtatás többsége (néhány költészet vagy jogi dokumentum kivételével) angol irányú nyelven zajlott. 1610-re az idősebb skót irodalmi helyesírás gyakorlatilag eltűnt a nyomtatásban – a londoni vagy edinburgh-i skót szerzők főként szabványos angol helyesírást és formákat alkalmaztak, csak alkalmanként használtak skót szókincset. A magánkézzel írt dokumentumokban a skótok még tovább maradtak, fokozatosan angolosodva a 17. század során.

A döntő politikai esemény a koronaegyesülés volt 1603-ban, amikor VI. Jakab skót király lett I. Jakab angol király. VI. Jakab királyi udvarát Edinburghból Londonba költöztette, így a skót udvaroncok és költők közvetlen kapcsolatba kerültek az angol felső társasággal. A skót költők "elkezdtek a versnyelvüket és stílusukat az angol piac ízléséhez igazítani", ami egy tudós *által "a skót irodalmi nyelv hirtelen és teljes árnyékolásához vezetett."* Valóban, 1603 után a skót elit körében élesen megnőtt a standard angol beszédének és írásának presztízse. Az 1707-es Parlamentek Uniója később megerősítette ezt a tendenciát, bár Skócia egyházi, jogi és oktatási intézményei külön maradtak, megőrizve néhány skót terminológiát ezekben a területeken.

Eközben a skót gael elnyomás és hanyatlás időszakába lépett az állami nyomás növekedése alatt. A korona a fennmaradó földeket "civilizálta" akarta, amelynek gael nyelvű klánjait lázadónak és visszamaradottnak tartották az alacsony föld és az angol mércével szemben. Mérföldkőnek számító volt az Iona Statutes (1609), ahol a Highland főnökök megállapodtak abban, hogy örökösüket angol nyelvű oktatásra küldik örökösüket, többek között. Ezt gyakran említik az első hivatalos politikának, amely elnyomja a gael nyelvet. Továbbá egy 1616-os Privy Council törvény előírta, hogy egyetlen gael törzsfőnök örököse sem örökölhetett volna, ha csak nem tudott angolul beszélni, olvasni és írni. Egy másik 1616-os törvény előírta, hogy minden Highland plébániában legyen angol iskola a helyén, kifejezetten a "ír (gael) nyelv felszámolására, amely a barbárság folytatódásának egyik fő oka ... a Szigetek és Felföldek lakói között". Ezek a politikák célja a Highland elit integrációja volt az angol nyelvű társadalomba; valóban, a 18. század közepére gyakorlatilag az összes Highland nemesség kétnyelvű angolul beszélt. Míg a köznép generációkon át gael nyelvű maradt, az arisztokrata és kormányzati támogatás elvesztése súlyos csapást mért a gael nyelvre.

A 17. századi Lowlands-en a skót beszéd továbbra is az emberek anyanyelve maradt, de a formális írás és a mindennapi beszélt nyelv közötti szakadék nőtt. A művelt skótok egyre inkább saját tágabb skótjaikat kifinomultnak tekintették. A 18. századra a "udvarias társadalom" a skót embereket tartományi és udvariatlannak tekintette, és sok skót nemesség igyekezett elfogadni a megfelelő angolt mind beszédben, mind írásban. Professzionális beszédtanárokat, mint Thomas Sheridant, Skóciába hívták meg, hogy angol kiejtésben képezzék az eliteket. Ez új

beszélt szabvány kialakulásához vezetett: a Scottish Standard English (SSE). Az 1700-as évek végére a legtöbb közép- és felsőosztálybeli skót beszélt egy *úgynevezett "művelt változatot"* – lényegében a standard angol szókincset és nyelvtant, amelyet skót akcentussal adtak elő, kissé az angol normák felé viszonyítva. Az SSE így a beszédkontinuum egyik végéként fejlődött, a másik végén széles skót dialektussal; angol volt, ahogy Skóciában használták, skót kiejtéssel és néhány skót szóval, de nagyrészt a szokásos angol szabályoknak felelt. Fontos az, hogy ez nem jelentette azt, hogy a skót nyelv eltűnt volna – az átlagos skót továbbra is a skót dialektust beszélt a mindennapi életben –, de ez a diglossia kezdetét jelezte, ahol a skót nyelvet informálisan, angolt (SSE) pedig formális kontextusban használták.

A gael oldalon a 1600-as évek végén a gael társadalom további támadások alá került. A független Szigetek Uradásának 1493-as megszüntetése már felszámolt egy politikai galikus erődítményt. Az 1640-es és 1690-es években, egy sor klánfelkelés után, a kormány aktívan elnyomta a gael kultúrát. 1746-ra, az utolsó jakobita felkelés veresége után Cullodenben, büntető törvények célozták meg a hegyvidéki kultúrát (például a klán kockák betiltása és a klánok lefegyverzetését), és a gael nyelvet minden eddiginél jobban megbélyegezték. A Culloden utáni központosítási politikák, valamint a közelgő Highland Clearance-ek (a 18. század végén–a 19. század elején a Highland bérlőinek tömeges kilakoltatásai) hatalmas társadalmi zavart okoztak. A gael már eltűnt az Alacsony-Földekről (Galloway-ben körülbelül 1700-ig fennmaradt, mielőtt kihalt), és most már a Felföldön belül is visszavonulni kezdett. 1700-ra a "Highland vonal", amely elválasztotta a skót és a gael nyelvet, észak és nyugat felé haladt: olyan területeken, mint Fife, Angus, keleti Caithness és az alföldi Aberdeenshire, ahol korábban gael beszélők éltek, a nyelv eltűnt. A skót (vagy bizonyos esetekben a standard angol) váltotta fel a gael nyelvet ezekben a közösségekben.

18–19. század: angolizáció, elnyomás és hanyatlás

A 18. századot az alacsonyabb vidéki skótok anglikizálódásának időszakaként jellemezhető, míg a gael nyelv átfogó hanyatlása. Az alföldi kulturális életben a skót nyelv egyszerre volt elnyomás és korlátozott irodalmi újjáéledés. Egyrészt az oktatók és a hatóságok a skót nyelvet az angol korrump formájának tekintették, és nem bátorították annak használatát. Az iskolák egyre inkább ragaszkodtak a helyes angolra; a gyerekeket a skót vagy gael használata miatt egészen a 19. és sőt 20. századig büntették (a dialektus beszéd lekicsinyelése vagy megfenyítése gyakori volt a viktoriánus kori iskolákban). Ez, valamint az angol nyelvű újságok és könyvek felemelkedése, azt eredményezte, hogy az 1800-as években egymást követő generációk kizárólag az angol írásos alap lettek számára. Ennek eredményeként a beszélt skót dialektusok informálisan továbbra is virágoztak, de az írott skót ritkává vált, gyakran regényekben vagy dialektusköltészetekben, dalokban megjelenő párbeszédre korlátozódva.

Paradox módon a 18. századi skót irodalmi reneszánsz során olyan költők, mint Allan Ramsay (1680-as évek–1758) és később Robert Burns (1759–1796) is átölelték a skót embereket műveikben. A *modern irodalmi skót* nyelvük általában koruk köznyelvi beszédén alapult, de mivel nem volt rögzített helyesírás, az írók hajlamosak voltak adaptált angol alapú helyesírást sok apostroffal, hogy utaljanak a skót kiejtésre. Például Burns a "over" helyett "o'er" -t vagy a "give"-t "gi'e" betűt írta, hogy jelezze a skót eltűnést, nem pedig régebbi skót helyesírásokat használna. Ez a megközelítés tette elérhetővé a skót költészetet az angol olvasók számára, akik nem ismerték a skótokat. A versek kiejtése, ahogy a rímek is bizonyítják, autentikus skót maradt, még ha a helyesírás félig angolosított volt. Burns és kortársai így életben tartották a skót nyelvet az irodalomban, bár gyakran rusztikus dialektusként mutatták be. 1808-ban megjelent John Jamieson *Etymological Dictionary of the Scottish Language*, amely az első

jelentős tudományos dokumentációt jelentette a skót szókinszről, és új tiszteletet jelezett a skót örökség iránt. A 19. század folyamán az antikváriusok és romantikus írók tovább növelték az érdeklődést a hagyományos skót nyelv iránt (különösen a vidéki dialektusok iránt, amelyeket "tisztnak" tekintettek az új városi nyelvhez képest).

A skót gael számára a 18–19. század mélypont volt. A nyelvet minden formális területből kizárták: a kormányzás és a jog angolul működött, 1746 után még a Highland ezredek is. A Skót Keresztény Tudás Terjesztéséért Társaság (SSPCK) az 1700-as években kizárólag angol nyelvű iskolákat hozott létre a Highlands-en, azzal a céllal, hogy felszámolják a gael nyelvet. A gael nyelv tiltott volt az osztályteremekben – még a játszótéren sem beszélhették a gyerekeket. Csak a 19. század elején kezdte el néhány gael társasági iskola az alapvető írástudást gael nyelven tanítani (gyakran csak hídként az angol tanuláshoz). Egy hivatalos 1871-es jelentés még mindig azt állította, hogy *"a gael nyelv határozottan akadályozza a bennszülöttek civilizációját."* 1872-ben az Egyesült Királyság Oktatási Törvénye bevezette a kötelező állami oktatást Skóciában, anélkül, hogy egyáltalán nem rendelkezett a gael nyelvre, így hatékonyan biztosítva, hogy a gael nyelvű területeken az oktatás teljes egészében angol nyelvű legyen. Ezek a politikák, gazdasági erővel együtt, drámai visszahúzóást eredményeztek. Az angol vált elengedhetetlenné a foglalkoztatás és a kereskedelem szempontjából; sok Highland Gael, különösen azok, akik alacsony vidéki városokban vagy hadseregben kerestek munkát, a gazdasági túlélés érdekében tanultak angolul. A 19. század elejére a kétnyelvűség elterjedt a Gàidhealtachd (gael nyelvű régió) peremén, és az angol szavak és kiejtések "behatoltak" a gael beszédre.

A nyers számokban a gael nyelv hanyatlása éles. 1700 körül talán Skócia lakosságának egynegyede beszélt gaelül. De az első modern népszámlálás idejére, 1881-ben a skótok mindössze mintegy 6%-a beszélt gaelül. Ez a összeomlás nemcsak a skóciai nyelvi változás miatt történt, hanem a kivándorlás miatt is. A felföldi kiirtások és az éhínség miatt tízezrek vándoroltak ki a 18. és 19. században, így a gael nyelv külföldre vitte. Jelentős gael nyelvű közösségek alakultak ki Nova Scotiában (Kanada) – 1901-re mintegy 50 000 új-skóciai beszélt gaelül (a világ összes gael beszélőjének több mint egyhatodát) –, valamint Cape Bretonban, Ontarióban (Glengarry megye), és korábban Észak-Karolinában. Bár ez a gael nyelvet globális nyelvvé tette a diaszpórában, tovább csökkentette a gael jelenlétét magában Skóciában. 1900-ra a skót gael szíve lényegében a Hebridákra és néhány felföldi területre korlátozódott.

Nehézségek ellenére a gael kulturális hagyomány megmaradt. A gael írástudás mérföldköje a Biblia skót gael fordítása volt, amelyet fokozatosan fejeztek be: az Újszövetség 1767-ben (amelyet Rev. James Stuart of Killin és Dugald Buchanan költő fordított), valamint az Ószövetség 1801-re. Ezt megelőzően a gael beszélőknek ír gael Bibliát kellett használniuk vagy egyáltalán nem használniuk a gael nyelvet. A gael nyelvű Biblia késői megjelenése – egy *"kora újkori fordítás"*, amelyet sok európai nyelv sokkal korábban kapott meg – hátráltatta a gael fejlődését irodalmi nyelvként. Ennek ellenére a gael Biblia és a későbbi 19. századi kiadványok (például Dwelly gael szótára, első kiadás 1911) alapot adtak a gael szabványosításnak. A 19. században korai gael újjáéledési mozgalmak is voltak: a *Highland Society* (1780-as évek), majd később az *An Comunn Gàidhealach* (alapított 1891) népszerűsítette a gael művészeteket és oktatást, 1892-ben elindították a Királyi Nemzeti Mòd fesztivált a gael dal és irodalom ünneplésére.

1900-ra Skócia nyelvi tája lényegében háromoldalú volt: a gael nagyrészt az északnyugati részre korlátozódott (egy csökkenő kisebbségi nyelv); A skót (különböző dialektusokban) a Lowlands és Északkelet-Skócia mindennapi nyelve volt; és a standard angol (skót formájában)

az oktatás, a kiadói és a szakmai szféra rangos nyelve volt az egész országban. A határvidéken és az urbánus alföldeken a széles skót dialektusok formális helyzetekben kezdtek veszíteni a teremüket, de informális területeken a skót továbbra is élénk maradt a munkásosztálybeli közösségek között.

A 20. század eleje: Status Quo és a felújulás felkavarásai

A 20. század első felében sok ilyen irányzat folytatódott, bár jelentős hozzáállásváltásokkal járt. A gael nyelv a 20. század közepére Skóciában a legalacsonyabb állapotban volt, mégis szervezett újjáéledési törekvések. A szokásos gael beszélők száma folyamatosan csökkent a folyamatos urbanizáció és az angol nyelvű oktatás miatt. 1921-re a gael beszélők a lakosság mintegy 4,5%-át tették ki (mindössze 148 000 fő, főként vidéki nyugati körzetekben). Sok gael gyerek még mindig büntetve nőtt fel az iskolában, mert anyanyelvén beszéltek (a "nyelvcsap" vagy büntető botot ismerte a gael közösségekben). Ugyanakkor lassan növekedtek a gael nyelv támogatására szolgáló intézmények: az első világháború után néhány iskolában választható tantárgyként vették fel a gaelnyelvet, a BBC az 1930-as években alkalmi gael rádióadásokat kezdett, és később egy gael főiskolát (Sabhal Mòr Ostaig) alapítottak (1973-ban, a mi korunkon túl). Az irodalomban a skót gael reneszánsz modern írókat és költőket nevelt, mint például Sorley MacLean (Somhairle MacGill-Eain, 1911–1996), aki modernizálta a gael költészetet. Ezek az erőfeszítések, bár 1950-re még kezdetben voltak, életben tartották a gael irodalmi kultúrát, miközben a beszélő bázis szűkült. A század közepére a gael kisebbségi nyelv volt, amely veszélyben volt, mégis a Hebrid-szigetek alapvető identitásjelzője maradt. Közösségi erőfeszítések, egyházhasználat (a Presbiteriánus Egyház folytatta a gael zsoltáros éneklési hagyományokat) és a folklórgyűjtemény (a Skót Tanulmányok Iskolája által, 1951-ben alapítva) mind hozzájárultak a gazdag szóbeli örökség megőrzéséhez.

A skót nyelv a 20. század elején más kihívással nézett szembe: nem a kihalás, hanem *a státusz* csökkenése. A skót még mindig milliók számára a nyelvnyelv volt, de a pedagógusok és munkáltatók gyakran *"szlengnek" vagy rossz angolnak tartották* az oktatásban. A 20. században folyamatos támadás zajlott a skótok nyelvhasználatára ellen az angol nyelvű oktatás és a tömegmédiá hatása révén, amely népszerűsítette a szokásos angol normákat. Sok skót kódváltó gyermekként nőtt fel: otthon skót, de iskolában vagy munkahelyen "rendes" angol. Ez a fiatalabb, városi beszélők körében a hagyományos dialektusjellemzők eróziójához vezetett. Paradox módon azonban a 20. században egy szándékos skót irodalmi újjáéledés is zajlott, amelyet skót reneszánszként ismerünk (1920-as és 1940-es évek). Ezt Hugh MacDiarmid költő vezette (C.M. Grieve álnéven), aki *a "szintetikus skótok" vagy "Lallans" szót szorgalmazta*. MacDiarmid és mások (például Sydney Goodsir Smith, Robert Garioch) igyekeztek irodalmi színvonalra emelni a skót nyelvet különböző dialektusi szavakat, sőt archaikus kifejezéseket is ötvözve, hogy gazdagítsák a költői szótárat. Ez a *Lallans* mozgalom azt akarta bizonyítani, hogy a skótok lehetnek a magas művészet és modern ötletek eszköze, nem csak népi párbeszéd. Bár MacDiarmid kísérleti skót műveit néha hiteltelennek vagy túlzottan feltámadt szavakkal (a kritikusok viccesen *"műanyag skótnak"* nevezték) kritizálták, a mozgalom sikeresen visszanyerte a skót irodalomban bizonyos tiszteletet. A 20. század közepére már beszélhetett egy skót irodalmi hagyományról (Burnstól MacDiarmidig), amely párhuzamosan haladt az angol nyelvű skót irodalommal.

Az első és második világháború alatt a háború közös élménye némileg áthidalta az osztály- és nyelvi szakadékokat. Sok skót katona beszélt skót nyelven a lövészárkokban, és háborús költészet, skót dalok is megjelentek. A második világháború után azonban új erők, például a műsorszóró média tovább terjesztette a szabványos angolt. A BBC korai politikája a Received

Pronunciation (Received Pronunciation) mellett állt, bár a század közepére néhány skót műsorszolgáltató kifinomult skót akcentust használt. Ennek eredményeként a Scottish Standard English 1950-re megszilárdította a közéletben betöltött dominanciáját: a kormányzás, az akadémia és a média Dél-Dél-Koreában zajlott, bár gyakran enyhe skótizmussal is bevonultak.

Összefoglalva, a 20. század közepére Skócia nyelvi helyzete a következő volt. A gael nyelv egy kis (és zsugorodik) közösséghez korlátozódott, amely országosan alacsony presztízzsel rendelkezett, de helyi szinten erős kulturális jelentőséggel bírt. A széles skótok életmódban élénk maradtak a mindennapi informális használatban (különösen vidéki területeken, kisvárosokban és munkásosztálybeli városi negyedekben), de formális kontextusokban alulértékeltnek tartották őket. A skót standard angol volt a de facto hivatalos és oktatási nyelv egész Skóciában, főként akcentusban és néhány helyi kifejezésben különbözött az angoltól. Megteremtették a színteret a 20. század végi újjáéledési intézkedések (például a gael nyelvű oktatás és az új skót nyelv képviselője), de ezek a fejlemények túlmutatnak az időnkön. A következő részek a skót, gael és skót angol nyelvi jellemzőinek, valamint dialektusaiknak, hogy tovább szemléltessék fejlődésüket.

A skót nyelv: Nyelvi jellemzők és dialektusok

A skót (néha alacsony földi skót vagy lallán) az óangol északi dialektusából fejlődött ki, amely Délkelet-Skóciában gyökeret vert. Ez külön fejlődött ki attól, ami később a standard angolná vált, így egy jellegzetes nyelvváltozatot eredményezett. A késő középkorra a skót volt a többségi nyelv az Alacsony Vidéki Skóciában, és saját, fejlődő szókinccsel, fonológiával és nyelvtanával rendelkezett.

Szókinccs és külső hatások a skót nyelvben

A skót szókinccsét több befolyási réteg formálta, tükrözve Skócia történelmét és kapcsolatait. A skót nyelv alapvető germán szóképzést osztt meg az angollal, de sok gyakori szó eltér a skót nyelvtől eltérő fejlődés vagy más nyelvekből való kölcsönzés miatt:

- Óangol gyökerek: Sok alapvető skót szó az óangolból származik, de egyedi skót formákat vagy jelentéseket kapott. Például a *gate* (utca), *bairn* (gyermek), *een* (szem, az OE *ēaganból*), *ken* (tudom) és *bonnie* (szép, az OE *bōn-ból*, *boon*, jelentése jó) mindennapi skót kifejezések.
- Óskandináv (norse-skandináv): Viking hatás Észak- és Kelet-Skóciában (valamint északkelet-angliai norvég településeken keresztül) hozzájárult a norvég kölcsönzésekhez. A skót *bairn* "gyermek" szó rokon (és valószínűleg megerősítette) az óskandináv *pajtával*. További példák a *kirk* (templom, az ónorse *kirkja* – bár az óangol *cirice-ből* is), *lig* (lefekni, ON *liggja*), valamint sok halászati és gazdálkodási kifejezés part menti dialektusokban.
- Francia és latin: A késő középkorban a skótok sok szót szívtak magába a normann franciából, majd később a párizsi franciából, köszönhetően az *Auld Alliance* Franciaországgal és a skót udvar francia nyelvének használatának. A skót jogi és adminisztratív szókinccs erősen tartalmaz franciát (pl. *assize*, *avise* for *advise*, *demain* for *estate* stb.). Mindennapi szavak, mint *vacsora*, *vivers* (étel, a francia *vivresből*), *gardyloo!* (egy kiáltás egy kamaredény kiürítése előtt, francia *regardez l'eau* szóból) színes ereklék. A latin hatás az egyházon és az oktatáson keresztül érkezett – például a *liber* (könyv) a skót *liberary* (könyvtár) adta a skót nyelvet régebbi használatban. A 16. századra a skót nyelv külön eltért az északi angoltól, különösen szókinccsben, és sok

francia, holland, latin és gael kölcsönszót vett fel, amelyek nem ismertek a déli angolnak.

- Holland/Flamand nyelv: A középkori és korai újkori kereskedelem az Alacsony-Országokkal hozott némi holland szót. Például a *pogácsa* (a kenyér) a közép-holland *schoonbrood* (finom kenyér) szóból eredhet. A *boom* szó, amely rúdöt vagy gerendát jelent (mint a *boom vitorla*), és a *lopper* (alsóbúvódás) holland eredetű.
- Skót gael: A skótok viszonylag kevesebb szót vettek kölcsön a gaelből, de akik beléptek, gyakran a felföldi kultúrához vagy tájhoz kapcsolódnak. Példák közé tartozik a *klán* (a gael *klannból*, "gyerekek, család"), *glen* (völgy, gael *gleann*), *loch* (tó, gael *tó*), *ceilidh* (társasági összejövetelek zenével, gael *céilidh*), és *whisky* (gael *uisge-beatha*, "az élet vize"). A helynevek jelentős gael örökséget jelentenek a skótokban: sok skót helynév (különösen hegyek, tavak és nyugati városok) angolosított gael nyelvű – például *Ben Nevis* (*Beinn Nibheisből*), *Argyll* (*Earra-Ghàidhealből*).
- Belső fejlődés és szemantikai változások: A skótok is kifejlesztették saját szavaikat vagy megtartották a régebbi angol szavakat, amelyek kihaltak a szabványos nyelvből. Például az *een* (szemek) és a *shoon* (cipő) megőrizték az óangol többes számot (a standard angol ezeket szemek, cipő formátumra reguláristák). A skótok olyan szavakat alkottak, mint az *outwith* (jelentése "kívül", a skót angolban ma is gyakori), valamint olyan kifejezéseket, mint a *gang agley* ("balre menni"), amelyeket Burns is híresen használt.

A 20. századra néhány skót szó bekerült a skót standard angolba, mint köznyelvi kifejezések vagy regionalizmusok (gyakran skótizmusoknak nevezik). Olyan szavakat, mint a *wee* (kicsi), *bonnie* (szép), *bairn* (gyerek), *aye* (igen) és *kirk* (templom), akkor is használhatják a skótok, ha egyébként hagyományos angolt beszélnek. Ezek rejtett skótizmusnak számítanak, ha tudattalanul használják (például a "wee bairn" minden skót számára "kisgyermekként" értelmezhető). A nyílt skótizmusokat szándékosan használják hatás vagy helyi íz érdekében.

A skót nyelv fonológiája (kiejtése)

A skót fonológia saját mintákat fejlesztett ki, amelyek közül néhány megőrizte a középkori jellemzőket, amelyeket a standard angol nem tartott meg. A főbb kiejtési jellemzők a következők:

- Rhoticity: A skót erősen *rhotikus*, vagyis az /r/ hang minden pozícióban hangsúlyos. A hagyományos skót /r/ gyakran egy alveoláris csapás [r] vagy trill [r], amely jellegzetes "görgetett R" hangot ad. Például a *karter* lehet [kart] egy érintett r jelzéssel. Ez az "erős R" a skót angolban is megmarad, bár manapság sok beszélő angolhoz hasonlóbb hozzávetőt [ɹ] használ az oktatásban való beszédben.
- Magánhangzó hossza és minősége: A skót történelmileg más kimenetelű volt a Nagy magánhangzó-elmozdulás során, mint a déli angolban. Például a skót szavak, mint a *house* és *moon* (az idősebb *skót nyelven* *hous*, *mune írásmódon*) *magas hátú [u] hangot tartottak* (gyakran oo betűvel írják a dialektusban: *hoose*, *muin*), míg a déli angolban ezeket diftongizálták (*house* /haus/, *moon* /mu:n/). A skót magánhangzókat Aitken-féle magánhangzóhossz szabálya szabályozza (a skót magánhangzó hossz szabálya), amely bizonyos magánhangzókat hosszú vagy rövidek a fonetikai környezettől függően (például egy magánhangzó jóval a /r/ vagy a zúgós frikatívok előtt van, de a legtöbb mássalhangzó előtt rövid). Ez minimális párokat vagy jellegzetes rímmintákat eredményez a skót költészetben.

- Egyszerűsített diftongok: A skót nyelven általában egyszerűbb vagy "monoftongális" magánhangzók vannak, míg a hagyományos angolban diftongok vannak. Például az angol diftonga /aʊ/ a *about* vagy *house* szóban monoftong lehet [ʌ:] vagy [u:] skót nyelvben (ami úgy hangzik, mint "aboot", "hoose"). Az arcban lévő /ai/ lehet egy hosszú [e:] ("ürülék") a skót dialektusban. Ezeket a különbségeket már a 18. században észrevették—a *Britannica* 1926-ban úgy írta le, hogy a skót "rövidített magánhangzókkal és egyszerűsített diftongokkal" rendelkezik az angolhoz képest.
- Mássalhangzók: A tekerett R mellett a skót megőrzi a zöngőmentes veláris frikatívát (a "ch" a *loch* [lɔx]-ban), amely a gael és az idősebb angolban is jelen van, de a modern RP angolban hiányzik. Ez a hang skót szavakban is megjelenik, mint például a *nicht* (éjszaka) és a *dreich* (szivárgó/komor). Ez annyira jellegzetes, hogy még a skót angol beszélők is gyakran ejtik a *loch* szót /x/-vel. Emellett a skótok hagyományosan nem aspirálták a /p, t, k/ hangokat olyan erősen, mint az angol, így a skót *pit* inkább úgy hangzik, mint [pit] (beszívás nélkül), míg az angolban [phɪt] lehet. A "wh" hang /ɹ/ (mint a *bálna*, amely) eltér a skót /w/-től, tehát *boszorkány*, és *nem* homofón (sok skót *kiejti a /ɹ/ szóval* , mint például [mɪtʃ]). Az idősebb skótok számára is voltak olyan mássalhangzó halmazok, amelyeket angolul egyszerűsítettek, például *nicht* az éjszakára, *bricht* a világos (-cht [x]).
- Prosódia: A skót dialektusoknak gyakran van egy jellegzetes intonációja és hangsúlymintájuk. Néhálynak olyan hangja van , amely a kelta substratum hatását vagy egyszerűen helyi evolúciót tükrözheti. Például egy igen-nem kérdés skót nyelven csökkenő intonációval végződik (ellentétben a standard angol emelkedő kérdéshangjával).

Nyelvtan és szintaxis a skót nyelven

Nyelvtani szempontból a skót sok tekintetben hasonlít az angolra, de vannak egyedi vagy konzervatív vonásai:

- Névmások: A skótok történelmileg a "thou/thee"-t informális második személyű egyes számként használták (mint az archaikus angol *thou*), de a legtöbb modern dialektusban ez eltűnt vagy csak bizonyos meghatározott kifejezésekben vagy vidéki beszédben maradt fenn. Ehelyett a "you" szót egyszerre használják az egyes és többes számban, de a skót gyakran hozzáadja a "yous" vagy "youse" szót többes számban (hasonlóan a *ti-ekhez* vagy a *ti társasághoz*). Példa: "*Whit are youse daein?*" ("Mit csináltok mindannyian?").
- Igék: A skót megőrzi, néhány erős (szabálytalan) igeformát, amelyek eltérnek a hagyományos angoltól. Például a *to go múlt* idejét gyakran gaed (nem a menni), *a to see can be see/seen* (a skótok azt mondhatják, hogy "*I saw him*" mert *I saw him* – ez a használat néhány dialektusban fennmaradt). A jelen idejű idejű idejű gyakran *-in* (nem ejtődnek "g"-vel), *-in'* betűvel végződik. A *mellékszereplő "to be"* gyakran használatos a jelen progresszív számára, míg a standard angol a "to have just done" vagy egyszerű present kifejezést használhat: például a skót "*I'm wanting a drink*" azt jelenti, hogy "*I want a drink*", és a "*she's need help*" a "*she needs help*" (*she needs help*). Ez elfogadható a skót szintaxisban, míg a standard angolban ezeket az igéket nem folytonosnak tekinti.
- Tagadás: A skót nyelvnek van egy különleges módja a negatívok kialakításának. Míg a standard angolban *a not* vagy a *-n't* rövidítés, a skót gyakran használja a "*nae*" vagy "*no*" részecske. Például: "*Nem tudtam*" (Nem tudtam), "*Nem jön*" (Nem jön). A skótok súlyozáshoz (negatív egyhangúság) halmozhatnak negatívokat, például "*I never got none*" – ami angolul nem szabványosnak, de skót nyelven normálisnak számít.

- Relatív névmás: Az idősebb skótok gyakran használták az "at" névmást relatív névmásként (míg az angolban *that/which/who* szót használ). Például: "*a férfi a cam yestre'en-n*" ("az ember, aki tegnap este jött"). Ez a használat elhalványult, de dialektusban megmaradt.
- Szintaxis és szórend: Általában hasonló az angol SVO (alany-ige-tárgy) sorrendhez. Ugyanakkor a skótok (különösen történelmileg is) néha előnyben részesítették az inverziót bizonyos konstrukciókban. Például: "*Gone were they*" a "*They were gone*" helyett, vagy "*Never a fine day saw I*" az empatikus kifejezések esetében – bár ilyen szerkezetek az idősebb angolban is megtalálhatók. Néhány skót dialektusban gael hatású szintaxis van, különösen a Hebrid-szigeteken vagy a két nyelvűek körében (például "*Te vazy az okos, valóban*" visszhangzik a gael hangsúlyozott szerkezet).

Összességében a modern skót nyelvtan érthető az angol beszélők számára, de a ragozás, a tagadás és az idiomatikus használat eltérései különálló rendszerként határozzák meg. Ezek a jellemzők a korábbi skótok esetében még hangsúlyosabbak voltak; ma, évszázadokon át tartó kapcsolat miatt, sok skót beszélő szabadon keveri a skót nyelvet és a standard angol formákat (ezt a jelenséget kódkeverésnek vagy a széles skót és skót angol közötti kontinuumnak nevezik).

Dialektusok sokszínűsége a skót nyelven belül

A skót nem monolitikus; A dialektus spektrumot alkotja régiók és társadalmi csoportok között. Hagyományosan a skót dialektusokat négy vagy öt nagy régióba sorolják:

- Szigeti skótok: Orkney és Shetland dialektusai, amelyekhez erős norv (ónorn) hatás van. Ezek a dialektusok sok norvég eredetű kifejezést és jellegzetes, éneklő intonációt őriznek meg. Például a shetlandi nyelvben olyan szavak vannak, mint *a böd* (kivetés), *voar* (tavasz), és a *du* szót használja rád.
- Északi skót: az északkeleti szárazföldön beszélnek (pl. Caithness, Moray, Aberdeenshire). Egy ismert fajta a dór (Aberdeen és a Shire környékén). A dór skót szókinccsel jellegzetes (pl. *quine* lány, *loon* fiú helyett) és gazdag magánhangzórendszerrel rendelkezik. Gyakran megőrzi a régebbi skót formákat, és büszkén tartják a helyi identitás jelképeként.
- Közép-skóciák: tovább osztva Kelet-Középre (Edinburgh, Fife, Lothians környékén) és Nyugat-Közép-területekre (Glasgow, Lanarkshire, Ayrshire). A középskót közé tartozik a glasgow skót (glaswegi) nyelv, városi szlengével és az ír angol hatásaival (az ír bevándorlás miatt). Az Edinburgh környékének skót nyelvét néha valamivel közelebb tartják a hagyományos angolhoz (Edinburgh-ban ma már vannak nem rhotikusan beszélők, ellentétben a vidéki területeken). A középskót sok Burns-verset adott nekünk (Burns egy Ayrshire-i Nyugat-Közép-Skót dialektusban írt).
- Déli skót: beszélik a Skót Határvidéken és Dumfries/Galloway-ben. Ez a dialektus hasonló vonásokat mutat az északi angol nyelvjárással a határon túl. A határvidéken hallani lehet, hogy "ay" mindig is szól, míg a régebbi "thoo" névmás hosszabb ideig maradt. Zenei hangulata is van, amelyet néha a cumbriai dialektusból vagy a cumbri minták maradék nyomaiból árulnak.
- Ulster skótok: Bár nem Skóciában vannak, érdemes megjegyezni, hogy a 17. században a skót nyelvű telepesek Ulsterbe (Észak-Írország) költöztek, magukkal hozva a skót nyelvet. Az ulsteri skótok (más néven Ullanok) olyan fajtaként fejlődtek ki, amely szorosan hasonlított az alacsonyabb szintű skótokhoz, bár kiejtésében a hiberno-angol befolyásolta őket. Ma is fennmarad Antrim megyében, Down megyében, stb., és a legtöbb nyelvi jellemzőt osztja meg skót unokatestvéreivel.

A skót dialektusok közötti különbségek inkább kiejtésben és szókincsben jelennek meg, mint a nyelvtanban. Például a *ház* szó: a határvidéken úgy hangzani, mint [hʉ:s] (hooose), Glasgownban [hʌʊs] (ház, schwa-val), dórikban [hüüs] (előlöli [y] magánhangzóval), stb. A szavak is változhatnak: a *gyermek a legtöbb skótban gyermek, de Fife-ban mondhatjuk a "wean"* (a *kis betűből*). A *small* szó Shetlandon "peerie" lehet, egyes területeken "smatchit", bár a "wee" általánosan érthető. Ez a változatosság megnehezítette egyetlen szabványosított skót kialakítását. A 20. századi reneszánsz idején MacDiarmid "szintetikus skótjai" minden régióból próbáltak válogatni, hogy egy pan-skót irodalmi nyelvet alkossanak.

Helyesírásban a skót nyelvnek nincs rögzített szabványos helyesírása a modern időkben, és a szerzők gyakran úgy írják a dialektust, ahogy hangzik. Voltak szótárak (pl. *Scots Dialect Dictionary*) és stílusútmutatók, de központi tekintély nincs. A középskót (1600 előtt) hivatalos dokumentumokban viszonylag egységes helyesírással bírt, olyan konvenciókat használva, mint a *quh-* /w/ (pl. *quhen* a mikor), *-is* vagy *-ys* többes szám befejezése (pl. *horis* a lovakra), valamint *y* vagy *þ* a "th" (pl. *yt erre*). Az angolosítás után a skót írott nyelv többnyire átadja a szokásos angol helyesírást, csak szelektív dialektus jelölésekkel. Mostanában néhány író és szervezet megpróbálja szabályozni a skót helyesírást az oktatás érdekében (például a hosszú /e/ hanghoz az ⟨ae⟩ használatával, a kőhez *so stane*, a ⟨oo⟩ /u/ esetén, *so hoose-val*). De a használat még nem következetes minden skót kiadványban.

Összefoglalva, a skót a 20. század közepétől gazdag dialektusbeli nyelv, amely erősen gyökerezik a szóbeli hagyományban. Fejlődését bizonyos szempontból a hivatalos státusz elvesztése és az angolhoz való közeledés jellemezte, de a beszélt formában kitartó és jellegzetes identitás is jellemezte. Olyan kulcsfontosságú jellemzők, mint a tekerett *r* betű, az egyedi szókincs és az idiomatikus kifejezések adják a Scotsnak az egyértelmű jellegét.

Skót gael: Nyelvi jellemzők és dialektusok

A skót gael (Gàidhlig), az ír és manx gael testvére, fejlődési múlttal és szerkezettel rendelkezik, amely jelentősen eltér a skót és angol nyelvtől. Az óír nyelvből származik, amelyet több mint 1500 évvel ezelőtt telepítettek, és bár az ír ősi kelta gyökereket osztozodom, a késő középkorra eléggé eltávolodott ahhoz, hogy különálló nyelv legyen. A 20. század közepére a skót gael harcolt a túlélésért, de nyelvi öröksége gazdag maradt.

A gael nyelvi fejlődés és szókincs

A skót gael a közép-ír nyelvből fejlődött ki (ez az ír és a gael skócia általános irodalmi nyelve volt egészen a 13–14. századig). Évszázadokon át a gael Skóciában és Írországban közös írásos szabványt használtak (gyakran klasszikus gael néven). Csak a 18–19. században szabványosította a skót gael írását tisztán skót formákra.

A gael fejlődésének kulcsfontosságú pontjai:

- Korai hatások: Ahogy a gael elterjedt a skót fennsíkon és szigeteken, némi pikti szókincs is magába szívott (bár a pikti szó kevésbé), valamint több óskandináv kölcsönszót a viking kapcsolatok miatt. A norvég hatás tengerparti értelemben is látható (pl. *sgeir* "skerry/kő" az ON-i *skerþ*-ből; *garr* "yard/enclosure" valószínűleg az ON *garðr*-tól). A Hebridák, amelyek korábban norvég uralom alatt álltak, norvég eredetű szavakat adtak a helyi gael nyelvbe. A helynevek, mint a *Sgiorthan* (Skye az ON *skye*-

ből a felhő) vagy az Uibhist (Uist, az ON-ból *yst*, a nyugat) tükrözik ezt a kapcsolatot. A gael is latinból vett át, főként a korai kereszténység révén (például a *sagart* "pap" a latin *sacerdosból*, *eaglais* "church" az *ecclesia-ból*).

- Belső változás: A gael hangrendszere tipikus goideli átalakulásokon ment keresztül: például az eredeti *p*- elvesztése (az ír és gael nyelvben nincs anyanyelvi *p* hang, kivéve a kölcsönzéseket), valamint a lenition kialakulása (a mássalhangzók lágyulása, amelyet írásban *h* hozzáadással jeleznek, pl. *cat* vs. *chad*). Idővel a gael nyelv hosszabb ideig tartott fenn egy összetett főnévi kiírásrendszert (ragadozón keresztül), bár a modern gael nyelvben a kiírás főszereplő alakját főként lenition vagy magánhangzó változtatások formájában látják, nem pedig különálló befejezésekben (kivéve néhány formában a genitívet).
- Szókincs bővítése: A modern időkben a gael nyelv széles körben merített angolból technológiai és modern fogalmakhoz, ahogy sok kisebbségi nyelv is. Olyan szavakat, mint a *telebhisean* (televízió), *trèana* (vonat), *bús* (busz) vagy telefon (telefon, bár gyakran *fòn* is használatos) az angolból kerültek át vagy átdolgozták. Korábban a gael a skót/angolból vett át jogi és kormányzati kifejezéseket a kétnyelvű interakció időszakában. Érdekes módon néhány gael szó bekerült angolba (a skót nyelven keresztül), ahogy korábban említettük (pl. *clan*, *loch*, *bog*, *galore* [*a gu leòr-ból*, elég]).

A gael szótárban sok archaikus kelta elem megőriz, amelyeknek angolban nincs közvetlen megfelelője, és kulturális fogalmakat tükröznek: például *dùthchas* (örökség/ösi kapcsolat a földdel), *ceilidh* (társas látogatás meséléssel és zenével), *sgian-dubh* (a kis tör a felföldi ruhában, szó szerint "fekete kés"). Az ilyen kifejezések betekintést nyújtanak a gael világnézetbe, és gyakran lefordíthatatlanok voltak, csak magyarázatok révén.

A gael fonológiája

A skót gael fonológiát egy olyan rendszer jellemezi, amely nagyon eltér az angoltól, széles és vékony mássalhangzó megkülönböztetéssel és bizonyos magánhangzó tulajdonságokkal:

- Mássalhangzók – széles és vékony: A gael mássalhangzóknak két osztálya van: *széles* (*velarizált*) és *vékony* (*palatalizált*), attól függően, hogy szomszédosak-e a hátsó vagy elülső magánhangzókkal. Ez valamennyire hasonlít az orosz "puha" és "kemény" mássalhangzókra. Például a gael *b* a *balg* (zsák) kifejezésben széles [b̥], míg a *beag* (kicsi) kifejezésben karcsú [bj]. Ez a gael nyelvnek jelentősen más hangot ad – sok mássalhangzót palalális (y-szerű) vagy veláris csavarodással ejtik ki. Az angol füleknek a karcsú *t*, *d* szinte *tch*, *dj* hangzású. Ez a jellemző az óír nyelvből származik, és mind ír, mind gael nyelven megőrződött.
- Magánhangzók: A gael nyelvben gazdag magánhangzókészlet van, beleértve a hosszú és rövid párokat, valamint számos diftongot. A hangsúly általában egy szó első szótagján van. Néhány dialektusban (például Lewis) történelmileg volt hangmagassági akcentusrendszerük (egyesekek úgy vélik, hogy hasonlóan a svéd vagy norvég hangsúlyhoz), bár ez finom. A gael egyik jellemzője a magánhangzó minősége, amely a környező mássalhangzók széles/vékony státuszát jelzi – ezért a helyesírás sok néma magánhangzót használ a kiejtés kontextusának megmutatására.
- Lenition (aspiráció): A gael nyelven kezdeti mássalhangzós mutációk jelentkeznek. A leggyakoribb a lenition (történelmileg egy lélegzet *h*-hang hozzáadása), amely lágyítja a mássalhangzókat, és gyakran megváltoztatja a hangjukat: például macska [*khat*] vs. a chat [*ə xat*] (a macska – macska lenites a cikkelő után a "the", chat-t ejtve /x/-vel). Ez a hízítés, amelyet helyírásban egy hozzáadott 'h'-vel jelöl (pl. *mo chù* "kutyám", a

cù-ból), egy integrált fonológiai folyamat, amely a nyelvtani kódolást is magában foglalja (birtoklás, múlt idő stb.). Az angolban nincs semmi hasonló, ami miatt a gael nyelv nagyon idegennek tűnt az angol beszélők számára.

- Jelentős mássalhangzások: A gael nyelvben vannak veláris frikatívok [x], mint a *loch*, és annak zöngös megfelelője [ɣ] (mint a *gh* a *dhà* "kettő" szóban). Van benne [ʃ] (sh) és [tʃ]/[dʒ] is (ahogy a *dearg* "vörös" = [dʒɛrag] egyes dialektusokban szerepel). Az *mh* vagy *bh* betű gyakran [v] vagy [w] (pl. *mo bhàta* "a hajóm" = [mo VATə]). A gael *l*, *n*, *r* alakok széles és karcsú formákkal rendelkeznek, amelyek egészen másképp hangzanak; a karcsú *l* olyan, mint [ʎ] (valamennyire az olasz *gl* in *gli*-hez), a széles *l* pedig [ɭ] (sötét l, mint az angol *ball*, de néhány dialektusban még velarizáltabb, néha a Lochaber-félektásban közelíti a [w]-t). A karcsú *r* lehet trillált [rj] vagy akár [rj], míg a széles *r* lehet csúszás, tapping [r], vagy bizonyos esetekben uvuláris hang egyes dialektusokban.

Összességében a gael nagyon hangzik és "nem angolnak". Az angol beszélők gyakran először észreveszik a tekerett *r* betűt (a dialektusokban), a *ch* [x] hangot, valamint a hangsaz néha hommás minőségét a lenition vagy palatalizáció miatt. A 20. század közepére a legtöbb gael beszélő kétnyelvű angolul is beszélt, és az akcentusban is befolyásolták a némi hatást – a Highland angol akcentusokat a gael fonológia befolyásolta (ami a jól ismert Highland akcentust eredményezte: egyértelműen rhotikus, néha nem beszívott hangok és bizonyos intonációs minták), míg a gael viszont angol hatást kapott a ritmusban és akár a kölcsönszavak kiejtésében is.

A gael nyelvtana és szintaxisa

A skót gael egy VSO nyelv (ige-alany-tárgy), ami alapvető különbség az angol SVO rendjétől. Egy egyszerű mondat, mint például "Az ember látta a kutyát" gael nyelven: "*Chunnaic an duine an cù*", szó szerint "Láttam az embert, a kutyát", az ige először. A gael nyelvtan néhány jellemzője:

- Kezdeti mutációk: Ahogy említettük, a nyelvtani feltételek miatt egy szó első mássalhangzója megváltozik (lenit vagy bizonyos esetekben t-előtag). Ez a nemhez kötődik (a gaelben férfias és női főnevek vannak), az esethez és a szintaxishoz. Például egy női főnév egy ("the") lenites után: *balach* (fiú) -> *a' bhalach* (a fiú), *caileag* (lány) -> *a' chaileag* (a lány).
- Főnevek és esetek: A gael nyelv megőrizte a négy iket (névszamos, vogató, genitív, datív) formákban, bár a 20. század közepére az áverésjelölést leegyszerűsítették az ógaelből. A genitív eset gyakran magánhangzók változtatásokat vagy befejezések hozzáadását jelenti, különösen a fosszilizált kifejezésekben. A többes szám különböző módokon alakul ki (gyakran olyan zárttagként, mint például -an, -ean vagy belső magánhangzó változás).
- Ige rángazás: A gael igék az idő és a hangulat kifejezésére konjugálnak, de nem a személyre (nincs más befejezés az "én, te, ő" kifejezésre – az almay névmás működik). Vannak analitikus formák (segédjellel) és szintetikus a régebbi használatban, de a modern gael esetében a személyes szenek főként a hagyományos irodalomban vagy bizonyos fix kifejezésekben fennmaradtak (például a "to be" *bha* múlt ideje nem változik, de a régebbi "me voltunk" formák köznyelven kitűntek). A tagadás úgy történik, hogy a *cha(n)* szót hozzáadjuk a jelenben/múltban az ige előre (leniting), vagy *a cha do* egy múltbeli ige előtt, stb. például: *tha* (is) -> *chan eil* (nem van), *chunnaic* (lát) -> *cha do chunnaic* (nem láttam).

- Névmások és előszó névmások: Jellegzetes gael jellemzője, hogy az előszók és névmások összefonódnak, így egyetlen szó jön létre. Például *le* (vele) + *mi* (én) -> *leam* ("velem"); *ann* (in) + *iad* (ők) -> *annta* ("bennük"). Ez olyan formákhoz vezet, mint *a domh* (számomra), *riut* (hozzád/veled), stb. Ez fontos jellemző, mert a gael gyakran használja ezeket az igék helyett, mint a "birtok" vagy más kifejezések. A "*Macska agam*" szó szerint "Macska nálam" azt jelenti, hogy "Van egy macskám." Itt *az agam* *az ag* (at) + *mi* (én) *az ag + am* lenitálása.
- Szórend és hangsúly: A gael gyakran előre helyezi a tárgyakat vagy predikátumokat a hangsúlyhoz, olyan struktúrákat használva, mint *az 'S e X a th'* ann ("Az X van benne", ami azt jelenti, hogy "X az egy/dolog, amely..." – egy hasított mondat). Például *'S e mise an tidsear* = "Én vagyok a tanító" (hangsúlyozva, szó szerint "Én vagyok a tanító").
- Progresszív aspektus: A gael nyelv egy perifrastikus formát használ a folyamatos cselekvésre: *tha mi a' dèanamh* = "Teszek" (szó szerint: "Teszek"). Ez a "*bi ... az a' VN*" szerkezet hasonló az angol folytonoshoz, de egy igit tartalmazó főnévvel van felépítve.

A szintaxis tehát egészen eltér az angoltól, ami történelmileg megnehezítette az angol beszélők számára a gael tanulását, és fordítva. Azonban a kétnyelvű gael beszélők gyakran átvittek némi gael szintaxist az angoljukba (a Highland angol olyan jellemzőkkel járhat, mint például *az "I'm after doing X"* kifejezés azt jelzi, hogy *most csináltam X-et*, ami ír gael hatás, vagy a "*Will I do X?*" ami azt jelenti: *Csináljam X-et?*).

A 20. század közepére a gael még nagyrészt nem volt írva a mindennapi használatban (a legtöbb gael beszélő anyanyelvi beszélő volt, otthon tanulta meg, és az iskolában angolul olvasni/írni tanult, nem gaelül). Akik igen, gael nyelvet írtak, egy szabványosított helyesírást követtek, amely már a 19. század óta érvényes (kisebb reformokkal). Egy 1981-es helyesírási reform (a mi korszakunk után) később néhány néma betűt egyszerűsített, de a középszázad közepén a gael írásmód még mindig meglehetősen konzervatívnak tűnt (pl. *oidhche* "éjszaka", nagyjából [i-che]-t ejtve). A bonyolultság ellenére a gael beszélők természetesen navigáltak ezekben az épületekben, és a nyelv továbbra is a gazdag szóbeli mesemésélés, költészet és dal eszköze maradt, megőrizve Skócia ősi kelta örökségének nagy részét.

A skót gael dialektusai

A skót gael nyelv dialektusbeli változatossága viszonylag enyhe a skótokhoz képest, különösen mivel a gael földrajzi területe a 20. századra korlátozott volt. Minden skót gael dialektusa kölcsönösen érthető, főként kiejtésben és bizonyos szókincsben különböznek. Ugyanakkor vannak jelentős dialektuscsoportok:

- Nyugati, északi és középi: Néha a dialektusokat szigetecsoportok vagy régiók szerint csoportosítják. Külső Hebridák gael nyelve (pl. Lewis, Harris, Uist, Barra) kontra Skye és Nyugat-Fennsík kontra Kelet-Highland (ma már többnyire kihalt). A Külső Hebrid-szigetek dialektusai alkotják a modern gael nyelv magját. A Lewis gael például *a karcsú r* lágyabb vagy *th hangjáról* ismert (Lewis gyakran ejti a karcsú r-t, mint [ð] – egy zúgott th), és történelmileg kéthangú rendszerről van szó. Skye és a szárazföldi Highland gael nyelvnek megvannak a saját akcentusi árnyalatai.
- Az argyll és Perthshire gael nyelve nagyrészt kihalt a 19. században, de a feljegyzések szerint némi szókincsük és az archaikus formák megtartása eltért rajtuk. Az East Sutherland gael, amely a 20. század elejéig fennmaradt, érdekes módon megőrizett néhány régebbi jellemzőt (például bizonyos mássalhangzók elkerülését), amelyeket a

nyugati dialektusok elveszítettek. A keleti megyék dialektusai elszigeteltebbek voltak, és gyakran *archaikusabbnak tartották őket*.

- Galwegi (Galloway) gael és ayrshire-i gael: Ezek déli dialektusok voltak, amelyek a 18. századra kihaltak. Az utolsó zseb valószínűleg Carrick (Ayrshire) környékén lehetett egy Barr nevű faluban, ahol a gael valószínűleg a tizennyolcadik századig fennmaradt. Részleteikről kevés dokumentált, de feltehetően hasonlítottak a Highland gael nyelvhez, talán a környező skótok hatásával.
- Manx és ír viszony: A skót gael dialektusok történelmileg kontinuumot alkottak a ma már kihalt ír gael dialektusokkal Donegal megyében, valamint a Man-szigeten lévő manx gael dialektusokkal. Egészen a 20. század közepéig anyanyelvi beszélők voltak a Mull of Kintyre-nél, Rathlin-szigeten (Észak-Írország), valamint Donegalban, akik beszédük áthidalta a skót és ír gaeleket. Ezekben a peremekben nem volt éles határvonal a "skót" és az "ír" gael között – helyette létezett egy dialektuslánc, ami azt jelenti, hogy egy Lewis-i és egy donegali féduális beszélő nehézségekkel küzdhetett, de a köztes dialektusok összekapcsolták őket. A 20. század közepére ezek a összekötő dialektusok eltűntek, megerősítve a különbséget a modern ír és a skót gael között. A manx, amely talán a 13. században eltávolodott a korai skót gael nyelvtől, 1974-ben kihalt utolsó anyanyelvi beszélőjével (bár az újjáéledési kísérletek folyamatban vannak).

A 20. század közepén Skóciában a megmaradt gael közösségekben a dialektusbeli különbségek főként kiejtésben és kifejezésmódban voltak. Például a "*kicsi*" szó: A Lewis-beszélők gyakran mondtak, *hogy beag* [beg], míg Skye-n inkább [bjak]-nak hangzik a szélesebb magánhangzó miatt. A gyakori szavaknak lehetnek regionális változatai: *miarach* vs *maiseach* a "gyönyörű" kifejezést jelent különböző szigeteken, stb. A gael Biblia és az oktatás (amennyiben a gael nyelvet tanították vagy használták az egyházban) hozzájárult bizonyos mértékig a nyelv szabványosításához. A gael nyelvű rádióadások (amelyek a BBC-nél az 1940-es évek környékén kezdődtek) szintén megismertették a hallgatókat egy szabványosabb vagy vegyes dialektussal.

A gael helyesírás minden dialektusban egységes maradt, ami néha azt jelentette, hogy a helyesírás inkább az egyik dialektusban hangzásnak felelt meg, mint a másiknak. Például az *aimhreit* (baj) *karcsú mh* egyes dialektusokban [avəɾɛft]-t, máskor [əivɾətʃ], de ugyanúgy írják.

Összefoglalva, a skót gael dialektusok, bár változatosságot mutattak akcentusban és bizonyos használatokban, nem váltak egymásra érthetetlen formákba. A gael nyelvű terület összehúzódása a 19–20. században azt jelentette, hogy a 20. század közepére a Nyugati-szigetek dialektusai gyakorlatilag a nyelv zászlóvivőivé váltak. A tudósok és műsorszolgáltatók általában a hebrid gael nyelvből származtak vagy használtak referenciaként. Ennek eredményeként az úgynevezett "standard skót gael" (amelyet oktatásban és médiában használnak), szorosan összhangban áll például a South Uist vagy Lewis kiejtésével. Fontos az, hogy minden gael dialektus osztotta a fent leírt nyelvtani szerkezetet, ami összefogó tulajdonság, amely megkülönbözteti őket a skót vagy angoltól.

Skót standard angol: Megjelenés és jellemzők

A 20. század közepére a skót standard angol (SSE) szilárdan megalapozott Skócia hivatalos nyelveként. Az SSE lényegében a Skóciában írt és beszélt angol nyelv szabványa, akcentusában és némi szókincsében a skót nyelv befolyásolta, de nagyrészt megfelel a brit angol nyelvtanának és helyesírásának. A fejlődése a 18. század és az utána is a skót elit áttért az angol presztízs nyelv használatára.

Az SSE eredete és fejlődése

Ahogy korábban említettük, az angol unió után a művelt skótok egyre inkább átvették a szabványos angol írásban és a hivatalos beszédben. 1750–1800-ra Skóciában a legtöbb hivatalos diskurzus – egyetemeken, bíróságokon, kormányzaton és udvarias társaságban – angolul zajlott (bár gyakran skót akcentussal). Ez szült skót standard angol kialakulásához, amelyet néha "Király angoljaként skót hanggal" neveznek. A korábbi skót nyelvvel ellentétben az SSE sosem volt külön nyelv, hanem inkább az angol változata.

Az SSE megalakulásának fontos elemei:

- **Kiejtés:** Az SSE beszélők megtartották bizonyos skót kiejtéseit, míg másokat a dél-angol normákhoz igazítottak. Például az SSE általában *rhotikus* maradt (az R-eket ejtve), még akkor is, amikor Angliában a Received Pronunciation nem rhoticus lett. Így például a *farm*, *card* szavakat az SSE-ben hallható /r/ hanggal ejtjük. Azonban a nagyon széles skót jegyeket visszafogva lehet; egy felsőosztálybeli skót 1900-ban nem feltétlenül trill R-t olyan erősen, mint egy vidéki skót, inkább "angolosabb" [ɹ] vagy enyhe tap-ot [ɾ] használ a dobás helyett. A 20. század közepére néhány városi középosztálybeli skót (különösen Edinburgh-ban) angol hatás alatt még nem rhotikus akcentust is átvett, de ez viszonylag ritka és megbélyegzett volt Skóciában.
- **Magánhangzók:** Az SSE magánhangzó minősége a skót és a déli brit angol között mozog. Sok SSE beszélő fenntartja a skót különbséget a *pool* és *pull* (két különböző /u/ hang), vagy a *cot* és *caught* (Angliában gyakran homofón, de az SSE között lehet [ɔ] és [ɒ]). Az SSE nem ment át a *déli angol trap-bath* felosztásán – vagyis a skótok általában rövid /a/ betűvel ejtik ki a "bath" szót (mint "math"), nem pedig a dél-angliai széles /ɑ:/ ("bahth") betűvel. Ezek a kis különbségek a skót kiejtést jelzik. Emellett az SSE gyakran felismeri a /ɪ/ (mint a *tű*) egy kicsit nyitottabb, néhány hangszórónál szinte [ɛ], amit néha skót [ɪ] magánhangzónak is neveznek.
- **Mássalhangzók:** Az SSE tartalmaz néhány mássalhangzós megkülönböztetést, amelyek más angol dialektusokból hiányoznak. Például az SSE beszélők gyakran megkülönböztetik a *wh* és *w* (ahogy említettük, *melyik* [mɪtʃ] vs *witch* [wɪtʃ]). A /x/ hang, mint a *loch*, a művelt skótok repertoárjának része; még ha nem is használják a mindennapi angol szavakban, gyakori az angolban használt tulajdonnevekben és gael szavakban. A tanárok még kifejezetten megtanítják a nem skótokat, hogyan kell mondani a *ch* in *loch* betűt. Egy másik jellemző: a glottal stop [ʔ] néhány helyen a /t/ helyett, ami a skót beszéd egyik jellemzője, amely áterjedt a városi SKE-be (például a skót beszélő azt mondhatja, hogy *bu'er* a vaj). A század közepére ez még mindig informális vagy alacsony színvonalú beszédben volt ismert, de a hétköznapi skót angolban elterjedt, olyannyira, hogy például a glasgow-i beszéd azonosító jellemzője lett.
- **Nyelvtan:** A nyelvtanban az SSE összhangban van a szokásos angollal. Ugyanakkor bizonyos skótizmusok továbbra is fennállnak. Egy példa erre a "shall" és a "will" használata. Az angolban a hagyományos nyelvtan azt mondja, hogy *i/we shall she, you/he will* for simple future, de a skótok hagyományosan csak az *akaratot* használják minden személyre (pl. "I will be late" normális, a "I shall be late" Skóciában túl formálisnak vagy érintettnek hangzan). Egy másik finom különbség: a skótok használják a "ugye?" ritkán; ehelyett a "amn't i?" létezik skót angolban (rövidítve *am not i*). Bár az "amn't" nem szabványos az írott angolban, Skóciában gyakori köznyelvi használat (pl. "I'm right, amn't i?") – bár sok skót megtanulja elkerülni a formális írásban, mivel a hagyományos nyelvtankönyvekben nem fogadják el.

- Lexicon (skótizmusok): Az SSE magában foglalja bizonyos jogi, oktatási és kulturális fogalmak skót szókincsét, amelyek eltérnek Angliától. Például *"advocate"* (az ügyvéd ekvivival), *"procurator fiscal"* (közügyész), *"sheriff"* (bíró a skót jogban), *"kirk"* (egyházi, költői vagy informális), *"hogmanay"* (szilveszteri este). Ezek a kifejezések Skóciában szabványosak. Vannak mindennapi szavak is: *messages* (élelmiszer, mint "to do the messages"), *piece* (szendvics vagy nassolnivaló, pl. "a jam piece"), *a doubt a suspect* ("I doubt it'll rain", jelentése "I suspect it will rain" – egy régimódi angol használat, amely Skóciában megőriződött). Sok ilyen skót szót tudattalanul használnak a skótok – ezek a rejtett skótizmusok. A nyilvánvalóbb szavak például skót idiómát vagy közmondást használnak, miközben angolul beszélnek hatás érdekében.
- Írásmód: Az SSE írásban a szokásos angol helyesírást használja. Csak idézett dialektusban vagy különleges körülmények között jelennek meg a skót dialektus helyesírás. Így egy skót újság 1950-ben gyakorlatilag megegyezik bármely brit újsághoz – a skót kontextust csak nagynévben vagy konkrét kifejezésekben (például *egy ceilidh*, *egy loch* vagy egy politikus *választókerületi rendelője* említése) tűnik észre.

Az SSE és a skótok kapcsolatának szemléltetésére: vegyük figyelembe a széles skót *mondatot*: *"Ah'm no gaun tae the kirk the kirk the morn"*. A skót standard angolban ez azt jelentené: *"Holnap nem megyek templomba."* Nyelvtani és helyesírás szempontjából szabványos, de egy skót beszélő még mindig skót módon ejthetheti (*"Ahm not goin tae church the morra"*), és talán tudattalanul is használhatja a *"kirk"* szót a *"church"* helyett. Így a SSE és a skót közötti határ gyakran gradiens a beszédben.

A 20. század közepére a legtöbb képzett skót kétdialektusú volt – hivatalos célokra "helyesen beszélhettek" dél-déli-leg, és barátokkal és családdal együtt tudtak skót nyelven beszélni. A nyelvészek ezt egy posztkreol kontinuumként vagy egyszerűen dialektus kontinuumként írják le, amelynek egyik végén az SSE (formális, szabványos), a másik végén a széles skót (informális, helyi). A skót standard angol maga legitim angol változatként ismert, és kölcsönösen érthető más angol formákkal. Valójában a látogatók inkább észreveszik az akcentust.

A skót angol fonológiában érdekes jellemző, amit a megfigyelők észrevehetnek, hogy egyes városi akcentusokban (különösen Glasgow-ban) a kijelentések felfelé emelő hangsúlya van, ami egyfajta magas emelő terminál, amely akár egy kérdés intonációjának is hangzani. Ez talán egy későbbi 20. századi újítás, vagy ausztrál/észak-amerikai hatások erősítették – vitatott erről. De hagyományosan a skót kijelentések mély intonációval rendelkeznek, mint az RP.

A Highlanden azok, akik második nyelvként tanulták meg az angolt, néha gael mintákat is átvittek, ami a Highland angolhoz vezetett, amely lexikailag és nyelvtani szempontból kissé eltérhet. Például az idősebb generációs Highland beszélők azt mondhatják: *"I'm after hear that song"*, ami azt jelenti, hogy "Épp most hallottam azt a dalt", ami egy gael tökéletes szerkezetet tükröz; vagy progresszív kifejezést használhat, ahol a hagyományos angol nem (például *"She's knows the place well"* (például *"She's knows the place well"*, mert *She knows the place well*). A 20. század közepére ezek a jellemzők egyre fogyóbbá váltak, mivel az oktatás szabványosította az angol használatát, de a felföldi akcentus továbbra is megkülönböztetett maradt.

Összefoglalva, 1950-re a skót standard angol szinte egyetemes formális kommunikációs eszköz lett Skóciában. Évszázadokon át tartó kapcsolattartás és a dél-angol normák tudatos átvétele révén fejlődött ki, de megőrizte a skót ízt. Úgy is gondolhatjuk, hogy angol skót akcentussal és

helyi szókinccsel beszél. Az SSE és a skót és gael együttélése Skóciában egyedi, többnyelvű szövetet teremtett: sok skót passzív tudással rendelkezett a skót szavakról, még ha nem is használták a széles dialektust, és még néhány gael szó (mint például *glen*, *loch*, *strath*) is ismert a nem gael beszélők számára a skót identitás részeként.

Szociolingvistikai kontextus és kölcsönhatások

A skót történelem során a nyelv több volt, mint kommunikációs eszköz – összefonódott a politikával, az identitással és a társadalmi osztályral. A szociolingvistikai kontextus megértése egészen a 20. század közepéig kulcsfontosságú ahhoz, hogy lássuk, hogyan működött kölcsönhatásban a gael, a skót és az angol, és milyen presztízst hordoztak.

Nyelvi presztízis és hozzáállások

A skóciai nyelvek presztízse idővel drámai változásokon ment keresztül:

- A középkori Skóciában a gael korán rangos volt (mint az Alba királyainak és a nyugati magaskultúra nyelve). A 13–14. századra azonban a skótok (ingli) presztízsrre tett szert az alacsony-vidéki skót nemesség és a királyi udvar körében, míg a gael nyelvet az alacsonyföldiek a "vad hegyvidékiek" nyelvének tekintették. A 15. század után a gael nyelvet egyre inkább *visszamaradottnak* vagy *tartományi szinten* tekintették az aljásföldi kommentátorok körében. Ez a negatív hozzáállás az Unió után és különösen az 1745-ös jakobita lázadás után megkeményedett, amikor a Highland gael kultúrát elnyomandó dolognak állították be. A 19. századra a bevezetők kifejezetten a gael nyelvet akadálynak tekintették a fejlődésnek. Mégis, a gael nyelvű közösségekben a gael továbbra is a szóbeli költészet, a történetmesélés és a közösségi szolidaritás elismert eszköze.
- A skót nyelv a 15. és a 16. század elején magas presztízsnak örvendett, amelyet állami iratokban, irodalomban és a királyi kancelláriusban használtak (*a 16. századra gyakorlatilag "kiszorította a latint, mint a fő irodalmi és nyilvántartási nyelvet"*). Azonban a 16. század közepétől kezdve a skót nyelv fokozatosan angolosodott, és státusza csökkent. 1700-ra az művelt gondolkodások számára a skót már nem volt az irodalom vagy a hatalom nyelve (néhány költőn kívül); egyre inkább az angol dialektusának tekintették. A 18. századi törekvés a skótok udvarias beszédből való kiirtására azt eredményezte, hogy a skótok *"villandi és kifinomult"* skótoknak bélyegezték. A skót nyelven beszélő személyt vagy vidéki, alsóbb osztálybeli vagy műveletlennek jelölte – ezt a jelenséget néha *"skót nyelvi kínosságnak"* nevezik, ahol maguk a skótok is szégyenből vagy gúnyolódástól félve kerültek a skót beszédet formális helyszíneken. A 20. század közepére ez a hozzáállás még mindig elterjedt volt: sok skót szülő arra biztatta gyermekeit, hogy "beszéljenek rendesen" (angolul), ne pedig "szlengben" (slang kifejezés) beszéljenek (skót kifejezés). Ennek ellenére a skót személy számára is nagy volt – tekintsük Burns költészetének sikerét büszkeségnek, valamint az időszakos újjáéledéseket, amikor az értelmiségiek a skót kultúra szerves részének védelmében álltak.
- Az angol (SSE) a 19–20. században a legnagyobb presztízzsel rendelkezett. Ez volt az oktatás, a kormányzás, a tudomány és a felemelkedés nyelve. Ahhoz, hogy a legtöbb szakmában előrejusson, a skótoknak el kellett sajátítaniuk a standard angolt. A skót akcentus kitartását elviselték, sőt, mérsékelten ünnepelték (a lány skót szúrás bájosnak vagy örökséget jelképezhetőnek tekinthetett), de a nehéz dialektus vagy skót szókinccs használata egy hivatalos interjúban vagy vizsgán káros lehetett. Így a kódváltás túlélési

képesség volt. Figyelemre méltó, hogy híres skót közszereplők (mint Andrew Carnegie vagy akár előadók, mint Harry Lauder) gyakran skót nyelven intonáltak a helyi színek miatt, de szükség szerint átválthattak kifinomult angolra.

Érdekes módon a 20. század elejére kezdett megjelenni a nyelvi büszkeség ellenárama. A skót reneszánsz mozgalom azt állította, hogy a skót és gael elnyomása a nemzeti identitás elvesztésének része. Hugh MacDiarmid és mások ragaszkodtak ahhoz, hogy a skót *"önálló nyelv"*, és méltó a nagyszerű irodalmat. Hasonlóképpen, a gael aktivisták harcoltak a gael haszontalannak megítélése ellen, kiemelve gazdag irodalmi örökségét, és kampányoltak a kétnyelvű oktatásért. Mégis, ezek akkoriban kisebbségi pozíciók voltak. Az 1950-es tipikus skót valószínűleg az angolt a lehetőségek nyelveként, a skót az otthon és a humor nyelvének, a gael nyelvet pedig – ha egyáltalán tudtak róla – a fennmaradó felföldek vagy szigetek aranyos ősi nyelvének.

Oktatás és politika

Az oktatási politika évszázadokon át kulcsfontosságú volt a nyelvi változásoknak. Ahogy korábban részleteztük, a 18. századi SSPCK iskoláktól a 19. századi nemzeti iskolarendszerig a megközelítés az *egynyelvű angol oktatás* volt. Azokat a gyerekeket, akiket gael (vagy skót) beszéltek, büntetést kaptak (a hírhedt "tally bot" vagy "jel" minden gyereknek átadták, aki gaelül beszél, és aki nap végén a kezében tartotta, megkorbácsolták – hasonló módszereket alkalmaztak Walesben a walesi nyelv esetében). Az alföldi iskolákban a skót dialektust szintén korrigálták. Még a 20. század elején is sokan emlékeznek arra, hogy tanárok hibásnak jelölték a skót szókinészt vagy nyelvtant esszéikben – például piros tollal írtak és *írtak* el, vagy *tae javították* ki.

A 20. század vége előtt nem voltak állami gael nyelvű iskolák. A gael nyelvet néhány Highland iskolában a 20. században kezdték tanítani (gyakran csak a gael órán látták anyanyelvüket írásban). Egyetemi tanulmányok léteztek a gael és skót irodalom terén (az első kelta tanszéket Edinburgh-ban 1882-ben alapították), de ez egy réteg volt. Általánosságban az állami politika implicit módon az angolba való asszimilációt részesítette előnyben. Csak a 20. század közepére kezdtek lassan megváltozni a hozzáállások, bizottságokat hoztak létre a gael megőrzésének megfontolására. De ezek az erőfeszítések kisebb léptékűek voltak, csak később.

Az is figyelemre méltó, hogy az 1920-as évektől a BBC, majd később a televízió befolyásolta a beszédet. A korai BBC rádiók Skóciában valójában tartalmaztak skót nyelvű műsorokat (például gyermekműsorokat, amelyek lágy skót nyelven szóltak), valamint gael híradásokat a Gàidhealtachd számára. Azonban a tömegmédiát általános hatása az volt, hogy növelte a szabványos angol (általában angol vagy enyhe skót akcentussal) való kitettségét. A rádió és a TV hallgatásával a skótok elkezdtek némi dialektusbeli különbségeket kiegyenlíteni, és szabványosabb kiejtést vagy szóhasználatot alkalmaztak. Ez hozzájárult a dialektus kiegyenlítésének jelenségéhez, különösen a városi területeken.

Földrajzi és társadalmi változatosság

A 20. század közepén Skóciában a nyelvhasználat gyakran földrajzhoz és társadalmi osztályhoz kötődött:

- Földrajz: Általánosságban a Highlands és a Szigetek = gael (és egyre inkább angol második nyelv); Északkeleti és Lowlands vidéki = a skót dialektus kiemelkedő;

Középső övezet városi = skót és angol (városi skót) keveréke. A Central Belt (Glasgow–Edinburgh és környéke) volt a legmagasabb arányban angol nyelvű beszélők aránya, az oktatás és a kereskedelem miatt, bár informálisan még mindig elterjedtek a skótok. Az északkeleti (dóri) és a határvidéki régiók erősen megőrizték a dialektusi jellemzőket, mivel ezek a területek valamennyire távol voltak a főváros angolizáló befolyásától, vagy erős helyi identitással rendelkeztek, amely a dialektushoz kötődött. Glasgow környékén egyedülálló munkásosztálybeli dialektust (Glasgow patter) mutatott, amely lényegében skót, némi ír hatású hangzással és szótárral.

- Társadalmi osztály: A középosztálybeli és elit skótok általában privát környezetben SSE vagy mérsékelt skót nyelven beszéltek, formális helyen pedig szigorú angolul. A munkásosztálybeli skótok és vidéki emberek szabadabban beszéltek egymás között skótotul. Gyakran meg lehetett mérni valaki háttérét az akcentusából és a szóhasználatból. Megjelent a "telefonhang" fogalma – sok skót állítólag tudattalanul is elegánsabb akcentussal beszélt telefonon vagy idegenekkel, visszatérve a családdal való skótokhoz. Létezett osztályelődítélet: egy erős glasgow-i vagy aberdeensre-i dialektust a kívülállók oktatásihiányával társíthatták, míg a "Kelvinside akcentus" (kifinomult glasgow-i west-end) vagy morningside (elegáns edinburgh) akcentus magasabb társadalmi státuszt jelezett. Ezek az utóbbi akcentusok SSE voltak, különleges intonációkkal, néha enyhén gúnyolódtak az érintettségek.
- Kétnyelvű közösségek: A megmaradt gael területeken (Highlands és Hebridák) érdekes társadalmi dinamika volt a kétnyelvűség. Gyakran a gael volt a nyelv otthon és az egyházban, de az angol volt az iskola, az újságok és a kereskedelem nyelve. Ez egyfajta szétválasztást teremtett: a gael kulturális és érzelmi kifejezés miatt tisztelték, míg az angolt a modern fejlődés nyelveként tekintették. Sok gael tehát a kontextustól függően váltott kóddal. A 20. század közepére még Stornoway-ben is (egy Lewis városában, ahol többségében gael lakosság él) már találtunk boltokat angol felirattal, és civil közigazgatás angolul volt, míg a piacról szóló beszélgetések talán gael nyelven szóltak. Ez a diglossia néha nyomást gyakorolt a gael nyelvre – a fiatalabbak könnyebbség kedvelhették az angolt, ami hozzájárult a nyelvváltáshoz.

Kapcsolat a skót, gael és angol beszélők között

Skócia nyelvei nem léteztek elszigetelten; folyamatos kapcsolat volt:

- Gael és skót/angol interakció: A közvetlen interakciót történelmileg földrajz korlátozta (Highland vs Lowland). De amikor a Highlanderek városokba költöztek (például Glasgow-ban régóta van Highland diaszpóra közösség), gyakran átváltottak a nyelvükön skót/angolra egy-két generáció alatt. Ezekben a városokban a gael jellenyomatot hagyott kölcsönszavak formájában, mint *ceilidh*, vagy személyes és helynevekben. A magassági angol akcentusok (gael beszélőktől) gazdagították a skót beszéd szövetét a városi területeken. Ezzel szemben azokon a peremvidékeken, ahol a skót és a gael találkozott (korábban Perthshire, vagy Argyll egyes részei), volt némi kétnyelvűség. A gael valószínűleg hatással volt a perthshire-i skótokra, egy hangzás vagy néhány kölcsönszó tekintetében (például néhány gael kifejezés becsempészhetett a helyi skótokba). Azonban a gael nagy léptékű hatása a skótonra viszonylag mérsékelt volt – inkább fordítva is nagyobb hatás történt, különösen amikor az angol/skótok dominánssá váltak. A gael beszélők sok angol szót vettek fel modern fogalmakhoz, ahogy azt megjegyezték. A 19. században voltak kétnyelvű Highlanders, akik angol és gael vonalakat keverték dalokat.

- Skótok és angolok: A 20. század közepére a skót és a skót angol közötti határ nagyon rugalmas volt. Kontinuumot alkotnak. A legtöbb skót megértette és használta a szabványos angolt, amikor szükség volt, így a kommunikáció a skót dialektusokat beszélők és angol beszélők (például egy angol ember Edinburgh-ban) között általában lehetséges volt, bár a súlyos skótok megzavarhatták a kívülállókat. A skót nyelv egyes jellemzői, mint a glottal stop vagy a R feltekeredés, még a skót angolra is áttértek. És sok skóciai angol beszélő skót nyelvnnyelvekkel szórja meg a beszédét. Például nem lenne szokatlan, ha egy bankvezető, aki egyébként SSE-t beszél, azt mondja egy ügyfélnek: "It's a dreich day" (dreich = komor, felhős) egy ügyfélnek. Ez a használat a skót identitást jelezte, miközben még mindig a művelt beszéd területén volt. Az irodalom és a média gyakran kódváltott – például a regények szereplői skót nyelven beszélnek, a narráció angolul.
- Nyelvi politika: Bár nem olyan hangsúlyos, mint a későbbi évtizedekben, 1950-re kialakult egy alvilág, amely összekapcsolta a nyelvet a skót nacionalizmussal. A korai Skót Nemzeti Párt (1934-ben alapítva) magában foglalta a skót és gael nyelv védelmét támogatói. Néhány értelmiségi azt állította, hogy a skót/gael elhanyagolása a politikai Unió mellékterméke, amelyet korrigálni kellett. Ez még nem hozott jelentős politikai változásokat, de magvakat vetett. Eközben a skótok többsége pragmatikus kétnyelvű vagy kétnyelvű maradt, a kontextus szerint regisztereket váltottak, talán anélkül, hogy ezt nyíltan politikai cselekedetnek tekintették volna.

Történelmi szakaszok és fordulópontok összefoglalója

A szálak összekapcsolásához hasznos kiemelni a skóciai nyelvek fejlődésének jelentős fordulópontjait egészen 1950-ig:

1. kb. 6–9. század: A gael terjeszkedés Dál Riataból és a pikt földekkel való egyesülés – a gael nyelv Alba elitjének nyelvvévé válik.
2. 7. századtól kezdve: angolszász (óangol) Lothian/Borders területén – skót magokat ültettek.
3. 11–12. század: Malcolm III és Margit királynő udvara angol-normann hatása elindítja a gael fogyatkozását az alföldeken; I. Dávid városai elterjesztették az angol nyelvet a polgárok között.
4. A 14. század vége: A skót nyelv szilárdan a skót állami és nemzeti irodalom nyelvvévé válik; A gael visszahúzódik a Highlands-re.
5. 16. század: A protestáns reformáció az angol Bibliát hozza (1560); Nyomdagép, angol szövegek árasztják el Skóciát – a skót angolosítás kezdete.
6. 1603/1707: Koronaegyesülés (1603) és Parlamentek Egyesülése (1707) – A skót elit angol beszédmódot vett át, ami a skót irodalmi *használat "hirtelen árnyéka"* volt. Továbbá 1609-es Iona Statútum – a gael elnyomásának hivatalos kezdete.
7. 18. század: Culloden utáni (1746) fellépés – Felföldi kiirtások (1760–1840-es évek) – A gael kultúra tönkrement. Education Act 1872 – Országszerte kizárólag angol nyelvű oktatás. Eközben Burns és mások új érdeklődést keltettek a skót nyelv iránt (az 1780-as évektől kezdve).
8. 19. század: Tömeges gael emigráció; A gael beszélők száma 1900-ra ~300 ezerre esett. A skót szóbeli hagyományban is fennmarad; A Jamieson's Dictionary (1808) és későbbi összeállítók megőrzik a skót lexikont.
9. 20. század eleje: Skót irodalmi reneszánsz (1920–30-as évek) – a skót költészetben való újjáéledése (MacDiarmid) és a skótok kulturális értéként való újraértékelése. A gael nyelvi mozgalom szervezkedni kezd (Gael rádió 1923, gael bizottságok).

10. A 20. század közepé: a második világháború és a modernitás további dialektusok keveredését és kiegyenlítését hozza; ugyanakkor megkezdődött az intézményi támogatás (a Skót Oktatási Minisztérium az 1940-es években engedélyezte a gael nyelvet a tantervben a Highlands-ben). 1950-re a skót nyelv nagyrészt szóbeli nyelvi nyelv lett, alacsony hivatalos státuszú, a gael veszélyben van, de kulturálisan becsesedik, és az angol szilárdan a hatalom nyelve – megalapozva a késői századi újjáéledési törekvéseket (gael úttáblák, skót irodalomban stb., amelyek később jelentek meg).

Ezek a fordulópontok mind szélesebb társadalmi-politikai változásoknak feleltek meg. Így Skócia nyelveinek fejlődése elválaszthatatlanul összefonódik politikai és kulturális történelemmel.

Összegzés

A 20. század közepére Skócia nyelvi tájképe átalakult a középkori Alba gael királyságból egy modern nemzetté, ahol az angol uralkodott a közéletben, a skót élénk népi nyelv maradt, és a gael törekeny enklávékban is fennmaradt. Láttuk, hogyan nőtt ki a skótok az óangolból, hogyan virágoztak az állam és az irodalom nyelve a középkorban, majd az angol árnyékában eltűnt, de nem akartak meghalni az emberek szívében. Szókincse és hangzása – amelyet a norvég, francia és őshonos innováció gazdagította – továbbra is jelen volt a mindennapi használatban, és időnként újraéledtek a nyomtatásban. A skót gael, amely egykor a többségi nyelv volt, szándékos politikák és társadalmi-gazdasági változtatások révén marginalizálták; mégis mély kulturális rezonanciát vitt a 20. századba, jellegzetes kelta nyelvi szerkezettel és szóbeli hagyományokkal, amelyek a Hebridákon is folytatódtak. A skót standard angol pedig kompromisszumként jelent meg – az egyesülés és az asszimiláció terméke –, amely a skótok számára bejutott a szélesebb angol nyelvű világba, miközben megőrizte a skót ízt akcentusban és kifejezésben.

E nyelvek közötti kölcsönhatások évszázadok során összetettek voltak. A skót és az angol közelebb kerültek egymáshoz (olyannyira, hogy sokan a skót nyelvet az angol dialektus kontinuumának tekintik), míg a gael elkülönült, távolságtartóbb, de nem érintetlen – szavakat adott a skótoknak, és sokakat viszonzott. Társadalmilag a nyelv identitás jelképévé vált: Highland vs Lowland, munkásosztály vs művelt, skót vs angol. 1950-re egy skót nyelvváltással mozoghatott ezekben az identitásokban: angol újságot olvas, skót nyelven Robbie Burns verseit énekel, és talán hallotta, ahogy nagyszülők gálul beszélnek szilveszterkor. Ez a nyelvi örökség megalapozta Skócia 20. század végi kulturális reneszánszát, amely megújult erőfeszítéseket eredményezett a skótok és gael nyelvek ünneplésére és védelmére.

Összefoglalva, a skót nyelvek fejlődése egészen a 20. század közepéig a virágzás és elnyomás, az eltérés és az összekonvergencia története. Magában foglalja a *gael nyelv* csúcspontját, mint egy nemzet hangját, valamint annak anglikálás hatására történő hanyatlását. Ez magában foglalja az *idősebb skótok fénykorát* és annak a Unió utáni napfogyatkozását, majd a skótok kitartó túlélését a mindennapi beszéd szövetében. A történet egyedülálló skót angol nyelv létrejöttének tanúja, amely a helyi jelleget a globális érthetőséggel ötvözi. Ezek a szálak alkotják Skócia nyelvi örökségének szövetét. Ennek az evolúciónak a megértése nemcsak a múltat világítja meg – a bardikus költészettől a modern regényekig –, hanem a kortárs Skócia nyelvi helyzetét is megmagyarázza, ahol a gael nyelvű oktatás újjáélesztésére vagy a skót nyelv tantervbe való bevonására irányuló kezdeményezések közvetlenül a itt felvázolt történelmi folyamatokat érintik.

A 20. század közepén fordulópont jelent: a régi diglossikus rend még mindig érvényben volt, de a nyelvvesztés tudatossága nőtt. Ahogy Skócia előre haladt, három összefonódó nyelv örökségével készült, mindegyiknek történetes múltja volt, és mindegyik hozzájárult a skót nemzet gazdag polifonikus identitásához.

Források:

- A gael nyelv történelmi terjedése és hanyatlása; 1609 utáni felszámolás; Gael beszélők statisztikái.
- A skótok története és angolosítása; Skót szókincs hatások; fonológiai különbségek.
- A skót standard angol fejlődése és kapcsolata a skótokkal.
- Szociolingvisztikus hozzáállás a skót és gael nyelvhez.
- 15. századi Skócia dialektustérképe, amely a gael és skót régiókat illusztrálja.

Kérjük, részletesen írja le a skót nyelv írásformájának fejlődésének folyamatát a 20. század közepéig.

A skót nyelv írásformájának fejlődési folyamata

Az alábbiakban részletes, *írásközpontú* történetet olvasunk a "skót nyelvről" egészen a 20. század közepéig – vagyis:

- A skót (a Lowland Scotland és kapcsolódó területek germán nyelve), és
- Skót gael (a magasföldek és szigetek goideli kelta nyelve),

mert Skóciában *két jelentős őshonos írott népi hagyomány van*, mindegyiknek megvan a saját helyesírási története, műfajai, nyomtatási pályája és (részleges) szabványosítási törekvései. Ahol hasznos volt, azt is megjegyzem, hogy a skót standard angol (Skóciában írt standard angol) fokozatosan vált a domináns *formális* írásnormává, meghatározva, hogy mi számít "helyesnek" és stílusnak.

1) Mielőtt "skót írás" lett volna: hogyan nézett ki az írástudás a középkori Skóciában

Először latin; Később a népnyelvi nyelvű

A korai és magas középkor nagy részében a latin volt az egyház, a kormányzat és a jog elsődleges írásnyelve. A népi írás létezett, de szűkebb lábnyoma és kevesebb stabil konvenció volt.

A későbbi helyesírási történelem kulcsfontosságú szerkezeti ténye

Amikor egy közösség főként a következőképpen kezd írni:

- A hivatalnokok, jogi ügyintézők, később nyomdászok *helyesírási rendszerük nem csupán az, hogy "hogyan beszélnek az emberek"*. Formája a következők:
- milyen írásmódok és betűtípusok állnak rendelkezésre,
- hogyan képezték az írnokokat (gyakran latin vagy angol-francia hagyományokban),
- milyen rangos írásbeli modellek léteznek (később nyomtatott angol),
- és hogy milyen közönséget (helyi vagy panbrit) céloz, hogy egy szöveg elérje.

Ez a dinamika központi szerepet tölt be mind a skótok, mind a gael számára.

2) Az írott skót népi rendszerként való megjelenése

A skót társadalomilag dominánssá válik az Alacsony-Alacsonyabb Területeken (beszéd- → írásbeli lehetőség)

A késői középkorra a skót nyelv vált a domináns nyelvtérbe Skócia Lowland nagy részén (a Highland Line keleti és déli oldalán), és a városokon (városokon) keresztül terjedt a jog és a kereskedelem központjaként. Ez fontos az íráshoz: a burgh- és bírósági iratok pontosan azok, ahol a népi formák következetesen megjelennek.

"Idősebb skótok" írásos feljegyzésként

A modern történelmi lexikográfia az idősebb skót nyelvet tekinti a 12. századtól 1700-ig terjedő szövegekben. Ez nem csupán nyelvi címe; Ez azt tükrözi, hogy elegendő *íráisos* anyag – oklevelek, városi iratok, parlamenti tárgyak, levelezés, irodalom – van ahhoz, hogy rekonstruáljuk a fejlődő íráshagyományt.

3) Az idősebb skót írásrendszer (nagyjából 1400–1600): hogyan működött az oldalon

A középskót / Idősebb skótok által gyakran nevezett időszak a skót nemzeti *írásbeli* médiumként – adminisztratív, jogi és irodalmi – csúcspontja a későbbi angolosítási átalakulás előtt.

3.1 Egy "rendszer", de nem egyetlen fix szabvány

Az idősebb skót írásmód egyik kulcsfontosságú jellemzője a variációk toleranciája. A skót írásrendszer sok területen viszonylag közvetlen hang–szimbólum kapcsolatokat célzott, de nem egyetlen akadémia vagy egyetlen változatlan nyomtatott szabvány nem ellenőrizte. A Skót Nyelv Szótárai kiterjedt "szabad helyesírási változatosságot" írnak le, amelyet a kéziratos szokások, majd később a nyomtatás befolyásoltak.

Képzeld el valami közelebbi dolgot:

- egy *halom konvenciót, amelyet* profi írók és írnokok osztanak meg,
- nem pedig egy modern stílusú "egy helyes helyesírás".

3.2 Betűformák és grafémák, amelyek a modern olvasók számára "furcsának" tűnnek

Az idősebb skótok a latin ábécét használták, de betűformákkal és helyesírási konvenciókkal, amelyek később eltűntek vagy megváltoztak.

Főbb példák (széles funkciókkal):

- ȝ (yogh): különböző mássalhangértékeket használ a pozíciótól és a szótörténettől függően (gyakran kapcsolódik /j/, /y/, /x/ fejleményekhez). Kifejezetten az idősebb skót helyesírási gyakorlat részeként szerepel. *Hosszú távú következmények:* a későbbi nyomdászok és írnokok gyakran a yogh-t ismerősebb betűkkel helyettesítették, modern megjelenésű helyesírásokat hozva létre, amelyek elrejtik a régebbi kiejtést.
- Az "y" a tövisszerű értékek jelentésére utalva: Az idősebb skótok az y betűt használhatták a þ (tövis) hagyományokhoz történelmileg kapcsolódó hangok jelképezésére, hozzájárulva ahhoz, hogy később olyan helyesírásokat jelentenek, mint "ye", "the" stb. (Ez a szélesebb késő középkori/kora újkori íróipar része; A skótok is részt vesznek benne.)
- I/y, u/v/w közötti csere: A régebbi skót helyesírás széles körű váltást mutat ezeknek a betűknek a cseréje – részben azért, mert a betűmegkülönböztetés nem mindig volt tipográfiailag merev, és mert a jegyzetelési gyakorlat változatos.

3.3 Erősen diagnosztikai régebbi skót helyesírások

Néhány klaszterek és befejezések különösen jellegzetesek:

(a) <quh-> mint skót védjegy

Egy nagyon látható skót jellemző volt a <quh->, amelyet a modern angolban később <wh-> használtak olyan szavakban, mint például "which/what/when/where". A későbbi átállás a <quh->-ről <wh->-re egy dokumentált angolosítási folyamat az írásban, amelyet "<quh->-<wh-> kapcsolóként" vizsgálnak.

Ez tökéletes példa arra, hogy *a helyesírás története nem csupán fonológia:*

- a hang skóthoz hasonlóan maradhat,
- míg a helyesírás az angol normák felé tolódik.

(b) <sch-> és későbbi verseny a <sh->

Az idősebb skótok a <sch> szót használták /ʃ/ ("sh") hangokra – ismét ismert középkori északi szokás. A DSL megjegyzi, hogy angol eredetű grafémák, mint az <sh> elkezdnek megjelenni a skót írásban (különösen a 16. századtól), hozzájárulva a későbbi angolosított helyesíráshoz.

(c) Befejezések: -is / -it és későbbi angolosító helyettesítők

Az idősebb skótok gyakran használták a befejezéseket, például:

- -is (pl. többes vagy igével végződő alak),
- -it (múlt idejű / múltidejű idejű rész),

majd később az angolhoz hasonló -s és -ed gyakorisága nő, ahogy az írás angolossá válik. A DSL kifejezetten megjegyzi, hogy az angol -ed és más "angol eredetű" írásmódok terjedése a skót írásban az angolosítási időszakban.

3.4 Az idősebb skót szövegek "hangulata"

A DSL története megjegyzi, hogy a modern olvasók számára az első akadály gyakran a "felszínes" ismeretlen helyesírási konvenciók, nem pedig a teljes érthetlenség – amint megszokod, sok minden olvashatóvá válik. Ez a megfigyelés fontos: a skót nem kudarcot vallott meg írásos nyelvként azért, mert "írhatatlan" volt. Később elvesztette a teremtését, mert egy másik írott standard (angol) vált dominánssá a presztízs tartományokban.

4) Nyomtatás érkezik: miért számít annyira a nyomtatott skót helyesírás szempontjából

4.1 Az első skót nyomda és népi nyomda

Skócia első kiadója Walter Chepman és Andrew Myllar Edinburgh-i kiadóikhoz kapcsolódik. A "Chepman és Myllar nyomatok" tartalmazza a legrégebbi, Skóciában nyomtatott dátummal ellátott könyvet (1508).

Miért fontos ez az írási formában:

- A nyomtatás általában csökkenti a változékonyságot (nem megszünteti, hanem tömöríti),
- ismételhető vizuális szóformákat hoz létre,
- és növeli a legszélesebb körben nyomtatott műfajok presztízsét.

4.2 Nyomtatott verseny: skót normák vs angol importált normák

Az 1500-as évektől kezdve a skót nyomtatás létezik egy olyan világban, ahol:

- Angliának nagyobb nyomtatási piaca van,
- Az angol vallási és oktatási anyagok széles körben terjednek,
- és (politikai uniók után az angol az államhoz kötött nyomtatott nyomtatás "alapnyelve" lesz.

Ez az a szerkezeti nyomás, amely sok skót helyesírási változást hajt.

5) Reformáció, Bibliák és az angolosítás fordulata (az 1500-as évek végé–1600-as évek)

5.1 A Bassandyne Biblia mint szociolingvisztikus "motor"

A Glasgow-i Egyetem különgyűjteményei megjegyzik, hogy az első Skóciában nyomtatott Biblia (1579) – amelyet gyakran Bassandyne Bibliának neveznek – skót előszóval/dedikációval rendelkezik, de a fő szöveg angol nyelvű.

Kiemelik a szociolingvistikai hatást is:

- mivel a Biblia volt *az a könyv*, amely sok háztartás birtokában volt,
- az írástudás és az iskolai oktatás az angol szöveghez kötődött, aláásva a skót nyelvet, mint alapértelmezett írásos nyelvet.

Ez egy hatalmas "írásforma" fordulópont: megváltoztatja, amit az emberek gyakorolnak olvasni, lemásolni és tekintetes helyesírást tekinteniük az emberek.

5.2 1603 és az udvari kultúra változása

Ugyanez a glasgow-i forrás leírja, hogy 1603 (a koronaegyesülés) után az angol egyre inkább az államnyelv lett a nyomtatásban, és a skót nyomdászok angolul nyomtatják az állami dokumentumokat. Ez felgyorsítja az angolosítást a helyesírásban és stílusban – különösen a "komoly" műfajok esetében (kihirdetések, hivatalos beszédek stb.).

5.3 A skótok a nyomtatott nyelvben csökken – a skót beszédben nem

A DSL történelem vázlatában egy kulcsfontosságú különbséget hangsúlyoz: a skót írás a 16. századtól angolossá válik, de a gael területeken kívüli emberek többsége évszázadokon át skót nyelven beszél. Tehát a "hanyatlás" elsősorban a következő:

- a skót nyelv mint presztízs írásbeli szabvány hanyatlása, nem pedig
- a skót nyelv azonnali eltűnése volt.

6) Mit jelent valójában a "skót írás angolosítása" a gyakorlatban

Az angolizáció nem egyetlen változás; Ez egy mechanizmusok csoportja:

6.1 Az angol kinézetű helyesírások skót kinézetű helyesírások helyettesítése

Folyamatok példái (a DSL helyesírási vitájában és kapcsolódó történelmi munkában dokumentálva):

- <quh-> → <wh-> sok funkciós szóban (az angolosított írásmód látható jelvénye).
- Angol eredetű grafémák, mint a <sh>, <ch>, <gh>, valamint angol magánhangzó helyesírások (ea/ee minták stb.) fokozott elterjedése.
- Fokozott angol morfológiai írásmódok, mint például -ed.

6.2 Egy "kétsávos" kimenetel: skót kiejtés, angol helyesírás

Az 1700-as évekre egy gyakori végállapot a következő:

- az emberek még mindig *kiejthetik a skótokat*,

- de majdnem szabványos angol helyesírással (vagy skót–angol keverékben) írni, mert ezt kínálják az iskolai és presztízs modellek.

Ez a "kétsávós" helyzet a későbbi skót írói dilemmákat veti:

- Írod a "ahogy kiejte"?
- Hagyományos irodalmi skót helyesírással írsz?
- Te "fordítasz" angol helyesírásba, hogy szélesebb közönséghez jussz?

7) 1707–1800: szabványosítási nyomások vs a skót irodalmi újjáéledés

7.1 Egyesülés utáni ideológia: távolítsd el a "skótizmusokat"

Az 1707-es unió után a nyelv a politikai és társadalmi vita részévé válik, és divatossá válik, hogy a felemelkedő skótok kerüljék a nyilvánvalóan skót szavakat és szerkezeteket. Egy glasgow-i gyűjtemény oldala feljegyezi a nyelv szabványosításáról szóló vitákat Nagy-Britanniában, valamint az önségítő útmutatók felemelkedéséről, amelyek az embereket tanítják a "skótizmus" javítására.

Írásforma következménye: A "jó írás" célmodellje a standard angol lesz, így a skót helyesírás és szókincs rusztikus, komikus vagy szándékosan helyiek lettek jelölve.

7.2 Allan Ramsay és a skót írás szándékos újjáélesztése

Ugyanakkor a skót nem "halott" írásos médiumként. Egy glasgow-i oldal Allan Ramsay-ról megjegyzi, hogy az 1700-as évek elejére az angol megelőzte a skót nyelvet az elit írónyelveként, mégis Ramsay központi szerepet játszott abban, hogy felélesztette az érdeklődést a korábbi skót költők iránt, és megvédte a skót elemeket az irodalomban.

De a felújulás új korlátok alatt történik:

- a piac inkább brit,
- a nyomdászok és olvasók hozzászórtak az angol helyesíráshoz,
- és a skót írók gyakran kompromisszumot kötnek a régebbi skót helyesírás és az angol normák között.

7.3 A skót apostroffum ("apologetikus apostroff") és mit jelent

A későbbi irodalmi skót egyik legjellegzetesebb vizuális jellemzője az aposztróf, amelyet az angolhoz képest "hiányzó betűket" jelöltek (például olyan helyesírások, amelyek azt sugallják, hogy a skót egy rövidített angol). A Glasgow-i Egyetem PhD disszertációja kifejezetten ennek a skót apostrofnak a 18. századi versekben való feltalálását és terjesztését vizsgálja, különös tekintettel olyan főbb vegyes művekre és szerzőkre, mint James Watson, Ramsay, Burns és Walter Scott, és ezt a skót irodalomtörténet egyik fő értelmezési kérdéseként keretezi.

Írásforma fontossága: Ez az aposztróf gyakorlat megváltoztatja, ahogyan az olvasók a *skót nyelvet az oldalon értelmezik*:

- A skót szavakat úgy lehet bemutatni, mint "angol, akinek betűi hiányoznak" (még akkor is, ha történelmileg ez félrevezető).
- ami megerősíti az angol kulturális hierarchiáját, mint a "teljes" írott normát.

8) 1800–1900: dialektusirodalom, "tudományos" lexikográfia és vegyes helyesírások

8.1 A dialektus írás bővül, de a helyesírás még kevésbé egységes

A 19. században a skót nyelv széles körben megjelenik:

- regényekben megjelenő párbeszéddek,
- helyi versek és dalok,
- humoros jelenetek és a "kailyard" realizmus (később kritikák).

De mivel még mindig nincs egyetlen hivatalos skót helyesírás, az írók a következők között változnak:

- viszonylag hagyományos skót helyesírás,
- erős angol írásmódok néhány skót jellel,
- "szem dialektus" írásmód, amelyet rusztikusnak terveztek.

Egy glasgow-i oldal a 19. századi skót írásról arról beszél, hogyan lehetett a dialektust "kozmetikai hatásként" használni, és hogyan váltak ezek a hagyományok később vitatottá (például a "kailyard" viták).

8.2 Jamieson szótára: mérföldkő a skót írásban

Jelentős stabilizáló hatás a lexikográfia – különösen John Jamieson *Etymological Dictionary of the Scottish Language*.

Egy glasgow-i oldal Jamieson munkáját a 19. századi egyre "tudományosabb" nyelvtanulási megközelítés részeként írja le, és megjegyzi:

- Jamieson szótára először 1818-ban jelent meg,
- átmentek a javításokon és kibővítéseken,
- és értékes hivatkozássá vált későbbi generációk számára, köztük Hugh MacDiarmid számára.

Írásforma következménye: A szótárak nem hoznak azonnal szabványt, de mégis:

- megőrizve a régebbi helyesírásokat,
- dokumentumváltozatos írásmódok,
- és a későbbi íróknak olyan forrást adnak, hogy történelmi mélységgel megalkothassák az "irodalmi skótokat".

9) 1900–20. század közepe: a skót írás modern "infrastruktúrája"

Ez az az időszak, amikor a skót írást a következők alakítják át:

- irodalmi modernizmus és nacionalizmus (a skót reneszánsz),
- szisztematikus szótárprojektek,
- valamint intézményi nyelvészet.

9.1 Hugh MacDiarmid és a skót reneszánsz: az irodalmi skót újjáépítése

Egy glasgow-i oldal foglalja össze MacDiarmid szerepét:

- Christopher Murray Grieve ("Hugh MacDiarmid") tudatosan írt költészetet skót nyelven,
- néha Jamieson szótárát használva,
- és jelentős skót műveket publikált, például *az A Drunk Man Looks at the Thistle* (1926).

Írásforma jelentősége:

- MacDiarmid skót nyelvét gyakran programszerűnek és rekonstrukciónak írják le: nemcsak beszédet ír át, hanem *irodalmi írásos médiumot tervez*.
- Ez általában ösztönzi a szándékos helyesírási választásokat:
 - néha történelmileg gyökereznek,
 - néha "szintetikus" (több dialektusból és történelmi forrásból összeállítva).

Még akkor is, ha az olvasók nem értnek egyet az eredményekkel, ez az időszak ismét rákényszeríti a skót helyesírási és szókincs kérdéseket a nyilvánosságra.

9.2 A Skót Nemzeti Szótár: modern skót nyelv szisztematikus dokumentálása (1931-ben kezdődik)

Az intézményépítés óriási jelentőségű az írás számára.

A Skót Nemzeti Szótár (SND) DSL története így szól:

- a Skót Nemzeti Szótár Szövetséget alapították (1929), hogy szabványos modern skót szótárt állítson ki,
- és az SND első fascikuluma 1931-ben jelent meg.

Az SND módszerét is leírja:

- széles körű olvasmány a nyomtatott és archív forrásokról,
- valamint terepi gyűjtemény, amely a mindennapi beszélt skót nyelvet is megörökítette, amelyek gyakran nem jelentek meg formális írásban.

Miért befolyásolja ez az írásformát: Az SND segít megállapítani:

- hagyományos fejszavak írásmódja,
- a variánsok szisztematikus rögzítése,
- és presztízs referenciapont írók, szerkesztők és tanárok számára.

9.3 "Fonetikai leírás" az SND-ben (1931): helyesírás, dialektus és határok összekapcsolása

A DSL ad otthont a Skót nyelv és dialektusok fonetikus leírásának címét, amely eredetileg az SND 1. kötet 1. részében jelent meg (1931).

Bár ez "fonetikai", az írásnál számít, mert:

- a dialektus határait és jellemzőit térképezi fel,
- eszközöket ad a helyesírási változatok értelmezéséhez,
- és tükrözi azt az időszakot, amikor a skót nyelvet egyre inkább leírható rendszerű nyelvként kezelik, nem pedig "rossz angolként".

9.4 DOST: a történelmi írott nyelv rekonstruálása (első fascikulum 1931; jelentős középkori mérföldkövek)

Az idősebb skótok számára a párhuzamos projekt az A Dictionary of the Older Scottish Tongue (DOST).

A DSL DOST története így szól:

- Craigie 1921-ben kezdett komoly munkál,
- 1929-ben megszületett a kiadási megállapodás,
- Az első fascikulum 1931-ben jelent meg,
- Az első kötet 1937-ben fejeződött be,
- a II. kötet pedig 1938 és 1951 között jelent meg a fascikulumokban.

A könyv egy kulcsfontosságú középszászadi személyzeti pillanatot is említ:

- Adam J. Aitkent nevezték ki 1948-ban, amely formálta a skót történelmi lexikográfia későbbi évtizedeit.

Írásforma következménye: A DOST az idősebb skótok számára azt teszi, amit a skótok a modern skótoknak:

- stabilizálja a tudományos megértést az idősebb skót helyesírási konvenciókról,
- Évszázadokon átadó formákat dokumentálnak,
- és bizonyítékként szolgál bármilyen történelmileg tájékozott skót helyesírás újjáéledéséhez.

9.5 Középszászadi konszolidáció: együttműködés és intézményi kontroll

Az SND története megjegyzi, hogy az 1950-es években pénzügyi nyomások ösztönözték az együttműködést az DOST-val és az edinburgh-i Nyelvi Felméréssel, amelyet egy skót egyetemeket képviselő közös tanács felügyel.

Pontosan így néz ki az "írásforma" a 20. század közepén:

- egyetlen hivatalos helyesírási reform sem volt,

- hanem olyan intézmények létrehozása, amelyek megőrzik, elemzik és (közvetetten) legitimálják az írott skótokat.

10) Egy párhuzamos út: az írott skót gael fejlődése

A gael írástörténete eltérő genealógiában és szerkezetben, de hasonló nyomásokat mutat: a könyvelői hagyomány → nyomtatási korlátok a vallási kiadás → → részleges szabványosítás → 20. századi tudományos szerkesztés.

10.1 Klasszikus gael: egy közös tanult írott regiszter

A középkor és kora újkor nagy részében a magasabb rangú gael írás Skóciában egy klasszikus gael irodalmi színvonalat követ, amely Írországgal is közösen jár.

Jelentős mérföldkő John Carswell gael nyelvű fordítása a *Közös Rend* Könyvének, amelyet 1567-ben nyomtattak Edinburgh-ban:

- A DASG megjegyzi, hogy a kora újkori gael klasszikus dialektusában írják, amelyet írországi és skót írodalkodók is megosztanak,
- és hogy a helyesírás követi a korabeli szokásos használatot, lehetővé téve a szabad változatosságot, általában történelmileg helyes helyesírással.

10.2 Betűtípusok és a "római vs gael" gyakorlati korlátozás

A gael nyomtatás attól függ, milyen típusú van elérhető.

Egy tudományos cikk a gael tipográfiáról megjegyzi, hogy Carswell 1567-es gael szövege:

- részben azért volt lehetséges, mert a klasszikus gael érthető volt Skóciában és Írországbán,
- és római betűtípussal nyomtatták, ami a skóciai gael nyomtatás normává vált.

Írásforma következménye: Még ha a nyelv gael nyelvű is, a *betűk vizuális rendszerét* a nyomdászok, a politika és a technológia korlátozza. Idővel a római betűk megszokottá váltak a skót gael nyomtatásban, ami befolyásolja a későbbi helyesírási megjelenést.

10.3 Bibliafordítás mint szabványosító erő (18. századtól kezdve)

A DASG bejegyzése a skót gael Ószövetségről (egy alapvető vallási prózaregiszter) ezt magyarázza:

- a gael Újszövetség 1767-ben jelent meg,
- az Ószövetségi művek az SSPCK égisze alatt követték,
- az Ószövetség helyesírása pedig "korabeli helyesírás", de magas belső következetességet mutat, általában az 1767-es Újszövetség követi, az olvasási szabályokat az 1767-es Újszövetség által először megjelentetettekhez igazítva.

Ez az egyik fő út a gael helyesírási konszolidációhoz:

- A vallási nyomtatott → ismétlődő olvasás → oktatási használat → következetesebb írásbeli normát.

10.4 A Skót Gael Szövegek Társasága (alapítva 1934): tudományos szerkesztés és helyesírási tudomány

A 20. században a gael szövegtudomány intézményessé válik.

A Skót Gael Szövegek Társaság (SGTS) történeti oldala így szól:

- Az SGTS-t 1934 áprilisában alapították,
- első kötetét 1937-ben adta ki (*Scottish Verse from the Book of the Dean of Lismore*),
- és a második világháborús megszakítás után hivatalosan 1947 júniusában újjászervezték.

Írásforma következménye: Tudományos kiadások előírják:

- következetes szerkesztői politikák,
- átlátható normalizáció vs diplomáciai átíratózási döntések,
- és (gyakran) világosabb modern helyesírás az oktatásban—amely közvetlenül meghatározza, hogyan találkoznak a gael nyelv az iskolákban és egyetemeken a 20. század közepére.

11) Mit jelent az "írásforma fejlődése" körülbelül 1950-re

A 20. század közepére Skócia népi írási helyzetét leginkább rétegesnek érthető:

A skótok számára

1. Az idősebb skótok (15–16. század) egy robusztus, jellegzetes írásrendszert mutatnak, amely tolerálja a változatosságokat.
2. Az 1500-as évek végétől kezdve az írás fokozatosan angolossá válik, míg a skót beszéd továbbra is széles körben elterjedt.
3. A 18–19. században a skót nyelv erősen fennmaradt az irodalomban, de a helyesírást gyakran kompromittálják az angol normák, beleértve az aposztróf gyakorlatokat és a "helyes angol" ideológiát.
4. A 20. század elején a skót reneszánsz (pl. MacDiarmid) és a jelentős szótárprojektek (SND, DOST) elkezdik újjáépíteni a skót nyelvet, mint dokumentált, hivatkozásokkal támogatott írott nyelvet.

A skót gael számára

1. A kora újkori gael nyomtatás a klasszikus gael regiszterrel és változó helyesírással kezdődik, amelyet a nyomtatási korlátok és a római betűk formálnak.
2. A bibliai fordítás és a vallási próza segít a belső következetességet és az "olvasási szabályokat" elősegíteni.

3. Az 1930-as és 40-es évekre a tudományos szerkesztői intézmények (SGTS) segítenek stabilizálni, hogyan néz ki a művelt gael írásban és pedagógiában.

Kérjük, részletesen írja le a skót nyelv magas kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A skót nyelv magas-kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Az alábbiakban részletes beszámoló található arról, hogyan alakultak ki "magas kulturális", "köznyelvi" és "irodalmi" rétegek Skócia nyelvi életében egészen a 20. század közepéig (≈1950). A "skót nyelvet" úgy fogom kezelni, ahogy a nyelvészeknek és történészeknek általában kell: mint a skót, a skót standard angol (SSE) és (a Highlands és Islands területén) a skót gael által formált repertoár, mert ezek azok a rendszerek voltak, amelyek különböző korszakokban ténylegesen elviselték a "magas / mindennapi / irodalmi" funkciókat. Ha csak a skótokra gondoltál, akkor a skót/dél-dél-déli szekciókat olvashatod magként, és a gael szakaszokat tekintheted párhuzamos felföldi történelemként (amely erősen befolyásolta a skóciai "kultúra" és "népi" elképzeléseket).

1) Mit jelentenek a "magas kultúrás", "köznyelvi" és "irodalmi" a skót esetben

Sok országban ezt a három réteget egy nyelven belül lehet leírni (egy szabvány + informális beszéd + irodalom). Skócia nehezebb, mert a rétegezés gyakran a *nyelvválasztásra* és a *stílusváltásra* épül:

Magas kulturális réteg

A "magas kulturális" azt a változatot jelenti, amelyet az állami hatalomhoz és presztízshez használnak: kormányzat és jog, egyházi hatalom, oktatás, elit levelezés, "udvarias társadalom" és (később) nemzeti műsorszolgáltatás.

- Különböző korszakokban a "magas" réteget a latin, majd az idősebb skótok, majd egyre inkább (déli) standard angol, majd később a skót standard angol hordozta.

Köznyelvi réteg

A "köznyelv" a mindennapi helyi beszédet jelent: család, szomszédok, munka, utcai élet – általában regionális és osztálybeli jellegzetes.

- Az Alacsony-Skóciában ez a köznyelvi réteg az, amit a legtöbben a (széles) skót nyelven és annak helyi dialektusai alatt értenek.
- A Highlands és Islands területén hagyományosan népi gael dialektusok voltak, gyakran egyre nagyobb nyomás alatt álltak az angol miatt.

Irodalmi réteg

Az "irodalmi" a költészet, fikció, dráma, dal nyelve. Ami kulcsfontosságú, Skóciában az irodalmi réteg gyakran egy különleges "engedélyezett térré" vált, ahol a formális életben elutasított formákat még mindig csodálhatták.

Egy visszatérő skót minta (különösen a 18. századtól kezdve):

- angol/SSE = formális előrelépés, oktatás, közismertség
- Skót (és gael) = intimitás, helyiség, hagyomány, humor, hitelesség
- Az irodalom = az a színtér, ahol a skót (és a gael) felemelkedhetett – néha nagyon stilizált formában – anélkül, hogy feltétlenül visszaszereznék a teljes "magas kulturális" intézményi hatalmat.

2) I. fázis (kb. 1400-ig): a későbbi rétegezés előfeltételei

2.1 Egy többnyelvű királyság a skótok "a" alföldi írásnyelv előtt

Mielőtt a skót nemzeti írásos médiummá vált, Skócia "magas" funkcióit nagyrészt a latin (egyház, tudományos írás, sok közigazgatási kontextus) viselték, míg a mindennapi beszéd nagyon változatos volt (gael, brittonic maradványok, északon északi, angol/angliai délkeleten).

2.2 A változás társadalmi motorja: városok, bevándorlás, intézmények

A későbbi nyilvántartások kialakulásának egyik kulcsfontosságú szerkezeti ténye, hogy az Lowland városi és intézményi világa (városok, kereskedelem, királyi közigazgatás) gyorsan fejlődött, és több forrásból vonzott embereket és beszédet. Az "Idősebb skótok" hagyományt kifejezetten úgy írják le, hogy a germán dialektusokból fejlődött ki, amelyek az alacsony-vidéki városokban keveredtek, további hatást gyakorolva a francia, latin, flamand/közép-holland és gael maradványokból.

Ez azért fontos, mert a nyilvántartások ott alakulnak ki, ahol intézmények alakulnak ki:

- A bíróságok jogi nyilvántartásokat készítenek
- Az iskolák "helyes" normákat hoznak létre
- az egyházak prédikációt/bibliai stílusokat készítenek
- A városok koineizációt (kiegyenlítést supra-helyi formákra alakítanak)

Tehát mire a skót írásban láthatóvá válik, már készen áll arra, hogy a következőkre oszljon:

- Helyi közigazgatáson felüli skótok
- helyi beszélt dialektus, skót
- művészi/irodalmi skótok

3) II. fázis (kb. 1400–1560): Az idősebb skótok saját magas kulturális réteget építenek fel

Ez az az időszak, amikor a skót nem csupán "népi" – önálló magas státuszú nemzeti nyelvmé válik.

3.1 Az idősebb skótok mint nemzeti "magas" írásos nyelv

Két kiegészítő leírás ragadja meg az elmozdulatot:

- A skót nyelvet korán használják mind irodalomban, mind jogi/adminisztratív kommunikációban többnyelvű középkori városi központokban.
- A 15. század második felére az idősebb skót lett Skócia fő irodalmi és lemeznyelve, sikeresen versengve a latinnal ezekért a magas szerepekért.

Ez klasszikus receptje egy magas kulturális rétegnek: a változatosság a kormányzat és a magas irodalom alapértelmezett írott kódjává válik.

3.2 Hogyan stratizálják a szókinccset: native core + tanult/elite rétegek

Amint a skót nyelvet használják az adminisztrációban és az udvari kultúrában, a szókinccs területenként kezd rétegezni:

- mindennapi germán mag a hétköznapi élethez
- jogi/adminisztratív kifejezések (gyakran tanultak, gyakran latin és francia hatása alatt a papi és udvari csatornákon)
- udvari "aureate" szóbeszéd költészetben (magas retorikai stílus)

Az Idősebb skót korszakot kifejezetten úgy jellemezik:

- germán alap, valamint erős francia és a latin nyelvi nyelv befolyása.

3.3 Magas kontra köznyelv az idősebb skót irodalomban: a Makarok és a stilisztikai polarizáció

Egy kulcsfontosságú pont: még akkor is, ha a skót a nemzeti főnyelv, akkor is belső nyilvántartásokat alakítanak ki.

A. J. Aitken az idősebb skót költészetéről szóló elemzése valódi stílusbeli megosztottságot ír le:

- magas, "irodalmi" skót (beleértve az angolosított/irodalmi formákat és a magasabb hangsúlyt)
- szándékosan "teljesen skót" alacsony életű vers, ahol a költők kerülnek az angolosított formákat, és a skót népi vonásokat fokozzák a hatás érdekében

Ez egy köznyelvi réteg kialakulása esztétikai forrásként: az írók a *durvaságot, humort, intimitást, sértést vagy realizmust jelezhetik sűrű, népi vonások felé való áttéréssel—míg a "magas" költői művek udvari hangvétel felé mozdulhatnak.*

Tehát 1500-ra már háromrétegű dinamika létezik:

- Magas kultúrájú skótok (feldolgozások, állam, jog)
- Köznyelvi skót (helyi beszélt dialektusok, írásban csak részben láthatók)
- Irodalmi skót (mind a magas udvari és stilizált "alacsony" hangokat is lefedve)

4) Egy párhuzamos fennföldi történet (kb. 1600-ig): A gael klasszikus magas regisztere kontra népi dialektusok

A skót "rétegzés" megértéséhez a gael fontos, mert más, de ugyanolyan tanulságos rétegződést mutat.

4.1 A klasszikus gael mint tanult *magas irodalmi kód*

A középkor/kora újkori időszak nagy részében a gael magas kultúrában a kéziratokban egy pangael művelt dialektust használtak, amelyet gyakran klasszikus írnek neveztek, és ahol a népi nyelvi kifejezések általában ritkák voltak.

Ez egy klasszikus H (magas) regiszter:

- Konzervatív normák
- Supra-regionális érthetőség
- Tudományos hálózatok (költők, tudósok) által fenntartva

4.2 A helyi gael és a láthatósági probléma

A helyi gael dialektusok nyilvánvalóan mindenhol léteztek, ahol gaelt beszéltek, de ezek kevésbé jelennek meg a formális kéziratok kultúrában, éppen azért, mert a magas regiszter uralta az írást. Gillies megjegyzi, hogy a 16. század eleji Lismore dékán könyve bepillantást ad a dialektusok fejlődésébe (ritka betekintés a népi formákba), míg a modern skót gael szövegek tömegben csak a 17. századból – főként költészetből – előfordulnak, és "népiek" a klasszikus irodalmi nyelvhez képest, még ha nem is teljesen köznyelvi beszéd.

Így a gael nyelv így volt:

- Magas tanult írott gael (klasszikus)
- beszélt dialektus: gael
- költői/irodalmi gael, amely fokozatosan egyre népi irányultságúvá válik

Ez a gael történelem később nagyon relevánssá válik, mert amikor a gael elveszíti az intézményi hatalmat, megmaradt presztízse gyakran a dal/költészet/fesztiválkultúrára koncentrálódik – ez a minta tükrözi azt, ami később a skót angolosítás alatt történik.

5) III. fázis (1560–1707): a standard angol "vonzása" és az írott skót leminősítése

Ez a fázis döntő fordulópont a rétegek áthelyezésében.

5.1 Miért távolodott el a magas kulturális réteg a skótoktól

Egy modern szociolingvistikai összefoglaló több "húzási tényezőt" azonosít, amelyek északra vonták a déli standard angolt, és felgyorsították az írott skótok hanyatlását a formális területeken:

- a reformáció (1560) és az angol nyelvű nyomtatott Biblia terjesztése (1560)
- a skót udvar Londonba költözése VI/I. Jakab alatt, amely kétnyelvű udvari orientációt hozott létre
- az Unió törvénye (1707) (Parlamentek Egyesülete), amely mélyítette az intézményi integrációt

A kulcsfontosságú hatás a regiszter újraelosztása:

- Az angol egyre inkább alapértelmezetté válik a "magas" írott függvényekhez.
- A skót beszédben továbbra is ellenálló marad, de kevésbé elfogadható a formális írásban (kivéve bizonyos műfajokat).

Pontosan ez a hosszú modern skót szakadás kezdete: formális angol / informális skótok.

5.2 Mi történik a skót irodalmi réteggel nyomás alatt

Ahogy a "magas" írás az angol normák felé halad, a skót írás általában speciális szegmensekben él fenn – különösen a komikus, satirikus, párbeszédés és "helyi színes" műfajokban –, nem pedig a teljes tudományos próza skálán. Ez a "műfaji bezárás" pontosan az a fajta változás, amely egy különálló irodalmi réteget hoz létre: az irodalom olyan helyté válik, ahol a skót "megengedett", még akkor is, ha az intézmények kiszorítják azt. A Scottish National Dictionary projekt később kifejezetten megjegyzi a hosszú távú következményeket: mivel a skót szót gyakran nem tartották alkalmasnak formális helyzetekben 1700 után, sok mindennapi szó nem jelent meg nyomtatásban, így a lexikográfusok erősen támaszkodtak a terepmunkára és szóbeli bizonyítékokra.

Ez a megfigyelés egy mélyebb társadalmi valóságot tükröz, amely már a 16. század végén–17. században formálódik: az írásos feljegyzések kezdik alulreprezentálni a köznyelvet.

5.3 A skót–angol kontinuum kialakulása a tiszta szakadás helyett

Bár a "angol helyettesíti a skótokat" binárisnak tűnik, a tényleges használat kontinuummá vált:

- néhány írás skót nyelvű, angolosított írásmóddal
- némelyek angol, skót lexikai és szintaktikai maradékokkal
- Sok hangszóró stílust vált a kontextustól függően

A modern modellek Skóciát úgy írják le, mint egy olyan repertoárt, ahol a hangszórók "válhatnak vagy sodródhatnak" egy bipoláris kontinuumon a Broad Scots és az SSE között, a kontextustól függően.

Ez a kontinuum nem csupán egy 20. századi jelenség; ez a 1560–1707-es "magas" normák átrendezésének hosszú távú szociolingvistikai eredménye.

6) IV. fázis (1707–kb. 1800): a "udvarias" angol válik a magas kulturális rétegré; A skót nyelvet *irodalomként* emelik, de *mindennapi beszédként bélyegzve*

Itt válik egyértelművé Skócia modern rétegzése.

6.1 A "fejlesztés" ideológiája és a skótizmusok rendőrzése

A 18. században a skót elit – különösen azok, akik a londoni áramhálózatokhoz törekedtek – fokozták a nyelvi "fejlesztés" projektjét.

Marina Dossena dokumentálja, hogy a 18. század közepétől Skóciában sok ilyen hely volt:

- a tiltott skótizmusok listája
- Beszéd- és helyesírási útmutatók
- Önségítő anyagok a társadalmi előrelépéshez

Ez a prescriptivizmus nemcsak a helyesírással vonatkozott; átalakította a *regiszterhatárokat*:

- "udvarias" és "helyes" = a déli angol normák felé haladás
- "broad scots" = a formális kontextusokban egyre inkább vulgárisnak, tartományi vagy "barbárnak" jelölik

Pontosan így alakul ki egy magas kulturális réteg: az intézmények jutalmaznak egy kódexet, büntetnek egy másikat, a beszélők pedig megtanulnak szétválasztani.

6.2 Az "csak irodalmi" szabadság: a költészetben csodáltak skótok, a mindennapi presztízs életben elutasítottak

Dossena kiemel egy híres 18. század végi ideológiai megosztottságot: a skót költészetként is értékelhető, de a köznyelvi médiumként kívánták kihalni – amit ő (McClure révén) hosszú ideig tartó skót nyelvi attitűdöknek mutatja be.

Ez egy nagyon jellegzetes skót rétegzést eredményez:

- Magas kulturális: Standard angol (egyre inkább skót oktatású akcentussal → SSE)
- Köznyelven: skót (és a Highlands-en gael)
- Irodalmi: A skót válogatott "dóri" médiummá válik dal, pásztori, szatíra és nemzeti érzés számára

Más szóval, a skót a "magas kultúrából" kiszorul a hétköznapi intézményi életben, de továbbra is presztízsszimbólum marad az *esztétikai* kultúrában.

6.3 Mi történik nyelvészetben, amikor a skót főként irodalomra "engedéllyel" válik?

Ha egy változat kizárólag irodalomra és előadásra korlátozódik, gyakran kialakul:

- stilizálás (az írók olyan részeket választanak, amelyek "skótoknak olvashatók")
- szelektív archaizmus (régebbi vagy ritkább formák, amelyeket az autentikusnak használnak)
- komikus sztereotípiák ("színpadi skótok")
- Helyesírás (írásmódok, amelyek a kiejtést és az identitást jelezik)

Ezek nem csupán irodalmi választások; olyan mechanizmusok, amelyek révén egy *irodalmi réteg* félig függetlenné válik a mindennapi köznyelvi beszédétől.

7) V. fázis (kb. 1800–1914): osztálytársadalom, tömegoktatás és a mélyülő szakadás az SSE (magas kulturális) és a skót (köznyelv) között — az irodalom harctérként

7.1 Iparosodás és a nyelv osztályindexelése

A 19. századra a Központi Övezetben élő skótok szorosan összefonódnak az ipari városi osztálystruktúrával.

Egy modern történelmi szintézis magyarázza, hogy az iparosodás segített egy osztályalapú spektrumot létrehozni, ahol a nyelv az osztálypozicionálás eszközeként szolgált: a felsőbb és feltörekvő középosztályok a skót helyett a beszélt/írott SSE-t fogadták el a udvarias társadalomért.

Ez egy fontos változás: korábban a skót lehetett "nemzeti magas nyelv". Most a skót nyelvet egyre inkább osztályszemüvegen keresztül értelmezik:

- "széles" = munkásosztálybeli / helyi / műveletlen (sztereotípia)
- "proper English/SSE" = művelt / alkalmazható / tiszteletre méltó (sztereotípia)

7.2 Az 1872-es oktatási törvény és az általános SSE normák iránti elemezés

Ugyanez a szintézis megjegyzi, hogy az 1872-es oktatási törvény miatt mindenki kitéve lett az SSE-nek.

Még az osztálytermi fegyelemgyakorlatok nélkül is a szociolingvistikai hatás egyértelmű és hatalmas:

- Skóciában a gyerekek a magas normában befogadó kompetenciát szereznek
- "iskolai angol" még a széles skót beszélők számára is elérhetővé válik
- a stílusváltás (formális környezetben felfelé sodródás az SSE felé) rutin készséggé válik

7.3 A kontinuum élő regiszter rendszerré válik: drift vs switching

Az Aitken modellje rendkívül hasznos annak megértéséhez, hogyan hatnak a "magas" és "köznyelvi" rétegek Skóciában:

- Sok hangszóró felfelé vagy lefelé sodródik a kontinuumon (a skót/SSE funkciók fokozatos igazítása).
- Néhány beszélő tisztábban tud váltani a megszokott szóhasználat és az "iskolai angol" között.

Ez nem csupán az akcentusok leírása; Ez az a mechanizmus, amellyel a rétegzett repertoárok stabilizálódnak:

- megtarthatod a skót intimitás és szolidaritás miatt
- SSE-t bevethetsz a hatalom és mobilitás érdekében
- Stratégiaileg is keverheted

7.4 Irodalmi skótok a 19. században: dialektusirodalom, "helyi színek" és a legitimitás problémája

A 19. században a skót írás mennyisége bővül (dialektusköltészet, szépirodalom, újságvázlatok), de gyakran korlátozza az örökölt "szabadság", amelyre a skót alkalmas:

- Humor
- Rusztikus hitelesség
- Érzelmős helyi narratíva

Pontosan ez a korlát az, amire a későbbi modernisták reagálnak.

Eközben a lexikográfia és a tudomány komoly tanulmányi tárgyként kezdi kezelni a skót nyelvet – részben azért, mert fenyegetettnek vagy alulreprezentáltak érzik a formális nyomtatásban.

8) VI. szakasz (1914–kb. 1950): kora modern műsorszórás, modernista újjáéledések és a "magas" irodalmi kapacitás részleges újjáépítése

A 20. század elejére és közepére Skócia nyelvi rétegei felismerhető formát kapnak:

- Az SSE a magas kulturális beszédnorma (oktatás, szakma, közhatalom).
- A skót nyelv továbbra is elterjedt a beszédben és a helyi identitásban, de erős megbélyegzéssel/ambivalenciával és egyre szélesebb vidéki/városi ideológiai megosztottsággal rendelkezik.
- Az irodalmi skót a szándékos kifejezőképességi skálá újjáépítésének helyszínévé válik.

8.1 Regisztráció: "jó skótok", "rossz skótok", "szleng", "elegáns"

Egy kulcsfontosságú szociolingvistikai mérföldkő, hogy körülbelül az 1900-as század közepére a skót–dél-déli irányú kontinuum végpontjai jól felismerhető társadalmi jelentéseket hordoznak.

Az egyik fő szintézis így szól:

- A 20. század fordulására a pólusok jelentős bejegyzett jelentések széles skáláját fejlesztették ki (presztízs vs szolidaritás).
- A skót oldalon az emberek megkülönböztetik a "jó" vidéki dialektust a "rossz" városi skótoktól; és a társadalmi erők megosztják a "szleng" skót skót és a "helyes", presztízs, de "előkelő/nagyképű" SSE között.

Pontosan ez a réteges "beszédstílusok" társadalmi objektumként kialakulása: az emberek nem csak másként beszélnek; nevei, sztereotípiái és erkölcsi értékeléseik vannak a rétegekről.

8.2 Skót tudomány mint kulturális infrastruktúra (1929–1931 és utána)

A 20. század eleji kulturális konszolidáció egyik jelentős aktusa a Skót Nemzeti Szótár projekt:

- A Skót Nemzeti Szótár Szövetséget 1929-ben alapították, hogy elősegítse a skót nyelvet, különösen egy szabványos modern skót szótár kiállítására.
- Az első fascikulium 1931-ben jelent meg.

Két fontos "rétegzési" következmény származik ebből a lexikografikus intézményépítésből:

1. A köznyelvi skót dokumentálható és "idézhető" lesz. Az SND története kifejezetten kimondja, hogy mivel a skót nyelvet gyakran nem tartották alkalmasnak a formális írásra 1700 után, sok mindennapi szó soha nem került nyomtatásba; Ezért a terepi dolgozók szóbeli idézeteket gyűjtöttek, hogy beépítsék ezt a "gazdag nyelvi szóbeli örökséget".
2. A szótár és fonetikai apparátusa segít stabilizálni a skót nyelv egy rendszer, amelynek dialektusterületei és leírható normái vannak. Az SND 1931-es "Skót nyelv és dialektusok fonetikus leírása" önmagában is annak jele, hogy a skót nyelvet összetett nyelvi tárgyként kezelik, nem csupán "szlengként".

Ez az egyik út, amelyen egy népi nyelv (újra) elkezdheti "magas kulturális" legitimitást szerezni – legalábbis tudományos és oktatási területen.

8.3 A skót reneszánsz és a "szintetikus" irodalmi skótok

A legdrámaibb törekvés, hogy a skót újjáépítsék a teljes modern irodalmi médiumot, a skót reneszánszhoz (1920–1930-as évek), különösen Hugh MacDiarmid projektjéhez.

Ennek a mozgalom meghatározó jellemzője, hogy megpróbálják megszabadulni a régi megkötéstől, miszerint a skót "csak a komédiára, rusztriciára vagy nosztalgiára való", azáltal, hogy olyan skót teremt, aki képes filozófiára, politikára, modernizmusra és nemzetközi témákra.

A MacDiarmidot széles körben úgy írják le, mint egy szintetikus skót, szótárakra és szélesebb dialektusforrásokra támaszkodva bővítve a szókincset – ez egy szándékos irodalmi mérnökség egy "magas" irodalmi regiszternek.

Miért fontos ez a rétegzés szempontjából: Ez egy új, magas irodalmi réteg szándékos létrehozása, amely nem pusztán a helyi köznyelvi beszéd átírató. Közelebb áll ahhoz, amit a korábbi idősebb skótok kínáltak (egy helyifeletti, magas funkciójú írásos médium), de ma modern körülmények között épül, ahol az SSE uralja a közintézményeket.

8.4 Gael ugyanebben az időszakban: oktatás, fesztiválok, műsorszolgáltatás és modern irodalmi ugrás

A gael nyelvű Skóciában a 20. század a nyilvánosság felé forduló "magas kulturális" támogatások (kisebb, de valódi) megerősítését is mutatja.

Az oktatás mint magas kulturális támaszhang

Egy 1932-es brit parlamenti (Hansard) válasz így fogalmaz:

- 1930–31-ben 293 iskolában tanították a gael nyelvet.
- Az 1918-as Oktatási (Skócia) törvény, 6(1)(a) szakasza előírta a hatóságokat, hogy megfelelő intézkedéseket biztosítsanak a gael nyelvű oktatásra a gael nyelvű területeken, további rendelkezésekkel a nappali iskolai kódexben; A gael nyelvű papírokat a Diplomázási Bizonyítványban helyezték el.

Ez részben a gael nyelv intézményesülését jelenti, mint több, mint otthoni beszédet.

A műsorszórás mint magas kulturális láthatóság

Egy BBC Trust dokumentum (amely nyilvános értékesztre készült) kimondja, hogy:

- A BBC gael nyelven sugároz az első gael rádióadása óta, 1923-ban.

Még a korai sugárzás is óriási jelentősége van a rétegzésnél, mert az a következőket hozza létre:

- egy nyilvános, helyifeletti "sugárzott gael" regisztert
- Nyomás a dialektus alkalmazkodás/szintezés felé
- új területek a formális gael diskurzus számára

Gillies kifejezetten megemlíti egy hosszabb távú tendenciát, amely ehhez hasonló: a modern nyilvános és írott gael egyre inkább tükrözte a hebrid dialektusok jelentőségét (mivel a hebrid beszélők sok tanárt, műsorszolgáltatót, írókat, adminisztrátort biztosítottak), ami stabilizálta a normákat és csökkentette a variációkat, ahogy a perifériás dialektusok hanyatlottak.

A modern gael költészet, mint "magas irodalmi" megújulás

A 20. század elejétől közepéig modernista gael irodalmi áttörést is hozott (például Sorley MacLean), amelyet gyakran úgy írnak le, mint átalakítva azt, amit a gael költészet képes – közvetlen kapcsolatba hozva a gael nyelvet az európai modernizmussal és a kortárs politikával.

Ismétlem, a rétegzési pont strukturális:

- A gael továbbra is veszélyeztetett közösségi nyelv
- de irodalmi rétege kibővíti az expressziós skálát
- és intézményi támogatások (oktatás + műsorszórás) részleges "magas kulturális" platformot biztosítanak

9) Hogyan nézett ki a három réteg a 20. század közepére

Körülbelül 1950-re Skócia rétegzett nyelvi ökológiája így foglalható össze:

Lowlands (többségi kontextus): Skótok + dél-dél-kelet egy kontinuumban

Magas kulturális réteg (domináns):

- Skót standard angol (standard angol nyelvtan/szó, skót akcentus), amelyet iskolázás, szakmák és közhatalom gyökerezött.

Köznyelvi réteg (nagyon elterjedt):

- A skót dialektusi beszéd, régióban sokszínű (északi/dóri, szigeti, határvidéki/déli, középvárosi), erős osztály- és stigma/szolidaritási jelentésekkel.

Irodalmi réteg (megosztott és vitatott):

- "dialektus irodalom" hagyományok (gyakran helyi színes vagy képres stílusú, korszaktól és szerzőtől függően)
- modernista projektek (skót reneszánsz), amelyek célja egy nagy kapacitású irodalmi skót nyelv létrehozása, nem korlátozva a humorral vagy a rusztikus környezetekkel.

Felföldek és szigetek: gael + angol (és néhány területen skót hatás)

Magas kulturális réteg:

- főként angol/dél-afrikai állami funkciókban; de a 20. század elejére a gael részleges intézményi jelenlétet szerez (iskolák gael területeken; vizsgák; később rádió).

Köznyelvi réteg:

- a helyi gael dialektusok még mindig erősek voltak, egyre nagyobb nyomás alá; a dialektuskülönbség továbbra is kiemelkedő.

Irodalmi réteg:

- hosszú ideje fennálló dal/költészeti hagyományok, valamint jelentős modernista megújulás (20. századi gael költők), amelyek egy modern, "magas" irodalmi gael nyelvet teremtenek, még akkor is, ha a mindennapi közösségi használat veszélyben van.

10) A kulcsfontosságú *folyamatok* , amelyek létrehozták ezeket a rétegeket (a "hogyan", nem csak a "mi").

Ha a képződési mechanizmusokat egy helyen szeretnénk, a skót esetet egy kis erőteljes folyamatrendszer formálja:

1. Intézményi elfoglalás: az a nyelv/változat, amely a jogot, iskolát, egyházat, bürokráciát irányítja, válik a "magas" rétegre (latin → régebbi skót → angol/SSE).
2. Műfaji korlátozás és "engedélyezett népi": amikor egy népi nyelvi szó kizár a formális prózából, bizonyos műfajokban – különösen a költészetben, dalban, szatírban, helyi narratívában – fennmarad (és akár presztízssre is szert érhet).
3. Prescriptivizmus + társadalmi mobilitás: felfelé törő csoportok használati útmutatókat alkalmaznak, és kerülnek a megbélyegzett formákat, élesítve a határt a "udvarias" és a "széles" között.
4. Kontinuum kompetencia: a beszélők fejlesztik a skót–SSE vonalak mentén driftelést/váltást, így a rétegezést rugalmas repertoárrá alakítva a szigorú kétnyelvi felosztás helyett.
5. Modern kulturális átalakítás: 20. századi mozgalmak (skót reneszánsz; Gael modernizmus; szótárprojektek; korai sugárzás) újjáépíti a "magas irodalmi" réteg egyes részeit, még akkor is, amikor az állami hatalom nagyrészt az SSE-hez igazodik.

Kérjük, részletesen írja le a modern skót nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát a 20. század közepéig.

A modern skót nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Mit jelent a "akadémiai–tudományos réteg" a skót esetben

Amikor a nyelvészek egy akadémiai–tudományos nyelvi rétegről (vagy "tudományos stílusról / regiszterről") beszélnek, általában egy egész csomagot értenek a konvenciókból, amelyek alkalmassá teszik a nyelvet:

- intézmények (egyetemek, tudományos társaságok, bíróságok, szakmai céhek),
- műfajok (előadások, vitások, szakdolgozatok, tankönyvek, előadások, folyóiratcikkek, referenciaművek),
- a szövegben történő érvelés módjai (definíció, osztályozás, hipotézis, bizonyíték, hivatkozás),

- speciális szókincs (technikai kifejezések, tanult kölcsönzések, szabványosított elnevezések),
- jellegzetes nyelvtan és diskurzus (sűrű főnévi kifejezések, nominalizációk, passzív, fedezet, strukturált érvelés),
- szabványosított helyesírás és "helyesség" normák (mert az akadémiai írás összehasonlíthatóságot és széles olvasóságot igényel).

Skóciában egészen a 20. század közepéig ez a "réteg" nem nőtt ki egyetlen kódexen belül. Négy nyelvi erőforrás hosszú kölcsönhatása révén alakult ki, amelyek mindegyike különböző funkciókkal bírt:

1. Latin (a középkori és kora újkori páneurópai nyelv, amely tudományos és formális oktatásban szolgált).
2. Idősebb skót (egy jelentős népnyelv, amely az állami nyilvántartásokban és irodalomban szerepel az Alacsonyabb Földön, különösen a 15. századból).
3. Skót gael (történelmileg domináns a Highlands/Islands nagy részén, saját tudományos hagyományával, de nagyon eltérő intézményi támogatással).
4. Az angol (Skóciában, különösen a skót standard angol / SSE) a 18. századtól kezdve domináns tudományos és tudományos írásos nyelvként vált ismertté.

Így a modern skót nyelv "akadémiai–tudományos rétege" leginkább a domináns akadémiai kódok (latin → angol Skóciában) történelmi sorozataként érthető, ahol a skót és a gael egyre inkább (a) kiszorulnak a főáramú tudományos tudományból, de (b) később akadémiai tanulmányok tárgyává válnak, és lassabban korlátozott terminológiai forrásokat fejlesztettek szótárak, nyelvtanok révén, oktatás és kulturális intézmények. Az alábbiakban részletes, időszakonként bemutatkozik ez a történet – szókincs, műfajok, intézményi hajtóerők, szabványosítási nyomások, valamint (ha releváns) kiejtési és dialektusi kérdések.

1) Középkori alapok: a latin mint az akadémiai–tudományos füstréteg (kb. 1100–1500)

1.1. Miért számít a latin a "tudományos stílus" szempontjából

A középkori Európában a latin volt az egyház és a tudományos írás fő nyelve, beleértve azt is, amit akkoriban "tudománynak" tartottak (természetfilozófia, orvostudomány, logika, csillagászat, jog, teológia). Az Encyclopaedia Britannica világosan összefoglalja az európai tágabb hátteret: a középkorban a latin központi szerepet játszott az adminisztrációban és a tudományterületeken, beleértve a "tudományt" és a filozófiát.

Ez azért számít, mert azok az alapvető szöveges szokások, amelyek később az angolban Skóciában "akadémiai stílust" formáltak, latin szokásokkal kezdődnek:

- definíció genus és differenciák szerint,
- Szillogisztikai érvelés,
- vita szerkezete (ellenvetések → válaszok),
- a hatóságok hivatkozása,
- erősen szabályosított terminológia (gyakran görög/latin gyökerek).

1.2. Egyetemek és a latin tanterv

A skót felsőoktatás ebben az európai latin rendszerben fejlődött ki. Még ha a daytoday beszéd skót vagy gael nyelvű volt, az akadémiai réteg (formális oktatás, vizsgák, tudományos értekezések) erősen támaszkodott a latinra.

Egy későbbi retrospektív tanulmány a skót klasszikus oktatásról megjegyzi, hogy az egyetemi előadásokat latin nyelven tartották, és a hallgatóknak latint kellett érteniük, hogy ebből hasznot húzzanak – ami bizonyítja, hogy a latin mennyire mélyen működött oktatási nyelvként jóval a középkoron túl.

Kulcspont: a középkori Skóciában a "tudományos regiszter" nagyrészt nem skót vagy gael nyelv, hanem latin, amely egyetemi és egyházi struktúrákban gyökerezik.

1.3. A skót és gael ebben az időszakban: szomszédos, de nem domináns tudományos területen

- Az idősebb skótok a 14. század végére egyre világosabban jelennek meg a fennmaradt írásos feljegyzésekben, és gyorsan bővülnek a műfajok skálájában.
- A gael hagyományokat tanult (különösen a költészetben, genealógiában, jogban), de az európai tudományos tudomány fő intézményi motorjai (egyetemek, a legtöbb nemzetközi levelezés) továbbra is latin nyelvűek.

Ez tartós mintát eredményez: a népi nyelvek sok "helyi" területet kezelnek, de a latin monopólium a formális tudományt.

2) Az idősebb skót nemzeti írásnyelv lett – mégis a tudomány főként latin maradt (kb. 1375–1600)

2.1. A skót nyelv mint a feljegyzések és irodalom nyelve

A 14. század végétől a 15. századig a skót nyelv drámaian bővült írásos médiumként. A Skót Nyelv Szótárai (DSL) a történelemet foglalják fel, hogy a 15. század második felére az Idősebb skót vált Skócia "irodalom és feljegyzés" fő nyelvévé, sikeresen versengve a latinnal a nyilvántartási funkciókban.

Egy másik tudományos áttekintés a skóciai nyelvekről (1400–1700) hasonlóan a skót nyelvet a 15. századra a burgh, udvar és parlament nyelveként írja le.

2.2. Mit jelent ez egy "akadémiai–tudományos réteg" számára?

A skót nyelv hivatalos írásnyelvként való felemelkedése *ugyanúgy* támogathatta volna a skót tudományos regisztert, ahogyan egyes európai népnnyelvek a kora újkorban tudományos stílusokat alakítottak ki. De Skócia esete jellegzetes:

- A skót erőssé válik az adminisztrációban és az irodalomban,
- míg az egyetemek és a formális tudományos munka továbbra is latin nyelvű (különösen a jogban, teológiában, orvostudományban),
- és Skócia elit kétnyelvűsége (latin + skót/angol) a tudományos munkát az európai latin normákhoz köti.

Így a Scots így fejlődik:

- adminisztratív precizitás (jogi/nyilvántartási stílus),
- retorikai és irodalmi kifinomultság (Makar költészet, próza), de viszonylag kevésbé volt folyamatos, intézményesített tudományos próza hagyomány, amely később közvetlenül beépült a modern tudományos írásba.

2.3. Szókincs dinamika

Még ha nincs is hatalmas skót "tudományos nyilvántartás", az időszak jelentős a későbbi fejlődés szempontjából, mert a skót írásos kultúra sok tanult lexikai forrást magába szív és stabilizál:

- francia/angol francia (jog és közigazgatás),
- latin (egyház, jog, tanult fogalmak),
- Északi változatok (különösen az északi fajtákban),
- Gael (helynevek, kulturális tárgyak, némi mindennapi szókincs).

Ezek az áramlatok később a skót angolba és lexikografikus projektekbe is beépülnek.

3) 17. századi fordulópont: angolosítás és funkcionális helyettesítés (kb. 1600–1707)

3.1. "Progresszív angolosítás" mint strukturális változás

A skót történelem egyik jelentős tudományos leírása szerint az "Older Scots" (késő 14. század vége és 1700) egy "végső fordulópontnál" ér véget, amikor a skótok fokozatos angolosodáson megy keresztül, és hivatalos/közszolgálati eseményeken angol váltja fel.

A Skót nyelvek 1400–1700 áttekintése ezt úgy keretezi, hogy a skót nyelv a 17. században lassan lehülte az angol helyét.

3.2. Miért fontos ez különösen az akadémiai/tudományos nyelvezet szempontjából

A tudományos és akadémiai írás a következőken virágzik:

- stabil intézmények,
- stabil színvonalak,
- széles olvasóközönség és cserehálózatok.

Ahogy az írott skót veszíti a helyét a formális közkén, a modern akadémiai–tudományos réteg természetes "jelöltje" az angol lesz (amely már most is domináns az angol nyelvű tudományos világ nagy részén), miközben a latin lassan kiszorul az oktatásban és a publikációban.

Más szóval, Skócia akadémiai–tudományos rétege most két irányba húzódik:

- Latin → népi nyelv (az európai trend),
- A skótok → angol (Skócia belső társadalmi-politikai/írásstudási trendje).

Ez a kettős műszak kulcs: sokkal nehezebbé teszi a skótok számára, hogy megőrizzék vagy újrapiítsák a teljes spektrumú akadémiai nyilvántartást.

4) A 18. század eleje: a népi beépítés történik – de angolban, így a skót standard angol (SSE) keletkezik

4.1. Az előadóterem mint nyelvi motoros

Az egyik legvilágosabb módja annak, hogy az akadémiai nyilvántartás kialakuljon, az oktatás: ismételt beszélt magyarázat, majd nyomtatott jegyzetek/tankönyvek.

A Glasgow-i Egyetem bizonyítékai kiemelik a történelmi fordulatot: a 18. századi orvostudományban William Cullent írják le úgy, mint az első, aki angolul tartott előadásokat latin helyett, ami tükrözi a latin oktatásban való szélesebb hanyatlást.

Hasonlóképpen, a Glasgow-i Egyetem történelmi anyagai megjegyzik, hogy Francis Hutcheson angolul tanított latin helyett, és kulcsfiguraként mutatják be ebben a változásban.

Ezek nem csupán anekdoták; ezek mechanizmusok:

- Miután az előadások angolul folytatódnak, a diákok megtanulják, hogyan érveljenek akadémiai szinten angolul, nem latinul.
- Jegyzetek, tantervek és tankönyvek kezdenek stabilizálni az angol akadémiai megfogalmazást.
- A szakmai hálózatok túlmutatnak a latiné-nevelt eliteken túl.

4.2. SSE mint helyi szabványos közeg

Mivel az angol Skóciában a fő akadémiai kódexmé válik, nem kerül vákuumba. A legtöbb alacsony földi skót beszédű háttérből származik. Ennek eredményeként egy olyan spektrumot kapunk, amelyet gyakran leírnak a skót nyelvészet: Scots ↔ Scottish Standard English. A. J. Aitken klasszikus munkája alapvetően szolgál ennek a kontinuumnak és a skótok és angolok történelmi kölcsönhatásának megértéséhez Skóciában. Egy Open University oktatási egység tömören foglalja össze a szociolingvistikai eredményt: a skót standard angol a beszélt standard változatként jelenik meg (standard angol skót akcentussal), és gyakran a 18. század eleji kontextusba datálják, amikor a skót nyelvet egyre inkább "korruptnak" tartják, és az angol válik a presztízs célpontjává.

4.3. Az "antiskótizmus" mozgalom: a prescriptivizmus formálja az akadémiai réteget

Az akadémiai nyilvántartás kialakításának kulcsfontosságú része annak eldöntése, mi számít "helyesnek". Skóciában ez szokatlanul intenzívvé vált.

- A Glasgow-i Egyetem különgyűjteményei a késő 18. századi önsegítő munkákat írják le, amelyek a "skótizmusok" korrigálására irányultak, idézve Hugh Mitchell *skótizmusait... javították* (Glasgow, 1799) eszközként, amely a feltörekvő skótok számára "nyelvi örökségük elrejtésére" szolgál.

- Marina Dossena egy tudományos cikke (a késő újkori skót angolról) megjegyzi, hogy a 18. század közepétől a tiltott skót nyelvek, szóbeszéd- és helyesírási útmutatók, valamint egyéb önsegítő anyagok széles körben terjedtek Skóciában.

Miért központi ez az akadémiai–tudományos rétegben:

Az akadémiai/tudományos írás a következőktől függ:

- közös normák,
- a regionális jelölésű formák elkerülése,
- hitelességet a szélesebb hálózatokban.

Ezért ezek az útmutatók bátorítják:

- konvergencia a supralokális írott angol normák felé,
- egy "udvarias" művelt skót angol,
- a skót nyelvtani és lexikai elemek formális prózában történő redukciója.

Ez közvetlenül felgyorsítja egy angol nyelvű akadémiai réteg konszolidációját Skóciában, nem pedig egy skót.

4.4. Kiejtés vs írás: a skót akcentus elfogadhatóvá válik (de az írás kifelé irányul)

Skócia egyik jellegzetessége, hogy a akcentus skót marad, míg az írott normák közel kerülnek a standard angolhoz. Ez egy hasadást eredményez:

- Beszédben (előadások, viták): A skót fonológia megmarad (pl. rhotikus; Skót magánhangzórendszer).
- Írásban: erős nyomás, hogy illeszkedjen a szélesebb angol szabványokhoz.

A modern szociofonikus leírások hangsúlyozzák, hogy az SSE gyakran "közel a standard angolhoz", skót akcentussal rendelkezik; az írásos tudományos prózában a "skótság" sokkal kevésbé látható, mint a szóbeli előadásban.

5) A skót felvilágosodás és tudományos társaságok: intézmények, amelyek *befagyasztják* a nyilvántartást (kb. 1750–1830)

5.1. Miért számítanak a tudományos társadalom a tudományos nyelv szempontjából

A modern tudományos regisztert a következők stabilizálják:

- szakmai bírálati normák (formális vagy informális),
- Társasági ülések és előadások,
- nyomtatott "Tranzakciók" és "Proceedings"
- szabványos formátumokat az állításokhoz és bizonyítékokhoz.

5.2. Edinburghi Királyi Társaság az új réteg jelképeként

Az Edinburghi Királyi Társaságot (RSE) 1783-ban alapították "a tanulás és hasznos tudás előmozdítása" érdekében.

Az Edinburghi Királyi Társaság Transactions bibliográfiai nyilvántartása kifejezetten angolként említi a nyelvet, és a megjelenés 1788–1966 között futott.

Ez rendkívül konkrét mutató arra, hogy hol lakik az akadémiai–tudományos réteg a 18. század végére:

- nem latinul,
- nem skótotul,
- hanem angol tudományos prózában, amelyet Skóciában írtak és skót szellemi tartalmat hordoztak.

5.3. Lexikai következmények

Ebben az időszakban Skóciában a tudományos szókincs nagyrészt a következők:

- nemzetközi görög-latin műszaki szókincs az angol öltözetben (ugyanaz a morfológia, amit máshol az angol tudományban is használnak),
- valamint skót intézményi/szakmai terminológia (különösen a jogban, oktatásban, egyházigazgatásban),
- valamint néhány helyi lexikai fennmaradtság, amelyek megalapozott használatban elfogadhatóak maradhatnak.

A legfontosabb pont, hogy Skócia részt vesz a modern tudományos angol nyelv építésében, nem pedig külön skót tudományos szabványt fejlesztenénk.

6) 19. század: professzionalizáció, tömeges írástudás és a skót/gael nyelv marginalizálása a "tudományban"

6.1. Az oktatás bővítése megerősíti a standard angolt mint akadémiai kódexet

A 19. század a következőket hozza:

- szélesebb körű oktatás,
- nagyobb egyetemi csoportok,
- orvosi vizsgák, jog, mérnöki szakok,
- speciális tankönyveket és folyóiratokat.

Ilyen rendszerekben a dialektus írás gyakorlattalannak válik: stabil, széles körben olvasható normákra van szükség. Ennek eredményeként az angol mint akadémiai-tudományos médiumként folyamatosan erősítik.

6.2. A latin nyelv maradék szerepe az elit hitelesítésben

A latin nem tűnik el azonnal. Például az Edinburghi Egyetem jogi történeti kiadványa megjegyzi, hogy az 1690-es évek elején az ügyvédek latinul vizsgálták a polgári jog területén a felvételhez, és 1699-től az ügyvédek polgári jogot és skót jogot tanítottak.

Még ha az angol egyre inkább uralkodik, a latin presztízse továbbra is megmarad:

- jogi oktatás,
- mottók és ceremoniális formulák,
- Klasszikus orvosi és botanikai terminológia.

De a modern tudományos tudomány "munkanyelve" az angol lesz.

6.3. Skótok a 19. században: erősek irodalomban, gyengék az akadémiai tudományban

A skót továbbra is erős, mint akövetkezetben:

- irodalmi és kulturális médium,
- a helyi tudás hordozója (mezőgazdaság, időjárás-ismeretek, kézműves szókincs),
- Dialektus beszéd a mindennapi életben.

De a tudományos skót próza *intézményi* alapjai vékonyak, mert:

- az egyetemek angolul publikálnak,
- a szakmai képzés angolul zajlik,
- a presztízsnormák elriasztják a skót írást (amit használati útmutatók és oktatás erősítenek).

Ezért található a skót műszaki szókincs a 19. században gyakran nem tudományos folyóiratokban, hanem a következőkben:

- dialektus szótárak,
- irodalmi művek, amelyekben beágyazódott népi tudás,
- helyi mezőgazdasági és gyakorlati szövegek,
- későbbi lexikografikus összeállítások.

7) Gael és a "akadémiai–tudományos réteg": lexikográfia, nyelvtan és egyetemi tanulmányok (19. század → 20. század közepé)

A gael útja más: régebbi tudományos hagyománya volt, de sokkal kevesebb intézményi hatalom volt a modern egyetemeken és a tudományon.

7.1. Az első nagy mechanizmus: szótárak és nyelvtanok mint "infrastruktúra"

Egy tudományos nyilvántartásnak szüksége van a következőkre:

- stabil helyesírás,
- definíciós gyakorlat,
- új fogalmakhoz tartozó kifejezéslisták,
- oktatási anyagok.

Jelentős mérföldkő a *Dictionarium ScotoCelticum* (1828), amelyet a Skóciai Highland and Agricultural Society irányítása alatt állítottak össze. A címe és leírása egyértelműen jelzi, hogy angol és latin jelentéssel rendelkező gael szókincset biztosít, továbbá latin és angol szavak szókészletét gael fordításokkal, valamint bevezetőt és egy gael nyelvtani gyűjteményt is.

Ez azért fontos, mert egyértelmű kísérletet mutat arra, hogy a következő lépések:

- összekapcsolja a gael nyelvet az európai tanult szótárral (latin),
- lehetővé teszi a "tanult" szavak gael fordítását,
- és szabványosítsa a nyelvtani megértést – minden akadémiai regiszterhez szükséges alapvető előfeltételek.

Egy másik monumentális mérföldkő Edward Dwelly gael szótára, amelynek fő kiadását 1911-ben jelentették fel. (Egyes részek/kötetek az 1900-as évek elején jelennek meg; például egy Internet Archívum feljegyzése 1902-es megjelenési dátumot ad Dwelly kötetének *Egy gael szótár*.) A Dwelly gyakorlati tártárrá válik a modern fogalmak gael megfelelői kidolgozásához vagy kiválasztásához – még akkor is, ha egy teljes modern tudományos gael regiszter csak a 20. század későbbi részében bővül drámaiban.

7.2. A második mechanizmus: a gael egyetemek tudományos tantárgyként lépnek be

Az intézményesítés kulcsfontosságú. Az Edinburghi Egyetem gael története megjegyzi, hogy 1882-ben létrehozta a kelta tanszéket (ez volt az első ilyen jellegű Skóciában), ahol Donald MacKinnon volt az első birtoka. A Glasgow-i Egyetem gael történeti forrása szerint a gael nyelvet (a kelta nyelv alatt) csak 1906–07 óta tanítják diplomaként. Bár sok gael kutatás *született angolul*, ez az akadémiai beágyazás a következőket eredményezi:

- szakmai közösség műszaki terminológiával (fonetika, nyelvtan, szövegkritika),
- szerkesztett szövegsorozat,
- oktatási anyagok és vizsgák.

7.3. A harmadik mechanizmus: oktatáspolitikai (gael mint iskolai tantárgy)

Ahhoz, hogy egy tudományos regiszter létezzen, általában egy nyelvnek van szüksége egy művelt olvasóközönségre.

Egy 1932-es alsóházi eszmecsere kifejezetten hivatkozik az 1918-as Oktatási (Skócia) Törvény 6(1)(a) szakaszára, amely előírja az oktatási hatóságoknak, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a gael nyelv tanítására a gael nyelvű területeken, és arról számol be, hogy 1930–31-ben 293 iskolában tanították a gael nyelvet.

Még korlátozott is, az iskolai képzés:

- ösztönzi a szabványosított helyesírást,
- kibővíti az írásos gael próza területeket,
- és támogatja a későbbi témáspecifikus terminológia létrehozását.

7.4. Korlátok a 20. század közepéig

1950-re a gael nyelven:

- erős lexikografikus alapok,
- növekvő tudományos tanulmányok,
- Valami oktatási alap.

De a gael még mindig nem a skót tudományos publikáció fő nyelve (azaz angol). A gael nyelv akadémiai rétege a legerősebb a következőkben:

- nyelvi/irodalomi kutatás,
- vallási és kulturális írás,
- és fokozatosan bővítve a modern prózai területeket.

8) A 20. század eleje: a skót és gael "tudományos tanulmányozása" önmagában is jelentős tudományos rétegmé válik

Itt Skócia valami nagyon fontos szerepet játszik: még ha a skót nem is a fő tudomány médium, Skócia a skót és gael nyelv leírásának központjává válik.

8.1. Lexikográfia mint tudományos munka: SND és DOST

A Skót Nyelv Szótára két hatalmas történelmi szótári projektre épül:

- Skót Nemzeti Szótár (SND) a modern skót nyelvhez (1700 után)
- Az Idősebb Skót Nyelv Szótára (DOST) az idősebb skót nyelvekre (1700 előtt)

Az SND esetében a DSL története megjegyzi, hogy a Skót Nemzeti Szótár Szövetséget 1929-ben alapították, az SND első fascikulusa pedig 1931-ben jelent meg.

A DOST esetében a DSL története feljegyzi, hogy az első fascikulust 1931-ben adták ki, az első kötet 1937-ben, a II. kötet pedig 1938 és 1951 között jelent meg fascikulumban – pontosan a "20. század közepéig" időszakon belül.

Miért képezik ezek a szótárak egy "akadémiai–tudományos réteg" részei: Megállapítják:

- a források szigorú hivatkozása,
- Történelmi szemantikai elemzés,
- a nyelvjárás felhasználásának leképezése,
- szabványos lexikografikus metanyelv,
- valamint egy tudományos infrastruktúra, amely lehetővé teszi a skót akadémiai diskurzust .

Még akkor is, ha a szótár bejegyzései angolul vannak, a projekt a nyelv körüli érett akadémiai réteg védjegye.

8.2. Dialektológia mint háború utáni tudományos projekt: Skócia Nyelvi Felmérése (LSS)

A Skóciai Nyelvi Felmérés (LSS) mérföldkőnek számít, mert Skócia beszédváltozatait rendszerszintezett, "tudományos" dokumentáció tárgyaiként kezeli.

- Egy edinburghi oldal Angus McIntoshról megjegyzi, hogy kollégáival együtt 1948-ban elindította az LSS-t, beleértve a "Highland Line" pilot felmérését a gael és skót nyelvi fő határ meghatározására.
- Az Edinburghi Egyetem levéltárai hasonlóan leírják, hogy az LSS 1949-ben létrejött együttműködésként keltát, angol nyelvet/nyelvészetet és fonetikát, párhuzamos skót és gael felméréseket futtatva.

Ez kulcsfontosságú a kérdésedhez, mert azt mutatja, hogy egy modern akadémiai-tudományos regiszter épül fel:

- kérdőívek,
- fonetikai átírási szabványok,
- dialektus leképezés,
- Analitikus kategóriák hangrendszerekhez és morfológiához.

Ismétlem: nem feltétlenül "skót nyelven írt tudomány", hanem a skót/gael tudományról, amely egy jelentős tudományos réteg, amely a század közepére erősen bővül.

9) Hogyan nézett ki az akadémiai–tudományos réteg a gyakorlatban a 20. század közepére

1950 körül Skócia akadémiai–tudományos nyelvökológiája így foglalható össze:

9.1. Domináns írásbeli nyelv: angol (skót standard angol Skóciában)

Műfajok:

- egyetemi tankönyvek,
- folyóiratcikkek,
- társasági tranzakciók,
- szakmai kézikönyvek.

Szókincs kialakítása:

- túlnyomórészt görög-latin nemzetközi tudományos kifejezések (globális angol nyelven),
- Skót intézményi/szakmai kifejezések (különösen jog, oktatás, egyházi politika),
- viszonylag kevés nyílt skót lexema formális tudományos prózában (évszázadokon át tartó előírások és közönségtervezés miatt).

Nyelvtan és diskurzus:

- felismerhetően "modern akadémiai angol" konvenciók: strukturált érvelés, személytelen stílus, névnév elkészítés, óvatos állítások.

Kiejtés:

- a beszélt akadémiai életben (előadások, viták) az SSE akcentusok hallhatóak maradnak (pl. rhotikusság; Skót magánhangzórendszer), még akkor is, ha az írásos regiszter összhangban van az általános angol normákkal.

9.2. Skót: korlátozott tudományos publikációs médium; erős tudományos tárgyként

A Scotsnak van:

- csökkentett szerep a "mainstream tudományos szövegek" előállításában,
- hanem egy gyorsan erősödő akadémiai réteg révén:
 - lexikográfia (SND, DOST),
 - dialektológia (LSS),
 - Egyetemi kutatási hagyományok.

9.3. Gael nyelv: bővíti az infrastruktúrát, de még mindig nem a tudomány alapértelmezett nyelve

A gael nyelv a következők:

- főbb lexikografikus eszközök (Dictionarium ScotoCelticum 1828; Dwelly 1911),
- intézményi akadémiai horgonyzás (Edinburgh-i kelta tanszék tanszéke 1882-ben; 1906–07 között gael diplomás oktatás Glasgow-i kontextusban),
- oktatáspolitikai támogatás (1918-as törvény kötelezettsége; bizonyíték arra, hogy 1930–31-re több száz iskolában tanítottak gaelnyelvet).

De a gael akadémiai–tudományos reperte továbbra is elsősorban a következő:

- a bölcsészettudományok tudományában és oktatásában,
- a modern tudományos terminológia csak részben kidolgozott, és nem használják széles körben a mainstream tudományos publikációban (amely továbbra is angol nyelvű marad).

10) Az alapvető "fejlesztési folyamat" egy ok-okozati láncban

Ha kompakt "folyamatmodell" szeretnél (még mindig részletes, de kifejezetten ok-okozat), akkor így néz ki:

1. Középkori intézményi alap → egyetemek + egyház = latin akadémiai réteg (műfajok és retorikai minták).
2. A skót nyelv nemzeti írásbeli feljegyzésként/irodalmi nyelvként emelkedik, → erősíti a népi írástudást és a prózai tudást, de a tudományos munka nagyrészt latin marad.
3. A 17. századi angolosítás → a skótok hivatalos/nyilvános írásos funkcióit veszítik; Az angol válik a presztízis célponttá a supralokális kommunikációban.
4. A 18. századi oktatás → előadások népbévágása átalakítja a latint → angolt (Hutcheson, Cullen mint emblematikus kifejezés), kialakítva az angol akadémiai diskurzus szokásait Skóciában.
5. A prescriptivizmus/antiskótizmus → művelt skótok tudatosan hangolják az írott nyelvet a szélesebb angol normákkal; a nyílt skót filmek kiszűrve vannak a formális prózából.

6. A tudományos társaságok és a nyomtatott kultúra → angol nyelvű folyóiratok/előadások (pl. RSE Transactions) stabilizálják az angol nyelvű formátumokat és terminológiát.
7. A 19. századi professzionalizáció → az angol nyelv elkerülhetlenné válik az orvostudomány/jog/tudományos képzésben; A skót és a gael a tudományos publikációk számára többnyire nem alapértelmezett marad.
8. 19. évszázad vége – 20. század eleje: kisebbségi nyelvi infrastruktúra → gael szótárak + egyetemi állások; Némi iskolai támogatás.
9. A 20. évek elején–közepén: Skócia nyelveinek tudományos tanulmányozása, → SND/DOST és LSS egy modern tudományos "tudományos réteget" hoz létre a skót/gael kutatási objektumok köré.

Walesiek

Kérjük, részletesen írja le a modern walesi nyelv fejlődését (szókincs, kiejtés, dialektuskülönbség stb.) egészen a 20. század közepéig.

A modern walesi nyelv fejlődése: Eredettől a 20. század közepéig

Bevezetés és korai eredet

A walesi (Cymraeg) egy kelta nyelv, amely a brittonikus ághoz tartozik, és az ősi britonok által beszélt közös brittonnyelvből származik. Valószínűleg a 6. század közepén, a római Britannia bukása után jelent meg különálló nyelvként. Ekkor egy sor hangzsváltozás – különösen az utolsó hangsúlytalan szótagok (apocope) elvesztése – a régi nyelvtani esetrendszer összeomlásához vezetett, és fordulópontot jelentett a brittonikus és korai walesi nyelv között. A korai középkorra a brittonik regionális dialektusai külön nyelvekké fejlődtek: walesi Walesben (és a szomszédos területeken), a cornish délnyugaton, breton Bretagne-ban, és a ma már kihalt cumbric az Ó-Északon. Az ősi *walesi* korszak (kb. hatodik–8. század) nem hagyott maga után kortárs szövegeket; ismereteink későbbi rekonstrukciókból, korai nevekből vagy feliratokból származnak. A legrégebbi fennmaradt walesi írott nyelv néhány ówalesi (8–11. század) feliratban és glossában jelenik meg, például a Cadfan kőben és a 9. századi *Juvenus* kézirat szélső jegyzeteiben. 12–14. századra a *közép-walesi* teljes mértékben jelen volt, amit a Mabinogion legendák és óslakos törvénykönyvek kéziratai példáznak, amelyek gazdag irodalmi hagyományt mutatnak egy viszonylag egységes írott nyelven. Ez a középkori walesi irodalom a nyelv kontinuitását mutatja be, és betekintést nyújt annak középkori szókincsejébe és nyelvtanába.

A walesi szókincs fejlődése: kölcsönszavak, szemantikai változások és neologizmusok

A walesi nyelv megőrizte a kelta gyökereiből származó alapvető szókincsset (pl. *carreg* "kő", *wy* "tojás"), de szókincsse folyamatosan bővült más nyelvekkel való érintkezések révén. A latin hatás különösen mély volt a római megszállás alatt és utána (i. sz. 1–5. század). Számos mindennapi szót vettek át a latinból, gyakran a korai keresztény használat útján, és "zökkenőmentesen szövték" be a walesi nyelvbe. Például a walesi *eglwys* ("templom") a latin *ecclesia* szóból ered, míg az *ysgol* ("iskola") a latin *schola* szóból ered. Még az alapvető kifejezések, mint a *fffenestr* ("ablak") és a *gwin* ("bor") is latin kölcsönzések (*fenestra* és *vinum* szavakból).

A következő interakcióhullámok francia és angol kölcsönszavakat hoztak létre. Az 1066-os normann hódítás után az angol-normann francia vezette be a kormányzás, jog és társadalom fogalmait. Például a walesi főnév *curiad* ("beat") jelentése az ófrancia *curer* szóból származik, és néhány adminisztratív szó is belépett walesi nyelvbe ebben az időszakban. Az angol befolyása a késő középkortól kezdve egyre dominánsabbá vált, különösen a modern korban gyorsult. Ahogy az angol Nagy-Britannia elsődleges kereskedelmi és technológiai nyelvénél nőtte ki magát, a walesi beszélők több száz angol szót kölcsönöztek. Gyakran ezeket a walesi fonológiához és helyesíráshoz igazították – például a *silff* ("polc") és a *giât* ("kapu") közvetlen kölcsönzések. 19. és 20. századra az angol kölcsönzések mindenütt elterjedtek, a mindennapi tárgyaktól (*ffilm* "film", *bws* "busz") és modern találmányokig terjedtek. Sok kölcsönzött kifejezés szemantikai változásokon ment keresztül walesi nyelven, új árnyalatokat szerezve. Például a *ffilm* szó jelentése "film/film" (mint angolul), de bizonyos kontextusokban egy vékony réteget vagy borítást is jelenthet, ami jól mutatja, hogyan tágítják a kölcsönszavak a walesi lexikont kiterjesztett jelentésekkel.

Nyelvtisztesség és neologizmusok: A kölcsönzök áradatára válaszul a walesi nyelv puristák és tudósai gyakran javasolták az új walesi szavak (neologizmusok) kialakítását, vagy az angol kölcsönzött helyett anyanyelvi kifejezések használatát. 19. század végén és a 20. században bizottságok és szerzők szándékosan hoztak létre walesi megfelelőket a modern fogalmakhoz. Például a *televízió egyszerű használata* helyett népszerűvé vált a hibrid teledu kifejezés (*a görög tele- "távol" és a walesi darlledu "sugárzás" szavakkal ötvözve*). Hasonlóképpen, a *rhyngrywd* ("internet") később a walesi gyökerekből származik, amely "hálózatközi" jelentést jelent. Egy 20. század közepére a walesi nyelv nemzetközi kölcsönszavakat és walesi újszavakat használt, amelyek új technológiát és kulturális kifejezéseket jelölnek. Ez a szókincs folyamatos fejlődése – az importokat és a kreatív őshonos formációkat egyensúlyozva – tükrözi a walesi alkalmazkodóképességet és tudatos erőfeszítést, hogy megőrizze jellegzetes jellegét.

Fonológiai fejlődés és kiejtési változások

A walesi nyelv fonológiája jelentős változásokon ment keresztül a legkorábbi szakaszaitól kezdve, így a nyelv legjellegzetesebb hangzásai közé tartoznak. Az egyik kulcsfontosságú korai fejlődés a szótagszerkezet változása volt a római korszak utáni időszakban (kb. 6. század), amikor a walesi nyelv elveszítette a végső szótagokat, és a hangsúlyt a szavak utolsó előtti szótagjára rögzítette. Ez hozzájárult a walesi jellegzetes ritmushoz, és sok szóformát egyszerűsített (például a latin *porta* lett walesi *porth*, leahyva a véghangzót). A befejezések elvesztése "szorosan összefüggött a morfológiai betű elvesztésével", és örökséget hagyott a hangrendszerben azáltal, hogy kiváltotta az első mássalhangzós mutációkat. Eredetileg ezek a

változások (az első mássalhangzók lágyulása vagy változása bizonyos nyelvtani kontextusokban) fonológiai sandhiból eredtek: például az óbrittonikus véghangzók vagy mássalhangzók miatt a szomszédos szavak lenitoltak vagy nasalizálóztak, és amikor ezek a hangok később eltűntek, a váltakozás nyelvtani jellemzővé vált. Így az ó- és közép-walesi korszakra a mutációs rendszer szilárdan megalapozott a walesi morfológia szerves részévé, bár gyökerei korábbi hangváltozásokban rejlődnek.

Más mássalhangzós változások megkülönböztetik a walesi nyelvet mind az angoltól, mind a kelta rokonainoktól. Különösen fontos, hogy a walesi kifejlesztette a hangtalan alveoláris laterális frikatív /l/ (ll-t írva) hangot, amely Európában ritka hang, angolban pedig nem fordul elő. Ez egy korábbi klaszterből (valószínűleg *lt* vagy *cl*) származik, és jól látható olyan összehasonlításokban, mint a walesi *llaw* ([l̥au], "kéz") és az ír *lámh* ([l̥] hanggal) – ami a brittonikus és goidelic kelta eltérő fejlődését mutatja. Hasonlóképpen, a walesi *rh* ([r̥], egy hangtalan *r*) és a zöngetlen orrok (mh, nh, ngh hangok) bizonyos pozíciókban hangok asszimilációja és törlése általán alakultak ki. A közép-walesi nyelvre ezek a hangok a nyelv fonemikus készletének részei voltak, és továbbra is a modern walesi kiejtés védjegyei.

A walesi magánhangzó kiejtése is kialakult. A közép-walesi kéziratok egy rövid és hosszú magánhangzó rendszert sugallnak, amely nem sokban különbözik a modern walesi nyelvtől, de idővel regionális eltérések is megjelentek. Az egyik jelentős dialektusi megosztottság a magas központi *magánhangzó* *i* (észak-walesi nyelvben "u"-ként írva), amely délen az *i* [i] betűvel egyesült. Például a *ty** (ház) szót északon egy különálló /i/ betűvel ejtik ki, míg délen az /i/ (megkülönböztethetetlen a "ti"-től). Ezek a különbségek fonológiai eltérést jeleznek a dialektusok között (alábbiakban részletesebben tárgyalható). Összességében a modern korszak walesi hangrendszere gazdag hangzóhangzókat tartalmaz – beleértve az angolhoz ismeretlen hangokat, mint például [ɬ] (ll), [θ] (th a *hitben*), [ð] (*dd*, *mint* th), és [χ] (ch, *mint* *Bach*) – valamint egyértelmű hangsúlymintát a második utolsó szótagon. Ezek az elemek történelmi hangváltozásokon keresztül kristályosodtak meg, amelyek az primitív walesi nyelvtől a 20. század szabványosított nyelvégig terjednek.

Dialektus megkülönböztetése: Észak- és dél-walesi változatok

Bár Wales viszonylag kis földrajzi területe volt, a walesi nyelv jellegzetes regionális dialektusokat fejlesztett ki. Hagyományosan a tudósok négy fő dialektusi régióba sorolják a walesi nyelvet, amelyek nagyjából a középkori királyságoknak és későbbi megyéknek felelnek meg:

- *Gwynedd (Gogledd)* – északnyugat-walesi (más néven Gwyndodeg)
- *Powys* – északkeleti és közép-wales (Powyseg)
- *Dyfed* – délnyugat-wales (Dyfedeg)
- *Gwent és Morgannwg* – délkelet-wales (Gwenhwyseg)

A gyakorlatban a modern beszélők gyakran egyszerűbbre utalnak az észak-walesi (Gogledd) és a dél-walesi (De) közötti alapvető megosztottságra, bár ez egy kontinuum egyszerűsítése. A dialektusok kiejtése, szókincs és nyelvtana tekintetében különböznek. Például egy gyakori mindennapi kérdés, mint például "Kérsz egy csésze (teát)?" egészen másképp is megfogalmazható: északnyugaton *megkérdezhetnénk*: "*Dach chi isio paned?*" (az *isio* "vágyó" és a "csésze" (*panyázó*) kifejezéssel), míg délnyugaton mondhatjuk azt, hogy "*Ych chi'n moy'n dishgled?*" Moyn használata "akaras" és a *dishgled* (szó szerint "tálaló") "csésze" kifejezésére. Ezek a variációk jellegzetes lexikai választásokat mutatnak (North *eisiau/ísio* vs. South *moy'n*

"kívánni"), valamint apró nyelvtani eltéréseket is mutatnak (az északi mondat kihagyja az *yn* részecskét az *isio* előtt, ami regionális köznyelvi kifejezés).

A kiejtés további kontrasztokat kínál: néhány déli dialektusban az "s" szót [ʃ] ("sh") választja bizonyos magánhangzók előtt, ami északon ritkán fordul elő. Például a *mis* ("hónap") szó általában északon [mi:s], míg déli részein gyakran [mi:ʃ]. Hasonlóképpen, a gyakori kérdés "sut" szó "*hogyan*") a standard észak-walesi nyelvben sut-ként [sɪt] ejthető (a központi [i] magánhangzóval), de délen általában úgy hangzik, mint a *shwd* [ʃʊd]. Ezek a példák kiemelik, hogyan eltérhet a magánhangzók minősége és a mássalhangzó ízlése régióként. Nyelvtani különbségek, bár finomabbak is, léteznek – például az északi köznyelvű walesi gyakran *mi* vagy nulla részecskét használ az affirmatív igék jelölésére (*Mi fydda i...* vagy *Bydda én...* "Én leszek..."), míg a déli nyelv *fe* vagy *rydw i...* Ekvivalent kontextusokban. A nevezemások is eltérőek: a jól ismert "te" délen *ti*, északon gyakran *chdi*, a harmadik személyű többes névmás *pedig délen* *nhw*, míg a *hagyományos irodalmi walesi* nyelvben gyakran *hwy* vagy 'w (bár az *nhw* szó köznyelven mindkét régióban használatos).

Ezek ellenére a dialektusok kölcsönösen érthetőek, és Wales-szerte egy beszéd folytonosság létezik. Egy 20. század folyamán a megnövekedett média (rádió, TV) és a mobilitás némileg kiegyenlítette a dialektusbeli különbségeket, mégis erős regionális identitások maradtak a beszédben. Egy 20. században még egy szabványosított beszélt walesi nyelv létrehozására is voltak kísérletek a dialektusbeli szakadék áthidalására – különösen a Cymraeg Byw ("Élő walesi") kezdeményezés az 1970-es években –, de ezek a kísérletek korlátozott sikert értek el, mert nem vették figyelembe az anyanyelvi beszélők által használt mély regionális eltéréseket. Ehelyett a walesi beszélők általában informálisan alkalmazkodnak egymáshoz, és ma az oktatás egy szabványosított *irodalmi* formát tanít a dialektusformák elfogadásával a beszédben. A négy hagyományos dialektusmegjelölés továbbra is "tanulmányilag hasznos", sőt, még egy különálló külföldi dialektus, a patagóniai walesi nyelv is kialakult, amely a walesi emigrációk után alakult ki a 19. században (keverve a walesi nyelvet néhány spanyol kölcsönzóval). Ez a gazdag dialektusi szövet a walesi kitartásának és regionális gyökerezésének bizonyítéka évszázadokon át tartó változásokon és külső hatásokon keresztül.

Helyesírási és nyelvtani változtatások (szabványosítási erőfeszítések)

Helyesírás (helyesírás) – Az írott walesi latin ábécét a kora középkor óta használta, de a helyesírási konvenciók jelentősen fejlődtek, mielőtt a modern időkben stabilizálódtak volna. A középkori kéziratokban változatos helyesírás (pl. *U* vs *v* vs *f* a /v/ hangnál), sőt, olyan betűket is tartalmaznak, mint *a* *k* és *q*, amelyeket már nem használnak a walesi írásmódban. A helyesírásban jelentős fordulópontot hozott az 1588-as walesi Biblia, amelyet William Morgan fordított, és amely segített egységes mércét teremteni. Morgan Bibliája (és az átdolgozott 1620-as kiadás) számos olyan helyesírási normát állapított meg, amelyek továbbra is fennállnak. Például akkoriban hozták meg a döntést, hogy a walesi "k" betűt a *c* helyett hagyják el – *a k általános* volt a közép-walesi írásban, de ahogy egy kortárs (William Salesbury) 1567-ben elmagyarázta, a korabeli nyomdászoknak "nincs annyi [betűjük], mint amennyit a walesi betűk követelnek", ezért *helyette a c* betűt használták. Hasonlóképpen, a különböző digráfok használata is megszilárdult: a walesi nyelv az *ll*, *dd*, *ff*, *rh*, *th* betűkombinációkat az ábécé rendezés során egyetlen betűként kezeli, amit szótárakban kódoltak. 19. századra már jól kialakult az ábécé sorrend és a digráf használata (pl. *ff* az *f* után *összesorolódik*, stb.). Néhány betűt hozzáadtak vagy átalakítottak, ahogy új igények merültek fel – *a j* betűt nem használták

a klasszikus walesi nyelvben, de a 20. századi walesi *jellemben a j* szót kölcsönzött, például *lekvár, jôc* ("vicc") és *garej* ("garázs") szavak formájában használták. Másrészt olyan betűk, mint *a, z, k, q, v* hiányoznak az anyanyelvi walesi szavakból, bár technikai kölcsönszavakban is előfordulhatnak (gyakran walesi megfelelőik: *sero* a nullára, *a cilogram* a kilogrammra).

A helyesírás szándékos szabványosítása tovább fejlődött a 20. század elején. Kulcsfigura Sir *John Morris-Jones* volt, aki a walesi írás rendszeresítését indító erőfeszítéseket vezette. 1893-ban egy *jelentést írt a walesi írásírásról* egy országos bizottság számára, majd később elnöke volt annak a bizottságnak, amely 1928-ban elkészítette az *Orgraffyr Iaith Gymraeg* ("A walesi nyelv helyesírása") című művet. Ezek a művek sok helyesírási szabályt tisztáztak és rögzítettek (például megerősítették a *th* használatát /θ/, *dd* helyett /ð/, *f* a /v/, *ff* helyett /f/ stb.), így jobban illeszkedtek az írott walesi nyelvhez és a Bibliából származó nyomtatott hagyományhoz. Egy 20. század közepére a walesi helyesírás erősen szabványosított volt a kiadványok és iskolák között, még akkor is, ha a beszélt dialektusok változatosak voltak.

Nyelvtani változások: A walesi nyelv tan általában megőrizte kelta jellegét (például az első mutációkat és az ige–alany–tárgy szórendet), de az ówalesi korszaktól a modern korig voltak átalakulások. Egy hosszú távú trend az igékben a hajlamról a perifrázisba való áttérés. A középkori walesi igéknek széles körű szintetikus formái voltak – személy, idő és hangulat – és az irodalmi walesi nyelv sok ilyen formát megőrizett. Például egyetlen szó, mint *az af*, jelentheti azt, hogy "megyek" vagy "megyek", míg a *cerddais* olyan formák jelentenek: "jártam". Idővel a beszélt walesi nyelv inkább az analitikus konstrukciókat részesítette előnyben: segédigéket és névmásokat használtak a különálló befejezések helyett. A 19–20. századra a mindennapi walesiek azt mondták: *dw i wedi cerdded* ("Sétáltam", szó szerint "sétáltam"), a régi szintetikus tökéletes *cerddais* helyett. A köznyelvi regiszterben egyre inkább *rwy'n...*, *ha én...*, *bydda én...* stb., míg a hagyományos irodalmi regiszter (amelyet erősen befolyásolt a Biblia) továbbra is a régebbi ragadozós formákat használta, mint *a year wyf, gwneuthum, byddaf*. Ez a diglossia azt jelentette, hogy a 20. századra az irodalmi walesi és a beszélt walesi nyelvtani és akár szókincs tekintetében is jelentősen eltértek egymástól. Olyan walesi nyelv tanok, mint Gareth King, megjegyezték, hogy a formális irodalmi walesi és a köznyelvi walesi "gyakorlatban szinte két különböző nyelv".

A 19. és a 20. század elején több tudós (például Morris-Jones 1913-as *walesi nyelv tanában*) dolgozott az irodalmi nyelv tan leírásán és szabványosításán, biztosítva, hogy a presztízis írásforma egységes maradjon. Szabályokat szabályoztak a szintetikus igék használatára, a mutációk helyes használatára, és megőrizték az archaizmusokat, mint a kötőjel (amelyet ma már csak a halmok kifejezésekben használnak). Azonban, ahogy a walesi nyelv a 20. század közepén belépett az iskolákba és a közéletbe, egyensúlyt teremtett a nyilvántartások között. Az oktatási anyagok fokozatosan elmozdultak a köznyelvi formák elismerésére, és a 20. század végére egy mérsékelt szabvány (néha *Cymraeg safonolnak* vagy "standard walesinek" nevezve), amely áthidalja a 16. századi bibliai stílus és az élő beszélt nyelv közötti szakadékot. Figyelemre méltó, hogy a számrendszert átalakították: a hagyományos vigesimalis számolás (például 20-as alap, például *pedwar ar bymtheg ar hugain* 39-re, "négy tizenötös húszra") a 20. század közepén egy egyszerűbb tizedes rendszer váltotta fel (*tri deg naw* a 39, "három tíz kilenc") oktatási és hivatalos használat céljából. Ez a változás, amelyet az 1940-es években vezettek be, része volt a nyelv modernizálásának, miközben javította a tanulók számára a tisztaságot.

Összefoglalva, a 20. század közepére a walesi nyelv már jól bevált szabványos helyesírással és definiált (bár diglossikus) nyelv tanal rendelkezett. Az 1588-as bibliai fordítás a formális

walesi nyelvben a 20. századig "lényegében változatlan" mintát állított fel, de a beszélt walesi természetesen fejlődött, ami tudatos erőfeszítésekhez vezetett az írásbeli normák és a beszélt használat harmonizálására. Ezek a szabványosítási erőfeszítések segítettek a walesi nyelv iskolákban való oktatását és a nyomtatásban való folyamatos alkalmazását, ami kulcsfontosságú volt a nyelv modern médiumként való fennmaradásához.

Irodalom, vallás és oktatás: az írott és beszélt walesi nyelv formálása

Egy oldal a Hergest Vörös Könyvéből (kb. 14. század), amely az egyik kézirat tartalmazza a Mabinogion-történeteket közép-walesi nyelven. Az ilyen irodalom megőrizte a walesi nyelvet, és bemutatja annak középkori szókincsét és stílusát.

A walesi történelem során az irodalom és a vallás kulcsszerepet játszott a nyelv fenntartásában, miközben az oktatási politikák gyakran jelentettek kihívásokat. A középkori irodalom (közép-walesi nyelven) – beleértve a Mabinogion prózatörténeteket, a bardok udvari költészetét és olyan jogi szövegeket, mint a *Cyfraith Hywel* (Hywel Dda törvényei) – nemcsak a walesi kulturális identitást ünnepelte, hanem a középkorban szabványosította a walesi írásos formát is. Olyan költők, mint Aneirin és Taliesin (6. század, ówalesi korszak) verseket írtak, amelyeket később közép-walesi nyelven írtak le, bizonyítva a szóbeli brittonikus hagyományoktól az írott nyelvig tartó folyamatosságot. Ez a gazdag szóbeli és irodalmi hagyomány megőrizte a walesi nemesi és papság presztízsét, miközben az angol befolyás nőtt. A walesi írást legalábbis I. Eduárd által elfoglalt Wales meghódításáig (1282) használták az őslakos közigazgatásban és jogban – például krónikák (*Brut y Tywysogion*) és jogi kéziratok a walesi udvarok és hercegek hivatalos nyelveként mutatják be. Így a középkori walesi irodalom és dokumentáció segítette megőrizni egy viszonylag egységes nyelvi színvonalat (a közép-walesi nyelvben csak kisebb dialektusbeli különbségek vannak kéziratokban, részben a költők és írnokok országszerte való mozgásának köszönhetően).

A vallás, különösen a keresztény egyház szerepe kulcsfontosságú lett a kora újkorban. Ironikus módon Wales és Anglia egyesülése a tudorok alatt (16. század) törvényekhez vezetett, amelyek elnyomták a walesi nyelvet a hivatalos területeken, de a protestáns reformáció adta a walesi legfontosabb irodalmi emlékművét. 1588-ban megjelent William Morgan walesi Bibliája. Ez a teljes Biblia walesi fordítása gyakran a walesi nyelv stabilizálásának és egy olyan szabványos formát adott neki, amelyet különböző dialektusokon keresztül értenek. Mivel a vallás a lakossághoz való eljutást igényelt, a fordítás egy könnyen érthető stílust alkalmazott (nagyrészt keleti dialektus vonásokon alapulva, de magasabb hangvételű volt), és a "helyes" walesi nyelv mintájává vált. "Olyan nyelvi színvonalat hozott létre, amely... irányította a későmodern walesi nyelv későbbi fejlődését". A Biblia és a Közös Imádság Könyve (amelyet 1567-ben és 1664-ben fordítottak) azt jelentette, hogy a 19. századig, még amikor az angol lett a kormányzati nyelv, a walesi nyelv továbbra is a szószer és a walesi közösségek szívének nyelve maradt. A walesi Biblia prózája hatással volt az összes későbbi walesi irodalomra, és biztosította, hogy még azok is, akik nem tudtak angolul olvasni, tanuljanak walesi nyelvet, mivel a 18–19. századi nonkonformista kápolnák és vasárnapi iskolák tanították a bibliai írástudást walesi nyelven. Olyan himnikusok, mint William Williams Pantycelyn a 18. században, népszerű walesi himnuszokat írtak, tovább bővítve a vallásos walesi szókincset (például evangéliumi fogalmak kifejezéseinek kidolgozására), és beágyazták a walesi nyelvet a mindennapi lelki életbe.

Ezzel szemben a 19. századi formális oktatás gyakran aláásta a walesi nyelvet. A brit állami oktatás bevezetése után az angol lett Walesben kötelező oktatási nyelv. A hírhedt 1847-es kormányzati jelentés a walesi oktatásról ("Kék Könyvek") bevetette a walesi nyelvet, és azt "hatalmas hátránynak nevezte Wales számára, és sokféle akadálnak a nép erkölcsi fejlődése és kereskedelmi jóléte előtt.". Ezek a jelentések (amelyeket felháborodott walesi emberek *Brad y Llyfrau Gleision* – "A kék könyvek árulása" – címkézték) azt állították, hogy a walesi nyelvű parasztok tudatlanok, és maga a nyelv erkölcstelenséget és elmaradottságot táplál. Bár a jelentések walesiellenes előítéletei nem váltak azonnal új törvényekké (a walesi nyelv már korábban kizárt volt a hivatalos használatból), ezek *a gyakorlatban* megerősítették az angol nyelvű oktatás politikáját. Sok versenyzői gyerek a 19. században megtapasztalta a hírhedt "walesi nem" jelet – egy büntető jelet, amelyet egy gyermekre akasztottak, amint az iskolában walesi nyelven beszélt, és a következő gyermeknek adták át a walesi nyelvet hallani, és büntetést kaptak a nap végén bárki, aki azt birtokolta. Ez megbélyegzést hozott létre a walesi beszéd körül, és generációk úgy nevelték, hogy az angolt az oktatás és a fejlődés nyelvének tekintsék. Ennek a kemény elnyomásnak a másik oldala egy walesi kulturális újjáéledés volt: a Blue Books botrány arra ösztönözte a művelt walesi köröket, hogy megvédjék nyelvüket, és népszerűsítsék a walesi irodalmat és történelmet. Társaságokat alapítottak a walesi nyelv megőrzésére, és a National Eisteddfod (egy irodalmi és zenei fesztivál, amelynek gyökerei a középkori bárdikus versenyekhez vezethetők vissza) a 19. században új jelentőséget szerzett a walesi nyelvű kultúra bemutatójaként. A nyomdák walesi újságokat, magazinokat és regényeket adtak ki (például Daniel Owen walesi regényei az 1880-as években), amelyek modernnek és relevánsak maradtak az írott nyelven.

A 20. század elejére pozitív változások történtek az oktatáspolitikában. Néhány iskolában (a 19. század végétől a 20. század elején) bevezették a walesi tantárgyat, és olyan úttörők, mint *O. M. Edwards* népszerűsítették a walesi nyelvű oktatást a gyerekek számára. 1939-ben alapították meg az első walesi nyelvű általános iskolát – az Ysgol Gymraeg Aberystwyth-et, amelyet Ifan ab Owen Edwards alapított. Ez eleinte magánkezdeményezés volt, jelezve a közösségi igényt a walesi tanítás iránt. A mozgalom nőtt: 1949-re még Cardiffban is (a főváros, angolizált délkelet-walesben) is megvolt az első walesi nyelvű iskolája. Bár az angol továbbra is a fő iskolai nyelv maradt, ezek jelentős lépések voltak a kétnyelvű oktatási rendszer megteremtésében. A walesi nyelvű irodalom továbbra is virágzott, akadémiai és olyan intézmények támogatásával, mint a Walesi Egyetem (1893-ban alapítva), amely walesi professzorokat hozott létre és walesi tudományos munkákat publikált. Egy 20. század közepére már megjelentek walesi nyelvű oktatási anyagok, és az első generáció, amely teljesen walesi nyelven tanult, a 16. század óta felnőtté vált.

Összefoglalva, az irodalom és a vallás a walesi nyelvet nyomtatott változatban (a középkori kéziratoktól az 1588-as Bibliáig és azon túl), és presztízs, szabványosított formát adtak neki, miközben az oktatási politika ingadozott a walesi elnyomás és későbbi újjáélesztés között. Ennek eredményeként a 20. század közepére egy olyan nyelv lett, amelyet még mindig jelentős kisebbség beszél (1950-ben a lakosság közel 30%-a), de küzdött azért, hogy visszaszerezze helyét az iskolákban és a közéletben. A évszázadokon át lefektetett walesi nyelvű kultúra alapjai kulcsfontosságúak voltak a 20. század későbbi újjáéledési erőfeszítéseiben.

Társadalmi-politikai hatások walesi nyelvre (1536–1950)

A walesi nyelv fejlődése nem választható el azoktól a politikai és társadalmi erőktől, amelyek felváltva elnyomták és támogatták azt. Az angol dominancia és a jogi elnyomás a Tudor-korszaktól kezdődött komolyan. A *walesi törvények 1536–1543* (VIII. Henrik alatt) Wales-t

csatolták az angol jogrendszerbe, és az angolt nyilvánították az egyetlen bírósági és közigazgatási nyelvnek Walesben. A walesi anyanyelvűeket nem tudták hivatalosan betölteni, hacsak nem vettek át angolt, és a törvény saját szavaival élve a szándék az volt, hogy "teljesen kiirtszák [kiirtani]" a walesi nyelv használatát a birodalomban. Ez az állami politika megalapozta a walesi nyelvet évszázadokon át hivatalos, otthoni és otthoni nyelv számára: családokban és közösségekben fennmaradt, de szándékosan eltűnt a kormányzatból, a jogból és az elit területekről. Ennek ellenére a walesi lakosság többsége a 17–18. században walesi nyelvű maradt, különösen vidéki területeken.

A 19. század iparosodást és demográfiai változásokat vezetett be, amelyek mélyen érintették walesieket. Az ipari forradalom Wales egyes részeit – különösen a déli szénmezőket és az északnyugati palabányákat – fellendülési káréregiók változtatta, amelyek vonzották a migrációt. Sok angolul beszélő munkás és vezető költözött Walesbe, míg sok walesi anyanyelvű vidéki szívből az angolosabb ipari negyedekbe költözött. Ez néhány közösségben nyelvváltáshoz vezetett: például a part menti és keleti városok túlnyomórészt angolul beszéltek, és a munkásosztály körében kialakult az a nézet, hogy az angol a fejlődés és foglalkoztatás nyelve. Az 1901-es népszámláláskor a walesi anyanyelvűek valamivel kevesebb mint a lakosság fele voltak; 1921-re körülbelül 37%. A hanyatlás legélesebb olyan területeken volt, mint a szénvölgyek, ahol az angol volt a sokszínű bevándorló munkaerő nyelve. Társadalmilag a walesi nyelvet egyesek hátránynak kezdték tekinteni (ezt az oktatási rendszer is megerősítette). Ugyanakkor a walesi új bajnokokat talált: nacionalista és kulturális mozgalmak jelentek meg, hogy ellensúlyozzák azt az elképzelést, hogy a walesi nyelvnek el kellene halványulnia. 19. század végén olyan szervezetek alakultak, mint a *Walesi Nyelv Használatának Társasága* (amely a kétnyelvű oktatást népszerűsíti), valamint olyan intézmények, mint a Nemzeti Eisteddfod, igazán nemzeti fesztiválként újjáélesztették őket. A walesi nyelvű folyóiratok és könyvek elszaporodtak, létrehozva egy modern walesi közzsférát.

Egy 20. század elején a politikai nacionalizmus platformot adott a nyelvi kérdésnek. A Plaid Cymru (Walesi Párt) 1925-ben alakult azzal a kifejezett céllal, hogy biztosítsa Wales önkormányzatát és védje a walesi nyelvet. Bár eleinte kicsi volt, a Plaid Cymru felhívta a figyelmet a walesi nyelv elvesztésére, és gyakorlati intézkedésekért harcolt (például a walesi hivatalos státuszért). Ezzel egy időben az aktivisták a jogi jogokat szorgalmazták: az 1942-es walesi bírósági törvény korlátozott körülmények között engedélyezte a walesi nyelv használatát bírósági eljárásokban, hatályon kívül helyezve a tudor-törvények egy részét, és elismerve, hogy az igazságszolgáltatás nem érhető el azzal, hogy a walesi vádlottakat angol nyelvre kényszerítik. Ez volt az első törvényjavaslat évszázadok óta, amely elismerte a walesi közszerepet. A második világháború hazafiságot és a helyi kultúrák iránti aggodalmot is ébresztette; például a háborús gyermekek angol városokból vidéki Walesbe történő evakuálása sokakat először ismertette meg walesi nyelven, és anekdotikusan növelte a nyelvhez való jóindulatot. A század közepére a walesi nyelvet egyre inkább nemcsak egy bájos ereklyeként tekintették, hanem a walesi identitás alapvető részének, amely megőrzésre méltó.

Részlet az 1847-es "Kék Könyvek" kormányzati jelentésből a walesi oktatásról, amely hihetetlenül fogalmazott: "A walesi nyelv hatalmas hátrány Wales számára, és sokféle akadály a nép erkölcsi fejlődésének és kereskedelmi jólétének." Az ilyen hozzáállás kizárólag angol nyelvű oktatáshoz és walesi nyelv megőrzéséhez vezetett.

Egy másik társadalmi-politikai tényező a tömegmédiá felemelkedése volt. A BBC az 1930-as években kezdte el a walesi nyelvű rádióadásokat, és bár korlátozottak voltak, ezek új területet adtak a walesi nyelvre (hírek, szórakoztatás), és szabványosították a műsorszolgáltatók walesi akcentusát, amelyet mindenki megértett. Az 1950-es évekre a walesi nyelvű műsorok némileg bővültek a rádióban (később a televízióban, bár egy dedikált walesi televíziós csatorna csak 1982-ben jelent meg). Ez nemcsak hogy normalizálta a walesi nyelv meghallgatását a közéletben, hanem segített egy modern walesi terminológia kialakításában a jelenlegi eseményekre és technológiára is. Például a 20. század közepén rádiós újságírók olyan fogalmakat alkottak vagy népszerűsítettek, mint a "miniszterelnök" (*prifweiniog*) és tudományos kifejezések walesi nyelvezetére, tovább fejlesztették a nyelvet.

Nemzeti mozgalmak és identitás: A 20. század közepén megújult a walesi identitáspolitika, részben a nyelv hanyatlására adott válaszként. 1961-re a népszámlálási adatok szerint a walesi beszélők a walesi lakosság 26%-ára csökkentek (az 1931-es 37%-ról). Válságot érzékelve olyan értelmiségiek, mint *Saunders Lewis*, szenvedélyes beszédekert tartott (híres 1962-es rádiós előadása, a *Tynged yr Iaith* – "A nyelv sorsa" – figyelmeztetett, hogy a walesi nyelv sürgős cselekvés nélkül kihal). Ez vezetett a *Cymdeithas yr Iaith Gymraeg* (Walesi Nyelvi Társaság) megalakulásához 1962-ben, egy alulról szerveződő mozgalom, amely kampányokat és polgári engedetlenséget használva követelte a walesi állampolgárok jogait – a kétnyelvű úttábláktól a walesi nyelvű oktatásig. Bár ez közvetlenül a 20. század közepén elért határ után esik, közvetlen következménye volt a 20. század első felének nyomásának és trendjeinek következménye. 1950-re a színpad elkészült: évtizedek óta tartó angol dominancia és iparosodás veszélyes helyzetbe sodorta a walesi nyelvet, de a nyelv új intézményeket, jogi elismerést (bár csak enyhe is), és egy művelt walesi anyanyelvű generáció elkötelezett volt az újjáélesztése mellett.

Összefoglalva, a modern walesi fejlődése egészen a 20. század közepéig a nyelvi ellenálló képesség története a mély változások közepette. Szókincse a kapcsolat és a kreativitás révén nőtt; hangjai és dialektusai fejlődtek, mégis egyértelműen walesi maradtak; írása szabványosított volt, anélkül, hogy elvesztette volna a regionális hangulatot; és irodalom, vallás és közönség révén ellenállt a külső politikai nyomásoknak. Az 1950-es évekre a walesi nyelv túlnyomórészt vidéki, elnyomott nyelvből modern nyelvre váltott, amely nemzeti irodalommal, némi jelenléttel és az oktatásban és a médiában is jelen volt, valamint központi szerepet játszott a felébredő walesi nemzeti tudatosságban. Az ebben az időszakban lefektetett alapok lehetővé tették a walesi nyelv számára, hogy eligazodjon a 20. század későbbi újjáéledésében, és a mai napig élő nyelvként éljen.

Források: A fent említett történelmi tényeket és elemzéseket számos tudományos és történelmi forrás támasztja alá, beleértve walesi nyelvi történelemeket, nyelvészeti kutatásokat és walesi társadalmi-politikai események kortárs beszámolóit. Ezeket a hivatkozásokat szövegben idézték a `【source†lines】` formátumban, hogy lehessen ellenőrizni és további olvasmányt lehessen tenni. A walesi nyelv fejlődése gazdag terület, további részletek a hivatkozásokban felsorolt művekben található.

* * * * *

Kérjük, részletesen írja le a modern walesi nyelv írásformájának fejlődésének folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern walesi nyelv írásformájának fejlődési folyamata

Az alábbiakban részletes beszámoló található arról, hogyan alakult ki a modern írott walesi nyelv és hogyan alakult egyre inkább egységesedve – a késő középkori örökségtől a "Biblia walesi letelepedésén" át, a 18–19. századi nyomtatási robbanásig, végül az akadémiai/intézményi kódolásig, amely az 1928-as helyesírási jelentésben (Orgraff yr Iaith Gymraeg) csúcspontot ért el, valamint a Walesi Egyetem szótárprojektjének korai szakaszaiig, nagyjából a 20. század közepéig.

Az írásra mint rendszerre fogok koncentrálni: helyesírásra/helyesírásra, írásjelekre és szófelosztási konvenciókra, a prózastílusok fejlődésére, valamint azokra az intézményekre (egyház, sajtó, iskolák, egyetemek, szótárak), amelyek a walesi nyelvet egy széles körben megosztott írott norma felé terelték.

Mit jelent a "modern walesi írásformája"

Amikor a nyelvészek és történészek az *írott* walesi fejlődésről beszélnek, általában több összefonódó dolgot értenek:

1. Helyesírás (helyesírás): melyik betűk jelentik mely hangokat; digráfok (például dd, ll); hogyan írod a mutációkat; hogyan írod a kölcsönzéseket; mely változatos írásmódok válnak "helyessé".
2. Tipográfia és nyomtatási konvenciók: miket tudtak vagy nem tudtak a korai nyomdák betűbeírni; hogyan rendeződnek a központjelek és nagybetűk normák; Hogyan használják a szóközet és az aposztrófákat/kötőjeleket.
3. Az írott nyelvtan és stílus normái: A walesi hosszú ideje erős különbséget tartott a formális/irodalmi írott nyelv (különösen a bibliai hagyomány) és a köznyelvi beszélt dialektusok között. A "modern walesi írott" egyik nagy része az, hogyan kezelik ezt a szakadékot – nyelvtantan, iskolai anyagok, újságírás és szerkesztési gyakorlat révén.
4. Lexikai szabványosítás: nem az, hogy "milyen szavak léteznek" (a walesi nyelv mindig gazdag szókincs volt), hanem hogy mely formákat (helyesírás, fejszavak, definíciók) választják nyomtatásban – különösen technikai és oktatási íráshoz –, és hogyan erősítik vagy ösztönzik a szótárak ezeket a választásokat.

Egy 20. század közepéig egyik fő téma volt, hogy a walesi nyelv a íróváltozatosságtól egy erős vallási → nyomtatott szabvány ("Bible Welsh") → tömeges írástudást és az újságok prózanormáját → formális kódolást az akadémiai testületek által áthelyezett.

1) Az örökség: késő középkori walesi írás a modern település előtt

A walesi hosszú kézírathagyomány (költészet, jogszövegek, próza) kezdett a kora újkorban, de a írásmódok helyesírása nem volt teljesen egységes az idők és helyek között. Még közép-walesi nyelven is megtalálható:

- változó helyesírás mássalhangzókra és magánhangzókra,
- alkalmi betűhasználat, amelyet később csökkentettek vagy megszüntettek (például egyes középkori írásmódokban k),
- valamint a hangok ábrázolásában tapasztalható ellentmondások, amelyek később erősen összekapcsolódtak a "walesi kinézetű" digráfírással.

Ez azért fontos, mert a kora újkori "standard" helyesírás nem a spontán jött: nyomtatott nyomtatással választották, szabályozták és erősítették.

2) A reformáció és az első döntő nyomott település (1560-as évek–1620)

2.1 A politikai–vallási kiváltó ok: walesi nyelven egyházi használatra

Az írásos szabványos formáció legnagyobb motorja a reformáció követelménye volt, hogy a szentírás és a liturgia hozzáférhető legyen. Egy 1563-as törvény előírta, hogy a Bibliát és az istentiszteletet walesi nyelvre fordítsák, a határidők pedig az 1560-as években a jelentős kiadásokat eredményezték.

Ez először hozott létre egy nagy, tekintélytevő, széles körben elterjedt walesi nyomtatott gyűjteményt – pontosan azt a fajta dolgot, amely stabilizálja a helyesírást és a stílust.

2.2 William Salesbury: korai nyomtatott walesi nyelv, innováció és dialektustudatosság

William Salesbury központi szerepet játszott ebben a pillanatban. Ő:

- 1547-ben walesi szótárt készített – amelyet gyakran az elsőként említenek –, és
- vezette a korai fordítási/nyomtatási munkákat, többek között az 1567-es Újszövetséget és a walesi nyelvű Közös Ima Könyvét.

Salesbury 1567-es Újszövetsége különösen fontos az *írott walesi történelem* szempontjából, mert azt mutatja:

- aktív helyesírási mérnökség (megpróbálta átalakítani a helyesírást tanult/latin minták irányába),
- erős dialektustudatossággal (a szöveg az észak-walesi használathoz kapcsolódik, míg dél-walesi formákat szélsőjegyekben adtak meg), és
- egy olyan nyilvántartás, amelyet későbbi olvasók néha nehezen tapasztaltak, és ez önmagában is bizonyíték arra, hogy a "standard írott walesi nyelv" még mindig tárgyalkak.

Ez az egyik legkorábbi egyértelmű jele egy későbbi visszatérő problémának: az írott walesi nyelvnek az egész országot kellett szolgálnia, még akkor is, ha a beszéd eltért.

2.3 Korai walesi nyelvtanok: a walesi nyelv "leírható" írásos rendszerré alakítása

A fordítások és szótárak mellett a korai nyelvtanok segítettek úgy keretezni, mint a walesi nyelvet, amely leírható szabályokat tartalmaz az iskolai és tanult íráshoz.

Egy nevezetessége Dosparth Byrr... (1567) Gruffudd Robert tollából, amelyet széles körben az első walesi nyelvtanként írnak ki; Walesen kívül (Milánó) készült, és szorosan kapcsolódik ugyanabban a korszakban a fordítás, írástudás és nyelvtervezés iránti érdeklődéséhez.

2.4 Nyomtatási korlátozások helymeghatározási erőként

A kora újkori walesi helyesírást nem csak a fonológia vagy a "tudósok akarása" formálta. A nyomtatók és betűtípusok számítottak.

Híres példa erre a <k> csökkenése a walesi nyomtatásban a <c> javára. Egy széles körben ismételt beszámoló (amelyet Morris Jones a Salesbury saját magyarázatából írt) az, hogy a nyomdákban nem voltak elég k-k a walesi igényekhez, ezért a "C for K" betűt gyakorlati megoldásként erőltették, amely később megkeményedett a hagyományokká. (Bármennyire is volt ez az egyetlen tényező, egy valódi mechanizmust illusztrál: *A nyomtatott logisztika megfossilizálhatja a helyesírási lehetőségeket.*)

2.5 Hogyan nézett ki a korai nyomtatott walesi nyelv az oldalon

Feltűnő – gyakran meglepő a tanulók számára –, hogy a korai nyomtatott walesi nyelv nagy része már általánosságban "modernnek" tűnik alapvető helyesírási szokásaiban, különösen:

- digrafszerű sorozatok -h- (többes részes rh, ch, ph, th),
- duplázott mássalhangzók (többes szám: dd, ll, ff),
- valamint bizonyos kontextusokban a circumflex hangsúlyok használata magánhangzókban.

De a korai nyomtatás helyesírásban kísérleti is lehetett, például:

- pontozott betűs változatok,
- szokatlan betűformák w és y esetén,
- Alkalmi ð (eth) használata hangok ábrázolásában, amelyet később másképp szabványosítottak,
- és még az aposztróf formák változatosságát is.

Így a késő 1500-as éveket leginkább egy válogatási időszaknak tekintjük: sok "modern" helyesírás jelen van, de még nem teljesen lezárva.

3) 1588 és 1620: a "Biblia walesi nyelv" lesz az alapvető írásbeli szabvány

3.1 William Morgan 1588 – mint Bibliája: a legbefolyásosabb szöveg

Az 1588-as walesi Bibliát, amelyet William Morgan fordított, gyakran a modern irodalmi walesi nyelv alapító emlékműként tekintik. A Walesi Nemzeti Könyvtár megjegyzi, hogy

Morgan "*a költők klasszikus nyelvét klasszikus irodalmi walesi nyelvmé formálta* ", és hogy ez a Biblia alapot adott a későbbi walesi irodalomnak.

Ez egy nagy, szabványosított nyomtatott korpus volt, amelyet egyházi használatra szántak; az NLW megjegyzi, hogy fekete betűvel nyomtatták, és a királynő nyomdászainak helyettesei alatt készültek. Szabványosítás szempontjából ez azt jelenti:

- egyetlen *helyesírási és stílusmodell*,
- széles körben terjesztve és többször felolvasva hangosan,
- olyan környezetekben (templomban) használják, ahol a helyesség számít és az ismétlődés magas.

3.2 Az 1620-as felülvizsgálat: a szabvány konszolidálása és bővítése

Az 1620-as átdolgozás kulcsfontosságú, mert évszázadokon át *a* Biblia referencia szövege lett. Az NLW anyagok hangsúlyozzák, hogy "némi helyesírási változtatást" hajtott végre, és hogy jóval a 20. évfolyam közepén túl is általános használatban maradt (jóval a 20. évfolyam közepén is).

Ez fontos az írásfejlesztés szempontjából, mert hatékonyan:

- stabilizált helyesírás (nem lehet minden plébánia saját helyesírást nyomtatni),
- stabilizált "formális" lexikai választások,
- és létrehozott egy presztízszegisztert, amelyet későbbi írók vagy követtek, vagy ellen reagáltak.

3.3 John Davies (Mallwyd): Biblia, nyelvtan, szótár—egy személy intézményi hatása

Egy jelentős alak itt John Davies Mallwydból, aki a következőkhöz kapcsolódik:

- a 1620-as bibliai átdolgozást a sajtón keresztül vezette,
- walesi nyelvtan kiadása (1621), és
- jelentős walesi–latin/latin–walesi szótárt állított ki (1632).

1632-es szótárát (*Dictionarium Duplex*) többször is befolyásosnak nevezik a későbbi walesi nyelvészet/lexikográfia szempontjából. Gyakorlati írás szempontjából a szótárak két stabilizáló dolgot tesznek:

- befagyasztják a fejszavakat (még akkor is, ha a beszéd változik), és
- arra ösztönzik az írókat és a nyomdászokat, hogy közös formák felé fogynak össze.

3.4 Hosszú távú eredmény: diglossia a walesi írásban

Az 1600-as évekre a walesi nyelv egyre inkább egy magas presztízssű írott változatot mutat, amely a következőkhöz kötött:

- Biblia,
- Liturgia,
- tanult nyelvtan/lexikográfiát.

A beszélt dialektusok kétségtelenül folyamatosan fejlődtek, de sok területen *az írás továbbra is a bibliai/irodalmi normához kötődik.* (Ez a szakadék később rendkívül fontossá válik, amikor az újságírás és az iskolai oktatás bővül.)

4) 18. század: A walesi írástudás bővül és a világi nyomtatás növekszik

4.1 A nyomdai infrastruktúra közelebb kerül Waleshez

Egy konkrét szerkezeti változás: Wales első nyomdagépe 1718-ra datálható az NLW történelmi újságáttekintésében.

Még amikor Londonban jelentős korai vallási nyomtatás zajlott, a walesi nyomtatás növekedése a következőket jelentette:

- több walesi nyomtatott kötet,
- inkább helyben gyártott anyagok (prédikációk, énekeskönyvek, röpiratok),
- és következetesebb helyi szerkesztői gyakorlat.

4.2 Az írástudás és kápolnakultúra mint "terjesztési hálózatok" az írott walesi nyelv számára

Bár a részletek régióként és felekezetenként eltérnek, a 18. századi általános mintázat az, hogy a walesi nyelv tömeges olvasmánynyelvmé vált:

- vallási oktatás,
- körforgató iskolák és olvasási oktatás,
- valamint a nyomtatott áhítatos és didaktikus szövegek bővítése.

Az írásfejlesztés szempontjából a kulcsponthoz, hogy a walesi helyesírás nem csupán "amit művelt költők használtak", hanem valami olyasmivé vált, amit a hétköznapi olvasóknak tanítanak – és a tanítás általában szabványossá válik.

5) 19. század: a walesi sajtó és a prózaírás modernizációja

5.1 Újságok: az elit irodalmi nyelvtől a tömegpróza normáig

19. században a walesi nyelv tartós tömegterjesztésű prózát kap, különösen újságokon keresztül.

NLW megjegyzések:

- az első walesi újság (The Cambrian, Swansea, 1804), és
- az első walesi nyelvű heti újság (Seren Gomer, 1814), amely kifejezetten a walesi nyelv és a walesi nemzeti identitás megerősítését célozta.

Ez az írásforma története a gyakorlatban:

- Az újságok kényszerítik a következetes helyesírás, címlapok, írásjelek és a ház stílusának döntéseit.
- Megkövetelik, hogy walesi nyelv új területeket (politika, ipar, tudomány, nemzetközi hírek) kezelje, ami nyomást gyakorol a szókincs fejlesztésére és a szabványos írott megfogalmazásra.
- A régiók különböző olvasóit egy közös írásos normának teszik ki, enyhítve a tisztán helyi helyesírási szokásokat.

5.2 Szótárak és nyomdászok mint szabványosítók (19. század)

Az 1800-as években a walesi lexikográfia ipari jellegűvé vált, és inkább kiadókhöz/nyomdákhoz kötődik.

Példák (többen közül):

- A carmartheni Spurrell nyomdacsalád jelentős műveket jelentetett meg, többek között egy walesi–angol szótárt (1848) és egy angol–walesi szótárt (1853), valamint egy walesi nyelvtant (2. kiadás 1853).
- Daniel Silvan Evans lexikográfiai munkája 1887-ben kezdve megjelent Geiriadur Cymraeg egyes részeiben (évek során részben adták ki).

Ebben az időszakban a szótárak nem csupán referencia művek voltak: normatív technológiák is. Amint az iskolák, kápolnák, szerkesztők és nyomdászok a szótárra támaszkodnak, annak helyesírása gyakorlati szabványsá válik.

5.3 A tartós probléma: a dialektus írásbeli ábrázolása

Ahogy a walesi próza bővült, az írók visszatérő választással szembesültek:

- Írj a rangos bibliai/irodalmi normában (széles körben olvasható, kulturálisan tekintélyes), vagy
- Írj közelebb a helyi beszédhez (természetesebb párbeszéd és közösségi hang), ami kockáztatja a régiókon átterjedő olvashatóságot és a "helytelenség" vádját.

Sok 19. századi szöveg ezt a következőképpen oldja meg:

- viszonylag szokványos narratív hangot használva,
- A dialektus helyesírásokat/formákat párbeszédre, humorra vagy helyi színekre tartom fenn.

Ez az egyik oka annak, hogy a walesi nyelv erős konvenciókat kap a "helyes írott walesi" körül, amelyek nem feltétlenül egyeznek a mindennapi beszélt használattal.

6) A 19. század vége: kezdődnek az explicit helyes tervezés

Az 1800-as évek végére walesi nyelven rendelkezett:

- hatalmas nyomtatási mennyiség,
- több szótár és nyelvtan,

- valamint a nyelvészeti tudományok emelkedése.

Ugyanakkor voltak ellentmondások és viták is, különösen mivel a walesi igyekezett modern oktatási és tudományos nyelvként működni.

6.1 John MorrisJones és a nemzeti írásos szabvány felé vezető törekvés

Sir John MorrisJones központi szerepet játszik a modern walesi írásos nyelv formális kodifikációjában.

Fontos mérföldkő a walesi helyesírása (1893), amelyet a biography.wales úgy ír le, mint "jelentés ... kiadták... a Walesi Nyelv Használatáért Társaság részéről." Ez azért fontos, mert ez egy elmozdulást jelent a "szabványok a gyakorlat révén születnek" álláspontból a "szabványokat szándékosan hozzák létre bizottságok és tudósok".

7) Egy 20. század eleje: intézmények modern szabványos apparátust hoznak létre (1910-es évek–1950)

7.1 Főbb leíró nyelvtan, mint referencia írók és tanárok számára (1913)

MorrisJones 1913-ban kiadta az A Welsh Grammar, Historical and Comparative című művét, amely jelentős tudományos nyelvtan volt, és erősen befolyásolta, hogyan írták le és tanították a művelt walesi nyelvet.

Bár ez inkább nyelvtan, mint helyesírási útmutató, a nyelvtanok formálják az írási normákat, mert:

- formalizálja, mi számít helyes morfológiának és szintaxisnak a formális írásban,
- és adjanak a tanároknak/szerkesztőknek indoklásokat a preferált űrlapokhoz.

MorrisJones befejezetlen szintaktikai műve később Welsh Syntax (1931) címmel jelent meg.

7.2 A Kelta Tanulmányok Testülete és az egyetem–sajtó ökoszisztéma

A walesi szabványosítás a 20. században szorosan kapcsolódik az akadémiai intézményekhez.

Az NLW levéltárai szerint a Walesi Egyetem Kelta Tanulmányok Testülete már az alapító okmánya előtt is létezett, első ülése 1919 januárjában volt.

A University of Wales Press – amelyet az 1920-as évek elején alapítottak – szorosan kapcsolódtak ehhez a tudományos infrastruktúrához, és segített a szabványmeghatározó művek publikálásában.

Ez azért fontos, mert egy stabil írott szabványnak szüksége van rá:

- tekintélyes kiadók, és
- ismételt szerkesztői gyakorlat, nem csak egyéni írók.

7.3 A döntő helyesírás kódolása: *Orgraff yr Iaith Gymraeg* (1928)

A walesi helyesírást hivatalosan egy bizottsági eljárás szabványosította, amely az *Orgraff yr Iaith Gymraeg* (1928) című művében csúcsosodott ki, amely a MorrisJones-szal és a Walesi Egyetem tudományos szervezetével kapcsolatos.

A későbbi kutatások ismételten megjegyzik, hogy az *Orgraff* (1928) lett a modern szabvány alapja (későbbi módosításokkal a 20. század végén).

Fontos az "írási formában" is: a könyvtári feliratok kiadványokat/újnyomatokat és támogató anyagokat mutatnak – például egy 1942-es kiadás, sőt egy *Geirfa* (szószedet) az *Orgraff*nak. Pontosan így néz ki egy érettségű helyesírási rendszer: egy jelentés + újnyomatások + gyakorlati segédeszközök íróknak és szerkesztőknek.

Milyen dolgokat tervez az *Orgraff*-korszak szabványosítása

Még az egész *Orgraff* szabálykönyvének bemutatása nélkül is, a *walesi helyesírás szabványosításának céljai viszonylag egyértelműek a történelmileg tapasztalt variációk alapján:*

- Ábécé és sorrend: Walesi több digraft (pl. ch, dd, ff, ng, ll, ph, rh, th) ábécé sorrendbe helyez, ami befolyásolja a szótárokat, indexelést és oktatást.
- Hangírás következetes ↔ térképezése: A walesi helyesírás nagyrészt fonemikus (az angolhoz képest), így a szabványosítás gyakran azt jelenti, hogy egy hanghoz egy szabályos helyesírást választunk, és azt következetesen használjuk a nyomtatásban.
- Diakritikus és olvashatóság: Walesi diakritikus betűket (különösen a circumflex/hirnod) bizonyos magánhangzó hosszainak megjelölésére vagy szavak egyértelművé tételére használ; a szabványosítás határozza meg, mikor kell használni és hogyan nyomtatjuk őket.
- Aposztrófák és szófelosztás: Walesi nyelv erősen használja az aposztrófákat a klitika/elizionálás jelére a gyakori formákban (pl. összevonások, mint *i'r* stb.), és a korai nyomtatás eltérést mutat az aposztróf gyakorlatában – pontosan az a fajta dolog, amit a későbbi háztípusok és helyesírási jelentések igyekeznek szabályozni.
- Örökségi levelek és történelmi gyakorlatok: a korai nyomtatás néha olyan formákat használt, amelyek később nem szabványossá váltak (például a *ð* használata néhány korai szövegben), és a szabványosítás része az, hogy ezeket kizárják a modern normákból.

7.4 A nemzeti történelmi szótár felé: *Geiriadur Prifysgol Cymru* begins (1921 → első kiadás: 1950)

A walesi írási formában a szótári projektek ugyanolyan fontosak, mint az helyesírási jelentések, mert stabilizálják a helyesírást és lexikai normákat határoznak meg.

A *Geiriadur Prifysgol Cymru* (GPC) projekt az 1920-as évek elején kezdődött (általában 1921-et mondják), és az első megjelent részek 1950-re, azaz körülbelül a "20. század közepére" jelentek meg.

Ez óriási jelentőséggel bír a történelemírásban, mert a GPC nem csupán kétnyelvű tanuló szótár – hanem egy tekintélyes történelmi szótár, ami:

- következetes fejszavakat ír ki,
- változatos formákat dokumentálnak,
- és közös hivatkozási pontot biztosít a szerkesztőknek/tudósoknak arról, hogy mi számít a nyomtatott walesi használatnak.

7.5 Walesi mint a modern tudományos és tankönyvek nyelve (1930–1940-es évek)

A két világháború közötti időszakra és azt követőre a walesi kiadó egyre inkább támogatja a következőket:

- középkori szövegek szerkesztett modernizált helyesírással,
- tudományos monográfiák,
- sőt, walesi nyelvű tudományos/technikai művek is – bizonyíték arra, hogy az írott szabványt új területeken terjesztették ki.

Ez a bővítés azért fontos, mert nyomást gyakorol a következőkre:

- szabványosított műszaki terminológia,
- következetes jelírás- és hivatkozási gyakorlatok,
- valamint megbízható helyesírási szabályokat nemzetközi szavakhoz és nevekhez.

8) A modern walesi írás "alakja" a 20. század közepére

Nagyjából 1950-re az írott rendszer felismerhető és egyre egyre szabványosabb profilt kapott:

8.1 Ábécé és alapvető helyesírási elvek

- Az írott walesi nyelv a latin ábécét használja, de egy jellegzetes rendszerrel, amelyben több digraf betűként működik az ábécé rendezésben és a tanításban.
- A helyesírás viszonylag hangzási konzisztens (ismét angolhoz képest), ami részben oka annak, hogy a formális helyesírás szabványosítása széles körben alkalmazható az iskolákban és a kiadói szolgáltatásokban.

8.2 Diakritikus betűk egy érett nyomtatási kultúra részeként

A walesi diakritikus betűk (circumflex/hirnod, grave, acute, diaeresis) a nyomtatott walesi nyelv szokásos részévé váltak – és ami még fontos, a nyomdászoknak *megbízhatóan be kellett* állítaniuk őket.

Mind a modern leírások, mind a korai nyomtatott átiratok hangsúlyozzák a circumflex-jelölt magánhangszók (beleértve a *w* és *y* betűket is) és más jelek jelenlétét/fontosságát.

8.3 A mutáció felszíni formában írva

A walesi írás egyik jellegzetes tulajdonsága – amely már régóta megalapozott – hogy az első mássalhangzós mutációt általában közvetlenül írják (a szöveget a kontextusban írod), ami azt jelenti, hogy a helyesírási szabványok kötelezően tartalmazzák a mutáció kialakulásának normáit a formális írásban.

Ez az egyik oka annak, hogy a nyelvtankönyvek (1913-tól kezdve) és a későbbi szintaktikai művek olyan jelentősek: ezek alapozzák a *helyes írásos mutációs* gyakorlatot a formális walesi nyelvben.

8.4 Fennmaradó változat: regiszter és dialektus

Még az Orgraff és a főbb szótárak ellenére is a walesi nyelv a 20. század közepén még mindig erős feszültséget mutatott a következők között:

- formális irodalmi walesi (mélyen formált a bibliai hagyomány és tudományos normák által), és
- a helyi beszéd, amely egyre inkább megjelent párbeszédekben, népszerű írásokban és némi újságírásban.

A szabványosítás nem törölte el ezt a különbséget; Főleg:

- stabilizálta az *oktatásban, vallásban, közigazgatásban és komoly kiadásban* használt formális írásos kódot,
- és eszközöket adott az íróknak (helyesírás + szótárak) a variáció tudatos kezelésére.

Egy tömör idővonal a fő szabványosítási lépésekről (írasközpontú)

- 1547: Salesbury walesi szótára (korai lexikai referenciahagyomány).
- 1563: jogi követelmény a szentírás/liturgia walesi fordítására (fő szabványosítási ok).
- 1567: Salesbury walesi Újszövetsége + imakönyv; Dialektus jegyzetek és helyesírási kísérletek láthatók.
- 1567: Gruffudd Robert nyelvtana (korai kodifikációs impulzus).
- 1588: Morgan walesi bibliája – irodalmi színvonal alapítása; templomi használatra nyomtatták.
- 1620: a felülvizsgált Biblia lesz a hosszú életű standard referencia szöveg.
- 1632: John Davies szótára megerősíti a lexikai/helyesírási hivatkozási kultúrát.
- 1718: Walesi első nyomdagép (bővíti a walesi nyomdai kapacitást).
- 1814: *Seren Gomer* (az első walesi nyelvű hetilap) – tömeges próza normaformáció.
- 1893: MorrisJones helyesírási jelentése – explicit nemzeti helyesírási tervezés.
- 1913: MorrisJones fő nyelvtani – normatív/leíró alapja a formális íráshoz.
- 1919: Megindul a Kelta Tanulmányok Testülete (intézményi szabványos apparátus).
- 1922: Megkezdődik a munkát (kiadói infrastruktúra).
- 1928: *Orgraff yr Iaith Gymraeg* – modern helyesírás alapszabványa.
- 1921→1950: Megkezdődik a GPC szótár projekt; Első részeket 1950-re adták ki (Midcentury Lexical Authority).

Kérjük, részletesen írja le a modern walesi nyelv magas kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát egészen a 20. század közepéig.

A modern walesi nyelv magas-kulturális, köznyelvi és irodalmi nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Amit kérsz: "három réteg" a modern walesi nyelvből és azok kristályosodása (a 20. század közepéig)

Amikor az emberek a modern walesi nyelvről beszélnek (nagyjából a 16. századtól kezdve), gyakran úgy írják le, mint hogy kialakult (és évszázadokon át él) egy regiszterosztás:

- Irodalmi / magas írású walesi (*Cymraeg llenyddol*): a konzervatív írásnorma, amelyet a szentírás, formális próza, "megfelelő" közirodalom és sok presztízis irodalom esetében használnak.
- Köznyelvi walesi (*Cymraeg llafar*): mindennapi beszélt walesi nyelv, erősen dialektusban különböző, és nyitottabb a gyors változásra és nyelvi érintkezésre.
- Egy magas kulturális / presztízisű közréteg (nem mindig tisztán elválasztva az "irodalmi walesitől"): a prédikáció, a nyilvános beszéd, az eisteddfod előadás, a művelt diskurzus, az oktatás és (később) sugárzás – gyakran arra törekszik, hogy "helyesnek" és szupradialektusnak hangzan, de mégis használható beszédben.

Fontos szempont, hogy ezek nem három lezárt doboz. Inkább folytonosságként viselkednek, és történelmileg az alakította őket, hogy ki irányította az írástudást, mit nyomtattak, és mely intézmények (templom, kápolnák, iskolák, egyetemek, sajtó, műsorszolgáltatás) tekintettek "igazi walesinek".

Különösen a 17. századtól a 20. század közepéig a nyelvészek gyakran úgy írják le Walest, mint egy diglossikus vagy majdnem diglossikus elrendeződést: egy stabil, konzervatív írásbeli normát élő dialektusbeszéd mellett. Egy beszámoló szerint a standard irodalmi nyelv évszázadokon át viszonylag stabil és konzervatív maradt, miközben a beszélt dialektusok folyamatosan változtak, növelve a szakadékot.

Az alábbiakban részletes, történelmileg megalapozott beszámoló olvasható arról, hogyan alakultak ki ezek a rétegek, és miért maradt fenn a szakadék nagyjából a 20. század közepéig.

1) Az alapító esemény: a Biblia mint presztízis írásbeli modell (16–17. század)

1.1 Az intézményi sokk: A walesi kizárták a hivatalos területekből, majd Szentírás révén "újraengedélyezték"

Egy szokásos narratíva (és amelyet a walesi könyvtörténet erősen támogat) a következő:

- Az Unió törvényei (1536, 1542) után a walesi nyelv megfosztotta a hivatalos státuszt az igazgatásban és a jogban, ami fokozta a nyomást az angol felé a "magas" területeken.

- 1563-ban a Parlament elrendelte a Biblia és az imakönyv walesi fordítását (határidő: 1567).
- 1567-ben megjelent egy walesi Újszövetség és walesi imakönyv (különösen William Salesburyhez kötött), bár a kortársak olyan problémákat említenek, mint az archaizmusok és az egyedi helyesírás.
- A fő fordulópontra William Morgan 1588-as teljes walesi Bibliája volt (beleértve az apokrifákat is), amelyet egyházi használatra készítettek; 1620-ban átdolgozták, és évszázadokon át rendkívül befolyásos maradt.

Ez fontos a "rétegek" számára, mert egyetlen, rendkívül tekintélyt kapott az írásbeli modellt, amellyel hétköznapi emberek találkozhatnak nyilvános olvasás révén.

1.2 Hogyan hoz létre ez egy "irodalmi réteget"

A modern szintaktikusok így foglalják össze a hosszú ívet: a 17. századtól a 20. század közepéig a 1588-as és 1620-as bibliai fordításokon alapuló szabványos irodalmi nyelv "viszonylag állandó" maradt, csak fokozatos változással – néhány helymeghatározási pont szabványosított, de a morfológia nagyrészt konzervatív maradt.

Tehát az irodalmi réteg "kialakulása" nem főként egy gyors találmány története. Ez egy történet a szelekcióról + diffúzióról + az intézményi ismétlődésről:

- Válogatás: egy rangos írott változatot "helyesnek" tekintenek.
- Diffúzió: a Biblia széles körben terjed (különösen egyházi használaton keresztül).
- Ismétlés: az írások olvasása és a vallási nyomtatott írástudás átadása.

1.3 A "prédikációs dilemma": korai bizonyítékok a regiszterválasztásra és a homályos határookra

Különösen feltáró ablak a prédikálás. Currie (aki a kora újkori prédikáció korpuszal dolgozik) megjegyzi, hogy a walesi prédikátoroknak választaniuk kellett: kövessék a Biblia nyelvi modelljét (amely folyamatosan hallható az egyházban), vagy inkább köznyelvi/dialektusi walesi nyelvet használjunk, közelebb a gyülekezet beszédéhez.

Ez valami alapvető dolgot mond a rétegek képződéséről:

- A szakadás nagyon korán kezdődik: a Bibliai fordítások már jelen voltak az irodalmi walesi és köznyelvi walesi közötti eltérésekben, amelyeket valószínűleg ezek is megerősítettek.
- De eleinte nem volt központilag tervezett szabványosítás; Ez úgy nézett ki, mint "organikus konvergencia" egy tekintélyképes szöveg felé, "homályos határokkal", mert az írók egyenetlenül fogadták el a jellemzőket.

Ez az egyik gyökér a későbbi helyzetnek: az irodalmi norma mintává válik, de a tényleges használat beszélőnként, műfajonként és régióként változik.

2) Miért távolodtak el a "magas írású" és "mindennapi beszélt" rétegek (17.–20. évek közepe)

2.1 Az irodalmi norma strukturális konzervativizmusa

Egy kulcsfontosságú mechanizmus az egyenlőtlen változás:

- A beszélt walesi természetesen folyamatosan fejlődik (hangváltozások, egyszerűsítés, dialektusváltás, kontakthatások).
- Az irodalmi norma – amely a nyomtatott szentírásban és vallási irodalomban gyökerezik – lassan változik.

Egy szabványos nyelvi összefoglaló a következő:

- Még akkor is, ha egy jelentős beszélt újítás végül befolyásolja az írást (például a beszélt ige-eredeti sorrend dominánssá válik), sok más beszédút nem lép be az irodalmi nyelvbe, ami szélesíti a szakadékot.
- Ahogy a szakadék szélesedett, az irodalmi nyelvet egyre inkább különálló változatként kellett megtanulni, "vallási használatán keresztül tanítva és fenntartva."

Az utolsó kifejezés kulcsfontosságú a "rétegeképződés" szempontjából: a vallás nemcsak a walesi nyelvet őrzi meg; hanem egy bizonyos *walesi regisztert* is megőrzi.

2.2 A Diglossia a 20. század elejére társadalmilag valóságossá válik

Egy 20. század elejére a tudósok szerint jogos volt két különböző változatról beszélni:

- "irodalmi walesi"
- "köznyelvi walesi" (erős dialektusváltozatossággal)

és (ami fontos) senki sem beszélte az általa magasabb szintű irodalmi változatosságot anyanyelvként, és a legtöbb beszélő nem rendelkezett aktív nyelvtudással.

Ez egy klasszikus diglossikus nyomásmintát ír le:

- El tudod olvasni vagy felismerni a magas walesi nyelvet.
- Beszélni tudsz a köznyelvű walesiül.
- De gyakran nem lehet spontán módon *a legmagasabb irodalmi hangvételt kimondani képzés nélkül – és lehet, hogy úgy érezheted, hogy a mindennapi walesi nyelved "nem megfelelő"*.

Egy walesi szociolingvistikai keret ezt a pontot egyértelműbben hangsúlyozza: a standard/irodalmi forma nem ugyanúgy "anyanyelvi", mint a beszéd, és ez táplálhatja a nyelvi bizonytalanság érzését (az emberek a "helyes walesi" valami külső dologként tapasztalják, amit meg kell tanulni).

3) A "magas kulturális" réteg: hogyan alakult ki a walesi közpresztízs a page és street között

A "magas kulturális réteg" leginkább úgy érthető meg, mint a nyilvános walesi kultúrában használt nyelvet, ahol a beszélőknek szükségük volt:

- presztízs ("helyesség"),
- szupraregionális érthetőség (nem túl helyi),
- beszélhetőség (élő beszédben működni kell),
- és gyakran erkölcsi tekintélyt (kápolna, oktatás, nemzeti kultúra).

Történelmileg három intézmény metszéspontjában alakul ki:

1. Vallás (egyház + később nonkonformista kápolnák)
2. Eisteddfod / bardikus kultúra és a "helyes" művészi szóbeszéd presztízse
3. Oktatás + nyomtatott újságírás, később műsorszórás

3.1 Vallás mint regisztergyár: olvasás és buzdítás

Még ha nem is részleteznénk minden felekezeti változást, a nyilvántartási dinamika egyértelmű:

- Az istentiszteleteken való Szentírás-olvasás folyamatosan megerősítette az irodalmi normát.
- A prédikáció szóbeli hatékonyságot követelt, és a könnyebb formák felé való mozdulást hívta.

Currie "prédikatori dilemmája" lényegében a magas kulturális beszélt regiszter motorja: a prédikátorok bibliai hangzásúak lehetnek (magas presztízs), miközben mégis meg kell érteni őket.

Későbbi megfigyelők kifejezetten megjegyezték, hogy az irodalmi walesi nyelvet "valláson keresztül tanítják és tartják fenn", ami arra utal, hogy a vallás hosszú ideig működött a magas nyilvántartás fenntartó intézményeként.

3.2 Eisteddfod kultúra és a "helyesség" rendőrsége

Az Eisteddfod kultúra nemcsak a walesi művészeteket őrzi meg; segít rangsorolni a walesi nyelv formáit.

Itt vezető alak Sir John Morris Jones volt. Kortárs referenciaművek hangsúlyozzák:

- Évtizedeken át bíralt nemzeti eisteddfodákon, és a helyességet a stílus és az irodalmi művészet központi elemeként kezelte.
- Ítéletei kifejezetten hangsúlyozták a nyelvezetet és a stílust – azaz ő része volt annak a gépezetnek, amely meghatározza, mi számít "megfelelő" magas walesi nyelvnek.

Ez közvetlenül hozzájárul egy magas kulturális réteghez: azok, akik kulturális tekintélyt szeretnének (költők, tanárok, lelkészek, nyilvános előadók), ezekhez a normákhoz igazodnak.

4) 19. század: az angol intézmények nyomása és a rétegződés mélyülése

19. századra a walesi rétegfórmáció már nem csupán "irodalmi vs beszéd" kérdése. Összefonódik az angolba, mint hivatalos hatalom nyelvébe, így a következőket hozza létre:

- A walesi magas kultúra gyakran a kápolna + walesi sajtó + eisteddfodban összpontosult,
- Angol magas presztízs az igazgatásban, jogban és sok oktatásban,
- és a walesi egyre inkább (társadalmilag) "informális" vagy "közösségi" területekre korlátozódott – különösen az angolosodó területeken.

4.1 A Kék Könyvek (1847) mint ideológiai beavatkozás

Az 1847-es jelentések ("Kék könyvek") széles körben emlékeznek, mert a bizottsági okok a walesi nyelvet akadályként állították be a fejlődés előtt, ami tartós felháborodást és vitát váltott ki.

Rétegnézően a Blue Books korszak egy ismerős mintát erősít:

- A köznyelvi walesi sok helyen "az otthoni nyelv" válik.
- Az iskolában és a fejlődésben a "megfelelő" nyelv angolsá válik.
- A "helyes walesi" kifejezést, ha elismerik, gyakran az irodalmi, kápolnával átalakított normaként képzelik el – valami tanultságot.

4.2 A "walesi nem" és az oktatás mint regiszterátalakítás

Az általános iskolai gyakorlatok gyakran kezelték a walesi beszédet, mint amit elnyomni kell. A "Welsh Not" (egy jelkép, amelyet a walesi nyelvű gyermekek büntetésére használnak) beszámolóit a szimbolikus célt tükrözik: elbátortalanítani a walesi nyelvet az iskolában és felgyorsítani az angolosítást.

Bármilyen pontosan is a helyi megvalósítás, a szociolingvistikai hatás összhangban van a mélyebb rétegződéssel:

- a gyerekek megtanulják, hogy a helyi walesi nyelv "helytelen" a formális térben,
- lehet, hogy képesek lenni walesi nyelven, de nem írnak magabiztosan,
- és a magas írt regiszter még "másabbá" válik.

5) MorrisJones és a 20. század eleji kódolás: az írott réteg stabilizálása és a rés megerősítése

5.1 Helyesírás mint kulturális hatalom

Az írásmód technikailagosnak tűnik, de óriási jelentősége van a rétegződés szempontjából:

- Ha egy helyesírási rendszer stabil és intézményesen támogatott, az erősíti az írásos szabvány tekintélyét.
- Ha a beszédbeli változatosság széles, egyetlen helyesírási rendszer szupradialektális kompromisszumként működhet, de a beszédet "nem szabványosnak" is okozhatja.

MorrisJones korán elkezdett kampányolni a szabványosított walesi helyesírásért (beleértve egy jelentős jelentést 1893-ban), majd később – a Walesi Egyetem Kelta Tanulmányok Testületén keresztül – ő felelt az Orgraft yr Iaith Gymraeg (1928) megalkotásáért.

Tehát a két világháború közötti időszakra a walesi nyelv így van:

- egy mélyen rangos irodalmi modell (bibliai walesi hagyomány),
- és egyre egyértelműbb, kodifikált helyesírási normák.

5.2 Az irodalmi walesi szabványosítás növelheti a diglossiát

A walesi nyelvű szociolingvistikai munkák kifejezetten azt állítják, hogy a MorrisJones korszakban a gerzőkönyvi walesi újjászabványosítás hozzájárult a diglossia megerősítéséhez és fokozásához, még akkor is, amikor gyakran a hiány csökkentése volt a kívánt szándék.

Miért? Mert egy klasszicizáló, presztízszorientált szabvány hajlamos arra, hogy:

- jutalmazza a mindennapi beszédetől távol álló formák mesterségét,
- kiváltságos oktatás és kulturális kapuőrök,
- és a dialektusokat "helytelenek" vagy "tisztátalannak" tekintik.

Pontosan ez a mechanizmus, amellyel kialakul egy "magas kulturális réteg": inkább társadalmi teljesítményré válik, nem mindennapi örökségé.

6) Az 1927-es "Walesi az oktatásban és életben" jelentés: rétegek ütközései pillanatképe

A minisztériumi bizottság *jelentése, a Welsh in Education and Life* (1927) rendkívül feltáró, mert kifejezetten kimondja:

- Iskolai képzés,
- a tanárok nyelvi minősége,
- sugárzás,
- valamint fenyegetések a walesi kulturális intézményekre.

6.1 A köznyelvi walesi kapcsolat a jelentésben "keverék" tantermi beszédként jelenik meg

A jelentés zárópontjában azt panaszkodik, hogy a walesi nyelv, amit a tanárok beszélnek, gyakran "keverék nyelv", amely keveri a walesi és angolt; Még példákat is ad az osztálytermi példákra ("következő sor", "első szám", "kettő... "Hat", stb.).

A "rétegformáció" szempontjából ez már 1927-re valami nagyon modernt mutat:

- Néhány kontextusban egy köznyelvű, kétnyelvű kontaktréteg erősen kibontakozik,
- De az elit értékelők lealacsonyítottnak tekintik – vagyis a magas kulturális réteg a határok ellenőrzése.

6.2 A jelentés az iskolákat "utolsó reményként" állítja be, de bemutatja a vallás korábbi szerepét is

Ugyanez a következtetés hangsúlyozza, hogy a walesi jövő az iskoláktól függ – implicit módon elismerve, hogy a régebbi intézmények (különösen vallásosak) már nem tudják elviselni a teljes terhet, különösen az angolosított körzetekben.

Ez illik a hosszú távú történethez: a vallás megőrizte az irodalmi nyilvántartást, de a modern tömegintézmények (iskolák, műsorszórások, országos média) egyre inkább döntenek arról, mi történik ezután.

6.3 A sugárzás magas kulturális csatatérré válik: hitelesség vs "színpadi walesi"

A "vezeték nélküli telefon" és a műsorszórás témában a jelentés nyers:

- Az angol "szó szerint a walesi anyanyelvűek házaiba" kerül.
- A BBC politikáját komoly fenyegetésként állítják be.
- A jelentés nem kevesebbet követel, mint a walesi nyelv teljes körű használatát a műsorszórásban.
- A walesi igények kielégítésére irányuló kísérleteket gúnyolja a "walesi éjszakákkal" színházi "színpadi walesi akcentussal", amelyet a hétköznapi walesi fülek számára elviselhetetlennek írnak le.

Ez *pontosan* egy magas kulturális réteg kérdés: nem csak "walesibb", hanem a megfelelő walesi fajta—hiteles, tiszteletreméltó, nem karikatúra.

6.4 Eisteddfod és a sajtó: a walesi magas kultúra védelme

A jelentés aggódik amiatt, hogy a Nemzeti Eisteddfod egyre angolosabb (például angol elnöki beszédek; zenei ítélezés angolul), sőt, azt is mondja, hogy az Eisteddfod védelmet igényel az angoltól. Ezután kiemeli a walesi folyóiratot mint a walesi közvélemény egyik jelentős erőforrását és hatalmát. Mindez a magas kulturális réteget mint ökoszisztémát mutatja: Eisteddfod + sajtó + iskolák + műsorszórás.

7) Műsorszórás és a hallható "presztízssű public wales" születése (1920-as évektől 1930-as évekig a század közepéig)

7.1 Aktivizmus és intézményi változás

Két konkrét adatpont mutatja be, mennyire komolyan kezelték a walesi beszélők a műsorszórást mint a languagefuture intézményt:

- Az archív bizonyítékok (NLW) megjegyzik, hogy egy 1926-os irat levelezést tartalmaz walesi rádióműsorokról és egy walesi nemzeti rádióállomás szükségességéről.
- Az Aberystwyth Egyetem történelmi áttekintése megjegyzi, hogy a walesi kulturális nacionalisták (Cylch Dewi) 1925-ben korai walesi nyelvű vallási sugárzást szerveztek, és ez a nyomás végül a BBC nagyobb elismeréséhez vezetett Wales nyelvi szükségleteinek (beleértve egy külön "régión" a Penmon adó 1937-es után).

7.2 Miért fontos ez a "rétegek" esetében?

A műsorszórás a nyelvet egy szupralokális beszéd szabvány felé tolja, mert:

- A dialektusok különböző területein is érthetőnek kell lenned.
- "Műveltnek" és "hitelesnek" kell hangzanod.
- Szükség van szókincsre a modern élethez és a közélethez.

Így a műsorszórás általában egy presztízs, beszélt réteget állít létre (vagy felgyorsít) – amit te highkulturális rétegnek nevezünk –, amely a kápolnairódomli nyelv és a mindennapi dialektus közé helyezkedik el.

Az 1927-es jelentés megvetése a "színpadi akcentussal" azt sugallja, hogy *maga a kiejtés egyre inkább* szabványosítási harctérré vált: a presztízs walesi nyelvnek walesi közösségeknek kell úgy hangzaniak, mint egy angol színházi utánzatnak.

8) Mi különbözteti meg valójában a rétegeket nyelvileg (konkrét példákkal)

Mivel "minden aspektusot" kértél, itt vannak néhány alapvető nyelvi kontraszt, amelyek társadalmilag "rétegjelzőkként" váltak jelentőségteljessé. Olyan jellemzőkre koncentrálok, amelyeket kifejezetten dokumentált a tudományos munka, amelyek az irodalmi/köznyelvi megosztottságot írják le egészen a 20. század közepéig.

8.1 Morfológia: extra paradigmák és konzervatív ige kategóriák az irodalmi walesi nyelvben

Egy modern leíró nyelvtani összefoglaló megjegyzi, hogy az irodalmi walesi megőrizte a "rendkívül formális" ige paradigmákat, például:

- egy pluideattal paradigma (amely feltételes tökéletesként is működik),
- egy jelen szunktív paradigma.

A köznyelvi walesi általában nem tartja meg ezeket a paradigmákat olyan produktívan.

Még ha a különbségek "kicsik" is, társadalmilag hangosak – mert indexálják az oktatást és a "helyességet". Ugyanez a forrás egyszerű kontrasztot mutat:

- Irodalmi *cerddasom* vs köznyelvi *cerddon ni* "sétáltunk".

8.2 Szintaxis: "null érvek" és emelt struktúrák

Az irodalmi walesi szabadabban engedi a null érveket (például kihagyott témákat, ahol egyeztetés van); a köznyelvi walesi nyelv sokkal jobban korlátozza őket.

Ez egy klasszikus "magas regiszteri" minta: a régebbi írott normák gyakran hosszabb ideig őrzik meg a megállapodásban gazdag, kihagyástűrő szintaxist, mint a beszélt nyelv.

8.3 Lexikai és morfoszintaktikai jelzők: névmások és részecskék

Currie korai újkori bizonyítékai pontosan arra mutatnak, hogy azok a kis tárgyak lesznek a regisztrációs shibboleth-ek:

- alternatív ige yên befejezések (többes szám -af/-a; -ais/-es),
- névmás választások (pl. Biblia szuprahelyi ef-e vs északi dialektus fo),
- A és Y preverbális részecskék megtartása vs kihagyása.

Évszázadok során ezek a "apró" döntések összefonódnak a főbb társadalmi jelentésekkel: formális vs informális, tanult vs otthon.

8.4 "Aláírás" mondatformák: tagadás és "mi vagyunk"

Egy híres modern példa, hogy a walesi írásban később elfogad néhány korábban beszédkorlátozott formát; Maga a kontraszt feltárja a régebbi regiszter határát:

- A szókimondás *E "ő nem az"* vs inkább irodalmi *nid Yw*
- Köznyelvi *Rydyn ni "mi vagyunk"* vs több irodalmi *yr ydym*

Még ha konkrét eloszlások idővel változnak is, a kulcsfontosságú történelmi pont, hogy felismerhető alternatív formák léteznek, és rétegelvényekké válnak.

8.5 "Semleges írt walesi nyelv" mint kompromisszum réteg

Még akkor is, ha az írók a beszédet szeretnék képviselni, a helyesírási döntések "semleges" írási szabványt hozhatnak létre.

Egy világos példa: annak érdekében, hogy elkerüljék a dialektus múltbeli formák közötti választást ("Láttam"), az írók használhatnak irodalmi helyesírást (*gwelais*) fedőként; hasonlóképpen, *a gwnaeth "ő/ő csinálta"* semleges írásforma lehet, nem pedig dialektusi köznyelvi változatként.

Pontosan így működhet egy magas kulturális réteg az írásban: szupralokális, nem túl dialektusfüggő, de nem maximálisan archaikus.

9) Szókincsrétegek: hogyan alakulnak ki lexikai "rétegek" (anyanyelvi, bibliális/klasszikus, angol kapcsolat, technikai)

Egy 20. század közepéig a walesi szókincs rétegződését erősen formálják:

1. Biblia/klasszikus presztízs szókincs (amit Szentírás és vallási nyomat erősít)
2. Mindennapi dialektusszókincs (helyi, egyes területeken gyakran konzervatív, máshol innovatív)
3. Angol kapcsolati szókincs (kölcsonzés és kódkeverés, különösen iskola/munkahely/ipari környezetben)
4. Feltörekvő technikai/oktatási terminológia (lassan épült, intézményileg ellenőrizett)

9.1 Az angol kontakt szókincs "alacsony" vagy stigmatizált réteggé válik láthatóvá

Az 1927-es oktatási jelentés tantermi "keveréke" példái a legvilágosabb dokumentumok a készletünkben erre: az angol tantermi menedzsment kifejezések és a számoló/aritmetikai nyelv be van ágyazva walesi keretekbe.

Bármit is gondolunk a jelentés hozzáállásáról, az megmutatja, hogyan fejlődhet egy kétnyelvű köznyelvi réteg:

- Nem csak főneveket kölcsönöznek,

- hanem az angol kifejezéseket csoportként helyezik be intézményi kontextusokban.

9.2 A technikai/oktatási lexikon: a 20. század elejére már problémának tekintve

A terminológiai munka "magas kulturális" infrastruktúra kérdéssé válik, ha elvárják, hogy a walesi nyelv az oktatásban működjön.

A walesi terminológia szabványosításának történelmi áttekintése megjegyzi:

- 20. század eleji tudatossága a terminológiai szótárak szükségességéről,
- és hogy az 1927-es jelentés rámutatott az erőforrások és szótárak hiányára a walesi nyelv és más tantárgyak oktatásához az egyetemen.
- Emellett az Orgraff (1928) megjelenését összekapcsolja a nyelvfejlődés stabilizálásával, valamint a későbbi terminológiai munkák alapjának megteremtésével.

Bár a szabványosított terminológiák nagy robbanásszerű növekedése később történt, a kulcsfontosságú "20-as évek közepéig" pont az, hogy a magas kulturális regiszternek egyre inkább modern szókincsre volt szüksége, és az intézmények ezt tudták.

10) Hol álltak a dolgok a 20. század közepére ("rétegek")

Egy tömör nyelvi jellemzés:

- 17. és 20. század közepétől a Biblián alapuló irodalmi színvonal viszonylag stabil maradt; a helyesírás egyre szabványosabbá vált; a morfológia alig változott; A szórend újításai beszivárogtak, de sok beszédinnováció nem.
- Egy 20. század elejére (és jóval korábban is) jogos volt két különálló változatról beszélni – irodalmi és köznyelvi –, ahol a köznyelv erősen változó dialektusban volt; Az emelkedő irodalmi stílus nem volt senki anyanyelvi változata, és a legtöbb beszélő nem irányította aktívan.

Ugyanakkor a magas kulturális beszélt/nyilvános réteget modern intézmények alakították át:

- az irodalmi norma kodifikálása és presztízssellenőrzése (Morris Jones; eisteddfod tekintély)
- az oktatási rendszer (gyakran rosszul próbálja) kezelni a kétnyelvűséget, ami egyes környezetekben vegyes bélyegzőt kódokat eredményez
- és a műsorszórás felemelkedése, amely tiszteletreméltó, hiteles közvélemény walesi nyelvet követelt – és nyílt vitákat váltott ki az akcentusról és a hangsúlyról.

Egy kompakt "formációs modell", amely mindent összeköt

Ha egyetlen oksági történetet szeretnél arról, hogyan alakult ki és stabilizálódott a három réteg a 20. század közepére, akkor ez az:

1. Egyetlen presztízsszerű írásos modell válik dominánssá (1588/1620 bibliai hagyomány).
2. A vallás ismételten továbbadja ezt a modellt, így a magas walesi írott változat marad, miközben a beszéd fejlődik.

3. A kulturális kapuőrök (eisteddfod hatóságok, olyan tudósok, mint Morris Jones) kódolják és őrzik a korrektséget, stabilizálva a magas írású és magas művészi normát.
4. Az állami iskola és az angol presztízis megbélyegzte a hivatalos területeken a köznyelvi walesi nyelvet, mélyítve a bizonytalanságot, és ösztönözve a váltást/kódkeverést bizonyos kontextusokban.
5. A modern média (rádió) kényszeríti a szupradialektális nyilvános beszédstílus kialakítását, és a kiejtést/regisztrációt kifejezetten politikai kérdéssé teszi.

Ez az a történelmi folyamat, amely során a modern walesi a 20. század közepére (i) konzervatív irodalmi színvonalat, (ii) egy élő dialekti nyelvi kontinuumot és (iii) egy presztízű nyilvános réteget alakít ki, amely folyamatosan tárgyalja a kettő között.

Kérjük, részletesen írja le a modern walesi nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulásának folyamatát a 20. század közepéig.

A modern walesi nyelv akadémiai-tudományos nyelvi rétegének kialakulási folyamata

Az alábbiakban részletes, történelmileg alapozott beszámoló található arról, hogyan fejlesztett ki a modern walesi egy akadémiai–tudományos nyelvi réteget (azaz egy olyan regisztert, amely alkalmas a tudományos tudományokra, formális bemutatásra, tudományra és technológiára) nagyjából a 20. század közepéig (≈1950). Arra fogok koncentrálni, hogyan épült fel a regiszter: milyen intézmények, amelyeknek szükségük volt rá, milyen írásbeli műfajokra került, amelyek a kölcsönzéssel versengtek a terminológia létrehozására, valamint a helyesírás és lexikográfia szerepére abban, hogy az akadémiai walesi nyelv használhatóvá tegye különböző tudományterületeken.

1) Mit jelent az "akadémiai–tudományos walesi"

Egy akadémiai–tudományos nyelvi réteg nem csupán "nehéz szókincs". Ez egy csomag, amelynek együtt kell működnie:

- Egy stabil írásbeli szabvány (helyesírás, írásjelek, a tulajdonnevek konvenciói, rövidítések stb.).
- Speciális terminológia (eszközök, folyamatok, mérés, osztályozás, elmélet).
- Egy formális prózai stílus, amely képes akadémiai munkát végezni: definíciókat, érveléseket, magyarázatokat, hivatkozásokat, absztrakciókat, óvatos állításokat és személyiségtelen leírást.

- Olyan publikációs és oktatási kontextusok, amelyek ismételten használják ezt a stílust (tankönyvek, előadások, folyóiratok, szótárok, egyetemi kiadók, vizsgarendszerek).
- Közös normák: mi számít a "helyes" kifejezésnek, a "helyes" helyesírásnak, a "helyes" regiszternek.

Walesben a fő nehézség az volt, hogy a walesi nyelv már erős, magas írási hagyományt (vallás és irodalom) képviselt, de a modern tudomány és technológia a 19. században robbanásszerűen berobbant, és az egyetemek és tudományos társaságok intézményi tudományának nagy része angol nyelven keresztül működött. Ezért a walesi akadémiai–tudományos nyelvet *tudatosan kellett felépíteni* – gyakran fordítók, lexikográfusok, tanárok és kulturális intézmények által.

2) Előfeltételek: miért számítottak az ortográfia és a szótárok, mielőtt a "science welsh" méretezhető volna

A Biblia és a "használható írott norma"

Egy tudományos regiszternek következetes helyesírásra van szüksége, mert a tudomány ismételt hivatkozásra támaszkodik: ugyanaznak a kifejezésnek ugyanúgy kell kinéznie a könyvekben, katalógusokban és órákon. Walesi nyelven a formális próza és helyesírás hosszú távú stabilizáló alapja a walesi bibliai hagyomány volt – különösen az 1620-as Biblia átdolgozása, amely gyakorlati modellje lett az írásbeli walesi nyelvnek. Hawke összefoglalja, hogy ez a szöveg gyakorlatilag megalapozta a ma is használt helyesírási rendszert (későbbi tisztázásokkal).

Lexikográfia mint "nyelvmérnökség"

A tudomány és a tudományos munka megköveteli:

- szólisták,
- definíciók,
- nyelvek közötti ekvivalensség (fordítás),
- és egyetértett helyesírás.

A walesi lexikográfia nemcsak a *szavakat rögzítette*. Ismételten találta ki őket, hogy új igényeket kielégítsen – különösen, amikor a modern oktatás és az ipar a hagyományos vallási/irodalmi területeken túlmutató szókincset követelt. Hawke kimutatja, hogy már a korai lexikográfiában erős nyomás volt arra, hogy vagy szavakat találjanak, vagy a versengő formák közül válasszak, amelyek később a technikai kifejezések szempontjából kulcsfontosságúvá váltak.

3) 18. század: léteznek korai "tudományos beszélgetések", de többnyire szabványosított walesi tudományos szótár nélkül

Egy 18. századra a walesi nyelv teljesen képes volt magas prózára, de a modern "természetfilozófia" szókincs még mindig vékony volt, és gyakran a következőképpen kezelték:

- közvetlen kölcsönzést (angol/latin kifejezések bekerült a walesi szövegbe),
- perifrázis (egy fogalom magyarázása, nem pedig annak elnevezése),

- vagy alkalmi pénzermék, amelyek nem terjedtek messzire.

Ennek a szakasznak élénk jelképe az, hogy az írók tudományos jelenségekről beszélhettek, de még mindig hiányoztak a kulcsfogalmak számára meghatározott walesi kifejezések. Morus például megjegyzi, hogy egy 18. századi esszé a surilábról az *elektromosságot* "új művészetként" kezelhette, de még stabil walesi lexikai megoldás nélkül.

Ez tipikus a "preterminológiai" szakaszra: létezik diskurzus, de a szókincs nem szabványosított vagy széles körben elterjedt.

4) 19. századi fordulópont: az iparosodás terminológiai robbanást kényszerít

Miért talált korán Wales a problémát

Hawke hangsúlyozza, hogy az iparosodás korán megérkezett Walesben (szén/vas), és a gépesített nyomtatás olcsóbbá tette a könyveket, így egyre nagyobb olvasóközönséget generált, amely lelkesedett az oktatási anyagokért – beleértve szótárokat is.

Ez megváltoztatta a walesi ökológiát:

- Az új gépek, folyamatok és intézmények neveket igényeltek.
- Sok walesi beszélő még mindig kényelmesebben érezte magát walesi nyelven, mint angolul.
- De a *technikai kultúra* (szabadalmak, tudományos társasági jegyzőkönyvek, sok tankönyv) erősen angol nyelvű volt.

Ezért a walesi nyelvnek gyorsan szüksége volt technikai szókincsre—és két versengő stratégia volt:

Stratégia A: walesi elemekből tanultam pénzermét ("tedd walesinek")

Hawke 19. századi walesi lexikográfusok körében erős meggyőződést ír le, hogy az új technikai terminológiának walesi szavakon és morfémaikon kell alapulnia, még akkor is, amikor a hétköznapi beszélők gyakran kölcsönözték az angol kifejezést.

Ez az egyik meghatározó feszültség a walesi akadémiai-tudományos nyelv építésében:

- Tervezők / lexikográfusok: pénzermék anyanyelvi megjelenésű, morfológiailag produktív kifejezések.
- Népszerű használat: gyorsan kölcsönözz angolból, különösen az új technológiákhoz.

B stratégia: kölcsönfelvétel (gyors diffúzió, de potenciális stigma vagy inkonzisztantsus)

A kölcsönfelvétel azonnali kommunikációs problémákat old, de felveti a problémákat:

- következetlen helyesírás (ugyanazon angol szó walesi helyesírása),
- "tisztátalanságnak" érzékeltetett állapota,

- és gyengébb integráció a walesi származási mintákba (bár a walesi jól alkalmazkodik a kölcsönzésekhez).

Hawke konkrét példát ad távírón keresztül:

- Thomas Edwards ("Caerfallwch") a pellebyr kifejezést a "távíró" kifejezésre, amelyet kifejezetten walesi elemekre (pell" távolság + "eb" kommunikáció + termináció) elemzi.
- De a "népi konszenzust" elnyert forma a telegraff / teligraff volt, amely közvetlen kölcsönzés (először walesi nyelven, 1860-ban, Hawke szerint).

Ez a történet ismétlődik a technikai területeken is: néhány őshonos érme fennmaradt; sokan veszítenek a kölcsön miatt.

5) Egy központi építész: Daniel Silvan Evans és a walesi nyelv szándékos "feltárása" a tudományért

Ha valaki a *19. századi szándékos akadémiai–tudományos lexikai réteg létrehozását szimbolizálja, az Daniel Silvan Evans.*

Szótára tudományos/tanulási projektként

Evans egy jelentős angol–walesi szótárt készített két kötetben (1852 és 1858 között jelent meg). Életrajzi bejegyzése megjegyzi a kiadást, idővonalat és a léptéket. Hawke hozzáteszi a nyelvi jelentőséget: ez a szótár több ezer új pénzért vezetett be, amelyek többsége walesi elemekből készültek (még ha sok nem is maradt fenn a modern használatban).

Ez azért fontos, mert egy tudományos regiszternek szüksége van rá:

- stabil megfelelői több ezer fogalmához,
- valamint a kapcsolódó formák (melléknevek, igék, absztrakt főnevek) levezetésének képessége.

Szerepe a walesi tudományos tankönyvekben

Evans nem csak felsorolta a kifejezéseket – segített olyan műfajok létrehozásában, ahol azokat használták. A Walesi Életrajz Szótára megjegyzi, hogy:

- 1850-ben szerkesztette *az Elfennau Gallofyddiaeth* (mechanikák) című művet,
- és 1851-ben *az Elfennau Seryddiaeth* (csillagászat).

Pontosan így válik valósággá egy akadémiai regiszter: pedagógiai prózán keresztül (definíciók, magyarázatok, osztályozás, dolgozott példák).

"Trydan" (elektromosság): a sikeres walesi tudományos terminológia mintapéldája

Morus kiemeli Evans szótárát, mint egy olyan helyet, ahol szándékosan hamisítottak egy walesi tudományos szókinccset, és a híres esetet hozza fel:

- a trydan a walesi "elektromosság" kifejezése (és léteznek hasonló formák, mint például trydanol, trydanu, trydaniaeth).

Miért hajlamos ez a fajta kifejezés sikeres (nyelvi mechanizmus, elemzésként fogalmazva):

- Rövid és fonotaktikailag walesi nyelvű.
- Ez egy származtatott családot (főnév→ melléknév→ igét → absztrakt mezőt) támogatja, amelyre a tudománynak folyamatosan szüksége van.
- Taníthatóvá és ismételtetővé válik iskolákban, újságokban és szótárakban.

6) Walesi tudományos írás a 19. században: fordítás, népszerűsítés és "kétnyelvű intézmények"

Az akadémiai–tudományos réteg kialakulásának kulcsfontosságú pontja, hogy a walesi tudományos írás kezdetben erősen fejlődött a következők révén:

A) Fordítások és "alkalmazott tudományos próza"

Morus megjegyzi, hogy walesi piac van tudományos műveknek, valamint írás/fordítási szakértelem terén, valamint tudományos vagy kvázi-tudományos szövegek megjelenése walesi nyelven (beleértve a vallási-természetfilozófiát és más magyarázó műveket).

A fordítás itt nem másodlagos—ez egy terminológiai gyár:

- a fordítóknak megfelelő megoldásokat kell választaniuk,
- új szavakat vagy kalque-struktúrákat találnak ki,
- és eldöntik, hogy a szókincs mennyire "walesi" vagy "nemzetközi" legyen.

B) A népszerű tudomány hídként a formális regiszterek között

Sok korai walesi "tudományos" írás így működött:

- közoktatás,
- önfejlesztő irodalom,
- magyarázó esszék folyóiratokban,
- előadásokat és előadásbeszámolókat.

Ez olyan olvasótábort teremtett, amely hozzászólt a walesi technikai magyarázatokhoz, még akkor is, ha maguk az egyetemek gyakran angolul működtek.

C) Tudományos és irodalmi intézmények: természettudomány Walesben, nyelv főként angol, de walesi mediáció létezik

Morus megjegyzi, hogy walesi tudományos és irodalmi intézmények elszaporodtak (Swansea, Neath, Merthyr stb.), és hogy az ügyeik általában angolul zajlottak; néha walesi összefoglalókat vagy beszédeket is szolgáltatottak a munkásosztálybeli közönség számára.

Ez az intézményi kétnyelvűség meghatározott módon formálta az akadémiai–tudományos réteget:

- Az angol továbbra is alapértelmezett a szakmai tudományos kommunikációban.
- A walesi nyelv erősen fejlődött a tudományos mediáció nyelveként: magyarázat, közösségi tájékoztatás, helyi oktatás és kulturális tudományos írás.
- Ez a mediáció továbbra is komoly terminológiát és formális prózát igényel.

7) A helyesírás szabványosítása, mint akadémiai/tudományos walesi infrastruktúra

Még a zseniális terminológia is elbukik, ha a helyesírás kaotikus.

A "helyesírási harc" és annak megrendezése

Hawke egy hosszú 19. századi konfliktust vázol fel a helyesírási reformok körül, amelyet részben korábbi reformjavaslatok váltottak ki, és egy döntő megoldást jegyzi meg:

- egy jelentős helyesírási jelentés jelent meg 1893-ban (Society for Utilizing the Welsh Language),
- széles körben elfogadták az írók és kiadók körében,
- lényegében a bibliai helyesírás helyreállítása kisebb változtatásokkal,
- majd 1928-ban a Walesi Egyetem Helyesírási Bizottsága tisztázta.

Ez közvetlenül számít az akadémiai–tudományos nyelv szempontjából, mert:

- A technikai kifejezéseknek következetes helyesírásra van szükségük (indexelés, katalógusok, vizsga),
- a következetes helyesírás csökkenti a dialektusi fragmentációt az írásban,
- és lehetővé teszi a nagy szótárprojekteket és szabványosított tananyagokat.

8) Egy 20. század eleje: az oktatási rendszer kifejezetten azonosítja a "terminológiai hiányt"

Az 1927-es "Walesi az oktatásban és az életben" jelentés: források és terminológiai eszközök hiánya

Jelentős intézményi elismerés a két világháború közötti időszakban történik. Andrews (MDPI) megjegyzi, hogy az oktatási szektorban a walesi terminológiai szótárak szükségességének tudatossága a 20. század elejére nyúlik vissza, és hogy az 1927-es "Welsh in Education and Life" jelentés a következőket tárta fel:

- általános hiány a walesi nyelv oktatásához szükséges erőforrásokból,
- más tantárgyak oktatásának problémái walesi nyelven az egyetemen,
- és különösen a szótárak és terminológiai források hiánya.

Ez egy fontos "formálódó" pillanat: az akadémiai/tudományos walesi nyelvet nem kulturális luxusként, hanem gyakorlati oktatási követelményként keretezi.

A technológia nyomást gyakorol a nyelvre (vezeték nélküli, műsorszórás, autók)

Ugyanennek az 1927-es jelentésnek a záró oldalai (ahogy a Népi Gyűjtemény metaadatai összefoglalták) kifejezetten összekapcsolják az új találmányokat – a vezeték nélküli telefont, a műsorszolgáltatást, a gépjárművet – a társadalmi élet és a nyelvi kapcsolatok változásával, és ösztönzi a walesi nyelvű műsorszórást.

Így az 1920-as évek végére a walesi tervezők felismerhetően modern módon gondolkodnak:

- Az új technológia megváltoztatja a nyelvhasználat területeit,
- a domének szókincs igényeket teremtenek,
- A szókincs igénye intézményi támogatást igényel.

"Vegyes walesi nyelv" és az osztálytermi regisztrációs probléma

A People's Collection jelentés leírása is aggodalmot emel a sok tanár által használt "keverék walesi" miatt. Gyakorlatilag ez egy regiszterhiányra utal: a tanároknak nem voltak szabványosított módjai a modern walesi témákról való beszéd/írás módja, ahol erős angol keverés nélkül – pontosan azt a problémát kellett kezelniük, amire a terminológiai szótárak is szántak.

9) Nemzeti tudományos infrastruktúra építése: Kelta Tanulmányok Testülete, University Press és a nagy szótár projekt

Egy érett akadémiai regiszter a referencia művektől és a kiadói folyamatoktól függ.

Kelta Tanulmányok Testülete és szótári iratok (intézményi alap)

A Walesi Nemzeti Könyvtár levéltári leírása a Walesi Egyetem Kelta Tanulmányok Testületét mutatja (amelyet hivatalosan az 1918-as Haldane Bizottság és az 1920-as alapító okmányok után alapítottak), és megjegyzi, hogy feliratai tartalmazzák a Geiriadur Prifysgol Cymru (Walesi Egyetem Szótára) 1921–1991-es dokumentumait is.

Még ha ennek a munkának nagy része "humán tudományok" is, általánosságban kulcsfontosságú az akadémiai réteg számára, mert:

- ez a tudományos walesi normákat építi,
- olyan intézményeket épít, amelyek publikálnak és szabványosítanak,
- és ez megerősíti azt az elképzelést, hogy a walesi teljes nyelv lehet a kutatás és hivatkozás számára.

Geiriadur Prifysgol Cymru: az "OED-méret" alapítvány (1921-ben kezdődött; kiadás 1950-ben kezdődött)

A Walesi Egyetem / CAWCS kutatási oldala így ír:

- 1921-ben a Kelta Tanulmányok Testülete létrehozott egy projektet, amelynek célja egy szabványos walesi történelmi szótár létrehozása, amely az OED mintájára épült,
- 27 évet töltöttek bizonyítékgyűjtéssel,

- a szótár pedig kötetekben jelent meg 1950 és 2002 között.

A 20. század közepén a kulcsponthoz, hogy a kiadás 1950-ben kezdődik, ami azt jelenti, hogy a század közepére a projekt *kutatási szakasza* már formálta a tudományos gyakorlatot, és a referenciaeszköz már nyilvánosan is használhatóvá válik.

University of Wales Press mint terjesztési gép

Egy University of Wales Press dokumentum a korai évtizedekről (1922–1953) tartalmaz egy idővonalat, amely megjegyzi, hogy 1950-ben:

- elindul a *Llên Cymru* folyóirat,
- és megjelent a Geiriadur Prifysgol Cymru első része.

Ez közvetlenül kapcsolódik a regiszter kialakulásához:

- az akadémiai folyóiratok normalizálják a tudományos prózai stílust walesi nyelven,
- és a főbb szótárak stabilizálják a szókincs választásait.

10) Walesi nyelvű oktatás, mint késői stádiumú sofőr (még 1950 előtt kialakulóban van, de már befolyásos volt)

Bár a nagyszabású walesi nyelvű tudományos oktatás 1950 után tovább bővült, a magva már a század közepén elvetődik.

Az Urdd saját története megjegyzi, hogy Sir Ifan 1939-ben alapította meg az első walesi nyelvű iskolát Aberystwythben, hét diákkal (kezdetben az állami rendszeren kívül).

Miért fontos ez különösen az akadémiai–tudományos réteg számára:

- Miután olyan tantárgyakat, mint a matematika, természettudomány, földrajz, és később a természettudományok walesi nyelven tanítanak, a walesi nyelven következetes tantermi terminológiával kell rendelkezniük.
- Ez az osztálytermi terminológia az egyik fő forrás a későbbi akadémiai walesi nyelvnek, mert olyan generációt teremt, amely képes technikai fogalmakat megvitatni anélkül, hogy nyelvet váltanának.

1950-ig ez még korai – de nyomást gyakorol a szabványos kifejezésekre és tankönyvekre, és a "walesi tudomány" konkrét oktatási kérdéssé teszi, nem csupán irodalmi/lexikografikus projekt.

11) Hogyan nézett ki az akadémiai–tudományos réteg (nyelvészetben) a 20. század közepére

~1950-re a walesi akadémiai/tudományos nyelvet leginkább részben szabványosított, intézményileg támogatott regiszterként lehet leírni, amely több jellemző tulajdonsággal rendelkezik.

A) Szókincs források és hogyan "walesivé tették őket"

1. Anyanyelvi gyökér neologizmusok és összetettek: A lexikográfusok és fordítók (legalábbis ideológiailag) inkább walesi elemekből építették fel a kifejezéseket. Hawke ezt kifejezetten a 19. századi domináns tudományos nézetnek vázolja.

A mechanizmusok a következők voltak:

- összetett (főnév+főnév vagy melléknév+főnév szerkezetek),
- előtagok (többes számban am-, stb.),
- Utótag, amely absztrakt/diszciplináris főneveket eredményez.

Hawke példái a logikát mutatják:

- a pellebyr ("távíró") walesi morfémmákká elemezve (bár a kölcsönzésnek köszönhetően elveszett).
 - Amlen ("boríték") sikeres tanult formációként, amely a walesi irodalmi nyelv szabványosává vált.
2. Kölcsönzések (gyakran angolból, néha végül franciából/görögből/latinból)A kölcsönzés széles körben elterjedt és gyakran meghatározó volt a népszerű használatban:
 - A Telegraff / Teligraff válik ki a győztes formaként.

A gyakorlatban a középszázad akadémiai rétege *hibrid*: magában foglalja a helyi pénzérméket és a nemzetközi műszaki szókincset.

3. Lexikografikus diffúzió (szótárak mint terjesztési hálózatok): Evans szótári projektje szándékos kísérletet jelent, hogy a walesi nyelvnek "eszközöket adjon a tudomány kezeléséhez", amit a népszerű tudományos történetírás is kiemel. Még akkor is, amikor Evans pénzérméi nem maradtak fenn, maga a próbálkozás hozta létre:
 - minták a későbbi kifejezésformációhoz,
 - és az a érzés, hogy walesi képes fenntartani a tudományos területeket.

B) Morfológia: "termi családok" építése (a tudomány szempontjából létfontosságú)

A modern tudományoknak folyamatosan szükségük van kapcsolódó szóformákra:

- X (főnév) → X-szerű (melléknév) → X-hez (ige) → Xness / Xstudy (absztrakt főnevek).

Welsh ezt nagyon hatékonyan csinálja:

- -ol (melléknév),
- -u (sokféle mintában kimondva),
- -iaeth / -yddiaeth (rendszer/tudományág/absztrakt tartományok, többek között).

Morus elektromossági példája tökéletes példa: a trydan egy család alapjává válik (trydanol, trydanu, trydaniaeth).

Ez a "családépítés" az egyik legerősebb jelző, hogy egy nyelv az ad hoc fordításból funkcionális tudományos regiszterbe lépett.

C) Szintaxis és diskurzusstílus: hogyan írta a walesi "tudományos prózát"

Még egyetlen központi "tudományos stílus kézikönyv" nélkül is 1950 előtt az akadémiai walesi írás hajlamos volt olyan jellemzőkhöz konverzálni, amelyek támogatják az expozíciót:

- Definíciós minták ("X yw ...", "Gelwir ... yn ..." = "X ...", "..."-nek hívják).
- Személytelen/ügynök nélküli leírások (Walesi elkerülheti, hogy az ügynököt olyan módon nevezzük, ami hasonlítson az angol passzív szavakra, például személytelen igeformák vagy konstrukciók használatával, amelyek megfelelnek annak, hogy "megtalálják/megmutatják/használják").
- Nominalizáció és absztrakció (absztrakt főnevek erőteljes használata, gyakran olyan utótagokkal, mint -iaeth, -rwydd, -iad).
- Strukturált érvelés (szekvenálás, oksági összekötők, kontrasztjelzők), amelyeket gyakran befolyásoltak a fordított akadémiai angol, de walesi szintaktikai normákban valósultak meg.

Itt segített a régebbi felsőprózai hagyomány (vallási és irodalmi): a walesi nyelv már rendelkezett egy presztízsszintaxissal a formális magyarázatokhoz, és a tudományos írás "bekapcsolódhatott" ehhez a stílushoz, új szókinccset adva.

D) Dialektus és szabványosítás: az akadémiai walesi csökkenti a regionális eltéréseket

A beszélt walesi dialektusok jelentősen eltérnek, de az akadémiai–tudományos réteg hajlamos a következőké:

- a standard helyesírást részesítik előnyben (1893 utáni + 1928 tisztázások),
- olyan kifejezéseket részesítenek előnyben, amelyek országosan terjedhetnek nyomtatáson és oktatáson keresztül,
- és a dialektusi variánsokat másodlagként kezelik a közös írott normákhoz képest.

Ez a modern iskolázás, szótárak és egyetemi kiadások egyik klasszikus hatása: kereszt-dialektus írási szabványt hoznak létre magas regiszterű területeken.

12) Hol állt a walesi ~1950-ben: mit értek el, mi volt még hiányos

Egy 20. század közepére a walesi elérte a modern akadémiai–tudományos réteg alapvető feltételeit:

- Széles, tudatos hagyomány a technikai pénz- és szótárkészítésben (Walters → Pughe vita → Caerfallwch → Evans; Evans különösen központi szerepet játszott).
- Bizonyított képesség tudományos tankönyvek és formális magyarázó próza (mechanika/csillagászat stb.) előállítására.
- Egy helyesített helyesírási infrastruktúra (1893-as település; 1928-as Walesi Egyetem tisztázásai).

- Az oktatási hatóságok egyértelmű elismerése, hogy a terminológiai források hiányoznak, és akadályozzák a walesi nyelvű vagy kétnyelvű oktatást (1927-es jelentés, amelyet későbbi kutatások is közöltek).
- Egy nemzeti tudományos apparátus: Kelta Tanulmányok Testülete, University of Wales Press és a Geiriadur Prifysgol Cymru indulási szakasza (1921-ben kezdődött; megjelenés 1950-ben kezdődik).
- A walesi nyelvű oktatás kezdete (1939), amely jövőben keresletet teremtett a szabványosított tantárgyi terminológia iránt.

Ugyanakkor fontos (történelmileg is), hogy ne túlbecsüljük, ami 1950 előtt létezett:

- Walesben sok intézményi tudományos kommunikáció továbbra is angol domináns maradt (tudományos társasági előadások, sok egyetemi kontextus), még akkor is, amikor a walesi tudományos mediáció és a terminológia építése haladt.
- A legintenzívebb, szisztematikus terminológiai szabványosítás és a speciális szöszedetek nagyszabású kiadása a század közepén gyorsul (az Ön által kért határon kívül).